

Humanistinen tiedekunta
Filosofian, historian ja taiteiden tutkimuksen laitos
Helsingin yliopisto

KAUPUNGIN ON TEHTÄVÄ IHMINEN MAHDOLLISEKSI

**Kunnallispolitiikalla kulttuuripalveluja
Kotkassa 1879–1982**

Laura Päiviö-Häkämies

VÄITÖSKIRJA

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti
tarkastettavaksi auditoriumissa XII maanantaina 26.2.2018 klo 12.

Helsinki 2018

Kannen kuvassa Essi Renvallin teos Kotkan pojat (v. 1951),
taustalla arkkitehti Erkki Huttusen suunnittelema Kotkan
kaupungintalo (v. 1934). Kuva Ilona Pakarinen.

ISBN 978-951-51-4010-4 (nid.)

ISBN 978-951-51-4011-1 (PDF)

Unigrafia
Helsinki 2018

ABSTRACT

This dissertation focuses on the cultural development structured by the city of Kotka. The key question is, how did the local politicians influence in cultural development – particularly in cultural services and administration. Who decided, what was decided, when and why? The different periods of cultural transition can be identified in Kotka's history using mainly the historical-qualitative methodology.

This dissertation also shows how the different decision-making levels (local, regional and national) were combined in the local process during the research period 1879-1982. The city of Kotka was founded in 1879 at the estuary of Kymi River. Kotka was governed by the burghers before the renewed legislation concerning municipal elections was prescribed in 1917 and taken in action in Kotka in 1919. After that the Social Democratic Party took a leading role in Kotka for the following 90 years.

The development culminated in the establishment of collective administration for cultural services, directed by the 1973 established Board of Culture. The research period completes to the year 1982 when the *Municipal cultural activities act (prescribed 1980)* was implemented. The institutional network has not changed dramatically after it.

The local decision makers are often in an insignificant role in municipal historiography when cultural achievements are presented. One of the aims of this dissertation is to emphasize the role of local politicians in creating cultural services in Kotka: They made far-reaching decisions leading the city's cultural development before any legislation was prescribed. Increasingly since the 1950's, the majority of local politicians started to value culture as a public good that needed to be promoted.

This dissertation provides one example from the city of Kotka that gives insights to the present discussion concerning cultural policy. Finnish municipalities are self-governing entities and the promotion of general cultural activities is one of their tasks. The offering of culture should ideally be varied and diverse to be used by the townsmen. The research is useful to show what was, and may also be in the future, the importance of local decision-makers.

KIITOKSET

Ryhdyin tutkimustyöhön toimiessani Kotkan kaupungin kulttuurijohtajana 2010 luvun taitteessa: halusin syventää ymmärrystäni kaupungin kulttuuripoliittisista valinnoista. Tutkimus eteni aluksi varsin rivakalla tahdilla. Kokonaisuuden viimeistelyvaihe kesti sen sijaan paljon kauemmin kuin olin ajatellut. Vaikka perheemme muutti Varsinais-Suomeen vuonna 2013, jäi Kotkan kaupunki elämään minussa – tutkimustyötä en monista elämänmuutoksista huolimatta halunnut lopettaa.

Väitöstutkimuksen valmistuessa on kiitosten aika. Olen kiitollinen professori Laura Kolbelle. Nautin koko jatko-opintojen ajan siitä, että minulla oli mahdollisuus osallistua professori Kolben ohjauksessa innostaviin ja inspiroiviin tutkijaseminaareihin Helsingin yliopistossa. Esitarkastuksen osalta kiitän professori Marjaana Niemeä ja tutkimusjohtaja Sulevi Riukulehtoa selkeyttävistä kommentteista työni parantamiseksi.

Suuri kiitos Kotkan kaupunginkirjaston ja -arkiston koko henkilökunnalle ja Kotkan kaupungin lukuisille työntekijöille – erityisesti Mirkka Kalliolle, Katariina Kupiaiselle, Kari Makkoselle, Seija Pusilalle, Nina Rauhalalle ja Hannu Tuitulle. Kiitän lämpimästi myös haastattelemani kotkalaisia vaikuttajia Esko Almgrenia, Seppo Grönvallia, Tauno Kankasta, Jorma Savikkoa, Leena-Riitta Salmista ja Hannu Tapiolaa. Olen kiitollinen lehtori Anita Julinille suuresta tuesta ja kannustuksesta työni viimeistelyvaiheessa. Rahallisesta tuesta lausun kiitokset Kymenlaakson kulttuurirahastolle ja Maaseudun Kukkasrahaston säätiölle.

Mieheni Karin, sisareni, isäni ja ystävieni tuki on auttanut siinä, että olen voinut itse vetäytyä aina työkiireistä vapaina hetkinä tutkimukseni pariin. Omistan tämän työn 8-vuotiaalle pojalleni Veikolle.

Maskussa 14.1.2018

Laura Päiviö-Häkämies

SISÄLLYS

Abstract.....	3
Kiitokset	4
1 Johdanto	8
1.1 Tutkimustehtävä.....	9
1.2 Metodologinen tausta	14
1.3 Lähteet ja keskeinen tutkimuskirjallisuus.....	16
1.4 Käsitteistä.....	20
2 Kotka perustetaan 1879 – Porvarivaltaista kulttuuria –1918.....	28
2.1 Toimijat 1879-1918.....	28
2.1.1 Ensimmäisinä toimijoina <i>Kotka bröder</i> –ryhmä.....	28
2.1.2 Kulttuuritoiminnan tilat.....	32
2.1.3 Kaupunginkirjasto kunnallistuu heti	34
2.1.4 Yhdistyksiä vapaapalokunnasta työväenyhdistykseen	37
2.1.5 Kaupunki perustaa työväenopiston vuonna 1910	41
2.1.6 Teatteria, musiikkia ja taidetoimintaa	42
2.2 Rahoitus – alkoholilla kulttuuria	45
2.2.1 Yksityisten mesenaattien ja valtion tuen merkitys.....	48
2.3 Poliittinen murros – Uusi kaupunkien kunnallislaki 1917 tuo muutoksen.....	51
2.3.1 Vuodesta 1917 dramaattiseen vuoteen 1918	55
2.3.2 Kotkan poliittinen muutos 1918 –	59
3 Vasemmistovalta johdattaa yksityisestä yleiseen 1919–1950 – Poliitiikka näyttää kaupungin kulttuurille suunnan	61
3.1 Vasemmistovetoinen kaupunki luo tukimuotoja kulttuurille.....	61
3.1.1 Kommunistit palaavat politiikkaan 1945.....	69
3.2 Kulttuurin toimija- ja osallistujakenttä kasvaa	70
3.2.1 Kirjastosta laajeneva ja lakisääteinen palvelu	70
3.2.2 Teatterit keskeisiä kulttuuripolitiikan näyttämöjä.....	73
3.2.3 Musiikkilautakunnan perustaminen (1929) ja lisää muuta kulttuuritoimintaa.....	74
3.3 Kulttuurin kasvavat kulut ja niiden rahoitus	78
3.3.1 Mesenaatteina edelleen myös tehdasyhteisöt ja yksityiset.....	81
3.3.2 Valtakunnallinen rahanjaon politiikka heijastuu Kotkaan.....	81
3.3.3 II maailmansodan jälkeen uusi nousu	83

4 Kunnallispolitiikalla kulttuuria kaupunkilaisille 1950–1982	86
4.1 Kulttuuripoliittikkaa Kotkassa 1950-	86
4.1.1 Valtakunnallista kulttuuripolitiikan määrittelyä.....	87
4.1.2 Kulttuurin edistämiseksi Kotkassa tehtyjä päätöksiä	90
4.1.3 Kotkan kulttuurihallinnon suunnitelmat versus muut kaupungit	92
4.1.4 Miten kulttuuriradikalismi näyttäytyi Taisto Sinisalon kotikaupungissa?	97
4.1.5 Kotkalaiset osallisina suunnittelemassa taidepolitiikkaa	101
4.1.6 Kulttuuripolitiikan linjaukset Suomessa 1970-luvulla	103
4.2 Rahoittajaksi kaupunki	106
4.2.1 Kaupunkien tukipolitiikka samankaltaistuu	110
4.3 Kulttuuritoimijat eriytyvät harrastajiin ja ammattilaisiin.....	114
4.3.1 Päättäjät kulttuuritoiminnan mahdollistajina.....	114
4.3.2 Kotkalaisia ja valtakunnallisia näkemyksiä kulttuuripolitiikan tarpeista.....	125
4.3.3 Miten kävi vapaaehtoistyön julkishallinnon kasvaessa?	127
5 Kotkan kulttuurilautakunnan perustaminen ja toiminta 1973–1982	129
5.1 Lautakuntatutkimuksen lähtökohta	129
5.2 Valmistelun taustalla kaupunkivertailu 1970-luvun alussa	131
5.3 Kulttuurilautakunta päätetään perustaa 1972, toiminta alkaa 1973	136
5.4 Tapaustutkimus: Kulttuurilautakunta toimijana 1973–1982	
– Kuka teki, mitä, miksi ja miten?	138
5.4.1 1973 – kulttuurista päätetään ryhmätyönä.....	138
5.4.2 Raportointi sanomalehdistössä	145
5.4.3 1974 – lautakunta saa luvan palkata puolipäiväisen kulttuurisihteerin	146
5.4.4 1975 – kustannuspaineita	151
5.4.5 1976 – lautakunta valmistautui kuntaliitoksiin	154
5.4.6 1977 – Karhulan, Kotkan ja Kymin kuntaliitos	156
5.4.7 1978 – Kotkan 100-vuotisjuhlavuosi.....	162
5.4.8 1979 – Tilavaatimuksia.....	163
5.4.9 1980 – Toiveet ja vaatimukset kasvavat.....	164
5.4.10 1981 – Kuntien kulttuuritoimintalaki astuu voimaan	165
5.4.11 Lautakunnan itsearviointia	168
5.4.12 1982 - Kulttuurityön asema kuntahallinnossa vakiintuu	170
5.4.13 Tulevaisuuden suunnittelua.....	173
5.5 Avainhenkilönä puheenjohtaja Jorma Savikko	175
5.6 Kulttuurin rahoitusperusteiden muuttumisen vaikutuksia 1973–1982	179

6 Eduskunta päättää kuntien kulttuuritoimintalain 1980	
– Kotkan kaupungin kulttuurirooli vahvistuu	183
6.1 Eduskunta pohtii kulttuurin levittämisen ongelmakohtia	183
6.2 Lakisisältö ja kunnallisen kulttuuritoiminnan määritelmä	191
6.3 Mitä laki merkitsi Kotkan kulttuurille?	194
7 YHTEENVETO	197
LIITTEET	205
Liite II Kotkan kaupunkikulttuurin käännekohtia aikajanalla	208
Liite III a) Kotkan väkiluvun kehitys 1880–1980	210
Liite III b) Elinkeinorakenteen kehitys	211
Liite IV Kotkan kaupunginvaltuustojen puheenjohtajat 1881–1982	212
Liite V Poliittiset voimasuhteet Kotkassa 1879 –1982	213
Liite VI Kaakkois-Suomen taidetoimikunnan jakamat tuet kotkalaisille toimijoille 1970–1982	214
LÄHTEET	220

1 JOHDANTO

Ote Matti Paavilaisen kirjoittamasta Kotkan kaupungin 100-vuotisjuhlan runosta:

*Kaupungin ankara ehto elämälleen on, että asukkaiden koko energia ei saa kulua sopeutumiseen, **kaupungin on tehtävä ihminen mahdolliseksi**: jotakin täytyy jäädä yli pakollisten kuvioiden yli käytännön ja säännön, rutiinin, sosiaalisten mekanismien, mallien ja vakioiden.*

En tiedä, riittäisikö se, minkä kuulen heti hämärän laskeuduttua, kun avaam ikkunani torin kumahtelevaan kaikupohjaan:

*joka ilta kun Suomen taivas tummut
tulevat haitarit ja viulut sekä rummut...*

Sata vuotta toukokuusta toukokuuhun, eikö se ole vähän?

Emmekö eläisi nähden harmoniaa tässä ristiriidassa?

*Me Kotkassa, Kotka meissä etsimässä uomaa
ajan jatkaa virtaavaa liikettään.*

*Kuuntele vielä työn äänien kirshahtavat sopraanot,
kuuntele tehtaitten ja laivojen ladatut altot,
rekka-autojen möyriävät bassot ja ehtimiseen selittävä
inhimillinen tenori!*

*Eikö sittenkin kaikki se, mitä sanot hälyksi ja meluksi
sisälläkin idyllin:*

*vielä on jossakin työtä,
vielä tarvitaan ihmistä.*

Kotka, iso lintu, valvoo minuuttien merta.¹

1 Paavilainen Matti, ote Kotkan kaupungin 100-vuotisjuhlurunosta, teoksessa Savikko Jorma (1978), Satavuotias Kotka, Kotka 1978, s. 261 (huom. Kotkan kaupungin syntymäjuhlaa vietettiin pitkään laskien kaupungin syntymäksi vuosi 1878. Todellinen ja myöhemmin korjattu syntymä- ja juhlavuosi on 1879). Kirjailijarunoilija Matti Paavilainen työskenteli ensimmäisenä kotkalaisena läänintaitelijana 1972–1984 ja samalla Suomen ensimmäisenä kirjallisuuden läänintaitelijana. Hän osallistui asiantuntijajäsenenä Kotkan kulttuurilautakunnan työskentelyyn 1970-luvulla. Paavilainen kuoli 85-vuotiaana Kotkassa 23.12.2017. Runon osan lihavointi on tämän tutkimuksen laatijan tekemä korotus, jota ei ole alkuperäisessä runossa.

1.1 Tutkimustehtävä

Keisari Aleksanteri II perusti satamakaupunki Kotkan vuonna 1879.² Kotka oli yksi teollistumisesta hyötynyt kaupunkia. Tästä esimerkkinä on muun muassa se, että vuosina 1870-1877 rakennettiin Kymijoen suulle yhdeksän höyrysahaa ja Kotkaan valmistui rautatie vuonna 1890. Työn perässä väkeä muutti etenkin Savosta ja Karjalasta. Kotkaa kutsuttiinkin 1800-luvun lopulla ”savolaisten Amerikaksi”.³ Kaupunkilaisten välillä ankeistakin oloista huolimatta *kaupungin on tehtävä ihminen mahdolliseksi*, määritteli lääninkirjailija ja kulttuurivaikuttaja Matti Paavilainen kaupungin kunnallis- ja kulttuuripoliittisen tehtävän Kotkan 100-vuotisjuhlan tilatessa juhlarunossaan (s.8).

Vuoden 1873 asetuksen *Asetus kunnallishallituksesta kaupungissa* mukaan jokainen kaupunki ympäristöineen oli itsenäinen kunta, jonka jäsenet saivat lain mukaan hoitaa yhteisiä järjestys- ja talousasioita.⁴ Modernin hallinnollisen ajattelun konkretisoiduttua uusissa vaali- ja kunnallislakeissa 108/1917 ja 320/1920 uusille päättäjäröymille tuli mahdollisuus päättää kaupungin varojen käytöstä muun muassa erilaisiin kulttuuripalveluihin lakien ja asetusten määrittelemien palvelujen lisäksi.⁵ Tässä tutkimuksessa käydään läpi, miten Kotkan kaupunki toteutti kulttuuri- ja sivistystehtäviään 1879-1982, aikana, jolloin teollistuvasta Kotkasta kasvoi merkittävä satama- ja teollisuuskaupunki sekä monipuolinen koulu- ja sivistyskaupunki. Suomessa tuon sadan vuoden aikana 1800-luvun lopulla syntyneet ja voimistuneet kansanliikkeet loivat osin kansainvälisesti, valtakunnallisesti ja paikallisesti yhteiskunnan uutta muotoa, mihin liittyi muun muassa eri poliittisten puolueiden synty ja työväen olojen parantaminen.⁶ Maailmanpoliittiset ja yhteiskunnalliset tapahtumat johtivat Suomen itsenäistymiseen, vuoden 1918 sotaan ja myöhemmin talvi- ja jatkosotaan, mutta myös maan kehittymiseen hyvinvointivaltioksi.

Aimo Halila on kuvannut suomalaisten kaupunkien kulttuuripoliittikan muovautumista kansallisella tasolla niin, että vielä itsenäisyyden saavuttamisen jälkeen

2 Keisarillisen Majesteetin Armollinen perustuskirja meri- ja tapulikaupungille (Kotkalle) Kymin pitäjältä Viipurin läänistä, annettu 16.7.1879.

3 Virrankoski Pentti, Suomen historia. Maa ja kansa kautta aikojen. SKS, Hämeenlinna 2013, s. 220 ja 226 ja Martti Korhonen, Ihmisten virta. Teoksessa Saarinen Juhani (2002), Kymistä Kotkaan, osa II, WS Bookwell Oy, Porvoo 2002, s. 55-56. Väkiluvun kehitys on kuvattu lopun liitteessä III a) ja elinkeinorakenteen kehitys liitteessä III b).

4 Asetus kunnallishallituksesta kaupungissa 40/1873, 1 §.

5 Lainsäädännön merkityksestä mm. Halila Aimo (1984), Kaupunkien kunnallinen kulttuuripoliittikka, teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia, osa III, Suomen kaupunkiliitto, Vantaa 1984, s. 464. Lakisäällöt: kunnallis- ja vaalilaki 108/1917, uudistus 320/1920.

6 Mm. Alapuro Risto (1978), Kansa liikkeessä, Kirjayhtymä, Vaasa 1987, s. 9, yksityiskohtaisemmin järjestöjen roolista mm. Stenius Henrik, Frivilligt jämlikt samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1987, s. 11-14.

suomalaisten kaupunkien vapaaehtoinen kulttuurin edistäminen julkisin varoin jäi yleisesti muiden (lakisääteisten) tehtävien varjoon.⁷ Kotkassa kaupungin päättäjien enemmistö alkoi Aimo Halilan kuvaamasta yleisestä kehityksestä poiketen toimia kulttuuritoiminnan edistämisen etujoukoissa panostamalla kulttuuriin vapaaehtoisesti kaupungin resursseja ja luomalla kulttuurihallintoa koordinoimaan kasvavaa tuen tarvetta. Kunnallispolitiikkojen merkitys keskeisinä kulttuurivaikuttajina korostuu nimenomaan tästä näkökulmasta. Tutkimuksen esimerkkipaikkana Kotkan kehitys peilautuu koko ajanjakson osalta suhteessa muiden suomalaisten kaupunkien kehitykseen.

Työ analysoi kulttuurihallinnossa ja -palveluissa tapahtuneita muutoksia ja jatkuvuuksia tekemällä kaupungin kulttuuritoimijoiden, kulttuuria koskevan poliittisen päätöksenteon ja kulttuurin rahoituksen muutosvertailua, jotta saataisiin selville kehityskulku. Tutkimuskysymyksenä on selvittää muuttujavertailun pohjalta vastausta siihen, miten nimenomaan kunnallispolitiikalla on vaikutettu Kotkan kaupungin kulttuuripalvelujen ja -hallinnon kehitykseen. Tätä tutkimuskysymystä avataan ja täsmennetään kuka, mitä, miksi, milloin päätti –kysymysten avulla.⁸ Tutkimus siis selvittää, miten kulttuuripalveluja on Kotkassa tuotettu. Lisäksi se pyrkii lähteitä kriittisesti lukemalla selvittämään, mitkä seikat olivat päätösten takana. Avaavat ja täsmenävät kysymykset pohjautuvat pitkälti Anita Kankaan esittämään näkemykseen, että kulttuuripoliittisessa määrittelyssä on suurelta osin kysymys vallasta ja arvoista. Kankaan mukaan kulttuuripoliitikassa olennaisia kysymyksiä ovat, kuka ja miten kulttuuria tuottaa, kuka ja miten kulttuuria määrittelee, kuka ja miten kulttuurin jakelee ja kuka ja miten kulttuurin vastaanottaa.⁹ Vaikka Anita Kankaan esittämä näkemys (ml. käsitteistö) onkin tutkimuskautta myöhemmältä ajalta, sitä voi ajasta riippumatta soveltaa koko aikajakson tutkimuskysymyksen keskeiseksi näkökulmaksi. Kaikkiin aikajaksoihin liittyy vallan ja arvojen kysymyksiä.

Tietyt murroskaudet nousevat aivan keskeisesti esille tutkimuskysymyksen näkökulmasta. Kati Katajisto on tämän tutkimuksen teon aikana kirjoittanut artikkelin Helsingin kaupunginvaltuuston toiminnasta (1918–1921) otsikolla *Mentaliteettien törmäys Helsingin valtuustossa sisällissodan jälkeen, Äänioikeusuudistus tuo politiikan liikemäisesti johdettuun kunnallishallintoon*. Hän

7 Halila (1984), s. 464 Halilan mukaan suomalaiset kaupungit osallistuvat kulttuuritoiminnan kehittämiseen hyvin eritasoisesti ennen suunnitelmallisuuden aikaa lähinnä 1960-luvulta alkaen. Yleisvaltakunnallisesta kehityksestä lisää Halila Aimo (1983), Kaupunkien kunnallinen kulttuuripoliitiikka, teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia, osa II. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun. Suomen kaupunkiliitto, Kunnallispaino Oy, Vantaa 1983, s. 378.

8 Käytän tutkimuskysymyksessä käsitettä kunnallispolitiikka, jonka merkitystä tutkimuksen kontekstissa avataan keskeisten käsitteiden osiossa sekä koko tutkimuksen ajan. Ennen poliittisten puolueiden syntyä päättäjien enemmistö koostui lähinnä kaupunkiporvareista.

9 Kangas Anita (1988), Keski-Suomen kulttuuritoimintakokeilu tutkimuksena ja politiikkana. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 63, Jyväskylän yliopisto 1988, s. 47.

kuvaa artikkelissa otsikon mukaista prosessia, jossa vasemmisto pääsi mukaan näkemään kunnalliseen päätöksentekoon sisältyvät taloudelliset ja lainsäädännölliset realiteetit ja toisaalta porvarillinen puoli alkoi tunnustaa päätösten poliittisuuden.¹⁰ Laura Kolbe kuvaa Helsingin historia vuodesta 1945 -teoksessa laajemmin sitä, miten iso haaste oli yhdistää kunnallisen itsehallinnon perinne ja uusi palveluja laajentava ja kansalaisten yhdenmukaisuutta korostava linja, joka nousi etenkin vasemmiston kannatuksen lisääntyttyä.¹¹ Samat dilemmat olivat tavalla tai toisella ratkaistavana kaikissa Suomen kaupungeissa vaalilakien uudistuttua. Kotkassa iso muutos tapahtui sosiaalidemokraattien vetämän vasemmiston hyväksi hyvin pian uusien kunnallislakien säätämisen jälkeisissä vaaleissa. Porvarillisen kauden perinteen jatkajana puolueista Kansallinen Kokoomus vaikiinnutti muutoksesta huolimatta keskeisen kakkosaseaman. Tutkimukseni avaa kunnallispolitiikan monia vivahteita liittyen myös puolueiden yhteistyöasetelmiin, jotka näyttäytyivät kulttuuripalveluihin liittyvissä päätöksissä.

Tutkimus alkaa Kotkan perustamisvuodesta (1879) ja jatkuu vuoteen 1982, jolloin vuonna 1980 hyväksytty laki kuntien kulttuuritoiminnasta oli astunut käytäntöön. Paneudun Kotkan kunnallisen päätöksenteon rinnalla siihen, mistä syistä ja millä tavoin alueellinen ja valtakunnallinen eduskuntatason valmistelutyö ja päätöksenteko limittyivät Kotkan kaupungin päätöksentekoon ja liittyivät kaupungin kulttuuritoiminnan kehittämiseen valittuna aikajaksona (1879-1982).¹² Kotkassa seurattiin ajoittain aktiivisesti muiden kaupunkien ratkaisuja ja käytiin dialogia Kotkan näkökulmasta kiinnostavien kaupunkien kesken. Tutkin sitä, miten muilla tasoilla (kansallisesti–alueellisesti–kunnallisesti) tehdyt kulttuurihallinnolliset ratkaisut vaikuttivat Kotkassa päätettyihin sisältöihin. 1980-luvun alkuun mennessä lainsäädäntö määritteli kuntien kulttuuritoiminnan hallinnollisen rakenteen, joka ei ole käytännössä muuttunut merkittävällä tavalla tutkimuksen tekohetken tultaessa.¹³

10 Katajisto Kati, artikkeli Mentaliteettien tömäys Helsingin valtuustossa sisällissodan jälkeen. Äänioikeus uudistus tuo politiikan liikemäisesti johdettuun kunnallishallintoon, Kvartti 1/2015, 25.3.2015 artikkelin linkki: <http://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/mentaliteettien-tormays-helsingin-valtuustossa-sisallissodan-jalkeen>

11 Kolbe Laura (2002), Helsinki kasvaa suurkaupungiksi. Julkisuus, politiikka, hallinto ja kansalaiset 1945–2000. Teoksessa Helsingin historia vuodesta 1945, III, Kunnallishallinto ja politiikka, kunnallistalous, toim. Heikki Helin ja Laura Kolbe, Edita, Helsinki 2002, s. 21.

12 Muutoksia käydään työn aikana läpi muun muassa lainsäädännön uudistusten ja tehtyjen kuntaliitosten osalta. Kotkan, Karhulan ja Kymen kuntaliitos vuodelta 1977 oli viimeinen ns. pakkoliitos. Viimeaikaisten kuntauudistusten vaikutuksia erikokoisten kuntien kulttuuripalveluihin on tutkinut mm. Kangas Anita ja Ruokolainen Vilja (2012): Toimintamalli muutoksessa, tutkimus kuntien kulttuuripalveluista. Cuporen verkkojulkaisuja 16/2012, s. 9. Maakuntauudistus on valmisteilla kirjoituksen viimeistelyn vuonna 2016 sen tiedon pohjalta, että se ei vuoden 2019 jälkeen vaikuta kaupunkien kulttuurin järjestämistapoihin juurikaan vaan keskittyä ennen kaikkea sosiaali- ja terveyspalveluiden siirtoon kunnilta maakunnille.

13 Laki kuntien kulttuurihallinnosta säädettiin vuonna 1980. Muutoksina lähinnä 1992 hyväksytty, uudistettu kulttuuritoimintalaki, joka kevensi säätelyä, ja uusi kuntalaki vuodelta 1995, joka antoi kunnille lisää liikkumavaraa hallinnon järjestämiseen ja valtionosuuksien käyttöön. Muutoksista lisää mm. Saukkonen Pasi ja Ruusuvirta Minna (2009), Toiveet, tavoitteet ja todellisuus. Tutkimus kulttuuripolitiikasta 23 kaupungissa, CUPORE, Yliopistopaino Helsinki 2009, s. 19.

Kulttuuripoliitikkaa ja kulttuurin rahoitusta kansainvälisesti vertailevissa tutkimuksissa on tunnistettu kulttuuripoliittisia yhtäläisyyksiä eritoten Ruotsin ja Alankomaiden kanssa. Yhtäläisyyksistä huolimatta kaupungin (kunnan) rooli päävastuullisena toiminnan järjestäjänä korostuu Suomessa muiden maiden järjestelmiin verrattuna, sillä Suomessa kaupunki päätti koko tutkimusaikakaudella kulttuuripalvelujen järjestämistavoista itse.¹⁴ Suomeen ei syntynyt selkeää alueellista väliportaan hallintoa päättämään kulttuuripalveluista, vaikka täälläkin keskusteltiin kuntakeskeisyyden ohella muista vaihtoehtoista kulttuurin hallintomalleiksi kuntien kulttuuritoimintalakia 1960- ja 1970-luvuilla valmisteltaessa.

Valtakunnallisesti kulttuuripoliittisten määrittelyjen aika konkretisoitui lähinnä 1960-luvun lopulla, jolloin valtio asetti komiteoita valmistelemaan tulevaa lainsäädännön sisältöä kulttuuripalvelujen jakamiseksi kaikkien suomalaisten ulottuville. Lakien valmisteluprosessi vaikutti kaupunkien kulttuurihallinnon kehitykseen. Tässä tutkimuksessa valotetaan, miten Kotkassa. Kulttuurin asiantuntijat ja taidelaitosten edustajat olivat kaupunkien puoluepolitisoituessa huolestuneita muun muassa siitä, voiko poliittisesta edustavuudesta huolehtiminen johtaa kulttuuritoiminnan sisältöasiantuntemuksen syrjäytymiseen, jos kulttuurin sisältöjen tuesta päätetään kaupunkien hallintoelimissä.¹⁵ Sama kysymys kulki mukana koko Kotkan kaupungin historian ajan, kun kaupungissa pohdittiin kysymyksiä esimerkiksi siitä, onko työväenopiston perustaminen, kaupunginteatterin kunnallistaminen tai orkesterin perustaminen välttämätöntä. Tutkimus avaa myös sitä, miten tasapuolisesti tai epätasavertaisesti kaupungin hallinto ja sen johdossa kunnallispoliittinen päätöksenteko toimivat luottamushenkilöiden päättäessä kulttuurin tukimarkoista ja määritellesä kaupungin kulttuurin sisältöjä kaupungin ja kaupunkilaisten hyväksi. Liitteisiin on pitkän aikajakson hahmottamisen helpottamiseksi kerätty tiivistetysti erilaista tietoa, kuten tietoa kaikkien kuntien kulttuurihallintoa määrittävästä lainsäädännöstä, Kotkan kaupungin väkiluvun ja elinkeinorakenteen kehityksestä, Kotkan kaupunginvaltuuston poliittisista voima-suhteista eri vuosina sekä Kotkan kaupunkikulttuurin käännekohdista.

Tutkimuksen kunnallispoliittinen teema on ajankohtainen myös valitun aikajakson ulkopuolella: Päättäjät pohtivat edelleen suomalaisissa kaupungeissa sitä, miten kaupunki pystyisi eri poliittisten toimijoiden mielestä parhaiten toteutta-

14 Prosessista mm. Saukkonen Pasi (2014), Vankka linnake, joustava sopeutuja vai seisova vesi? Suomalaisen kulttuuripoliitikan viimeaikainen kehitys. Cuporen verkkojulkaisuja 13. Helsinki 2014 2014, s.47.

15 Halila (1984), s. 465–466.

maan kaupunkilaisten yksilöllisiä kulttuuripalvelujen tarpeita.¹⁶ Pasi Saukkonen toteaa vuonna 2014 julkaistussa tutkimuksessa, että Suomen valtakunnallinen kulttuuripolitiikka on luotu varsin vakaalle pohjalle, jossa politiikalle ei ole enää tilaa, kun esimerkiksi yhden hallituskauden aikana muutosten tekemisen mahdollisuus on rajallinen.¹⁷ Vaikka valtakunnallisella tasolla yksi hallituskausi voi osoittautua 2010-luvulla lyhyeksi ajaksi lainsäädännön tai muiden suurien muutosten läpiviemiseen, pyrkii tämä tutkimus osoittamaan sen, miten paljon kunnallispoliitikkojen enemmistö on tutkimuskaudella voinut paikallistasolla halutessaan joko ylläpitää aiemmin päätettyjä linjauksia tai aiheuttaa isoja muutoksia kaupungin kulttuuripalveluissa hyvinkin nopeasti.

16 Peruskysymys on ajasta riippumatta sama. Tutkimuksen aikajakson ulkopuolella, etenkin 2010-luvulta alkaen rakenteellisten muutoksen tarpeesta on kirjoitettu tutkimuksissa ja kannanotoissa paljon, mm. useat Cuporen julkaisut, esim. Saukkonen (2014). Yksi esimerkki on myös paljon keskustelua herättänyt pamfletti vuodelta 2010: Antti Järvi ja Tommi Laitio (2010), *Saa koskea – 10 konstia väkevämpään kulttuuriin*. Tammi, Porvoo 2010. Tässä pamfletissa tekijät listasivat parannus- ja ratkaisuehdotuksia kulttuuripalvelujen uudistamiseksi. Postmoderni aikakausi korostaa aiempaa enemmän yksilöllisyyttä; lisää ihmisten vapaa-ajan käyttäytymisestä postmodernilla aikakaudella mm. Hautamäki Antti, *Individualismi on humanismia*, teoksessa Hautamäki Antti, Lagerspetz Eerik, Sihvola Juha, Siltala Juha ja Tarmo Jarkki (1996), *Yksilö modernin murroksessa*. Gaudeamus, Tammer-paino Oy 1996, s. 35–36..

17 Saukkonen (2014), s. 45.

1.2 Metodologinen tausta

Tutkimuksen tarkoitus on luoda tutkimuskysymyksen mukaisesti koko aikajakson (1879–1982) osalta kaupungin kulttuuripalvelujen ja kunnallispolitiikan kehityksen analyysi käyttämällä historiallis-kvalitatiivista metodia, joka korostaa aineiston monipuolisuutta, kattavuutta ja erilaisten lähteiden tulkintaa. Laadullisessa historian tutkimuksessa tutkija voi lähestyä menneisyyttä eri lähteistä niin, että hän ymmärtää lähteiden kerroksisuuden ja pääsee lähelle todennäköistä lopputulosta.¹⁸ Tutkijat, jotka korostavat tutkimuksessaan lähitieteiden, kuten esimerkiksi yhteiskuntatieteiden, teorioita ja teoreettisia näkökulmia, ovat toisaalta painottaneet sitä, että uudenlaisten teorioiden käyttö työkaluina voi avata historian lähteitä eri tavalla kuin aikalaiskäsitteisiin nojaava historian tutkimus.¹⁹ Omassa työssäni päädyin erityisesti pitkästä aikajaksosta johtuen käyttämään historiallis-kvalitatiivista metodia. Pyrkimyksenäni on melko perinteisestä tutkimusotteesta huolimatta luoda uusia näkökulmia erityisesti kunnallispolitiikan merkityksestä suomalaisen kulttuurin kehittäjänä ja toimijana.

Tutkimuksen rakenne perustuu kaupungin kulttuuritoimijoista, kulttuuria koskevasta poliittisesta päätöksenteosta ja kulttuurin rahoituksesta tekemääni muutosanalyysiin, jonka pohjalta pitkä aikajakso hahmottuu kolmeen osaan: porvarivallan aikaan 1879–1918, nousevan vasemmistovallan aikaan 1919–1950 ja voimistuvaan kulttuurikaupungin aikaan 1950–1982. Lisäksi käsittelen omana päälukunaan lautakuntatutkimuksen vuosilta 1970–1982. Metodisesti tutkimus liikkuu siis sekä historian makrotasolla ja luo siten kokonaiskäsitystä pitkän aikajakson kehityksestä että mikrotasolla paneutuen yksityiskohtaisesti Kotkan kaupungin kulttuurilautakunnan toimintaan 1970-luvulla, kun kulttuurilautakunta oli aiemman prosessin tuloksena perustettu. Molemmat tasot hahmottavat sitä, miten Kotkan kaupungin paikallinen päätöksenteko heijasteli valtakunnallista tai kansainvälistä muutosta.

Lautakuntatutkimus käsittelee kaupungin kulttuurilautakunnan päätöksentekoa vuosina 1973–1982. Tutkin mikrotasolla liikkuvassa luvussa yksityiskohtaisemmin sitä, miten Kotkan kaupungin vuonna 1973 perustettu kulttuurilautakunta toteutti tehtävänsä ja miten hallinto rakentui ja kehittyi 1970-luvun kuluessa. Tämä luku vastaa konkreettisesti moneen pääkysymystä täydentävään kysymykseen: Mitä tarkkaan ottaen päätettiin? Miten päätökset toimeenpantiin? Miten paljon vaalit ja tapahtuneet kuntaliitokset vaikuttivat käsiteltäviin asioihin

18 Mm. Kalela Jorma (2000), *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus Kirja, Helsinki 2000, s. 13. Kerroksisuudesta mm. Hietala Marjatta (2001), *Mitä tutkia ja miten?* Teoksessa Autio, Katajala-Peltomaa & Vuolanto, *Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi*. Vastapaino, Jyväskylä 2001, s. 21–23.

19 Esim. Tepora Tuomas (2011), *Väitöskirja Lippu, uhri, kansakunta: Ryhmäkokemukset ja -rajat Suomessa 1917–1945*, Helsingin yliopisto 2011 (e-thesis), s. 16–17.

ja yksityiskohtiin tällä aikakaudella? Miten paljon yksittäisillä kunnallispolitiikoilla oli valtaa suhteessa kaupungin kulttuuritoiminnan sisältöihin? Miten mahdolliset ennako-odotukset esimerkiksi sosiaalidemokraattien ryhmätoiminnasta pitivät Kotkassa paikkansa? Tähän tutkimuksen osaan liittyy samoja metodisia piirteitä kuin yleensä mikrohistorian tutkimiseen: ihmisiä tutkitaan osana pienyhteisöään. Luku tarkastelee valittujen luottamusmiesten demokraattisen päätöksenteon tuloksia. Lautakunnan (ja siihen kuuluvien henkilöiden) toiminnan tarkempi tutkimus konkretisoi makrohistoriallisia perspektiivejä esimerkiksi kulttuurin rahoituksen näkökulmasta.²⁰ Yksityiskohtainen tarkastelu on osin tehtyjen päätösten listausta, mutta mielestäni niiden läpikäynti valottaa havainnollisesti deskriptiivisemmän makrotason tutkimuksen rinnalla sitä, miten kulttuuripoliittikka sisältää paljon isoja ja pieniä päätöksiä, joista rakentuu kulttuuripoliittinen ja hallinnollinen prosessi.

Kulttuurihistorian tutkimuksessa on ainakin osin otettu kantaa siihen, että historian tutkimuksemme perinne korostaa yleisesti liikaa politiikka- ja talouskeskeistä tutkimusotetta. Kari Immosen mukaan 2000-luvun taitteessa kulttuurihistorian tutkimus alkoi korostaa sitä, miten tutkimuksessa on olennaista kohdata elämismaailma ilman hierarkkista painottamista eikä tule tehdä eroa esimerkiksi tavallisen ihmisen ja valtaapitävän välillä.²¹ Tätä näkemystä vasten käsillä oleva tutkimus on tutkimusotteeltaan politiikkakeskeinen, mutta painottaa silti samalla kunnallispolitiikkojen roolia kaupunkilaisia lähellä olevina päättäjinä. Erityisesti kunnallislain 108/1917 jälkeen Kotkan kaupungin poliittisessa kontekstissa toimijoiksi valittiin vaaleilla kaupunkilaisia, joista osa edusti edellisen aikakauden jatkumoa mutta osa tuli täysin aikaisemmin valtaa pitäneiden ryhmien ulkopuolelta. Valitut kaupunkilaiset tekivät arkielämän palvelujen osalta varsin isoja ja kauskantoisia päätöksiä edustamiensa kaupunkilaisten puolesta. Kulttuurin osalta virkakunta muodostui vasta hyvin myöhäisessä vaiheessa 1970-luvulla, mikä entistä enemmän korostaa luottamushenkilöiden roolia tutkimuskauden aikana. Kaupungin kulttuuritoiminnan ja demokraattisen päätöksenteon läheisyys ja kollektiivisuus on yksi käsillä olevan tutkimuksen keskeinen näkökulma, sillä politiikka oli ja on kaupungin tasolla sekä yksilö- että kollektiivista toimintaa.

20 Makrohistoriallisista perspektiiveistä mm. Heikkinen Antero (1993), *Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen*. Yliopistopaino, Helsinki 1993, s. 39–40.

21 Immonen Kari (2001), *Uusi kulttuurihistoria*, teoksessa *Kulttuurihistoria, johdatus tutkimukseen*, SKS, Hämeeenlinna 2001, s. 11–25.

1.3 Lähteet ja keskeinen tutkimuskirjallisuus

Kotkan kaupungin kunnallispoliittisten muutosten vaikutuksia kulttuurihallintoon tutkivan työn pääasiallisina alkuperäislähteinä ovat arkistolähteet kaupunginarkistosta 1800-luvun lopusta 1980-luvulle. Näitä ovat kaupunginvaltuustojen ja myöhemmin kaupunginhallitusten pöytäkirjat, kulttuurilautakunnan pöytäkirjat sekä muiden lautakuntien ja jaostojen pöytäkirjat liitteineen, mukaan lukien kaupungin talous- ja tilitiedot siltä osin, kuin niitä on eri aikakausilta olemassa. Kaupungin alkuvuosien arkistolähteissä on melko paljon puutteellisuuksia. Painettuja lähteitä ovat lisäksi vuodesta 1921 alkaen painetut kunnalliskertomukset. Kaupunginarkistossa on väestötietojen osalta myös henkikirjoja sekä muuta työn kannalta olennaista materiaalia, kuten erillisenä kansiona löytynyt kaupunginsihteerin Holger Kalveen 1950-luvulta peräisin oleva kirjeenvaihto- ja tiedonkeruun kansio, joka kertoo konkreettisen esimerkin asioiden valmistelun tavasta. Arkistolähteet kertovat päätöksenteon lopputuloksen mutta ne eivät useinkaan anna tietoa siitä, minkälaista henkilöiden omaehtoista ajattelua oli päätösten taustalla tai minkälaista arvoihin liittyvää keskustelua oli mahdollisesti käyty. Eri Kotkassa ilmestyneet sanomalehdet täydentävät muun lähdepohjan antamaa käsitystä kaupungin keskeisistä, meneillään olevista ajankohtaisista kysymyksistä ja kaupungin eri toimijoiden tarjoamista kulttuuripalveluista. Tutkin myös sitä, nouseeko lehdistössä esiin henkilöitä päätöksenteon taustalla.

Tutkittava aikajakso on pitkä, joten siitä näkökulmasta päätöspöytäkirjat antavat myös kokonaisnäkemyksen Kotkan kaupungin hallinnon muutostilanteista, kuten kielikysymyksestä, hallintotavan muutoksista sekä käytetyistä käsitteistä ja niiden mahdollisista merkitysten muutoksista. Eduskunnan arkistosta löytyy valtakunnan politiikkaan liittyvä arkistomateriaali kuten taide- ja kulttuurihallinnon lakiesityksiä edeltävät mietinnöt, aiheeseen liittyvät eduskuntakeskustelut ja prosessien päätteeksi säädetyt lait ja asetukset.²²

Yleinen kulttuurihistorian tutkimuskirjallisuus ja useat historiikit valottavat Kotkan ja Kymin historiaa, kaupunkilaitoksen historiaa, kulttuurihistoriaa, muiden kaupunkien kehitystä suhteessa Kotkan kaupunkiin, kulttuurilaitosten historiaa ja kaupunkikulttuuria käsittelevien ilmiöiden tutkimuskirjallisuutta. Kotkan kaupungin ensimmäinen historiategosarja on 1950-luvulta. Uusin Kotkan kaupungin historiategosarja tilattiin kaupungin 110-vuotisjuhlallisuuksien alla vuonna 1988, ja teosarja valmistui kahdessa erässä vuosina 1999 ja 2002. Tällöin historiatoimikunta tilasi kirjoittajilta paikallishistoriallisen tutkimustradition mukaisen kokonaisesityksen, jonka tuli toimeksiannon mukaisesti *kuvata kaupungin talous-, asutus-, liikenne- ja sosiaalishistoriaa*. Työtä valvonut historiatoimikunta esitti

22 Mietinnöt ovat löydettävissä myös opetusministeriön arkistosta, sillä ministeriö valmisteli asiaa.

tavoitteeksi sen, että teos helpottaisi kotkalaisuuden hahmottamista, mikä lienee useinkin tavoite samantapaisen paikallishistorian anniksi.²³ Myös useilta kymenlaaksoalaisilta ja kotkalaisilta toimijoilta, seuroilta ja yhdistyksiltä on ilmestynyt kattavia historioitteja; näitä ovat muun muassa kirjaston kaksiosainen historia, teatterin historia, sataman historiateos sekä useiden järjestöjen historiateokset. Nämä teokset täydentävät arkistolähteiden luomaa kuvaa siitä, miten kaupunkilaisuus (kotkalaisuus) ja Kotkan kaupunkikulttuuri muovautuivat joko riippumatta poliittisista päätöksistä tai nimenomaan niiden vuoksi. Joistain kotkalaisista vaikuttajista kuten Väinö Meltistä ja Taisto Sinisalosta on kirjoitettu henkilöhistorioita, jotka kriittisesti luettuna avaavat osaltaan kyseisten henkilöiden omaehtoista ajattelua.

Käsillä olevan tutkimuksen aihepiiri kytkeytyy monien tieteenalojen tutkimukseen. Laajasta tutkimuskirjallisuuden joukosta voi poimia aiheen kannalta keskeisimpiä tutkimuksia: Kunnallistieteiden alalla professori Paavo Hoikka on tutkinut ja jäsentänyt 1960-luvulta alkaen kunnallisen kulttuuritoiminnan kehittymistä ja taustaa, kulttuurihallinnon yleistilaa Suomen kunnissa, kunnallishallinnon tehtävien lisääntymistä ja resurssien turvaamisen ongelmaa kuntien tehtävien kasvaessa. Hoikan tutkimukset ovat alan uraauurtavia tutkimuksia ja määrittävät myös alan käsitteitä. Osa tutkimuksista on valtionhallinnon teettämiä tilaustöitä.²⁴ Tämän tutkimuksen tapaustutkimuksessa (kappaleessa 5.4) käy ilmi, että ainakin Kotkan ensimmäinen kulttuurilautakunnan puheenjohtaja Jorma Savikko oli aikanaan opiskellut Hoikan tutkimuksia ja ne olivat pohjana monien kaupunkien kehitystyössä. Historiatieteen puolella Aimo Halila on kuvannut ja määritellyt suomalaisen kaupunkilaitoksen kulttuuripolitiikan pitkän aikavälin kehitystä kaupunkihistorian yleisteoksissa.²⁵ Nämä tutkimukset tuovat selkeän vertailukohdan Kotkan kehitykselle. Paula Tuomikoski-Leskelän vuonna 1977 valmistunut väitöskirja *Taide ja politiikka, kansanedustuslaitoksen suhtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa* on ehkä kattavin tutkimus valtakunnan tasolla siitä, miten tarkalleen ottaen Suomi Venäjän autonomisena osana ja myöhemmin itsenäisenä valtiona tuki rahallisesti kulttuuria ja taidetta eri aikoina.²⁶ Se on tärkeä yksittäinen teos, sillä usein tarkka rahoituksen kuvaus ei käy ilmi kulttuurihisto-

23 Saarinen (2002), Alkulause, s. 2. Toimikunnan jäseniä vuonna 1988 perustetussa poliittisin perustein valitussa historiatoimikunnassa olivat Raimo Luoto (puheenjohtaja, kunnallispoliitikko, sd.), Anna-Liisa Kasurinen, (kansanedustaja, kunnallispoliitikko, sd.), Ahti Kansa, (kunnallispoliitikko, kulttuuritoimija, Vas.), Erkki Ojanen (kunnallispoliitikko, Kymenlaakson ammattikorkeakoulun rehtori, Kok.), Taisto Sinisalo (kansanedustaja, kunnallispoliitikko, SKP), Hannu Tapiola (kaupunginjohtaja, taustaltaan sd.), Valpuri Theslöf, (kunnallispoliitikko, Vihr.), Riitta Waris (sitoutumaton) ja Reijo Urtamo (jaoston sihteeri).

24 Erityisesti keskeisiä teokset Paavo Hoikalta: 1) (1966) Kuntien kulttuuritoiminta. Kunnallistietoa, Maalaiskuntien liiton kirjapaino 1966 ja 2) (1969) Suomen kuntien sivistyshallinto, Porvoo 1969.

25 Mm. Halila Aimo (1983), Kaupunkien kunnallinen kulttuuripolitiikka, teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia II ja Halila Aimo (1984) Kaupunkien kunnallinen kulttuuripolitiikka, teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia III.

26 Tuomikoski-Leskelä Paula (1977), *Taide ja Poliitiikka. Kansanedustuslaitoksen suhtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 103, Suomen Historiallinen Seura, Pohjolan Sanomat 1977.

riallisista tutkimuksista ja kulttuurin saavutusten kuvauksista. Rahoituspäätökset ovat myös tämän käsillä olevan tutkimuksen näkökulmasta merkittävimpiä ja konkreettisimpia poliittisia tekoja. Tutkimus käy lukujen rahoitusosiossa läpi sitä, minkälaisia rahoituspäätöksiä kunnallisessa päätöksenteossa eri aikoina tehtiin.

Kulttuurin tutkimuksen alalla Anita Kangas on 1980-luvulta alkaen tutkinut taidetoimintaa hyvinvointivaltiossa ja kulttuuritoiminnan rahoitusta kunnissa, määritellyt kunnallisen kulttuuripolitiikan sisältöjä sekä analysoinut kuntien kulttuuritoimintalain onnistumista.²⁷ Nämä kunnallista kulttuuritoimintaa tutkivat teokset liittyvät aiheeseen läheisesti erityisesti määrittelyjen ja vertailun näkökulmasta. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporelta on ilmestynyt useita samaa teemaa tukevia teoksia sekä Anita Kankaalta että muilta Cuporen tutkijoilta, jotka taustoittavat valtion ja kaupunkien rooleja kulttuurin tukemisessa.²⁸ Suurin osa Cuporen julkaisemista tutkimuksista käsittelee suomalaisen kulttuuripolitiikan nykytilaa ja haasteita, jotka osaltaan merkittävällä tavalla analysoivat tämän tutkimuksen aikajaksolla luotuja rakenteita.²⁹

Tämän tutkimuksen tapaustutkimus täydentyy suullisen historian näkökulmasta 1970-luvun keskeisten kotkalaisten vaikuttajien haastatteluin. *Suullinen historia* juontuu englannin kielen termistä *oral history*. Menetelmässä tutkija haastattelee henkilöä, tässä tapauksessa aikalaispoliitikkoa tai virkamiestä, aiheen kannalta kiinnostavasta, haastateltavan itse kokemasta asiasta.³⁰ Haastateltavat edustavat tässä tutkimuksessa eri puolustaustoja. Haastattelujen tarkoituksena on tuoda esiin uusia huomioita, havaintoja ja tulkintoja, jotka täydentävät muuta olemassa olevaa aineistoa. Haastattelujen rooli on täydentävä, ei keskeinen. Niiden avulla miten- ja miksi-kysymyksen analysointi saa enemmän sisältöä kuin varhaisemman kauden osalta, jolta ei ole olemassa päättäjien henkilökohtaisia

27 Määritelmä arvojen vallan merkityksestä kulttuuripolitiikan luomisessa on mainittu johdannossa tutkimuksen taustalla olevana määritelmällisenä ajatuksena. Erityisesti keskeisiä Anita Kankaan teoksia ovat 1) (1983) Kunta ja kulttuuri, Kulttuuritoimintalain valossa, Helsinki 1983, 2) (1988) Keski-Suomen kulttuuritoimintakokeilu tutkimuksena ja politiikkana. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 63, Jyväskylän yliopisto 1988 ja 3) (1999) Kunta, taide ja markat. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja nro 11. VAPK-kustannus Helsinki 1999 ja 4) (2012) Kangas Anita ja Ruokolainen Vilja, Toimintamalli muutoksesa, tutkimus kuntien kulttuuripalveluista. Cuporen verkkojulkaisuja 16/2012.

28 Erityisesti 1) Mertanen Tomi (2009), Harkinnanvaraisesta lakisääteliseksi, Suomen valtiollisen taidehallinnon sekä taiteenalojen tukijärjestelmien muotoutuminen 1960–1980, Cuporen julkaisuja 17. Suomen kulttuuripolitiikan historia -projektin julkaisuja 4. Helsinki 2009, 2) Mertanen Tomi (2010), Taiteen tukijat ja tekijät. Valtion taidelautakunnat sekä valtiollinen kulttuuri- ja taidepolitiikka 1940–1950-luvun Suomessa, Cuporen julkaisuja 18, Helsinki 2010, 3) Sallanen Minna (2009), Kaupungin kulttuurivervelvollisuudesta kulttuuripalveluksi. Kunnallisten teattereiden ja orkesterien kehittyminen 1940–1980. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen julkaisuja 16, Helsinki 2009.

29 Muita, etenkin lopputuloksen näkökulmasta keskeisiä tutkimuksia mm. Saukkonen Pasi (2014), Vankka linna, joustava sopeutuja vai seisova vesi? Suomalaisen kulttuuripolitiikan viimeaikainen kehitys. Cuporen verkkojulkaisuja 23/2014.

30 Mm. Graae Kristiina ja Hietala Marjatta (1994), Suullista historiaa. Veteraanikansanedustajat haastateltavana. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 1, Helsinki 1994, s. 1. Teoksessa haastatellaan poliitikkoja, mikä antaa samankaltaisuudessaan haastattelukäytön metodista pohjaa tämän työn kunnallispoliittikkojen haastatteluille ja niiden tulkinnoille.

kommentteja tai ajatuksia päätösten taustalla olleista asioista, vallankäytöstä ja arvoista. Vastauksia analysoitaessa on huomioitava, että haastattelijan rooli on olennainen, sillä kysymysten sisältö saattaa johdatella vastauksia tiettyyn suuntaan, haastattelun tulkintoihin liittyy ihmisten välistä vuorovaikutusta jne.³¹ Tein haastattelun jokaisen haastateltavan kanssa ensin suusanallisesti, jolloin kerroin työn sisällöstä, ja sen jälkeen (Jorma Savikon haastattelua lukuun ottamatta) kirjallisesti, jotta vastaajalla oli aidosti aikaa pohtia kysymyksiä. Näin vastausten siteeraaminen myös helpottui.

31 Graae & Hietala (1994), s. 2–5.

1.4 Käsitteistä

Työn keskeisimpiä käsitteitä ovat *hallinto*, *kulttuuri*, *sivistys* ja *politiikka* (mukaan lukien *kulttuuripolitiikka*) Kotkan kaupungin päättäjien näkökulmasta. Tutkimus analysoi muutoksia Kotkan kaupungin kulttuuritoimijoissa, kulttuuria koskevassa kunnallispoliittisessa päätöksenteossa ja kulttuurin rahoituksessa, ja muuttujaver-tailu antaa myös tälle johdannon käsitelmäärittelylle lähtökohtaisen viitekehyksen. Kieli ja käsitteistö ovat sidoksissa aikaan ja kulttuuriin. Käsitteiden määrittely on monitahoista ja aikaan sidottua, minkä vuoksi ilmiöitä ja termejä on hyvä tulki-ta myös oman aikakautensa käsitteillä ja kuljettaa niitä mukana kronologisesti etenevässä tutkimuksessa.³² Lait ja asetukset ovat aina olleet myös kunnallisen päätöksenteon näkökulmasta merkittäviä käsitesisältöjen määrittelijöitä, sillä niissä määritellään sisällöt sivistys- ja kulttuuripalveluille, jotka kaupungin tuli toimeenpanna. Poliittisten puolueiden syntymisen jälkeen puolueohjelmat ja vaa-likausille asetetut tavoitteet tarkentavat sekä valtakunnallisesti että paikallisesti eri ryhmien ja mahdollisesti myös yksilöiden näkemyksiä kulttuuriin liittyvien käsitteiden ja tarpeiden sisällöistä ja siitä, miten eri henkilöt tulkitivat siihen asti tehtyjen linjausten toteutusta ja mahdollista muutostarvetta. Suomalaisen kun-nallistieteen tutkimuksen puolella Paavo Hoikka määritteli urauurtavana tutkijana 1960-luvulta alkaen työn keskeisiä käsitteitä teoksissaan *Kuntien kulttuuritoiminta* (1966) ja *Suomen kuntien sivistyshallinto* (1968), mitä myöhempi alan tutkimus on täydentänyt.

Hallinto Kotkan kaupungissa

Kotkan sataman ympärille syntynyt kaupunkikokonaisuus sai kaupunkioikeudet keisarilta vuonna 1879. Tällöin kaupunki pääsi suoraan luomaan kuusi vuotta aikai-semmin säädetyn asetuksen mukaista hallintoa ja siihen liittyvää päätöksentekoa

³² Johdannossa on vaarana, että käsitelmäärittelystä paisuu liian laaja, koska käsitteitä voi tulkita hyvin laajasti ja tutkimuksen aikajakso on niin pitkä. Esimerkiksi pelkästään käsitteen *kulttuuripolitiikka* aikasidonnai-suudesta voisi analysoida usean sivun verran, ks. mm. Häyrynen Simo (2006), Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripolitiikka. SoPhi, Jyväskylä 2006, s. 130.

(*Asetus kunnallishallituksesta kaupungissa 40/1873*).³³ Hallinnon käsite on tässä työssä keskeinen siitä näkökulmasta, miten päättäjien ja toimijoiden ryhmät eri aikakausina määriteltyjen hallinnollisten säädösten mukaan valmistelivat, päättivät ja toimeenpanivat (hallinnoivat) kaupungin kulttuuripalvelut. Alkuaikoina hallintoa tarvittiin välttämättömästi kaupungin ja sen nopeasti kasvavan väestömäärän järjestäytymiseen, sillä asetus määritteli kaupungin perustehtäväksi järjestys- ja talousasioiden hoitamisen.³⁴ Hallinnon rakenteen vakiinnuttua käsiteltävien asioiden määrä lisääntyi ja sisälsi pikkuhiljaa myös kaupungin kulttuuritoimintaan liittyviä kysymyksiä.

Kuva 1 Hallinnon ja kaupungin toiminnan keskus, Kotkansaari, vuonna 1884. Kuvassa Kotkansaaren nykyisen torikeskustan seutua, joka rakennettiin uudelleen Kotkan palon jälkeen Krinin sodan (Oolannin sodan) seurauksena v. 1855. Kuvaaja Svante Lagergren, Kymenlaakson museon kuvakokoelmat, 625 A.

33 Aiemmasta alueen hallintomallista: Kyminkartanon lääni oli hallinnoinut suurta osaa Kotkan pohjoispuolisesta alueesta keskiajalta alkaen, ja kirkollinen toiminta oli järjestäytynyt samaisella alueella Kymin seurakunnan ympärille. Venäläiset olivat rakentaneet Ruotsinsalmen linnoituskaupungin ja luoneet ensimmäisen kaupunkirakenteen 1790-luvulta alkaen. 1800-luvun kuluessa linnoituksen merkitys oli hiipunut, mutta ulkoisesti vaikuttava Kyminlinnan linnoitusalue oli hiljenemisestä huolimatta pitkään sotilasviranomaisten hallinnassa. Kotkan edustalla oli käyty osana Krinin sotaa iso kansainvälinen meritaistelu vuonna 1855, minkä päätteeksi englantilaiset olivat käytännössä tuhonneet kaiken Kotkansaaren silloisen rakennuskannan ortodoksista kirkkoa lukuun ottamatta. Tuhottu Kotkansaari rakentui ja kasvoi nopeasti uudelleen kaupunkimaiseksi keskustaksi jo ennen kaupunkioikeuksien saamista, jolloin alue kuului vielä hallinnollisesti Viipurin kuvernöörin alaisuuteen. Viipurista käsin ei pystytty hallinnoimaan Kotkansaaren kasvua. Hovinsaaren osaa oli puolestaan hallinnoinut metsähallitus. Katso mm. <http://kulttuuriymparisto.nba.fi> -> Kyminlinna tai Immonen Olli, Hyvönen Heikki, Thomenius Kristiina, Nikkanen Helena, Miettinen Timo, Backström Ragnar (toim., 1999), Pyhän Nikolaoksen kirkon historia, Kotkan ortodoksinen seurakunta 1995, s. 30–45; lisäksi Saarinen Juhani, Kymistä Kotkaan osa I, Porvoo 1999, s. 306, 338–339.

34 Asetus kunnallishallituksesta kaupungissa 40/1873, 1 § pykälä määrittää perustehtävän.

Hallinnollisena yksikkönä kaupunki, hallinnon toimijoina kaupunkilaiset

Kaupunki (kunta) on ollut Kotkan alkutaipaleelta alkaen toimija kaikessa kunnallisessa hallinnossa ja päätöksenteossa.³⁵ Kaupungista muotoutui tässä työssä tutkittavana aikana merkittävä tekijä kaupunkilaisten palvelujen, myös kulttuuripalvelujen, toteuttajana. Kaupunkia johtivat valitut kaupunkilaiset. Kaupunkilaisuus ja samalla vaalikelpoisuus määriteltiin myös asetuksessa (40/1873), jonka mukaan kaupunkikunnan jäsen oli henkilö, joka harjoitti verotettua elinkeinoa kaupungissa tai sen aluspiirissä ja jolla oli asunto ja koti kaupungissa. Asetuksen mukaan toteutettua toimintaa eli hallintoa sääteli tällöin yleisesti hyväksytty ajatus siitä, että veroa maksavilla kaupunkilaisilla oli alueellisesti kunnallinen itsehallinto. *Itsehallinto*-käsitteen keskeinen sisältö merkitsi sitä, että kaupungin hallintoa hoitivat itse yhdyskunnan omat jäsenet omien hallinnollisten toimielintensä kautta. Kunnallisen päätöksenteon ja hallinnon kehityksen alkuaikoina kaupungin päättäjillä oli vielä enemmän omaa määrittely- ja päätäntävaltaa kuin myöhemmin valtiollisen sääntelyn lisääntytyä.³⁶ Tutkimuksen muutosvertailussa korostuu se, miten suuri merkitys oli lainsäädännön myöhemmillä muutoksilla kaupunkilaisuuden ja kaupunkien kehitykseen. Kunnallis- ja vaalilakien 108/1917 ja 320/1920 tultua voimaan hyväksyttiin yleisesti se, että itsehallinto kuului laajoille kansankerroksille eikä varallisuus enää määritellyt osallistumismahdollisuuksia.

Kotkalaisten määrä ja heidän moniarvoistuva joukkonsa vaikutti pikkuhiljaa hallinnon sisältöihin ja tapoihin, mitä käsitellään tutkimuksessa. Asukasmäärä ja demografinen jakautuminen on kuvattu koko tutkimusajan osalta liitteissä 3 a) ja b). Alkuaikoina voidaan puhua vain asukasluvun arviosta: Kotkan kaupunkiin oli heti perustamisen jälkeen vuonna 1880 virallisesti henkikirjoitautunut 984 ihmistä. Henkikirjoitettujen määrä nousi vuoteen 1890 mennessä 3 437 henkilöön ja vuosisadan vaihteeseen mennessä lukuun 5 260.³⁷ Vuonna 1982, johon käsillä oleva tutkimus päättyy, kotkalaisia oli yli 60 000. Kotkan väestöliikkeitä tutkinut

35 Suomessa kaikki kunnallislait ja -vaalit kulkevat kunta-etuliitteellä, kaupunki on myös kunta. Esimerkiksi Laura Kolbe on kuvannut *kunta*-sanana merkitystä yhteisötunteemme luojana luonnehtien sitä niin, että *kunta*-termi kuvaa maallista – erotuksena ei-maallisesta seurakunnasta – hallintoa ja kansalaisvaikuttamisen paikkaa: Kolbe Laura (2010), Ihanuuksien ihmemaa. Suomalaisen itseymmärryksen jäljillä. Kirjapaja 2010, s. 99–100.

36 Ryynänen Aimo (2000), Kuntien ja alueiden itsehallinnollisen aseman perusteet. Teoksessa Paavo Hoikka (toim.), Kunnat 2000-luvun kynnyksellä, Tampereen yliopistopaino 2000, s. 7–11.

37 Anttila Leo, Halila Aimo, Meltti Väinö, Nikander Gabriel, Rosén Ragnar ja Runeberg Carl-Michael (toim. 1955). Kotkan historia II. Frenckellin kirjapaino Helsinki 1955, s. 366. Viereisen Kymin maalaiskunnan väkiluku oli ennen Kotkan kaupungin perustamista vuonna 1870, yhdeksän vuotta ennen kaupungin perustamista, 3213 henkeä. Alueet olivat kytköksissä hallinnollisesti, sillä Kymin seurakunta toimi pitkään kotkalaisten seurakuntana ennen oman seurakuntayhteisön perustamista. Kymin seurakunnan muuttajien muuttokirjat 1870, Kymin seurakunnan arkisto, myös Kymin pitäjän henkikirjat 1870–1875, Kka. Seurakunnan arkistojen osalta on ilmeisiä puutteita kirkkoherranviraston säilyneissä arkistolähteissä näiltä vuosilta, ja luvut heittävät, kuten myös todetaan Kotkan osalta lopun liitteessä 3, jossa kuvataan Kotkan kaupungin väestömäärän kehitystä. Väestötutkimus oli tehty vuonna 1955 julkaistussa Kotkan historia II niin kattavasti, että se on ollut tutkimuksen pääasiallisena tausta-aineistona tältä osin, ja sitä täydentävät omat tarkastukset arkistossa. Lisää asukasluvun kehityksestä tietoa lopun tilastoliitteessä (liite 3).

Martti Korhonen toteaa, että henkikirjoitettujen kaupunkilaisten lisäksi tulijoita ja menijöitä oli tuhansia, sillä työt olivat väliaikaisia painottuen kesään.³⁸ Työn perässä muuttaneet ihmiset vaikuttivat kuluttajina siihen, minkälaisia julkisia ja yksityisiä vapaa-ajan palveluja Kotkaan muotoutui.

Kulttuuritoimijoiden muutosvertailu

Kulttuurin käsite on laaja ja sitä voi määritellä todella monesta näkökulmasta.³⁹ Tässä tutkimuksessa korostuu kulttuurin käsitteen toimintaulottuvuus. Käsitteen sisältö syntyy ja muuttuu tässä tutkimuksessa prosessina, jossa Kotkan kaupungin päättäjien ja toimijoiden kulloinkin ymmärrys *kulttuurin* ja *sivistyksen* käsitteiden sisällöistä ja niihin liittyvien palvelujen tarpeista muotoutui vuorovaikutuksessa kansallisten sekä toisaalta kansainvälisten aikalaismäärittelyjen kanssa. Kotka oli lähtökohtaisesti uusi teollisuuspaikkakunta, jota johti sinne teollistumisen alkuaikoina muuttanut tehtaanomistajien ja porvareiden joukko. Kotkassa eliitin sivistystahto ilmeni konkreettisella tavalla uusissa koulurakentamishankkeissa, sillä päätöksiä tehneet henkilöt olivat pitkälti myös toiminnan rahoittajia. Kotkassa alkoi ilmestyä kaupungin perustamisen jälkeen useita sanomalehtiä sekä syntyä seuroja ja yhdistyksiä, joiden merkitystä kulttuuri- ja sivistyskäsitteiden tulkitsijoina tässä tutkimuksessa käsitellään.⁴⁰ Kotkan tapainen hiljattain perustettu kaupunki muuttajineen oli ilmeisen vastaanottavainen uusille ajatuksille ja ihmisille, sillä kaupungissa tarvittiin osaavaa työväkeä eri aloille. Avoimuutta edesauttoi se, että kaupungissa ei ollut aikaisempien kausien luomia kerrostumia tai suljettuja piirejä siinä määrin kuin aiemmin muotoutuneissa kaupungeissa.

Kansakoulujen perustamisen yhteydessä säätyvaltiopäivät olivat määrittäneet kansallisen sivistyksellisen tavoitteen säätäessään kansakouluasetuksen (1866) reilu kymmenen vuotta ennen Kotkan kaupungin perustamista. Päätöstä edelsi asiaa valmistelevien tahojen tutustuminen useiden maiden kansakoulu-järjestelmiin

38 Korhonen Martti, teoksessa Saarinen Juhani (2002), *Kymistä Kotkaan* osa II, II Ihmisten virta, Porvoo 2002, s. 56.

39 Määrittelyjä suomalaiselle kulttuurille ja kulttuuripolitiikalle on esim. kerännyt gradun verran Hanna Karpinen (1999), *Kansallinen ja kansainvälinen, verkostoitunut mutta yksilöllinen. Suomalaisen kulttuuripolitiikan uudet linjat*. Pro gradu -tutkielma, musiikkitieteen laitos, Jyväskylän yliopisto 1999, mm. s. 14–15. Kulttuurin käsitteen määritelmiä voi myös tutkia lisää eri aikakausien nykysuomen sanakirjoista jne.

40 Lehtien syntyvuosia: Kotka (Notis och Annonsbladet) 1882, Kotkan sanomat 1883, Kotka Nyheter 1897, Kotkan uutiset 1887

ja *sivistys*-käsitteen sisältöihin.⁴¹ Kansakouluasetus oli laajasti sivistyspolitiikkaa määrittävä päätös kaikkialla Suomessa, sillä kouluista muodostui myös Kotkassa monenlaisen sivistys- ja kulttuuritoiminnan kohtauspaikkoja.⁴² Johan Vilhelm Snellman (1806–1881) oli keskeinen suomalainen sivistysvaikuttaja, jonka mukaan käsitteellisesti sivistys oli ihmiseksi tulemista, itsensä kasvattamista ja sisäisen idean toteuttamista.⁴³ Snellmanin näkemyksen mukaan käsitteet *sivistys* ja *kulttuuri* linkittyvät toisiinsa kaikkia kansalaisia koskevaksi kokonaisuudeksi, johon liittyy inhimillisyys, valistus ja humanismi. Snellmanin sivistysidean mukaan ”koko elämä on koulu, jossa yksilöstä muovataan ihminen, ja juuri tämä sivistysprosessi itse muodostaa ihmisessä olevan inhimillisen”.⁴⁴ On vaikea arvioida, olivatko kaikki kotkalaiset päättäjät tietoisia Snellmanin ajatuksista, mutta päättäjien oli tunnettava uutta ajattelua heijastava lainsäädäntö, jota kaupunkien oli pakko toimeenpanna.

Yhdistyselämää tutkinut Henrik Stenius korostaa sitä, miten esimerkiksi VPK:n kaltaiset monipuolista toimintaa harjoittavat yhdistykset olivat usein merkittäviä uudenlaisen yhteisöllisyyden paikkoja, koska ne olivat ainakin periaatteessa avoimia kaikille yhteiskuntaluokille.⁴⁵ Näin oli myös Kotkassa, jossa VPK:sta tuli ensimmäisenä yhdistyksenä pelastustoimen lisäksi erittäin merkittävä kulttuuritoimija. 1800-luvun puolivälin jälkeen korostuu useita ja kaikkialle Suomeen – myös Kotkaan – levinneitä toimijaryhmiä, joissa kielen, kulttuurin, sivistyksen, tiedemaailman ja poliittisen uudistusajattelun tulokset kietoutuivat yhteen ja vaikuttivat yhteiskunnalliseen päätöksentekoon eri tasoilla. Fennomaanit

41 Suomalaiset hakivat mallia kansakoululle mm. Saksasta, jossa esim. Preussissa kansakoulun juuret ulottuivat 1700-luvulle. Ruotsin vuonna 1842 perustettua kansakoulua ei niinkään haluttu pitää mallina. Uno Cygneus piti Sveitsiä ja Saksaa hyvinä esimerkkeinä -> Niemi Marjaana (1992), Uudistuva kansakoulu. Opettajien kansainväliset yhteydet muutosvoimana. Teoksessa Ahonen, Niemi ja Pöyhönen, Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875-1917. 3, henkistä kasvua, teknistä taitoa, SHS, Jyväskylällä 1992, s. 97-98 -> teoksessa viitataan mm. Saksan kehitykseen, josta lisää: Friederich Gerd (1987), Das niedere Schulwesen. Handbuch der Deutschen Bildungsgeschichte. Band III:1800-1870. Von der Neuordnung Deutschlands bis zur Gründung des Deutschen Reiches. Karl-Ernst Jeisman und Peter Lundgreen (hrsg.), Nördlingen 1987, s. 134.

42 Mm. Ilkka Niiniluoto on korostanut suomalaisen sivistyspoliittisen suunnitelmallisuuden merkitystä artikkelissa Niiniluoto Ilkka (1994), *Sivistys ja arvot*. Teoksessa *Sivistys 2017* (toim. Liekki Lehtisalo 1994), Sitran julkaisuja nro 132, 1994, s. 59. Niiniluoto lainaa samassa alaviitteessä sivistyspoliittista kannanottoa Sakari Topeliuksen Maamme-kirjasta, (Boken om vårt land ilmestyi ruotsiksi vuonna 1875 ja Maamme-kirja suomeksi 1876): *Pienen kansamme, jolla ei ole muuta rikkautta, täytyy saada saavuttaa menestyksensä hyödyllisillä tiedoilla ja perustaa arvonsa siihen, että se sivistyksessä, avuissa ja kaikenpuolisessa edistyksessä on maailman valistuneimpain kansain tasalla*.

43 Ojanen Eero (2008), *Sivistyksen filosofia*, Kirjapaja, Helsinki 2008, 149–154, myös Paalasmaa Jarno (2011), *Tehokkuutta vai ihmisyyttä? Sydämen sivistystä kasvattava koulu*. Teoksessa Jantunen Timo ja Ojanen Eero toim., *Sydämen sivistys, Kasvatuksen ytimessä*. Aurinko kustannus, Helsinki 2011, s.13.

44 Rantala Heli (2011), *Sivistyksen käsitteen merkitysulottuvuuksista* J.V. Snellmanin historiakäsityksessä, teoksessa *Menneestä tulevaan*, Turku 2011, 91–101, suora lainaus s. 97 -> Snellmann, Kootut teokset, toim. Raimo Savolainen et. al. Opetusministeriö, Helsinki 2001–2014, s. 350. (Alkuperäinen teksti ruotsiksi: ”Hela lifvet är den Skola, uti hvilken individen dans till menniska, och sjelfva denne bildningsprocess utgör det hos menniskan mesliga”, Snellman, *Samlade arbeten*, red Kari Selén et al. Statsrådets kansli, Helsingfors 1992–1998, s. 619.)

45 Stenius (1987), s. 17.

olivat tämänkaltaisen monitahoinen vaikuttajaryhmä kansallisissa sivistämissuunnitelmissa. Fennomanien tavoitteena oli tukea kansakunnan kehitystä mutta samanaikaisesti estää kansan ja työväen ajautuminen proletariaatin suojaan.⁴⁶ Lisääntynyt tiedonvälitys, kansainvälisyys ja erilaiset ulkomaille suuntautuneet keskeisten toimijoiden opintomatkat innoittivat muutosten ja uudistusten toimeenpanoa pääkaupungissa, minkä jälkeen ajatukset levisivät nopeasti myös muualle Suomeen kuten Kotkaan, jossa tarvittiin kaupunkisuunnittelun osaamista kaupungin kasvaessa nopeasti.⁴⁷

Hannu Salmi on esittänyt, että kaupungistumisella ja teollistumisella on yhteys sivistys- ja kulttuurikäsitteiden muutoksiin Euroopassa.⁴⁸ Tämä tuntuu luontevalta selitykseltä myös Kotkassa, jossa kaupungistumisen myötä teollistumisen tarpeet asettivat uuden osaamisen ja muutokseen sopeutumisen vaateita. Konkreettisen tarpeen lisäksi yleisesti esillä oli myös ajatus siitä, että kattavampi sivistystason lisäys käytännön ammattioppien ohella saattaisi parantaa muutoinkin työväestön elinoloja ja työväestö voisi itse auttaa itseään elämässä eteenpäin.⁴⁹ Työväestön osalta näkemykset kaupunkilaisten sivistys- ja kulttuuritarpeista sekä käsitteiden sisällöistä saattoivat olla hyvin monenlaisia. Puolueiden synnyn jälkeen eri ryhmät määrittelivät tavoitteensa selvemmin puolueohjelmissa, jolloin myös niiden näkemykset käsitteiden tulkinnasta on tutkittavissa. Kulttuuritoiminnan käsite sai näissä yhteyksissä pikkuhiljaa oman toimintaulottuvuutta korostavan sisältönsä; kulttuuritoiminnalla ymmärrettiin esimerkiksi kulttuuripalvelusten käyttöä ja vastaanottamista, taideharrastusta sekä perinteiden vaalimista ja edistämistä.⁵⁰ Tämä tutkimus käsittelee kronologisesti sitä, miten eri aikoina vallalla ollut päättäjien enemmistö määrittelee kotkalaisen kulttuurin sisältöjä ja pohtii kaupunkilaisten kulttuuritarpeita tutkimuskysymyksen näkökulmasta. Tämä tutkimus ei suoraan keskeytä viestinnän tutkimukseen, mutta kuitenkin myös kulttuuriin liit-

46 Fennomaniasta lisää mm. Kuisma Markku (2007), *Modernia Suomea rakentamassa*. Teoksessa *Suomalaisen arjen historia 3, Modernin Suomen synty, Porvoo 2007* (WSOY), s. 26 ja samassa teoksessa fennomaniasta ja kansanvalistusseurasta lisää mm. Markkola Pirjo (2007), *Suomalaisten järjestäytyminen ompeluseuroista suojeluskuntiin*, s. 104.

47 Tiedemiesten (jotka olivat osin myös uusien asioiden ideologeja) matkoista ja niiden johtopäätöksistä on olemassa tutkimuskirjallisuutta, ja ne ovat vaikuttaneet Suomessa tehtyihin ratkaisuihin. Näistä on jo mainittu muun muassa Cygneuksen matkat, Niemi (1992), s. 97-10; lisää kaupunkisuunnittelun osalta arkkitehtien matkojen merkityksestä: Niemi Marjaana (1999), *Valtion, ammattikunnan ja oman edun nimissä. Suomalaisten opintomatkat ulkomaille 1500-luvulta 1900-luvulle*, teoksessa Tuomi Timo, *Standertskjöld Elina, Paatero Kristiina, Rauske Eija ja Laaksonen Esa toim., Matkalla! Suomalaiset arkkitehdit opintilla, En route! Finnish architects' studies abroad*, Helsinki 1999, s. 19-21. Kotkan osalta kaupunkisuunnittelua erityisesti kaupunkikulttuurin kehittymisen näkökulmasta käsitellään tutkimuksen edetessä.

48 Salmi Hannu (toim. 2011), *Johdanto, Menneen ja tulevan välillä. 1800-luvun kulttuurihistorian lukukirja*. Turku 2011, s. 7-11.

49 Ahonen, Kirsi (1992), *Sivistystä ja kasvatusta työväestölle. Ulkomaiset mallit ja niiden soveltaminen*. Teoksessa Ahonen Kirsi, Niemi Marjaana, Pöyhönen Jaakko, *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta*. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875-1917, s. 3, *Henkistä kasvua, teknistä taitoa*, SHS, Jyväskylä 1992, s. 8.

50 Kangas (1988), s. 9-10.

tyvä viestintä ja sanoman välittäminen palvelujen sisällöistä kaupunkilaisille on tarkastelussa mukana.

Politiikkaa ja kulttuuripolitiikkaa

Termi *politiikka* rantautui Suomeen 1800-luvulla. Poliitikasta voidaan puhua esimerkiksi linjauksena tai operatiivisena tapahtumana huomioiden termin historiallisuus.⁵¹ Tutkimuskysymyksenä ytimenä on korostaa sitä, miten kunnallisvaalien tulosten mukaiset poliittisten ryhmien voimasuhteet – niiden jatkuvuudet tai muutokset – vaikuttivat kaupungin kulttuuripalvelujen sisältöihin. Johdannossa todetaan koko työn aikajakson osalta keskeiseksi Anita Kankaan näkemys, jonka mukaan käsitettä *kulttuuripolitiikka* määriteltäessä on olennaista pohtia sitä, kuka tuottaa, määrittelee ja jakelee kulttuuria sekä kuka vastaanottaa kulttuuria ja miten. Kankaan mukaan kulttuuripolitiikassa on kysymys toimista, jotka edistävät kulttuuritoimintoja.⁵² Tässä tutkimuksessa korostuu eritoten kaupungin ja kunnallispoliittikkojen rooli kulttuuripalvelujen tuottajana, määrittelijänä ja jakelijana. Kaupunkilaiset ovat kulttuurin vastaanottajina kaikkina aikoina läsnä muuttujavertailussa, koska palveluja luodaan kaupunkilaisia varten. Vallan ja arvojen korostaminen kulttuuria koskevan politiikan taustalla on ajaton lähtökohta, vaikka käsitteenä kulttuuripolitiikkaa alettiin määritellä Suomen poliittisessa päätöksenteossa tietoisesti vasta lähinnä 1960-luvulta alkaen. Opetus- ja kulttuuriministeriö alkoi tällöin virkamiesten, tutkijoiden ja muiden alan vaikuttajien valmistelutyönä valmistella tulevaa taide- ja kulttuuritoimintaan liittyvää lainsäädäntöä, jotta eduskunnalla olisi riittävästi tietoa suomalaista taide- ja kulttuuripoliittista systeemiä luovan ja samalla käsitteitä määrittelevän päätöksenteon taustaksi.⁵³ Eduskunnan poliittisen ohjauksella alla lisääntyvä lainsäädäntö ja Kotkan kaupunginvaltuuston päättämät eri hallintokuntia määrittävät hallintosäännöt loivat osaltaan tutkimuksen aikajakson kuluessa kunnallispolitiikan sektoraalistumista. Päätöksentekoon liittyi kaikkina aikoina keskeisesti kysymys toimintojen rahoituksesta, joka on kolmas tutkimuksen muuttujavertailun kohde.

Työ pohtii myös sitä, miten eri päättäjien poliittiset ideologiat tai motiivit vaikuttivat kaupungin kulttuuripalvelujen kehitykseen. Poliitiikan avulla yksilöillä ja ryhmillä on ollut mahdollista pyrkiä ylläpitämään tai muuttamaan kaupungin kulttuurisen kehityksen suuntaa ja kulttuuripalvelujen rahoitusta. Kotkan kaupunkia

51 Palonen Kari (2003), *Politiikka*. Teoksessa Hyvärinen Matti, Kurunmäki Jussi, Palonen Kari, Pulkkinen Tuija & Stenius Henrik (toim.), *Käsitteet liikkeessä, Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*, Vastapaino 2003, s. 467-476.

52 Kangas 1988, s. 47.

53 Tutkimuksen sisällä käydään tarkemmin läpi valtakunnan tasolla kulttuuriasioita ja lainsäädäntöjä valmistelevien komiteoiden ja niitä varten tehtyjen taustatutkimusten sisältöjä. Hyväksytyissä lakisäädöksissä määriteltiin kansallisesti käsitteisällöt, jotka liittyivät esimerkiksi kuntien kulttuuritoimintaan.

hallinnoi ennen poliittisten puolueiden syntyä lähinnä vauras ruotsin- ja norjan-kielinen ryhmä. Tällöin päätöksenteon motiivina oli ennen kaikkea organisoituminen niissä asioissa, jotka kaupungin oli pakko lain mukaan tehdä tai jotka koettiin muutoin välttämättömiksi panostuksiksi. Kuten *sivistys*-käsitteen määrittelyssä todettiin, kielen, kulttuurin, sivistyksen, tiedemaailman ja poliittisen uudisajattelun tulokset kietoutuvat yhteen ja vaikuttavat päättäjien ymmärrykseen palvelujen tarpeista. Jokaisella päättäjällä oli oletettavasti oma kulttuuri-ideologiansa, johon oli vaikuttanut paitsi heidän taustansa myös heidän persoonansa.⁵⁴ Puolueiden synnyn ja uusien kunnallislakien jälkeen kunnallispoliitikkojen motiivit muuttuivat yhä moninaisemmiksi. Kari Palonen on kuvannut vuonna 2003 julkaistussa Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoriassa *politiikan* yhdeksi vaihtoehtoiseksi käsitehistorialliseksi lähtökohdaksi sen, että politiikasta muotoutui joillekin keino saavuttaa asioita, jolloin päämäärä oli suurin arvo. Jollekulle toiselle mahdollisuus osallistua politiikkaan saattoi muodostua arvoksi sinänsä ja vapaudeksi toimia.⁵⁵

54 Matti Klinge kuvaa ruotsinkielistä Suomea autonomian kauden alkaessa Tukholman kulttuuripiirin kaukaiseksi osaksi. Tukholma taas oli imenyt vaikutteita Euroopasta eli vaikutteet sekoittuivat eurooppalaisiin tätäkin kautta: Klinge Matti (2002), Kulttuurin maantiede. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria II, Tunne ja tieto. Tammi, Keuruu 2002, s. 22 ja 80. Kotkan kaupunkiin tuli lisäksi arkipäivän vaikutteita Pietarista, Viipurista ja Tallinnasta rajaseutujen ihmisten kaupan ja kanssakäymisen myötä.

55 Palonen 2003, s. 467–476, 499.

2 KOTKA PERUSTETAAN 1879 – Porvarivaltaista kulttuuria –1918

2.1 Toimijat 1879-1918

2.1.1 Ensimmäisinä toimijoina *Kotka bröder* -ryhmä

Kotkan kaupungin kulttuuritoimijoiden muuttujavertailun kartoittaminen lähtee taustoittavana kappaleena liikkeelle kaupungin ensimmäisistä päättäjistä, sillä he olivat hallinnollisina toimijoina luomassa kaupungin kaikkia palveluja, mukaan lukien kouluja, kirjastoja ja toiminnan tiloja. Valtuutetuista muodostui Kotka-hotellin kokoontumispaikan *Kotka bröder* -ryhmä, joka valittiin vaaleilla.⁵⁶ Kaupunki oli toiminnallisesti niin uusi, että muu yhdistystoimijoiden kenttä oli vasta muotoutumassa, eikä kaupungissa ollut myöskään omaa evankelisluterilaista seurakuntaa vielä tällöin. Aluksi vaaleissa valittiin lähinnä henkilöitä, eikä vaaleihin liittynyt niinkään ideologisia kysymyksiä. Poliitiikkaa käsittelevässä muuttujavertailussa käydään myöhemmin läpi sitä, miten työväenliike tuli omalla listallaan mukaan Kotkassa ensimmäisen kerran vuoden 1906 vaaleissa.

Taulukko 1 Ensimmäisen tutkimusperiodin voimasuhteet ⁵⁷

1879 – 1906	Porvarijohtoinen aikakausi ⁵⁸
1906 – 1908	Työväenliike enemmistöön 13-9
1909 – 1918	Porvarijohtoinen aikakausi 1909-1918 ⁵⁹

Ensimmäiset uuden vaalilain mukaiset vaalit loppuvuodesta 1918 ⁶⁰

56 Ks. kuva 2 seuraavalla sivulla, kuvateksissä luetellut henkilöt. Ensimmäinen kokous pidettiin 5.2.1881, pöytäkirja 5.2.1881, Kka.

57 Kokonaisuudessaan Kotkan kaupungin poliittisten voimasuhteiden kuvaus löytyy lopun liitteestä V.

58 Termin *porvari* käyttö on valikoitunut työssä kuvaamaan valtuuston kokoonpanoa sääty-yhteiskunnan peruna ennen työväenyhdistyksen ja puolueiden syntyä. Päättäjät olivat perinteisen säätyajattelun mukaan lähinnä porvareita, sillä varsinaisesti sääty-yhteiskunnan osista papisto ja aatelisto puuttuivat Kotkasta, samoin kuin talonpojat, joita oli enemmän ympäröivillä alueilla.

59 Edellisen viitteen jatkona vuosien 1909-1918 nimittämistä porvarijohtoiseksi aikakaudeksi tukee sekin, että jo vuoden 1905 suurlakon jälkeen käsite porvarillinen laajeni tarkoittamaan kaikkia niitä poliittisia ryhmittymiä, jotka eivät asettuneet marxilaisten tunnusten alle, lisää mm. Apunen Osmo (1987), Valtiollisen elämän murros. Teoksessa Suomen historia, osa 6. Weilin+Göös, Espoo 1987, s. 210.

60 Saarinen Juhani (2002), Kymistä Kotkaan osa II. Porvoo 2002, s. 171, 374 ja 377.

Ensimmäisiin vaaleihin ei liittynyt myöskään henkilöiden osalta vaalikamp-pailua. Ensimmäisissä vaaleissa vain 19 veroäyritilastojen yläpäässä olevaa henkilöä ylipäättään äänesti. Tilanne muuttui myöhemmin niin, että esimerkiksi vuonna 1886 vaaleissa 174 henkilöä äänesti vaaleissa. Varallisuus vaikutti annettavien äänten määrään.⁶¹ Isoimmat teollisuusyrittäjät olivat vuorovaikutuksessa *Kotka bröder*- päättäjär ryhmään, jos eivät itse kuuluneet siihen. Kaupungissa toimi heti alusta alkaen päätöksentekijöiden rinnalla muutama virkamies, kuten pormestari, oikeus- ja kunnallisneuvosmies, kaupunginviskaali, kaupunginlääkäri jne., jotka vastasivat päätösten toimeenpanosta. Ensimmäisenä pormestarina toimi Oskar August Backman.⁶²

Kuva 2 *Kotka bröder*, kuva vuodelta 1879. Ensimmäiseen valtuustoon kuuluivat J. Balthasar, F. A. Collin, Enok Blomberg, Hans Gutzeit ja Hjalmar Grahn. Kuva on ensimmäisiä säilyneitä kuvia valtuusta henkilöistä. Kymenlaakson museo, 697 A 5.

61 Saarinen (2002), s. 74–76, keskeisistä teollisuuden suvuista lisää mm. Saarinen (2008), s. 28.

62 Raastuvankokous – virallisesti Protokoll fördd vid Rådhusstämman i Kotka stad – 29.6.1880, Kka, valitsi pormestarin ja virkamiehiä sekä tässä kokouksessa että valtuuston myöhemmissä kokouksissa.

Tämän päättäjien ja työntekijöiden ryhmän oli otettava valtuustossa kantaa koulujen perustamisten lisäksi moniin työväen oloihin liittyviin asioihin. Eräänä toiminnan motiivina olojen parantamiseksi oli se, että kaupungeissa esiintyi yleisesti julkisuuteen nousseita negatiivisia kaupungistumisen ilmiöitä, kuten levottomuuksia, prostituutiota ja alkoholismia.⁶³ Kotkan päättäjien oli otettava ongelmat huomioon ja pyrittävä ratkaisemaan niitä niin, että ongelmien kärjistymisen sijaan kaupunki vaurastuisi. Esikaupunkiongelmaan varauduttiin Kotkassa muun muassa kaavoittamalla esikaupunkialueita ja valistamalla ihmisiä koulujen ja kirjastojen välityksellä. Kotkassa kaupunki- ja kaavasunnittelu oli liittynyt jo sataman perustamiseen (1871, satamajärjestys 1877).⁶⁴ Ihmisten ohjaaminen kaavoituksen avulla oli todellisuudessa hankalaa, sillä vielä viidentoista vuoden päästä (1896) kaavamukaisella alueella asui Kotkassa vain reilu 1 000 ihmistä, mikä oli vain hieman yli 20 % väestöstä. Muut kaupunkilaiset asuivat epämääräisissä majoituksissa.⁶⁵ Asunto- ja elinolojen osalta työväen asuntokysymys nousi kansainvälisten vaikutteiden myötä valtakunnallisestikin ratkaistavaksi asiaksi ja tutkimuskohteeksi kaupunkija suunniteltaessa.⁶⁶ Kotkan valtuusto pyrki myös parantamaan ihmisten elämää tukemalla anniskeluyhtiön voittovaroista useita kaupunkilaisille hyödylli-

63 Esim. Kolbe Laura (2005), *Kaupunki, metsäkaupunki, puu ja puutarha*. Teoksessa Joutsivuo Timo & Kekäläinen Marku (toim. 2005), *Kaupunkikuvia ajassa*. SKS, Vammala 2005, s. 341–342. Koko Suomessa ja siis myös Kotkassa kaupunkilaisuus merkitsi enenevässä määrin suurta elämäntapoihin liittyvää kulttuurista muutosta sikäli, että ihmisen tuli kyetä kantamaan vastuuta itsestään ja lapsistaan. Irma Sulkunen on selittänyt työväestön osalta esimerkiksi alkoholiin liittyvien ongelmien syntyä sillä, että vanha tapa nauttia säännöllisesti pieniä alkoholiannoksia (ruokaryppyjä) oli kiinnittynyt jollain lailla työläisen mieleen välttämättömyydeksi. Kun tehdasteollisuus ei sallinut työajalla alkoholinkäyttöä, piti totuttua annosta lähteä työajan päätyttyä ostamaan, mikä taas johti alkoholimäärien nousuun ja juopumiseen. Työläisen piti uudessa elämäntilanteessa itse hallita palkan turvin rahojen riittävyys seuraavaan palkkapäivään asti. Aikaisemmin luontaistaloudessa elämisessä oli ollut yhteisöllisempi vastuujärjestelmä, jossa isäntä oli kontrolloinut elämää enemmän. Individualisoituminen oli iso muutos, kun omasta elämästä piti päättää itse. Työnantajat ja raittiusliike pyrkivät sivistämään, kouluttamaan ja opastamaan ihmisiä hyvään elämään eli ongelma tiedotettiin. Viinankäyttö nimenomaan satamassa oli muisteluiden ja tarinoiden mukaan raisua, sillä esimerkiksi nykyistä kaupungintalon kalliota kutsuttiin hampuisikallioksi, ks. Sulkunen Irma (1986), *Raittius kansalaisuskontona*. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Helsinki 1986, s. 22–27, 277–278; kotkalaista perinnetietoa mm. Saarinen 2008, s. 118 ja Saarinen 2002, s. 91–92 – Saarinen on käyttänyt perinnetiedon lähteenä Erkki Ala-Könnin tekemiä Väinö Kurvin, Eemil Paasosen ja Erma Hyninisen sekä muiden henkilöiden haastatteluja. Haastattelunauhut ovat olemassa Kotkan kaupunginarkistossa (Kka), nauha E, A-K.

64 Kotkan satama perustettiin 1871, ja vuonna 1877 se laajeni Keisarin antamalla ja senaatin hyväksymällä satamajärjestyksellä kattamaan laajat vesialueet Kotkan ympäriltä, *Hamnordning for Kotka Hamn*, 11.5.1877. Samana vuonna julkaistiin kaavasunnitelma *Plan till indelning of sk Kotka förstaden belägen uti Kymmene socken*. Upprättad 1866-1867 af Konrad Reuter, Kka.

65 Kotkan väestö kasvoi prosentuaalisesti suurta vauhtia, ks. lopun liite III. Teollisuushallituksen ammattitarkastajat raportoivat Kotkasta vuonna 1895, että tällöinkin tiivis asuminen saattoi pahimmillaan olla sellaista, että samassa huoneessa asui 5 perhettä ja 22 ihmistä, raportti asumisoloista 1895, ks. Saarinen (2002), s. 58–61, myös aiempi kuvaus Kotkaan muuttaneen tarinasta, Yrjölä (2007), s. 175, 180 ja 190.

66 Kuoppamäki-Kalkkinen Riitta (1982), *Kaupunkitutkimuksen kansainvälisiä kehityslinjoja 1800-1980*, Espoo 1982, s. 17–22.

siksi katsomiaan vapaa-ajan toimintoja.⁶⁷ Uudet yhdistystoimijat saivat tätä kautta hyvin pian perustamisen jälkeen tukea, joita käydään tarkemmin läpi tarkemmin läpi toisessa luvussa sekä yhdistyksiä kuvaavassa osassa että rahoitusosiossa. Myös tehtaiden luomat monipuoliset palvelut nousevat myöhemmin tutkimuksessa esiin, sillä osa tehtaista perusti omia ammattikouluja, lukusaleja, harrastepiirejä yms., osin ehkäistäkseen oman työväkensä ongelmia ja parantaakseen heidän elämänsä laatua. Osa päättäjistä oli samalla työnantajia, joten ongelma kosketti heitä hyvin konkreettisesti sekä kaupungin että yksityiselämän tasolla.

Lehdistön synty

Tämä tutkimus pyrkii sanomalehtiä tutkimalla kartoittamaan sitä, miten kaupungin palvelujen syntyprosessi näkyi lehdissä ja minkälaista vuoropuhelua mahdollisesti käytiin. Lehdillä oli kaikkina aikoina myös merkittävä kaupunkilaisten kulttuurista toimintaa ja tietoisuutta aktivoiva rooli, koska ne julkaisivat erilaisten vapaa-ajan tapahtumien, kokoontumisten ja huiwelämän ilmoituksia. Asioista tiedottivat aluksi lauantaisin ilmestynyt kirjakauppias Wemanin perustama ruotsinkielinen lehti *Kotka* (jossain yhteyksissä käytetään myös lehden alaotsikkoa *Kotka - Notis och Annonsbladet*) vuodesta 1882 alkaen ja vuodesta 1883 alkaen suomenkielinen, saman perustajan keskiviikkoisin ilmestynyt *Kotkan Sanomat*. Muitakin lehtiä alkoi ilmestyä.⁶⁸ Yleisesti alkuvuosien lehdissä on todella vähän raportointia tai kommentointia kaupungin päättäjien tekemistä päätöksistä, eivätkä esimerkiksi pormestari tai valtuuston jäsenet nouse henkilöinä esiin. Lehdissä arvioitiin menneitä vuosia ja molemmissa lehdissä julkaistiin säännönmukaisesti etukäetiestiedotteita, kuten maistraatin lyhyen informatiivisia kuulutuksia tulevista vaaleista.⁶⁹ Kuulutuksien lisäksi lehdistä ei löydy raportointia minkäänlaisesta vaalikamppailusta, eikä vaalien tuloksia löydy lehtitiedoista.

Ensimmäisessä suomenkielisessä Kotkan Sanomien numerossa lehti määritteli päätehtäväkseen *edistää ja kannattaa paikkakunnan henkisiä ja aineellisia pyrintöjä, silmällä pitäen samalla koko maan oloja*. Aivan ensimmäisessä lehden numerossa on poikkeuksellisesti hieman yhteiskunnallista arviota, sillä siinä on

67 Avustuksia jaettiin alkoholiyhtiön voittovaroista, joiden jakoperusteista oli päätetty asetuksessa. Asiaa käsitellään enemmän tämän luvun kaksi rahoitusta käsittelevässä kappaleessa 2.2. Taustalla oli tätä kautta valtiovallan ohjausta samaan suuntaan. Tämä järjestelmä loi myös kaupungin sivistys- ja kulttuuribudjetin pohjan.

68 Mikrofilmattuja tai sidottuja sanomalehtiä on ilmestynyt ja saatavilla ensimmäisellä ajanjaksolla seuraavasti: *Kotka* (Notis och Annonsbladet) 1882 (-1898), *Kotkan Sanomat* 1883 (-1903), *Kotka Nyheter* 1897 (-1927), *Kotkan Uutiset* 1887 (-1906), *Etelä-Suomi* 1902- ja *Eteenpäin* 1905- niin, että osa lehdistä ilmestyi vain vähän aikaan, nimet muuttuivat ja korvasivat toisiaan, ilmestymispäiviä tuli lisää jne. Lehdistä: ruotsinkielisiä olivat *Kotka* ja myöhemmin ruotsinkielinen ja ruotsinmielisempi lehti *Kotka Nyheter*, maltillisia *Kotkan Sanomat* - > *Etelä-Suomi* (myöhemmin Kokoomuksen äänenkannattaja) ja *Kotka Nyheterin* kustannusyhtiön perustama suomenkielinen *Kotkan Uutiset*. *Eteenpäin* oli puolestaan selkeästi työväen äänenkannattaja.

69 Esimerkiksi 22.12.1988 vaaleista oli kuulutus suomen kielellä *Kotkan Sanomissa* 5.12.1888 ja ruotsin kielellä *Kotka-lehdessä* 15.12.1888.

pitkä ja myönteinen toimituksen arvio kuluneesta vuodesta.⁷⁰ Vastaavasti ruotsinkielinen Kotka raportoi menneistä vuosista ja samaisena ajankohtana kommentoi hieman varoittavasti suomenkielisen lehden ilmestymistä: - - *men icke att delta eller uppträda i de inre politiska frågorna eller utså något partisinne, utan endast i så måtto försvara finskhetens sak, som densamma ur liberal synpunkt kan anses vara berättigad.*⁷¹ Muutoin lehdissä oli aivan alkuvuosina varsin vähän ideologisia kannanottoja tai kritiikkiä kaupungin toimijoita kohtaan.⁷²

2.1.2 Kulttuuritoiminnan tilat

Kuva 3 Kotka satama sijaitsi Kotkansaarella, keskustassa. Kuva Tshedajeffin (nykyiseltä nimeltä Palotornin) vuorelta kuvattuna. Kuvausvuosi museon lähteiden mukaan todennäköisesti 1894. Kuvaaja tuntematon. Kymenlaakson museo/159A.

Sataman vaikutus sekä kulttuuritoiminnan tilana että vaikutteiden välittäjänä kaupunkikulttuurin tuleville toimijoille oli Kotkassa todella merkittävä, sillä satama oli paitsi yksi kaupungin perustamisen syy myös monien viihteellistenkin toimintojen keskittymä. Muuttuvassa Euroopassa 1800-luvun lopulla näkynyt teollistumisen, kaupungistumisen ja kulttuurin murroksen yhteys syntyi Kotkassa etenkin sataman ansiosta, sillä nopeasti teollistuvan Kotkan asukkaille muovautui vapaita harrastemuotoja, joissa ihmiset verkostoituivat ja kuuluivat uusista aatteista omilta viiteryhmiltään. Monet satamaan liittyvät tarinat kertovat kansainvälisestä kanssakäymisestä hyvässä ja pahassa sekä uusien vaikutteiden rantautumisesta Kot-

⁷⁰ Kotkan Sanomat nro I, 3.1.1883.

⁷¹ Kotka, 6.1.1883.

⁷² Tilanteen muutosta käsitellään tutkimuksessa erityisesti poliittisen murroksen yhteydessä.

kaan. Tavaroiden ohella myös ihmiset saattoivat sataman ansiosta liikkua meritse jonkin verran joko työn perässä tai varakkaammat matkailumielessä, sillä laivalla pääsi moniin kohteisiin ulkomaita myöden. Vaikutteita välittivät ennen kaikkea merimiehet puolin ja toisin, sillä laivat viipyivät satamissa pitkään, jolloin kanssakäymiselle oli aikaa ja mahdollisuuksia. Kotkassa satama oli kaupungin keskellä.⁷³

Koulut, kirjastot, kirkot ja huvielämän tilat

Kaupunkilaiset tarvitsivat monenlaisia kohtauspaikkoja, jotta heille saattoi syntyä osallisuutta kaupungin kehitykseen ja kulttuuritoimintaan. Kaupungin päättäjien perustamat koulut ja kirjastot olivat alusta alkaen ihmisten keskeisiä tapaamispaikkoja, joissa syntyi erilaista kulttuuritoimintaa. Osa muista kokoontumistiloista oli sellaisia, joilla oli välillisesti myöhempää merkitystä kaupungin kulttuuriseen ja poliittiseen kehitykseen mutta jotka kehittyivät kaupungin hallintotoimien ulkopuolella. Seurakunta kirkkorakennuksineen oli yleisesti kaupungeissa keskeinen kulttuuritoimintaa lähellä olevien palvelujen ja tilojen tarjoaja seurakuntalaisilleen. Kotkassa uuden kaupungin keskustaa hallitsi rakennuksena venäläisvaikutteinen ortodoksinen Pyhän Nikolaoksen kirkko (1801)⁷⁴, joka sijaitsi kaupungin keskeisimmällä paikalla ja joka oli ortodoksisen seurakunnan toiminnallinen kohtauspaikka. Samalla kirkko oli Kotkansaaren vanhin säilynyt rakennus ja maamerkki, joka oli säästynyt vaurioitta englantilaisten tuhottua lähes koko muun rakennuskannan Kotkan saarelta Krimin sodan yhteydessä vuonna 1855.⁷⁵ Kotkan luterilainen seurakunta rakennutti Kotkan kirkon vasta myöhemmin (1898). Seurakunnan ja sen perinteiden sekä kirkkorakennusten puuttuminen alkuaian Kotkasta oli lähtökohtaisesti eroavaisuus verrattuna moniin muihin kaupunkeihin: Useissa suomalaisissa kaupungeissa seurakunnalla oli maallista hallintoa pidemmät hallinnolliset perinteet.

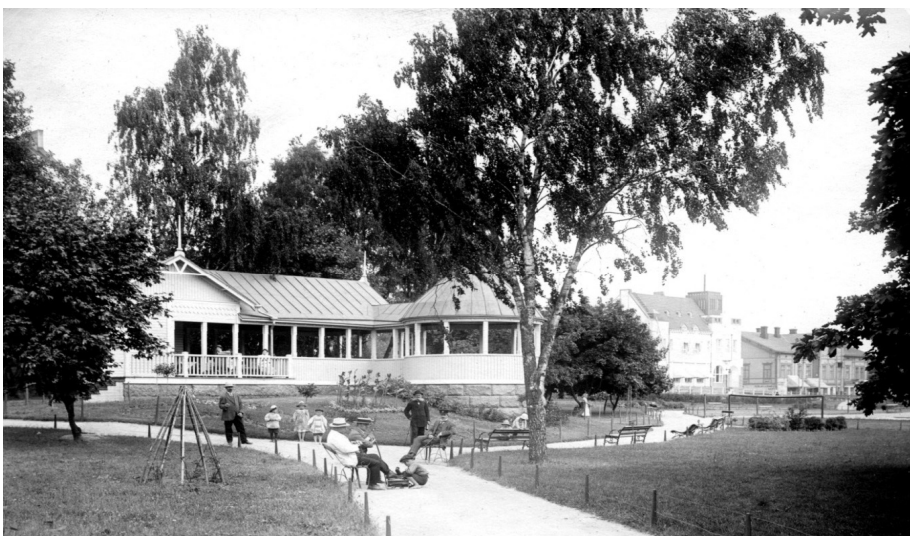
Kaupungin keskustaan ja satamaan nousi useita yksityisten omistamia tiloja, kuten hotelleja ja ravintoloita, joista tuli kaupunkilaisille vapaa-ajan tapaamispaikkoja. Kymenlaakson museon kuvakokoelmissa on näyttäviä ravintoloita, joista kaikkia ei enää ole kaupunkikuvassa, kuten paviljonkimainen Universal Garden (1870-luvulta) ja kesäravintola Kinekulla paviljonkeineen (alla olevassa kuvassa 4).

73 Esim. Savikko (1978), s. 151, Saarinen (2002), s. 161.

74 Kirkon olemuksesta lisää mm. Knapas Rainer (2002), Suomen taide, teoksessa Suomen kulttuurihistoria II, Keuruu 2002, s. 339–340.

75 Pyhän Nikolaoksen kirkon historia, toim. Olli Immonen, Heikki Hyvönen, Kristina Thomenius, Helena Nikkanen, Timo Miettinen, Ragnar Backström. Kotkan ortodoksinen seurakunta 1995, s. 30–45. Tuhosta johtuen muu rakennuskanta puolestaan oli kaupungin perustamisen jälkeen varsin uutta. Linnoitusten ja kirkon lisäksi venäläisyys näyttäytyi Kotkassa konkreettisena läsnäolona myös monin muin tavoin. Keisari Aleksanteri III rakennutti itselleen kalastusmajan Kotkan Langinkoskelle vuonna 1889 ja vietti siellä aikaa. Kotkan kaupungin ja sataman historioissa nousee esiin se, että Aleksanteri III tuki omien pyrkimystensä vuoksi Kotkalle tärkeän sataman rakennussuunnittelua, minkä johdosta kotkalaiset arvostivat keisaria. Kotkalaisten oli mahdollista nähdä vilauksia keisarillisesta perheestä ja saada hieman pietarilaisia vaikutteita, ks. Saarinen (2002), s. 345.

Kotkassa tämänkaltaiset paikat hotellien ohella palvelivat erilaisten viihteellisten tilaisuuksien, konserttien ja ravintolakulttuurin paikkoina. Osassa oli suuren maailman tyyliin tarjolla tähtiartistien esityksiä ja ravintolaelämää, joita mainostettiin vuotta rytmittävien ajankohtien mukaan sanomalehdissä esimerkiksi tähän tapaan: *I Hotel Kotka's Salong: Stor Afskeds-Soirée med brilliant program!* Vill ni skrat-ta? Så välkommen till Afskeds-Soiréen Söndagen 21.12., entré 2 mark, Vördnadsfullt, Emil Pulchan.⁷⁶ Nämä yksityisten tahojen järjestämät palvelut lisäsivät etenkin varakkaiden kaupunkilaisten viihtyvyyttä ja kulttuuritoiminnan määrää.

Kuva 4 Kesäravintola Kinekulla Kisakentällä, rakennettu 1800-luvulla, kuva noin vuodelta 1912. Kinekulla sijaitsi Kisakentällä, nykyisessä Sibeliuksen puistossa. Kuvaaja tuntematon. Kymenlaakson museo, 697 A.

2.1.3 Kaupunginkirjasto kunnallistuu heti

Kotkan uusi valtuusto päätti kaupungin oman kirjaston perustamisesta vuonna 1880 eli heti kaupungin perustamisen jälkeen. Kirjasto oli selkeästi kotkalaisten päättäjien ensimmäinen vapaaehtoinen panostus kulttuuripalvelujen saralla.⁷⁷ Samaan aikaan kaupungin perustama kansakoulu aloitti toimintansa entisessä kauppaneuvos Ahlqvistin koulussa, ja kirjasto sijoittui kansakoulun osaksi. Kehitys oli ollut jo aiemmin samankaltaista useissa muissa kaupungeissa, joissa oli Kotkan tapaan perustettu julkisia ja yksityisiä lainaamoja 1800-luvun kuluessa. Lähialueille

⁷⁶ Mm. sanomalehti Kotka (Notis och Annonsblad) 15.12.1988.

⁷⁷ Velvoittava kirjastolaki säädettiin ”vasta” 1928.

oli perustettu jo 1860-luvulta alkaen kirjastoja, kuten läheiseen Loviisaan vuonna 1862. Myös Kotkassa sijainneilla sahoilla oli toiminut pienimuotoisia lainaamoja ennen kaupungin kirjaston perustamista.⁷⁸

Kotkassa oli yleistä innostusta kirjastotoimintaan, jota päättäjät ja kirjastojen perustajat ilmeisesti pitivät turvallisena ja samalla edullisena tapana sivistää kaupunkilaisia. Kaupungin lisäksi myös yhdistykset perustivat kirjastoja, esimerkiksi VPK perusti vuonna 1882 oman lukusalin ja laajensi sen apteekkari Grahnin aloitteesta varsinaiseksi kirjastoksi. Kaikki kirjat hankittiin yksityisin kustannuksin, eli kyse oli hyväntekeväisyydestä VPK-toiminnan sisällä. Toiminnan motiivina vaikuttivat tämän luvun taustakappaleessa kuvatut aikakauden ihanteet ja aatteet, jotka näin konkretisoituvat Kotkassa usealla taholla. Sahat ja teollisuuslaitokset perustivat myös omia sanomalehtihuoneita. Vähitellen yksityisten kirjastojen suuri innostuskausi laantui hieman, oletettavasti osin tarjonnan parantuessa kaupungin tekemien päätösten ja tarjoamien palvelujen ansiosta.⁷⁹ Kotkassa ilmestyvien lehtien päivälistassa (daglista) julkaistiin ilmoituksin kirjastojen ja lukusalien aukioloajat. Samaan aikaan lehtien mainosten selaaminen antaa viitteitä siitä, että lainaamojen lisäksi myös kirjakaupan toiminta oli varsin aktiivista.⁸⁰

Kirjaston hoidosta ja hankinnoista vastasi aluksi kansakoulunopettaja Karl Gottfried Käkönen ja hänen jälkeensä kansakoulunopettaja Karl Petter Lindqvist.⁸¹ Hankintaluettelo vuodelta 1883 kertoo, mitä suomenkielistä kirjallisuutta juuri sinä vuonna hankittiin kaunokirjallisuuden puolelle kaupungin kirjastoon. Nimen edessä hankintanumero ⁸²:

48. Naomi eli Jerusalemin viimeiset päivät
49. Romaneja ja kertomuksia, VI vihko
50. Scott, Perth'in kaupungin kaunotar
51. Päivärinta, Tintta Jaakko
52. Helena Wrede
- 53.–60. Topelius, Välskärin kertomuksia
61. Kivi, Valitut teokset I
62. Talvi-iltain tarinoita

78 Livola Unto (1956), Kotkan kaupunginkirjasto 1880–1955, Kotka 1956, s. 5–7. Kirjastotoimintaan liittyviä pieniä rahoituspäätöksiä ja -summia kuvataan tämän luvun rahoitusta käsittelevässä kappaleessa.

79 Livola (1956), s. 16.

80 Esim. 24.12.1890 jouluaaton Kotkan Sanomat tiedottaa päivälistalla, että kaupunginkirjasto tulee olemaan auki sunnuntaisin klo 12–13, VPK:n lainakirjasto samoin sunnuntaisin klo 12–13 ja VPK:n lukusali keskiviikkoisin ja lauantaisin klo 17–20 ja sunnuntaisin klo 10–20. Lisäksi työväenyhdistyksen lukusali tulisi olemaan tällöin avoinna joka arkipäivänä illalla klo 19–21 sekä sunnuntaisin klo 16–20. Aukioloaikojen lisäksi lehdistä oli useita kirjakauppojen mainoksia.

81 Livola (1956), s. 54–55.

82 Livola (1956), s. 20–21.

100. Vänrikki Stoolin tarinat
101. Tyttö Helgolannissa
102. Muistoja Naantalista
103. Setä Tuomaan tupa
104. Paul ja Virginia
105. Verne, Matkustus maan keskipisteeseen
106. Maapapin elämä Wakefieldissä
107. Nathan Viisas
108. Paavo Nissinen
109. Naisen haamu
110. Iloinen poika
111. Robinson Crusoe

Ottaen huomioon myös sanomalehtien annin sekä yhdistysten ja muiden toimijoiden kirjastot ja lukusalit kaupunkilaisten oli mahdollista laajentaa maailmankuvaansa lukemalla muun muassa sekä kotimaisia että ulkomaisia klassikoita. Hankintanumerot kertovat, että kolme vuotta kaupungin kirjaston perustamisen jälkeen lainattavia kirjoja oli hankittu reilu sata. Se lienee kohtuullinen määrä, sillä tarjolla olleen suomenkielisen kirjallisuuden määrä ja saatavuus Kotkassa oli rajallista. Ruotsinkielistä kirjallisuutta hankittiin tällöin vähemmän yleisiin kirjastoihin ehkä osin siitä syystä, että ruotsinkielisellä väestöllä oli omia kotikirjastoja. Kirjastolaitoksen alussa kaupungin oman budjettirahoituksen pienet varat käytettiin lähes kokonaisuudessaan kirjahankintoihin, sillä hallinnon ja tilakulujen osuus oli olematon. Esimerkinomaisesti voi todeta, että kirjaston budjettisummat olivat pienempiä kuin VPK:n tai Rouvasväen Seuran saamat avustusrahat.⁸³ Kirjastolla oli koulun kanssa yhteistä virkakuntaa, mutta kirjaston osalta palkkaus oli pitkään niin olematonta, että käytännössä kyseessä oli kansakoulunopettajien vapaaehtoinen lisätyö. Hallinnollisesti kirjaston asiat olivat kahdenkymmenen vuoden ajan osa kansakoulun johtokunnan asialistaa. Omana kokonaisuutenaan kirjastoasioita alettiin virallisesti käsitellä vuonna 1905, jolloin kaupunginvaltuuston päätöksellä perustettiin ”kansankirjaston ja lukusalin johtokunta”.⁸⁴

⁸³ Livola (1956), s. 29–38, ks. lisää myös rahoitusta käsittelevästä kappaleesta.

⁸⁴ Kka, Kaupunginvaltuuston päätös 11.9.1905, § 3.

2.1.4 Yhdistyksiä vapaapalokunnasta työväenyhdistykseen

Tietävästi ensimmäinen kotkalainen yhdistys oli vuonna 1876 perustettu Frivilliga Brandkåren i Kotka eli suomeksi VPK. Palo- ja pelastustoiminnan tarve lähti liikkeelle jo ennen kaupungin perustamista, sillä sekä sahoilla että osittain järjestäytymättömässä rakentamisessa piili tulipalon vaara. Kotkassa VPK perustettiin niin, että 35 kotkalaista vastuullisessa asemassa olevaa miestä kokoontui yhteistuumin perustamaan kokoukseen 8.11.1876. Historiikin mukaan tarvittavat varat, 5 391 markkaa, koottiin tämän joukon voimin kahdessa vuorokaudessa tehtaiden omistajilta ja yksityisiltä ihmisiltä. Toimintasääntöjen malli haettiin Helsingin VPK:sta. Järjestön kieli oli vuoteen 1894 saakka ruotsi, sen jälkeen suomi.⁸⁵ Toiminnan monipuolistuessa VPK otti mukaan myös kulttuuritoimintaa ja siihen liittyi uudenlaista avoimuutta ja yhteisvastuuta, johon kaikki yhteiskuntaluokat saattoivat ainakin periaatteessa osallistua. VPK pitäytyi melko järjestelmällisesti varovaisessa ja filantrooppisessa suhtautumisessa välttämällä kannanottoja nouseviin poliittisiin kysymyksiin.⁸⁶ Ehkä juuri laajan toiminnan ja samalla mahdollisimman neutraalin ideologisen asenteen vuoksi VPK:n toiminnan sisällöt olivat päättäjien mielestä ilmeisen suotavia ja kaikkia kaupunkilaisia hyödyttäviä, ja VPK saikin kaupungin keskeisestä rahalähteestä, alkoholiyhtiön voittovaroista, merkittävän avustussumman toiminnalleen. Voisi melkein väittää, että kaupunki oli tällöin ulkoistanut vapaa-ajan toimintojen koordinoinnin ja hallinnoinnin VPK:lle, jolle tosin syntyi pikkuhiljaa kilpailijoita ja rahan jakajia enenevässä määrin.⁸⁷

VPK:n toiminnan kehitys kuvaa hyvin alkuaikojen aktiivista seuratyötä, sillä varsinaisen ydintoiminnan eli tässä tapauksessa palokuntatyön lisäksi yhdistyksen jäsenet kehittivät mittavaa seuratoimintaa torvisoittokunnan ylläpitämisestä ja juhlien järjestämisestä hiihtokilpailuihin ja oman lukusalin pyörittämiseen. Yhdistys rakensi Kotkassa vuonna 1889 juhlatalon, johon tuli kaluston lisäksi juhlatilat monipuoliseen harraste-, teatteri- ja juhlaikäyttöön.⁸⁸ Vuosisadan molemmin puolin aktiivisia ja merkittäviä yleishyödyllisiä toimijoita olivat VPK:n lisäksi esimerkiksi purjehdusseura, Rouvasväen Seura ja ompeluseura. Urheilun nousu kansaa koavaksi harrasteeksi ja toisaalta kansaa poliittisesti eriyttäväksi tekijäksi tapahtui yhtä aikaa muun yhteiskunnallisen aktiivisuuden kasvun, kielikysymyksen ja työväenyhdistyksen kehityksen kanssa. Kotkassa perustettiin iso määrä eritaustaisia

85 Harjunpää Kaisa (1969), 120 vuotta palo- ja pelastustoimintaa. Kotkan Vapaaehtoinen Palokinta 1876–1996. Gummerus 1996, s. 8–12. Mukana oli lähteen mukaan jälleen samoja nimiä kuin Kotka Bröder ryhmässä, muun muassa apteekkari Grahm.

86 Stenius (1987), s. 379. Filantrooppinen toiminta merkitsee sanakirjamääritelmänä ihmisystävällistä ja hyväntekeväisyyttä harjoittavaa toimintaa.

87 Avustusten määriä avataan yksityiskohtaisemmin rahoitusosuudessa.

88 Lehmus Heikki (1926), Kotkan V.P.K Muistoja ja vaiheita 50-vuotistaipaleelta. Kotka 1926, s. 13–14.

urheiluseuroja eri lajeihin ja kylätaajamiin.⁸⁹ Monien yhdistysten parissa tehtiin muun harrastetoiminnan ohella merkittävästi kulttuurityötä.

Työväenyhdistys

Erityisesti työväenyhdistyksen synty sekä Kotkassa (1888) että muualla oli todella merkittävä asia yhteiskunnallisen kehityksen kannalta. Uutta oli se, että yhdistys oli ideologisesti rajatumpi kuin monet aikaisemmat toimijat kuten VPK.⁹⁰ Mikään liike ei nouse merkittäväksi poliittiseksi tekijäksi paikkakunnalla itsestään: Kotkassa työväenyhdistyksen aatteelle oli olemassa kasvavaa kaikupohjaa, joka on selitettävissä ennen kaikkea isolla työväestön määrällä. Työväenyhdistyksen historia on kuvattu yksityiskohtaisesti Helena Honka-Hallilan kirjoittamassa Kotkan Työväenyhdistyksen historiategoksessa *100 vuotta kotkalaista työväenliikettä* vuodelta 1992. Siitä käy selville, että yhdistyksen puuhamiehiä jo ennen sen varsinaista perustamista ovat olleet muun muassa Helsingistä Kotkaan muuttanut kirjanpitäjä Staffan Rafaelskij, Pälkäneeltä muuttanut nahkuri Juho Laitinen, Helsingistä muuttanut (taivassalolaista syntyperää oleva) kultaseppä Gustaf Ferdinand Koskinen sekä rautateiden rakennusmestari ja Kotkassa väliaikaisesti töissä ollut Aleksi Wirtamo. Nimet jäävät nimiksi ilman erityistä jatkomerkitystä työn kannalta, mutta olennaista on huomata se, että kaikki aktiiviset henkilöt olivat muuttaneet muualta Kotkaan. Mainitut henkilöt laativat ehdotuksen yhdistyksen säännöiksi, jotka olivat pitkälti Helsingin aiemmin perustetun työväenyhdistyksen pykälistä kopioituja. Perustavan tilaisuuden jälkeen kaksikielisen yhdistyksen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin kansakoulunopettaja Karl Petter Lindqvist.⁹¹ Valmisteleva ryhmä oli kutsunut perustavan kokouksen koolle kansakoululle 9.12.1888 ilmoituksin sekä Kotkan Sanomissa että ruotsinkielisessä Kotka-lehdessä (Notis- och Annonsbladetissa).⁹² Jatkossa yhdistys julkaisi lehdissä varsin aktiivisesti ilmoituksia kokouksista ja siitä, miten ja missä uudet jäsenet voivat kirjoittautua mukaan.⁹³ Alkuvaiheessa työväenyhdistys painotti wrightiläisessä hengessä työväestön sivistyksellisen, henkisen ja moraalisen tason kohottamista. Uudistuspyrkimyksistä huolimatta yhdistys käsitteli ensimmäisen kymmenen vuoden

89 Urheiluseuroista lisää mm. Saarinen (2002), s. 362; myös sanomalehdissä on välillä ilmoituksia sellaistenkin yhdistysten toiminnasta, jotka eivät hakeneet tukea eli eivät näy listauksissa, mm. luistinseuran ja erilaisten pienten liikuntayhdistysten ilmoituksia. Syy siihen, että nämä pienet toimijat eivät hakeneet rahoitusta, liittyy todennäköisesti siihen, että kulut olivat varsin pienet, näillä toimijoilla ei ollut ylläpidettäviä tiloja tms. Ks. luku Alkoholilla kulttuuri (2.2), jonka taulukointi antaa listauksena esimerkiksi vuosien 1912 ja 1914 kaikki tuetut toimijat.

90 Stenius (1987), s. 380.

91 Honka-Hallila Helena (1992), 100 vuotta kotkalaista työväenliikettä. Loviisa 1992, s. 15-16.

92 Kotkan Sanomat 5.12.1988, Kotka 8.12.1988. Merkittävää on huomata, että ainakaan yhtään julkista kannanottoa ei esiintynyt sitä kohtaan, etteikö kansakoulu olisi sopiva paikka kokoontumiselle.

93 Kotkan Sanomat 12.12.1988 (kokouskutsu sunnuntain kokoukseen kuulemaan säännöistä ja kirjoittautumaan), 19.12.1988 ("Jäseneksi haluavat voivat kirjoittautua suoraan Rafaelskijn luona.").

ajan varoen kunnallispoliittisia kysymyksiä.⁹⁴ Luokkataistelun henki alkaa kuulua voimakkaasti liikkeen oman äänenkannattajan, Eteenpäin-lehden, ilmestymisen myötä vuonna 1905, jonka jälkeen yhdistyksen lehti toimituskuntineen ei enää ilmaissut kantojaan maltillisesti.

Kouluja käymättömien työläisten omista tarinoissa kulttuurihistoria kohtaa silloisen elämismaailman ja ihmisten elämäntilanteet muovautuvat historiankulun mukana. Keijo Yrjölä toimitti muisteluista ja aikalaiselämäntarinoista 2000-luvulla teoksen *Kotkan kohotessa*, jossa kuvataan muun muassa Kotkaan muuttaneiden ihmisten elämänmenoa ja sitä, miten vastaanottavaisia muuttajat olivat työväen ideologialle. Yksi tarina kuvaa Malakias-renkiä, joka oli saapunut Kotkaan Hartolasta juuri kaupungin perustamisen aikoihin (1879). Samantyyppiset kaupunkiin muuttaneet ihmiset loivat osaltaan myöhempää Kotkan poliittista ja kulttuurista sisältöä. Seuraavassa on ote tarinasta Malakiaan saavuttua uuteen kaupunkiin sekä hänen osallisuudestaan työväenliikkeeseen:

Yö metsässä ei tuntunut kovin miellyttävältä, maakin oli eilisestä sateesta kostea. Muutoin yö oli rauhallinen. Mala lähti heti aamuvarhain satamaan ottamaan selvää siitä, miten siellä ihmisiä työhön pestataan. Hän sai kuin saikin urkituksi, miten töihin otetaan. Nyt hän tunsii saaneensa tilaisuuden yrittää tulla toimeen kaupungissa.

Pomo kysyi: Mikä on sukunimesi?

Mala meni hämilleen. Sukunimeä hän ei ollut tarvinnut aikaisemmin. Oli riittänyt maininta ”Iso Roobertin poika Malakias”. Nyt se ei riittänyt – Pomo kuuli mainittavan jotain Kotkasta ja kirjoitti sumeilematta sukunimeksi Kookan.

- Ja etunimi?

- Malakias, hihkasi Mala ja näillä nimillä tuli mies rekisteröityä Kotkan asukkaaksi.⁹⁵

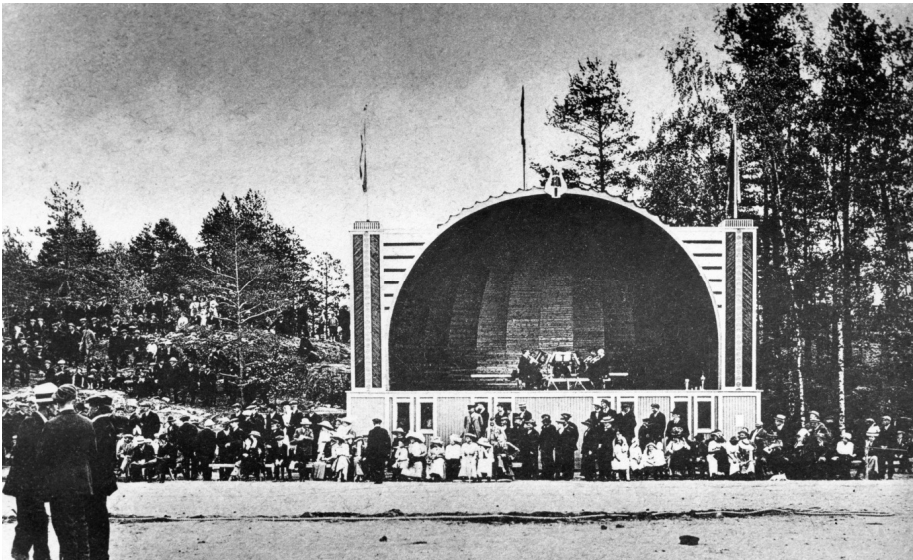
Malakias aikuistui ja innostui työväen aatteesta ja luokkataistelusta, joihin hän tutustui muiden työläisten kautta.⁹⁶ Kertomus on yksi monien joukossa, mutta tämänkaltaisen tarina taustoittaa hyvin sitä potentiaalia, mikä monilla samankaltaisilla, Kotkaan paremman elämän toivossa muuttaneilla ihmisillä oli vastaanottaa luokkataistelun aatetta.

94 Mm. Honka-Hallilla (1992), s. 13-22 tai Saarinen (2002), s. 76-77. Samantapaisena toistuvaa melko maltillista uutisointia oli molemmissa eri kielillä ilmestyneissä lehdissä, joissa säännönmukaisesti ilmestyi tietoa kokousajoista, luennoista jne.

95 Yrjölä Keijo (toim.2007), *Kotkan kohotessa*. Hamina 2007, s. 30.

96 Yrjölä (2007), koko tarina, s. 175-190.

Kotkassa monet tehtaat tarjosivat harrastetoimintaa työväestölle wrightiläisessä hengessä. Tehdasyhteisöt olivat parhaimmillaan hyvin laajoja palvelujen tuottaja työntekijöilleen. Toimintaympäristö oli tällöin työnantajan kontrollissa. Samat henkilöt olivat osin samankaltaisten kaupungin toimintojen takana. Myös koulut olivat ainakin osin valvottuja sivistys- ja kulttuurityön paikkoja, joissa pioneeri-hahmoina pidettiin monia kansakoulujen opettajia ja kansakoulujen johtokuntien puheenjohtajia. Koulujen salliman toiminnan profiili oli usein kiinni henkilöistä.⁹⁷ Työväenyhdistys kasvoi pikkuhiljaa niin, että se rakennutti talkoovaroilla oman työväentalon, joka valmistui vuonna 1907 arkkitehtitoimisto Gesellius & Saarisen suunnitelman mukaan. Työväentalo maksoi lähes 400 000 markkaa, mikä oli valtava summa köyhälle yhdistykselle. Yhdistyksellä ei ollut näin paljoa varoja, vaan summasta 3/4 otettiin velkaa ja yksityiset ihmiset toimivat velan takaajina.⁹⁸ Omassa talossaan yhdistys saattoi itse täysin vapaasti päättää toiminnan sisällöistä ja kasvaa entistä poliittisemmaksi ja myös kulttuurisesti vielä aktiivisemmaksi toimijaksi.

Kuva 5 Puistolampi urheilukentän soittolava. Todennäköinen ajankohta ja tapahtuma on työväen musiikkitapahtuma vuonna 1913. Työväen kesken järjestettiin kulttuurin saralla isoja tapahtumia ja kilpailuja. Kuvaaja tuntematon, Kymenlaakson museon kuvakokoelmat.

⁹⁷ Koulutoimi kehittyi ajan kuluessa niin, että vuosisadan vaihteessa valmistuivat ensimmäiset suomenkieliset ylioppilaat Kotkassa. Sekä ruotsin- että jatkossa suomenkieliset ylioppilaat olivat arvostettuja ja osaavia toimijoita myös monissa yhdistyksissä, aiheesta lisää: Savikko (1978), s. 145–148.

⁹⁸ Ks. työväentalon kuva 12, talkootöiden kustannuksista lisää mm. Saarinen (2002), s. 109.

2.1.5 Kaupunki perustaa työväenopiston vuonna 1910

Kotkassa työväenopistotoiminta alkoi valtuuston päätöksellä kaupungin alaisena toimintana vuonna 1910. Työväenopistosta tuli omanlaisensa kulttuuritoimija, sillä sen opetusohjelmaan kuului sekä tiedollisia kursseja että luovia aineita. Henkisesti työväenopiston tarkoituksena oli jakaa etupäässä työväenluokkaan kuuluville naisille ja miehille sellaista sivistystä ja sellaisia tietoja, jotka kuuluvat yleiseen kansalaissivistykseen.⁹⁹ Työväenopistoon liittyi jo alusta alkaen poliittisia vivahteita, vaikka sen tarkoituksena oli olla neutraali toimija kaupungin tuella. Työväenliike oli ensimmäistä kertaa saanut Kotkassa poikkeuksellisen vaalivoiton edellisellä kaudella. Opiston perustamista voi oletettavasti pitää ensimmäisenä työväen aloitteena, jonka toteuttamisesta kuitenkin sittemmin porvarillinen kaupunginvaltuusto päätti. Päätöksenteon tilanne oli sikäli mielenkiintoinen, että ensimmäisen vasemmiston vaalimenestyksen (1906–1908) jälkeen porvarit olivat yhdistäneet voimansa ja työväenyhdistys taas oli protestoinut vaaleja.¹⁰⁰ Työväen oma Eteenpäin-lehti suhtautui vuonna 1910 kaikkeen *herrasvaltuustoksi* kutsumansa valtuuston toimintaan hyvin kriittisesti. Myös Kotkan opiston ensimmäisen johtajan, filosofian kandidaatti Paavo Korpisaaren valinta 17.12.1910 kokouksessa kuitataan rivimaininnalla kokoustiedotteessa, eikä Eteenpäin-lehden sivuilla annettu tunnustusta opiston perustamisesta.¹⁰¹

Miksi juuri porvarit päättivät perustaa työväenopiston? Yksi selitys voi olla se, että kaupungilla olisi omana toimintanaan mahdollisuus vaikuttaa opistotoimintaan ja sen kautta jakaa työväelle ideologisesti maltillista sivistyspohjaa. Työväenyhdistyksen toiminta oli jo tällöin selvästi esimerkiksi pää-äänenkannattajan artikkeleissa muuttunut luokkataistelua julistavaksi, ja lehti myös arvosteli esimerkiksi opiston perustamisvuonna niitä työläisiä, jotka eivät osallistuneet luokkataisteluun.¹⁰² Samoihin aikoihin etenkin Etelä-Suomi-lehdessä ilmestyi maltillisemmin huolta ilmaisevia artikkeleja sosialismin ja luokkataistelun lietsomisen aiheuttamasta negatiivisesta hengestä.¹⁰³ Porvarilliset lehdet ja etenkin Kotka Nyheter säilyivät edelleen melko maltillisina. Vertailun vuoksi voi todeta, että työväenopistoja oli valtakunnallisesti vain kymmenen kappaletta vielä vuonna 1918.¹⁰⁴

99 Kunnalliskertomus 1910 ja Kunnalliskertomus 1911/opistotoiminta. Avajaiset pidettiin Hovinsaaren koululla 22.1.1911. Ks. rahoituksesta s. 53-57.

100 Työväenliike nousi suurimmaksi vaikuttajaksi 1906-1908 kaudelle paikoin 13-9, porvarillisten ryhmien jakaannuttua eri ryhmiin. Kauden aikana porvarilliset ryhmät yhtenäistivät uudelleen oman näkemyksensä lähelle kokoomuksen linjaa, ks. liite V.

101 Eteenpäin-lehti, kokoustiedote 20.12.1910. Myös tätä ennen esiintyi spekulatiota siitä, miten Kotkan työväestön tulisi suhtautua kunnallisvaaleihin, joita pidettiin turhina, sillä äänenkannattajan mielestä (vastaava toimittaja P. Leppänen) porvarit olivat sopineet kaiken ja halusivat muutaman työläisen näennäisesti listoilleen. Tämän vuoksi oli käyty keskustelua siitä, pitäisikö vaalilakkoa jatkaa.

102 Eteenpäin-lehti, lähes kaikki numerot kyseisenä vuonna, lisäksi 12.10.1909 ja 14.10.1909.

103 Esim. Etelä-Suomi 14.10.1909.

104 Halila (1984), s. 480.

Tästä näkökulmasta porvarijohtoinen Kotka oli toiminut ensimmäisten joukossa ja opistotoiminnalla oli alusta saakka rooli myös kotkalaisen kulttuuritoiminnan mahdollistajana.

2.1.6 Teatteria, musiikkia ja taidetoimintaa

Teatterit

Kotkaan syntyi erilaisia esittäviä näytelmä- ja harrasteryhmiä useiden yhdistysten alaisuuteen. Näistä näytelmäpiireistä muodostui Työväen teatteri (1908) sekä vastapainoksi porvarillinen Kansallisseuran näyttämö (1911). Teatterit olivat itsenäisiä, tukiyhdistysten ylläpitämiä näyttämöjä, jotka saivat avustusta kaupunginvaltuustolta.¹⁰⁵ Teatterien synty, erottautuminen ja teatteritoiminnan keskeiseksi kasvava merkitys kaupungin jakautuvassa kulttuurielämässä kuvastavat kulttuurielämän ja poliittisen kehityksen kietoutumista yhteen. Esitysten sisältöjen lisäksi myös toiminnan tilat olivat sekä toiminnallisesti että symbolisesti tärkeitä: Porvarillinen teatteri piti tällöin esityspaikkanaan Kotkan VPK:n taloa, jossa monet harrastajaryhmätkin esiintyivät. Talo miellettiin neutraaliksi tai ainakin ei-vasemmistolaiseksi toiminnan paikaksi. Työväenteatteri keskitti oman toimintansa uuteen työväentaloon. Kansalaissodan jälkeisessä sekasorrossa Työväenteatterin esiintymiset loppuivat joksikin aikaa kokonaan.¹⁰⁶

Porvarillinen teatteri muutti syksyllä 1918 nimekseen Kotkan Näyttämö. Sen perustamiskokouksessa tavoitteeksi asetettiin pyrkiminen viralliseksi ja kaikkien kaupunkilaisten kaupunginteatteriksi.¹⁰⁷ Tavoite saattoi kuvastaa Kotkan näyttämön porvarilliselle kaudelle ilmeisen tyypillistä ajattelua siitä, että porvarillinen osa kaupunkia näki teatteritoiminnan enemmänkin epäpoliittisena, toisin kuin Työväenteatteria pidettiin ohjelmistoa ja esityspaikkaa myöden avoimen poliittisena ja kantaaottavana. Kotkan kaupungin päättävissä elimissä vaikuttavien ihmisten ja teattereissa vaikuttavien ihmisten ajattelua voi tulkita osana aikakauden kehityksiä, jota Kati Katajisto avaa jo johdannossa mainitussa artikkelissaan *Mentaliteettien törmäys Helsingin valtuustossa sisällissodan jälkeen*. Äänioikeusuudistus tuo politiikan liikemäisesti johdettuun kunnallishallintoon. Sen mukaan Helsingin valtuustossa porvarillinen puoli alkoi vuosien 1918–1921 aikana tunnustaa useimpien päätösten poliittisuuden.¹⁰⁸ Teatterien poliittinen jakautuneisuus vaikut-

105 Tapiola, Kotkan kaupunginteatteri sata vuotta 1908–2008 (2008), Kotka 2008, s. 3 ja 25–33. Kaupungin avustussummia käsitellään tarkemmin luvun rahoitusosiossa, s. 53–56.

106 Tapiola (2008), s. 52. Kansalaissodan vaikutuksia Kotkassa kuvataan tämän luvun omassa otsikon mukaisessa alakappaleessa 2.3.1.

107 Tapiola (2008), s. 36–37.

108 Katajisto Kati (2015), mainittu artikkeli julkaisussa Kvartti 1/2015, 25.3.2015, linkki <http://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/mentaliteettien-tormays-helsingin-valtuustossa-sisallissodan-jalkeen>, s. 5.

ti Kotkan kaupungin tukemassa kulttuurielämässä merkittävällä tavalla, ja myös Kotkassa rahoituspäätökset muuttuivat etenkin teatterin tukien osalta selkeästi poliittisiksi tästä aikakaudesta alkaen.

Kaupungin tukemaa musiikkitoimintaa

Yhdistykset perustivat näytelmäpiirien ohella orkestereita ja torvisoittokuntia, mm. VPK:lla oli oma soittokunta ja Hietasen saaren sahalla oma sahan ylläpitämä soittokunta. Kansakoulunopettajat johtivat usein vapaaehtoisia kuoroja, joita syntyi myös tehtaiden sisäisiin kouluihin ja kyliin. Pikkuhiljaa syntyville poliittisille ryhmille muodostui omat harrastepiirinsä myös musiikin alalla noudatellen samaa jakoa kuin kaikilla muillakin elämän alueilla.¹⁰⁹ Musiikki- ja orkesteritoiminta jäivät alkuaikoina Kotkan kaupungissa selkeästi teatterin ja kirjaston varjoon, etenkin kaupunginvaltuuston jakamien avustusmäärien osalta. Musiikkitoiminta jatkoi myös pidempään harrastepohjaisena verrattuna pikkuhiljaa ammattilaistuvaan teatteriin. Miksi näin oli? Voi olettaa, että teatterien valtakamppailu vei voimia, ja toisaalta teatteriin liittyi myös musiikki ja soitanta niin, että musiikin tarve ehkä tyydyttyi osin teatterinäytösten ja kuvaillun harrastetoiminnan sisällöissä.¹¹⁰

Kotkalaisia taitelijoita

Tässä luvussa on edellisillä sivuilla kuvattu kirjastotoimintaa, yhdistystoimintaa sekä teatteri- ja musiikkitoimintaa, jotka kaikki mahdollistivat luovia harrasteita kaupunkilaisille. Kotkan tapauksessa paikkakuntalaisiksi miellettyjä, valtakunnallisia taitelijoita tutkimuksen alkujaksolta on lähinnä akateemikko Toivo Pekkanen (s. 1902), joka kuvasi mm. Lapsuuteni -romaanissa Kotkassa vietettyä lapsuuttaan. Alkuaikoina vaikuttaneiden perheiden joukossa oli myös tulevia ammattitaitelijoita. Ensimmäiseen valtuustoon kuului sivulla 32 (kuvassa 2) mainittu Apteekkari Hjalmar Grahni, joka kuului alkuvuosina kaupunkia hallinneeseen ruotsinkieliseen luokkaan.¹¹¹ Hänen poikansa Hjalmar Grahni oli esimerkki varsin kosmopoliitista taitelijasta, joka syntyi ja vietti lapsuutensa Kotkassa ja opiskeli taidemaalariksi Ateneumissa vuonna 1903. Grahni tutustui aikakauden nouseviin taitelijoihin ja toimi Albert Edelfeltin assistenttina Helsingin yliopiston seinämaalauksen maa-laamisessa 1904. Myöhemmin Hjalmar Grahni muutti perheineen Ruotsiin ja loi

109 Mm. Saarinen (2002), s. 352–355.

110 Musiikkilautakunta perustettiin seuraavalla tutkimuskaudella vuonna 1929. Tällöin perustettu kaupungin tukema orkesteri konsertoi vain muutaman kerran vuodessa, kyse ei siis aluksi ollut kovinkaan aktiivisesta tai ammattimaisesta toiminnasta, ks. Saarinen (2002), s. 358.

111 Runeberg Carl-Michael (1955), Kotkan terveydenhuolto. Teoksessa toim. Anttila, Halila, Meltti, Nikander, Rosén ja Runeberg (1955). Lähdeteksen mukaan Grahni myi apteekkinsa vuosisadan vaihteessa ja muutti paikkakunnalta, s. 38.

kuvataiteilijan uran siellä.¹¹² Grahnen esimerkki kertoo siitä, että heidän tapaisensa perheet liikkuiivat, työskentelivät ja vaikuttivat useissa paikoissa.

112 Galleria Uusikuvan kesänäyttely 7.6. – 29.7.2012, julkaistu näyttelyesite. Tiedot näyttelyesitteeseen on kerätty Suomen Taitelijaseuran matriikkelista (ennen vuotta 1900 syntyneet) sekä tiedot teosten ja taideanalyysin osalta pohjautuvat kuvateokseen Brown Carolina (1999), Mälaren Hjalmar Grahnen, Stockholm 1999 (loppuunmyyty, oli näyttelyssä lainassa kirjoittajalta ja selattavissa).

2.2 Rahoitus – alkoholilla kulttuuria

Käsillä oleva tutkimus painottaa sitä, että kaupungin päättäjien näkökulmasta toimintojen tai palvelujen rahoituspäätös oli ajasta riippumatta merkittävä poliittinen teko. Uusista palveluista päättäminen tai mahdolliset muutokset rahoitussummissa ja -määrissä kuvaavat osaltaan voimasuhteissa tai päättäjien enemmistön ajattelutavassa tapahtuneita muutoksia. Tämä tutkimus avaa kaupungin toiminnan rinnalla myös valtion tukipolitiikkaa eli sitä, miten valtio jakoi valtionavustusta joko suoraan ”korvamerkittynä” rahana tai yleisavustuksena. Kotkan kaupunginvaltuustolle saapuneet anomukset ja tukipäätökset ovat tietyiltä vuosilta kokonaisuudessaan olemassa, mutta arkisto ei ole kaikilta alkuvuosilta kattava. Käytännössä rahoituspäätökset ovat lähes ainoa kaupungin arkistosta löytyvä selkeä arkistomateriaali sen osalta, miten kulttuuritoimintoja käsiteltiin kaupungin päätöksenteossa.

Avustusten jako tapahtui aluksi suurelta osin alkoholiyhtiön voittovaroista. Voittovarojen käyttö kulttuurin ja vapaa-ajan tukemiseen ei ollut lähtökohtaisesti kaupungin oma päätös, vaan kaupungin piti järjestää tärkeimmän tulolähteen eli alkoholiyhtiön virallinen toiminta vuonna 1873 annetun asetuksen mukaan niin, että voittovarot oli jaettava kansan siveellistä ja aineellista hyvinvointia tukevaan toimintaan. Kotkan kaupunginvaltuuston päätöksellä perustettiin tämän asetuksen mukainen yhtiö vuonna 1882, *Kotka stads utminuterings- utskänknings aktie bolaget*.¹¹³ Suurin osa eli 3/5 vuotuisesta voitosta meni Kotkan kaupungin kautta kaupungin toimijoille, ja 2/5 tilitettiin valtion kulkulaitosrahastoon lääninrahaston kautta. Voittovaroja jaettiin aina siihen asti, kunnes yhtiö ajautui vaikeuksiin 1910-luvun loppupuolella.¹¹⁴ Tämän jälkeen toimintojen kustannukset siirtyivät enenevässä määrin kaupungin oman budjetin rahoitettavaksi.

Valtuusto alkoi jakaa avustuksia heti yhtiön perustamisen jälkeen. On oletettavaa, että ilman asetuksen määräystä rahaa olisi tuskin jaettu vastaavalla tavalla yleishyödyllisiin tarkoituksiin, sillä summat olivat kaupungin muihin kuluihin suhteutettuina melko suuria. Vuoden 1890 materiaali on pääosin olemassa. Tällöin VPK oli suurin tulonsaaja saaden noin 12 000 markan potista lähes neljänneksen eli 3 000 markkaa. VPK:n saama tukisumma alkoholivoittovaroista oli paljon suurempi kuin esimerkiksi kirjaston määräraha tulo- ja menoarvion sisällä: vuoden 1890 valtuuston pöytäkirjoista on luettavissa, että edellisen vuoden määräraha

113 Asetus 22/1873, Kotkan kaupunginvaltuuston pöytäkirja 5.7.1882, Kka.

114 Yhtiön myöhemmistä rahavaikeuksista mm. Saarinen (2002), s. 92. Lopullisesti yhtiö siirtyi kaupungin haltuun varoineen ja velkoineen vuonna 1919, jolloin myös kieltolaki alkoi. Kaupunki oli asettanut jo vuonna 1917 tarkastajan valvomaan yhtiön toimintaa. Prosessin aikana tarkastaja totesi, että yhtiön tilit ovat vuodesta 1917 alkaen olleet niin sekavat, että niitä ei voi hyväksyä. Raha-asoiden selvittämiseen liittyi myös monivuotinen valtion ja kaupungin välinen prosessi. Kotkan kaupunki sitoutui sopimuksessa vuonna 1926 siihen, että jos sille joskus tulevaisuudessa kertyy asetuksen mukaisia ylijäämiä, se tilittää asianmukaisesti saatavan valtiolle.

koulujen kirjastoille oli 200 markkaa ja yleisen kaupunginkirjaston hankintoihin 500 markkaa.¹¹⁵

Vuodesta 1910 alkaen arkistosta löytyy kattavammin valtuuston pöytäkirjat sekä päätetyt markkamäärät. Vuonna 1910 käsitelty edellisen vuoden tilinpäätös kertoo, että tilinpäätöksen sisällä kaupungin kirjaston ja lukusalin menot olivat 5 665 markkaa ja Kotkan Musiikin Ystävien menot 1 500 markkaa. Näiden katsottiin sisältyvän kaupungin omaan ja alkoholivaroista riippumattomaan toimintaan. Alkoholiyhtiön voittovaroja jaettiin vuonna 1910 yhteensä 14 501 markkaa. Vertailun vuoksi ja summan suuruuden hahmottamiseksi voi mainita, että esimerkiksi kaupungin katujen ja torien puhtaanapitoon kului 7 474 markkaa ja Hovinsaaren uuden kansakoulun rakentamiskustannukset olivat 94 188 markkaa. Talousarviossa oli jo varattu pieni rahasumma myös kaupungin arkiston toiminnan käynnistämiseksi, sillä kaupungin arkistot tuli valtuuston mukaan saattaa asianmukaiseen kuntoon.¹¹⁶

Vertailu vuoden 1912 avustuspolitiikkaan kertoo sen, että jaettava summa oli noussut 21 000 markkaan. Tällöin anottiin jo huomattavia summia, yhteensä 46 900 markkaa, eli valtuuston tuli karsia anomuksista puolet pois. Vuonna 1914 voittovarojen jakosumma oli edelleen noussut melkoisesti, sillä tällöin jaettava summa oli 64 154 markkaan.¹¹⁷ Seuraavassa taulukossa on listattuna sekä vuoden 1912 avustukset että vertailusummana vieressä vuoden 1914 avustustiedot.^{118, 119}

115 Kka, Kotkan kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1890, Ca 10, 18.12.1890, §5.

116 Kka, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1910, Ca 30. Valtuuston pöytäkirja kokouksesta 21.3.1910, § 8, Kertomus Kotkan kaupungin tileistä ja kirjanpäättöksestä vuonna 1909 (Pöytäkirjat ovat käsin kirjoitettuja ja paikoin hankalalukuisia, suurelta osin kuitenkin selvitettävissä.). Anniskelu- ja voittovarojen summa ehdotusliitteineen todetaan kokouksessa 23.5.1910, § 1.

117 Kka, Kotkan kaupunginvaltuusto 1914. Pöytäkirjan ote, kansiossa kaupunginvaltuustolle saapuneet kirjeet 1910–1913, Ea 15. Avustukset vuoden 1913 voittovaroista myönnetään 1914 valtuuston toukokuuisessa kokouksessa, jakomäärät ja kirjeenvaihto samassa mapissa.

118 Kka, Valtuustolle saapuneet kirjeet, EA 15, 1910–1913, vuoden 1912 jakoesitys. Kirjoitusasu eri toimijoiden ja yhdistyksien osalta voi vaihdella eri yhteyksissä ja eri vuosina. Linjasin tähän sen pääperiaatteen mukaisen kirjoitusasun, että esimerkiksi yksityisten koulujen nimissä ja yhdistysten nimissä käytettiin usein iso- ja alkukirjaimia.

119 Kotkan kaupunginvaltuusto 1914. Pöytäkirjan ote, kansiossa Kaupunginvaltuustolle saapuneet kirjeet 1910–1913, Ea 15. Avustukset vuoden 1913 voittovaroista myönnettiin 1914 valtuuston toukokuuisessa kokouksessa.

Taulukko 2 Jaetut avustukset v. 1912 ja v. 1914

	1912	1914
VPK	2 000	5 000
Vakinaisen palokunnan vuosijuhla	500	
Opisto	2 000	
Työväenopisto	1 500	2 000
Pelastusarmeija	500	1 000
Kaupungin puiston kaunistaminen /Elisabethin saaren kunnostus	4 000	1 000
Kotkan Musiikin Ystävien Yhdistys	2 500	5 000
Kymenlaakson Kansanopisto	1 600	
Kotkan kuoro	300	1 200
Kotkan Poikain Ammattikoulu	1 200	6 000
Voimistelu- ja Urheiluseura Into	200	500
Työväenteatteri	500	1 000
Kotkan Uimaseura	300	
Kansallinen Näyttämö	200	1 000
Voimistelu- ja Urheiluseura Riento	300	500
Toivon Liitto	200	400
Kotkan Raittiusyhdistys / Yleinen raittiuskokous		5 000
Suomalainen Yhteiskoulu	1 200	2 000
Ruotsalainen Yhteiskoulu	1 200	1 500
Kyminlaakson poliisipiiri	500	
Kesäsiirtola		5 500
Kelkkamäki		1 000
Urheilukentän hoito		2 000
Suomalaisen Työväen Liitto		800
Luistinradan ylläpito		500
Kotkan SLU		602
Kauppaopisto ja koulu		5 000
Esiseminaari		1 000
Venäläinen Kansakoulu		500
Kotkan Rouvasväen Ompeluseura		2 000
Maitopisara Yhdistys		1 500
Tyttöjen Ammattikoulu		3 000
Urheilukenttäkomitea		2 000
Tuberkuloosin vastustamisyhdistys		2 000
Työväenyhdistyksen Naisosasto		1 000
Idrottsföreningen Kamrat		500
Ruotsalainen lastentarha		150
Porvarissäädyn historian laatiminen		500

Summan kasvaminen ei ollut siis päättäjien valinnan vaan anniskeluyhtiön voittovarojen kasvun tulos. Taulukko kuvaa kasvun aikaa vuosina 1912 ja 1914. Taustalla oli erityinen kolmen vuoden jakso 1906-1909, jolloin Kotkassa oli tapahtunut tutkimuksessa jo mainittu poliittinen muutos: vuonna 1906 vasemmisto oli saanut historiallisen ensituntuman vallan kahvaan ja oli enemmistönä valtuustossa.¹²⁰ Porvarienemmistö palasi tämän jälkeen takaisin vaikutusvaltaisimmaksi ryhmäksi, mutta aikaisemman kauden ja muuttuvan yhteiskunnallisen tilanteen myötä vasemmistolaiset tahot saivat edelleen tukea anomuksien perusteella, ja tämän kauden jälkeen valtuusto päätti työväenopiston perustamisesta 1910. Opiston tuki kasvoi ja rahoitus tapahtui pitkälti alkoholiyhtiön voittovaroilla. Lisäksi on havaittavissa, että erilaiset yksityiset koulut, urheilukentät ja porvarilliset tahot olivat painotuksessa korkealla.

2.2.1 Yksityisten mesenaattien ja valtion tuen merkitys

Vaikka edellä kuvatut, valtuuston myöntämät rahasummat olivat tärkeitä, oli yksityisen rahoituksen merkitys keskeinen. Tämä on olennaista tuoda myöhemmän vertailun näkökulmasta esiin jo tässä vaiheessa, sillä kehityksen osana voi seurata ilmiötä, jossa pikkuhiljaa julkinen sektori ottaa toimintoja rahoittaakseen. Kaikki toimijatahot loivat alusta alkaen omalla rahoituksellaan kulttuuria itselleen tai yhteisölleen. Monissa järjestöissä ja tuottajatahoissa, kuten Kotkan yksityisissä kirjastoissa, teattereissa ja musiikkitoiminnassa, oli myös mukana varakkaita ihmisiä, jotka halusivat antaa varoja toimintaan. Lahjoitussummat olivat välillä merkittäviä. Samoin tehdasyhteisöt olivat toimijoita ja mesenaatteja. Ne tukivat vapaa-ajan toimintoja, kuten koulutusta, liikuntamahdollisuuksia ja kulttuuriharrastuksia, koska kokivat sen hyödyttävän koko yhteisöä. Yhdistysten ja yksityisten henkilöiden lisäksi erilaiset rahastot tukivat taidetta omien periaatteidensa mukaan. Osa valtakunnallisista rahastoista elää edelleen. Esimerkiksi Svenska Kulturfonden aloitti toimintansa vuonna 1907 alkaen ja toimii edelleen.¹²¹

Taiteeseen on kautta aikojen myös sijoitettu, mikä tukee suoraan taiteilijan työtä ja toisaalta arvottaa taidetta. Yksinkertaisin tapa oli pitää kotikonsertteja tai ostaa kotiin tai teollisuuslaitoksen tiloihin taidetta. Joku halusi tukea tietyn taiteilijan työtä maksamalla laskuja tai yksinkertaisesti lahjoittamalla taiteilijalle rahaa. Kotkasta ei ole olemassa eksaktia tietoa siitä, miten paljon yksityiset ihmiset tai tehtaiden omistajatahot tukivat tämänkaltaista taidetta. On oletettava, että

¹²⁰ Kka, Raastuvankokouksen pöytäkirja 28.12.1906.

¹²¹ Tuomikoski-Leskelä (1977), s. 48–49, (Suomen Kulttuurirahasto perustettiin 1930-luvulla).

edustustiloissa oli varta vasten tilattua taidetta, kuten muotokuvia tai pihapiirin maisemia.¹²²

Valtion tuki kulttuurille

Kaikkina aikoina on valtion kulttuuri- ja taidetoiminnalla ollut merkitystä myös Kotkassa. Esimerkiksi säädetyt valtionosuudet koskivat myös kotkalaisia toimijoita, kuten kirjastoa ja teatteria. Valtion tukien osalta tiedot pohjautuvat jo tehtyihin tutkimuksiin, etenkin Tuomikoski-Leskelän väitöskirjaan (vuodelta 1977), joka käsittelee valtion tukemaa taidetta eri aikoina. Väitöskirja kuvaa summat hyvin tarkasti. Tuomikoski-Leskelän tutkimukseen on kerätty kulttuuripolitiikan linjausten tarkkoja taustatietoja markkoina ilmaistuna. Summat ovat päätöksenteon merkittävyttä arvioitaessa olennaisia, ja niitä avataan hyvin harvoissa kulttuuria ja taidetta valottavassa tutkimuksissa näin tarkasti ja järjestelmällisesti. Tutkimuksen mukaan vuonna 1864 ilmestyivät ensimmäiset tilit taiteen tukemiseksi keisarillisen Suomen senaatin budjettiin. Valtion resurssien lisääntyessä tieteen ja taiteen määrärahat alkoivat lisääntyä sekä suhteellisesti että määrällisesti. Esimerkiksi yksityiskohtaisista summista voi nostaa esiin sen, että vuonna 1865 tieteen ja taiteen menojen osuus budjetin 5. pääluokasta oli 1,8 %. Samainen 5. pääluokka taas oli 8,5 % kaikista menoista. Vuonna 1900 vastaava tieteen ja taiteen prosenttiosuus oli 4,9 % 5. pääluokasta, joka oli 11,5 % kaikista menoista.¹²³

Merkittävä poliittinen teko oli myös se, että autonominen Suomi rakennutti senaatin päätöksin julkisia instituutiota ja rakennuksia panostaen niiden arkkitehtuuriin ja rakennuksiin liittyviin taideinvestointeihin. Tällöin toimijana oli senaatti, joka oli hallintovirasto, jolla ei ollut parlamentaarista vastuuta säätövaltiopäiville.¹²⁴ Senaatti myönsi kansallisesti merkittävälle kulttuuri- ja taidevaikuttajille vuosittaisen rahalahjan tai elinikäinen eläkkeen. Eläkkeen saivat muun muassa J.L. Runeberg, Magnus von Wright, B.A. Godenhjelm, Ferdinand von Wright sekä Johannes Takasen leski Giacinta ja Takasen kaksi alaikäistä lasta.¹²⁵ Johannes Takanen oli kotoisin Kotkan naapurista Virolahdelta. Vuonna 1864 senaatti jakoi Suomen Taideyhdistyksen kautta apua valittujen taiteilijoiden tukemiseksi ja kouluttamiseksi

122 Esimerkiksi Helsingissä vaikuttanut sijoittaja Gösta Stenman (1888-1947) alkoi tietoisesti koota nuorten taiteilijoiden teoksia sekä tukeakseen heitä että sijoittaakseen taiteeseen. Pienesti alkanut näyttelytoiminta johti suuren luokan bisnekseen. Hänen järjestämissään Taidepalatsin avajaisissa vuonna 1919 oli paikalla presidentti, diplomaattikuntaa ja satoja kutsuvieraita. Osa taiteen ystävistä kritisoi sitä, että taidetta ja kauppaa yhdistettiin. Stenman kuitenkin tuki taiteilijoita kuten Helen Schjerfbeckiä. Hän uskoi Schjerfbeckiin ja alkoi tilata toisintoja tämän varhaisesta tuotannosta. Galleria- ja taidekauppatoimintaa syntyi sen jälkeen ympäri Suomea eri tavoin organisoituna, ja siihen sisältyi myös hyödyn tavoittelu. ks. von Bagh Peter (2007), Sini-nen laulu, Itsenäisen Suomen taiteiden tarina, WSOY Hämeenlinna 2007, s. 71.

123 Tuomikoski-Leskelä (1977), s. 17.

124 Senaatin jäsenistä ja historiasta tarkemmin mm. Selovuori, Jorma (toim. 1996), Suomen keskushallinnon historia 1809-1996. Edita, Helsinki 1996. Senaatin rahoituspäätöksistä mm. Tuomikoski-Leskelä (1977).

125 Tuomikoski-Leskelä (1977), s. 20–21.

tavoitteena kohentaa Suomen taide-elämää. Yhdistys ylläpiti piirustuskoulua ja jakoi opinto- ja työskentelyapurahoja. Valtio ei ollut yhdistyksen ainoa tukija, vaan toimintaa tukevia yksityishenkilöitä oli paljon. Vuonna 1850 tukijoita oli 393, ja vuonna 1890 tukijoiden määrä oli noussut 1 589 henkilöön. Yhdistyksen tavoitteena oli taideakatemian saaminen Helsinkiin.¹²⁶

Senaatti päätti myöntää ensimmäisenä taidelaitoksena valtion tukea Helsingissä toimivalle ruotsinkieleiselle Svensak Teaternille ja sen orkesterille vuonna 1856. Suomalainen teatteri alkoi saada tukea vuodesta 1874, ja vuosisadan lopulla maaseutukaupunkien ammatillisesti korkealle tähtäävät teatterit ja orkesterit alkoivat saada vuosiavustuksia. Musiikkiopistot saivat valtionapua, joka kattoi lähes puolet niiden kuluista. Myös Turun ja Helsingin piirustuskoulut saivat avustuksia.¹²⁷ Valtion pikkuhiljaa lavenevassa tukipolitiikassa keskiössä olivat alusta asti teatterit ja orkesterit. Lisäksi alkoholiyhtiöiden voittovarot ja myöhemmin taidetta tukevat raha-arpajaiset ja veikkausvoittovarot sallittiin valtioneuvoston myöntämällä toimiluvilla 1920-luvulta alkaen.¹²⁸ Myös kotkalaiset ammattitoimijat pääsivät pikkuhiljaa näiden tukien piiriin.¹²⁹

126 Tuomikoski-Leskelä (1977), s. 22–23.

127 Tuomikoski-Leskelä (1977), s. 27.

128 Tuomikoski-Leskelä (1977), s. 40.

129 Teatterien rahoituksesta lisää mm. Sallanen (2009), s. 9. Tätä tätä käydään läpi eri alojen rahoituksen kehityksen osalta seuraavassa rahoitusta käsittelevässä kappaleessa 3.3.

2.3 Poliittinen murros – Uusi kaupunkien kunnallislaki 1917 tuo muutoksen¹³⁰

Asteittaista puoluepolitisoitumista

Taulukko 3

Vuosi	Vasemmisto	Oikeisto	Yht.
1879 – 1906		Porvarijohtoinen aikakausi	
1906 – 1908		Työväenliikkeenemmistöön 13-9	
1909 – 1918		Porvarijohtoinen aikakausi 1909-1918	
---- ensimmäiset uuden vaalilain mukaiset vaalit loppuvuodesta 1918, valtuuston kokoonpano käynnistyy 1919:			
1919	15	15	30
1920	20	16	36

Yllä olevasta taulukosta on luettavissa Kotkan kaupungin voimasuhteiden muutokset kaupungin perustamisesta vuoteen 1920 asti.¹³¹ Tutkimusaiheen osalta muuttajavertailussa on alkujaksolla olennaista seurata puoluepoliittisten voimasuhteiden syntyä siitä näkökulmasta, miten niiden muutos näyttäytyy ja vaikuttaa kaupungin kulttuurin sisältöihin. Tutkimuksen käsiteosiossa, kappaleessa 1.4, sivuttiin sitä, miten kaupungin ensimmäisillä vuosikymmenillä politiikka näyttäytyy porvarien hallinnossa kaupungin tasolla keinona toteuttaa välttämättömänä pidettyjä asioita. Tällöin päämäärään pyrkiminen oli merkittävä kunnallisen toiminnan motiivi.¹³² Poliitiikan ensimmäisiä aitoja kysymyksiä välttämättömien asioiden hoidon ohella oli kielikysymys, joka samalla heijasteli sivistys- ja kulttuuritoiminnan sisältöjen

¹³⁰ Kaupunkien kunnallislaki 108/1917.

¹³¹ Koko aikajakso liitteessä V. Käytän edelleen termiä *porvari*. Tätä on selitetty kappaleessa 2.1.1, alaviitteet 58 ja 59. Sen käyttö on valikoitunut työssä kuvaamaan valtuuston kokoonpanoa sääty-yhteiskunnan peruna ennen puolueiden syntyä.

¹³² Termin *politiikka* eri historiallisista tulkinnoista, ks. Palonen (2003), s. 467–476 ja 499.

muutosta. Sanomalehdet tulkitsevat poliittista toimintaa kaupungissa.¹³³ Muutos kielikysymyksen osalta on luettavissa Kotkan Sanomien vuoden 1893 viimeisestä numerosta, jossa Kotkan Sanomat ilmoittaa jatkossa olevansa suomenkielinen.¹³⁴ Kotkan tapauksessa on muistettava, että kaupunkiin muuttaneiden ihmisten joukko oli varsin monenkielistä ja -kansallista, sillä esimerkiksi kaupungin keskeinen Gutzeitin suku oli norjalaista alkuperää. Tällä saattoi olla merkitystä melko avomieliseen ajatteluun. Vuonna 1903 valtuuston pitkäaikainen puheenjohtaja, kaupunginlääkäri Otto Appelberg¹³⁵ (vapaamielinen ruotsinkielisten edustaja) oli jo ottanut esiin sen, että valtuuston asiakirjoissa voisi alkaa käyttää kielenä suomea. Tästä lähteneen prosessin jälkeen valtuusto siirtyi kaksikieliseen järjestelmään.

Valtuuston päätöspöytäkirjat kertovat aina silloisen tuloksen päätettävänä olevasta asiasta. Työväenliikkeen tavoitteena oli saada enemmän palveluja kaikkien ulottuville. Vaatimus yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta oli esitetty jo Suomen Työväenpuolueen perustavassa kokouksessa Turussa 1899 ja uudelleen Forssan kokouksessa 1903. Merkittävimpänä muutoksen vaatijana Kotkassa oli Eteenpäin-lehti, jota julkaistiin vuodesta 1905 alkaen ja joka kerrasta toiseen esitti näkyviksi työväen vaatimukset kritisoiden kaupungissa vallalla ollutta valta-asetelmaa kaupungissa. Lehden merkitys taustavaikuttajana oli näin ollen suuri, ja sen kumouksellinen linja oli aivan toinen aikaisempaan maltilliseen lehdistöön nähden. Työväki alkoi laajentaa vaatimuslistaa edellyttäen sekä valtiollisiin että kunnallisiin vaaleihin yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Kotkassa porvarillisen puolen hajaannus ja toisaalta työväen joukkovoima vaikuttivat vuoden 1906 vaaleissa niin, että ensimmäistä kertaa omalla listallaan olleet sosiaalidemokraatit saivat 4 077 ääntä (833 äänestäjältä) ja ruotsinmieliset aavistuksen vähemmän eli 3 255 ääntä (217 äänestäjältä). Paikkamäärissä tämä merkitsi sosialidemokraateille 13

133 Lehdet on esitelty kappaleessa 2.1.1 otsikon *Lehdistön* synty alla.

Lehtien poliittisia taustoja:

Ruotsinkielisiä olivat Kotka ja myöhemmin Kotka Nyheter. Maltillinen suomenkielinen oli aluksi Kotkan Sanomat, joka muuttui kustantajan ja päätoimittajan vaihdoksen myötä vuodesta 1893 suomenkieliseksi, ks. Kotkan Sanomat 30.12.1893. (Kansakoulunopettaja Juho Nylenius jätti tällöin päätoimittajan tehtävän, ja hänen jälkeensä lehteä päätoimitti vuodet 1894-1899 Tampereelta Kotkaan muuttanut Kaarlo Renström, vuodesta 1906 sukunimeltään Riukuniemi. Nylenius ja Riukuniemi olivat myös työväenyhdistyksen jäseniä.)

Kotka Nyheterin kustannusyritys perustaa myös suomenkielisen ja linjaltaan samankaltaisen Kotkan Uutiset. Etelä-Suomi-lehdestä muotoutuu Kokoomuksen äänenkannattaja.

Selkeästi työväen äänenkannattajaksi syntyy Eteenpäin.

Osin Kotkassa luettiin myös laajemman levikinalueellisia ja kansallisia lehtiä, mm. nuorsuomalaisista Kymn-laaksoa 1906-1910 jne., mutta tässä tutkimuksessa keskitytään nimenomaan kaupungin asioista tiedottaviin lehtiin.

134 Kotkan Sanomat 30.12.1893, kannanotto etusivulla, lisänä tieto, että seuraavana vuonna päätoimittajana tulee toimimaan kansakoulunopettaja Nylenius ja myöhemmin toimittaja Riukuniemi, jotka molemmat toimivat myös työväenyhdistyksessä sen perustamisen jälkeen. Pikkuhiljaa lehdissä raportoidaan enemmän valtakunnan päätöksistä, kritisoidaan Venäjän toimia ja otetaan kantaa poliittisiin kysymyksiin.

135 Ks. valtuuston puheenjohtajat liitteestä IV.

paikkaa yhteensä 21 paikasta.¹³⁶ Taustalla vaikutti samaan aikaan muun muassa aktivoituminen ja järjestäytyminen tulevien eduskuntavaalien vuoksi (1907).¹³⁷ Ennen sosiaalidemokraattien omaa listaa vuonna 1906 työväenyhdistyksen jäseniä oli ollut pitkään porvarien yhteislistalla suomenkielisten puolella.¹³⁸ Kotkan vuoden 1906 vaalit olivat ainoat, joissa sosiaalidemokraatit saivat vanhojen kunnallislakien aikaan kunnanvaltuustossa enemmistön. Suomen kielen virallinen käyttöönotto oli valtuuston ensimmäinen uudistava toimenpide, jota oli tosin alustettu jo usean vuoden ajan.¹³⁹

Sosiaalidemokraatit aloittivat tästä alkaen Kotkassa yleisperiaatteen, että valtuuston tulevat asiat käsitellään ensin kunnallisjärjestössä. Kunnallisjärjestön päätös määräsi kaikkien sosiaalidemokraattien käyttäytymistä valtuustossa, jolloin kunnallisjärjestön rooli korostui ja vaaleilla valittujen henkilöiden omat mielipiteet olivat alisteisia ryhmälle.¹⁴⁰ Uusi vasemmistoenemmistöinen valtuusto alkoi panostaa muihin kuin lakisääteisiin asioihin, kuten uusiin kansakoulujen rakennushankkeisiin ja köyhän väen oikeuksia puolustaviin palveluihin, kuten oikeusavustajan palkkaukseen jne. Rahatoimikamarin kokenut virkakunta uhkasi erolla, sillä se piti rahankäyttöä täysin holtittomana. Sosiaalidemokraatit ja virkakunta etsivät tämän jälkeen hyväksyttävää yhteistyön linjaa.

Tiedotusvälineiden osalta olisi voinut olettaa, että vaalien jälkeen Eteenpäin-lehti olisi jollakin tavalla iloinnut vaalien tuloksesta heti vaalien jälkeen. Lehti kyllä informoi kaupungin kokoustaapahtumista pitkälti entiseen tapaan, mutta ei juu-

136 Kka, Raastuvankokouksen pöytäkirja 28.12.1906. Lisää työväenyhdistyksen jäsenten osallisuudesta mm. Honka-Hallilla (1992), s. 57-63.

137 Työväenyhdistyksen esiintyminen vaaleissa tässä Kotkaa koskevassa tutkimuksessa: Suomen Sosialidemokraattinen puolue oli perustettu vuonna 1903. Työväenyhdistykset olivat paikallisia järjestöjä, jotka kuuluivat tämän jälkeen puolueeseen. Kotkassa perustettiin myös vuonna 1906 erikseen Kotkan sosialidemokraattinen työväenyhdistys, koska puolueen järjestösäännöt edellyttivät sitä, jotta puolueen tunnuksia voitiin käyttää vaaleissa. Sosialidemokraattinen puolue esiintyi vuoden 1906 vaaleissa Kotkassa ensimmäistä kertaa omalla listallaan. Tutkimuksessa käytetään jatkossa puolueen tunnusta vaalien yhteydessä, muussa kaupungin järjestötoiminnassa vaikutti edelleen Kotkan työväenyhdistys, joka omisti mm. työväentalon ja oli vapaa-ajan toimija. Työväestön sisäiset ristiriidat (kommunistit vs sosiaalidemokraatit yms.) aiheuttivat sen, että välillä paikallisesti oli useita eri puolueiden alaisia työväenyhdistyksiä, joista sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö oli kaupungin poliittisesti vaikutusvaltaisin ja tämän tutkimuksen kannalta olennaisin. Kommunistien toiminta oli Suomessa kiellettyä puolueen perustamisesta Neuvostoliitossa 1918 vuoteen 1944 asti, mutta siitä huolimatta kommunisteiksi mielletyt henkilöt pyrkivät vaikuttamaan ajoittain Kotkan työväenyhdistyksessä. Osin tästä syystä Kotkan työväenyhdistys lakkautettiin kokonaan vaikean 1920-luvun päätteeksi, minkä jälkeen perustettiin Kotkan Sosialidemokraattinen Työväenyhdistys 23.11.1930 korvaamaan aikaisempi työväenyhdistys. Pesänselvityksen jälkeen uusi Kotkan Sosialidemokraattinen Työväenyhdistys otti hoitaakseen työväentalon. Samalla Kotkan Sosialidemokraattisesta Työväenyhdistyksestä tuli puolueosasto. Sosiaalidemokraatit tekivät tällä prosessilla omistusasioissa ja vastuunkannossa selväksi sen, kuka jatkossa huolehti kalliisti ylläpidettävän työväentalon hoidosta. Tiloja alettiin vuokrata kaikille paitsi tunnetusti kommunisteille. Lähde mm. Honka-Hallilla (1992), s. 63-64 ja 219-230.

138 Lisää työväenyhdistyksen jäsenten osallisuudesta mm. Honka-Hallilla (1992), s. 57-63 sekä Saarinen (2002), s. 81. Huomionarvoista on, että vasemmiston aiemman vaalilakon lisäksi vuonna 1911 ruotsinkieliset vetäytyivät vuodeksi valtuustotyöstä. Eroaminen liittyi kieliriitaan ja siihen, että Suomesta oli tullut valtuuston virallinen kieli.

139 Kka, valtuuston pöytäkirja 7.1.1907.

140 Kotkan työväenyhdistyksen yleinen kokous 31.5.1907, 4 §.

rikaan tehdyistä päätöksistä – eikä lukijalle tule sellaista kuvaa, että työväenliike olisi tällöin erityisemmin ollut kantamassa vastuuta ympäröivän yhteisön kehityksestä. Paljon enemmän palstatilaa saivat pohdinnat tulevista eduskuntavaaleista sekä muutosvaatimukset valtakunnan tasolla. Muissa lehdissä, erityisesti Etelä-Suomessa, kritisoiin paljon sosialismin aatetta siitä, että pelättiin sen lupaavan uskonomaisesti köyhille ihmisille parempaa tulevaisuutta.¹⁴¹

Ensimmäinen kunnallisen vallan kausi jäi kokeiluksi Kotkassa. Vuoden 1909 vaaleissa porvaripuoli keräsi voimansa yhteen kielikysymyksen ratkettua suomen eduksi. Sen sijaan sosiaalidemokraatit ryhtyivät kunnallisvaaleissa vaalilakkoon:¹⁴² vasemmisto odotti uutta vaalilakia tulevaksi nopeammin kuin todellisuudessa tapahtui. Eteenpäin-lehden kriittisyys lisääntyi pikkuhiljaa selvästi valtuuston päätöksiä koskeissa tiedotteissa. Tällä kaudella päättäjät tekivät ja toteuttivat merkittäviä kulttuuripoliittisia päätöksiä, joita olivat työväenopistotoiminnan perustaminen (porvarien valtuustokaudella) ja kappaleen 2.2 taulukossa 2 kuvattu eri toimintojen tukisummien kasvu. Muutoin kulttuurin järjestämistavat säilyivät ennallaan. Yhdistykset, kuten vapaapalokunta, raittiusliikkeet, naisliikkeet, nuorisoseurat, urheiluseurat ja muut vastaavat isot järjestöt, toimivat edelleen merkittävinä kaupunkia kehittävinä tekijöinä. Osa näiden toimijoista oli samoja kuin kunnallispolitiikassa, minkä johdosta järjestöjen toimintaan sekoittui kunnallispoliittisia muutosajatuksia. Taustalla oli yleiseurooppalainen murros, jossa laajat ihmisjoukot halusivat osallistua erilaisiin aktiviteetteihin. Mahdollisuuksien määrä lisääntyi huomattavasti.¹⁴³

Eteenpäin-lehden sivuja lukiessa voi syntyä vaikutelma, että lähes koko työväki tunsii poliittiset vaatimukset tai osallistui politiikkaan. Olennaista on havaita ja muistuttaa myös siitä, että kaikki työväestön edustajat eivät innostuneet politiikasta. Vaatimattomista oloista lähtenyt kirjailija Toivo Pekkanen (syntynyt Kotkassa 1902) saavutti suuren kirjallisen suosion ja akateemikon arvon. Pekkanen kuvaa sitä, miten työväestön massoista puhuttaessa pitää todeta myös suuri hiljaisten tai tietämättömien osuus:¹⁴⁴

Koko sivistynyttä maailmaa pimentävästä varjosta en tiennyt mitään. Kotiini ei tullut sanomalehteä. Lastaustyömaalla huullakseni puhuttiin lähestyvistä sodasta, mutta korvansa sulkenut, yksinäinen ei kuullut

141 Esim. Etelä-Suomi 5.1.1907 (päätoimittajana tällöin M. Keränen).

142 Ks. kaikkien vaalien tulokset liite V.

143 Mm. Markkola (2007), s. 102 ja Alapuro & Stenius (1987), s. 8. Suurin osa erilaisista liikkeistä rantautui kopioituina Kotkaan. Olennaista voi olla sekin, että kaikille valtakunnallisille yleistoimijoille ei löytynyt kaiku-pohjaa: kuriositeettina voi todeta, että monessa muussa paikassa merkittäväksi noussut herätysliike ei käytännössä vaikuttanut Kotkassa. Tällä saattoi olla merkitystä Kotkan kulttuuriseen kehitykseen, sillä Kotkaan muotoutui varsin vapaamielinen kulttuurinen ilmapiiri. Ks. Murtorinne Eino (2002), s. 294–295.

144 Savikko (1978), s. 143–154.

*näitäkään keskustelija. Ruumiin ollessa työssä hänen henkensä uinaili omassa tyhjyydessään, ja ruumiin levätessä henki rakenteli innoissaan itselleen markoista tietä hyvinvoipien luo.*¹⁴⁵

Kuva 6 Kotkaan muutti suuri määrä työväestöä, joiden oloja työväenliike ja perustettu Suomen Sosialidemokraattinen Puolue pyrki parantamaan. Kuvassa Norjan sahan lautatarhan työntekijöitä ryhmäkuvassa. Työntekijöiden joukossa on useita lapsia. Taustalla pystytapuli. Kuvaaja ja ajankohta tuntemattomia. Kymenlaakson museo, 9601:524.

2.3.1 Vuodesta 1917 dramaattiseen vuoteen 1918

Tutkimuksen näkökulmasta ei ole olennaista käydä vuoden 1918 sotaan johtaneita tai sodanaikaisia tapahtumia kokonaisuudessaan läpi, mutta tutkimuksen kannalta on keskeistä painottaa sitä, miten sota ja sen seuraukset vaikuttivat Kotkan kaupunkilaisten ja kaupungin toimintaan tai palveluihin. Tämän tutkimuksen muuttujavertailut, jotka kuvaavat aikaa sodan molemmin puolin, osoittavat osaltaan sodan syitä ja seurauksia siinä mielessä, että kaupunkilaisten jakautuminen

¹⁴⁵ Kotkan satavuotishistoriikkiin on painettu nämä kirjailija Toivo Pekkasan sanat, ks. Savikko (1978), s. 143–154.

poliittisiin ryhmiin näkyi myös kulttuuritoiminnoissa ainakin jossain määrin sodan jälkeisiin vuosikymmeniin saakka.

Ennen sotaa tapahtunut jakautuminen on havaittavissa hyvin voimakkaasti lähes kaikessa ihmisten vapaa-ajan toiminnassa. Samalla voi ehkä todeta, että kulttuuritoimijoiden määrä lisääntyi, kun monet toimijat, kuten eri alojen ammattiyhdistykset ja niiden alajaostot, perustivat varsinaisen ydintoimintansa lisäksi näytelmä- ja iltamapiirejään. Lehtien ilmoitukset kertovat osaltaan harrastusmahdollisuuksien tarjonnasta. Poliittinen jakautuminen oli selvästi nähtävissä muun muassa lehti-ilmoituksista jo vuoden 1917 puolella. Esimerkiksi Eteenpäin-lehdessä on 5.4.1917 pääsiäisen alla määrällisesti ja sisällöllisesti seuraavia ilmoituksia: 20 eri työväen toimijan iltamailmoitusta, 12 työväen näytelmäiltaa, 3 eri järjestäjän tanssitilaisuutta, 4 juhlaa (joiden joukossa Venäjän vallankumouksen uhrien omaisten avustamiseksi järjestetty iltama ja Venäjän sosialidemokraattisen puolueen tueksi toimeenpantujen juhlien ilmoitus), elokuvailmoitus, urheilutilaisuuksien ilmoituksia, 11 työväenyhdistyksen kokousta ja yhdet naamiaiset. Isoimmassa ei-vasemmistolaisessa Etelä-Suomi-lehdessä on samana vertailuhetkenä myös iso määrä ilmoituksia, joita ei tosin ollut samalla tavalla identifioitu tietyille kohde-ryhmälle: 6 yhdistysten kokousilmoitusta (mm. Kansallisseura, nuorisoseuroja), ilmoituksia urheilutilaisuuksista, huutokaupasta, taidenäyttelystä, 5 iltamailmoitusta sekä ilmoitus mittavasta elokuvaohjelmistosta Uusi Biografi -elokuvateatterissa. Vain muutama epäpoliittinen huvi-ilmoitus, kuten elokuvatiedot tai jotkut teatterinäytännöt, olivat samoja molemmissa lehdissä. Mainitun päivän tarjonta on vain yksi esimerkki kulttuuritoimintojen mittavasta määrästä ja jakautumisesta aatteen mukaan.

Päälehdet heijastelevat yleensä lukijakuntansa keskustelunaiheita ja käsitystä ympäröivän yhteiskunnan epäkohdista. Eteenpäin-lehden osalta raportointi olemassa olevasta hallinnosta oli varsin negatiivista. Loppuvuoden 1917 lehdistä paistaa avoin halveksunta kaupungin porvarillista hallintoa vastaan – mitään hyvää ei lehti tältä osin kerro. Etelä-Suomi ja Eteenpäin olivat kuitenkin poikkeuksellisesti samaa mieltä yhdestä asiasta, josta raportoitiin muuten vaikeina aikoina myönteisesti: Suomen itsenäisyys tulee esiin molemmissa lehdissä suurena asiana.¹⁴⁶ Tämän jälkeen eduskunta päätti porvarillisen asekaartin perustamisesta tukemaan järjestystä. Asia uutisoitiin vasemmiston omalle lukijakunnalle hyvin näkyvästi 15.1.1918 ja seuraavissa lehdissä kutsuttiin vastatoimenpiteenä työväestöä mielenosoituskulkueisiin sekä erilaisiin järjestyskaartien kokouksiin. Suomen vallankumoushallituksen perustamisesta raportoitiin kotkalaisen lehden sivuilla

146 Itsenäisyydestä raportoidaan sen jälkeen, kun Venäjä ja Ruotsi ovat tunnustaneet Suomen itsenäiseksi, esim. Eteenpäin 5.1.1918, Etelä-Suomi-lehti 8.1.1918.

31.1.1918, minkä jälkeen vasemmiston lehdistö keskittyy sotapropagandaan omasta näkökulmastaan.¹⁴⁷

Kaupunginvaltuuston päätöksenteko näyttäytyy pöytäkirjojen perusteella kulkeneen melko vakaalla pohjalla aivan sotaa edeltäneeseen aikaan asti. Marraskuun 1917 lakko aiheutti ensimmäisen kaupunginvaltuustoon kohdistuneen väkivaltaisen tilanteen, kun sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö oli vaatinut valtuustolta aiempaan lakkoon osallistuneiden työntekijöiden palkkoja 150 000 markkaa. Kun valtuusto ei vastannut, haki vaatijoiden joukko valtuusmiehet valtuustosaliin pitäen heitä siellä piirittynä 32 tuntia, kunnes vaatimuksiin suostuttiin. Lopulta valtuusto ei kuitenkaan toimeenpannut pakolla tehtyä päätöstä.¹⁴⁸ Porvarillinen Etelä-Suomi raportoi tilanteen jatkosta kantaen suurta huolta kaupungin taloudesta 28.1.1918, jolloin kaupungin kassa ei enää riittänyt palkkojen maksuun. Kaupungin maistraatin edustajat lähtivät Helsinkiin neuvottelemassa lainasta.¹⁴⁹

Sodan syttymisen jälkeen hallintotoimet keskeytyivät. Korkeimman vallan pitäjäksi julistautui punaisten puolen kunnallisneuvosto, jonka puheenjohtajaksi oli valittu kahvilanpitäjä Ville Heinonen 1.2.1918 alkaen. Punaisten Kotkassa tämä kunnallisneuvosto otti itselleen valtuuston aseman. Kotka oli kahden kuukauden ajan vallankumouksellinen paikkakunta.¹⁵⁰ Tällöin ei esimerkiksi ilmestynyt Etelä-Suomi-lehteä ennen kuin 7.5.1918, jolloin lehti julisti sodan päättyneen. Lehti kuvaava kaupungin aiemman virkakunnan vangitsemisia, kansakoulujen sulkemisia ja opettajien vangitsemisia, siis tärkeiden kulttuuritoimijoiden kohtaloa.¹⁵¹ Punaisten puolen herraviha oli sodan aikana aivan erityisesti kohdistunut porvarillisiin kunnallismiehiin. Sodan jälkeen voittanut valkoisten puoli rankaisi punaisten hallintoon osallistuneita eriasteisin tuomioin. Kotkassa valkoisten armeija sotilaskomendantti Londenin johdolla antoi ulkonaliikkumiskiellon, aseistukseen liittyvän omaisuuden luovuttamismääräyksen sekä muuta ohjeistusta sanomalehden välityksellä.¹⁵² Kotkassa vangittiin viikon sisällä noin 6000-6500 punakaartilaisista. Työväenyhdistyksen historiategoksen mukaan sodan jälkiselvittelyissä teloitettiin 63 kotkalaista punavankia ennen tuomioistuimen käsittelyä. Rintamalla kaatui kotkalaisia molemmista leireistä. Vankileirillä kuoli tiettävästi 118 punaisten puolella

147 Jäin miettimään Eteenpäin-lehden äärellä sitä, minkälainen mahtoi olla tavallisen kotkalaisen kyky suodattaa tietoja, joita sen pää-äänenkannattaja raportoi esimerkiksi vallankumouksellisuuden osalta. Lehtien merkitystä ei tältä osin voi olla korostamatta luokkataisteluun yllyttävänä tekijänä, sillä lehti myös useaan otteeseen tuomitsi ne työläiset, jotka eivät lähteneet taisteluun mukaan. Mielenkiintoinen tutkimuksen aihe olisi vertailla eri kaupunkien työväestön pää-äänenkannattajien sanomien sisältöjä.

148 Valtuuston päätös Kka, valtuuston pöytäkirja 29.12.1917. Lisää mm. Honka-Hallilla (1992), s. 164-165.

149 Etelä-Suomi 28.1.2018.

150 Ks. valtuuston kokoonpanot liite IV. Lisää mm. Saarinen (2002), s. 126-130.

151 Etelä-Suomi 7.5.1918, otsikko: Suomen vapaustaistelu päättynyt, punakaartin kapinayritys tukahdutettu.

152 Etelä-Suomi, mm. 7.5. 1918 ja seuraavat numerot, lisää historian tapahtumista Piilonen Juhani (1984), Punainen kunnallishallinto 1918, teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia III, Vantaa 1984, s. 100-102.

toiminutta kotkalaista.¹⁵³ Nämä muutamat maininnat sodan kohtaloista kertovat pienen osan siitä, mitä Kotkassa tapahtui ja minkälaisia inhimillisiä jälkiä sota jätti.

Kaupungin hallinnon pöytäkirjat puuttuvat sodan ajalta, kun virallisia kokouksia ei pidetty. Kokouksessa 4.5.1918 luotiin nopeasti uudelleen järjestystä kaupunkiin. Valkokaartin saavuttua avattiin välittömästi kokous seuraavin sanoin: *Sittenkun Valtuuston puheenjohtaja Pankinjohtaja Emil Makkonen oli läsnä oleville valkokaartin edustajille julkilausunut kiitollisuuden sen suuren työn johdosta, jonka Valkokaarti oli suorittanut vapauttaessaan meidänkin kaupunkimme punaisten kapinallisten vallasta, ryhdyttiin keskustelemaan niistä toimista, joita nykyinen aika vaati järjestyksen ja turvallisuuden palauttamiseksi.* Ensimmäisessä kokoontumisessa valittiin järjestysvaliokunta, majoitusvaliokunta ja muonituslautakunta.¹⁵⁴ Seuraavissa muutamien päivien välein varsin tiiviiseen tahtiin pidetyissä kokouksissa tulee paikoin esiin surullisia kohtaloita, kun muun muassa kapinassa murhatun poliisimestari Yrjö Nopasen tilalle piti valita seuraaja poliisimestariksi.¹⁵⁵ Kokouksissa sivuttiin sitä, miten suhtauduttaisiin niihin kaupungin työntekijöihin, jotka olivat olleet mukana kapinahallituksessa. Pöytäkirjojen kertoman mukaan ei löydy näyttöä siitä, että näitä ihmisiä olisi rangaistu. Muutoin valtuuston asialistat käsittelivät varainhankintaa, hätäaputoimia, vaivaishoidon tarpeeseen vastaamista jne.¹⁵⁶ Näissä oloissa kulttuuripalvelujen tarjoaminen ei ymmärrettävästi ollut keskeisin huolenaihe. Seuraavan vuoden 1919 tulo- ja menoarviossa oli iso määrä maksettavaksi lankeavia velkoja ja korkoja, mikä kertoi siitä, että kaupunki otti suuressa pulassa erilaisia velkoja pystyäkseen huolehtimaan kaupunkilaisten pakollisista tarpeista.¹⁵⁷ Vaikuttaa siltä, että pankinjohtaja Emil Makkosen osaaminen valtuuston puheenjohtajana oli tällaisessa tilanteessa merkittävä asia, sillä hänellä oli tavallista rivivaltuutettua enemmän ymmärrystä velkojen ja lainojen hoidosta.

Vuoden 1918 sodan jälkeen kansasta kertovan ihannekuvan on valtakunnallisesti sanottu yksipuolistuneen joksikin aikaa niin, että työväenkulttuurin on todettu jääneen hetkellisesti sivuun kansallisen tason kulttuuriavustuksista.¹⁵⁸ Sama ilmiö näyttäytyi äärivasemmiston osalta Kotkassa, koska toiminta ei ollut enää laillista. Tutkimuksen myöhemmissä osissa kuitenkin osoitetaan Kotkan osalta se, että Suomen Sosialidemokraattinen Puolue puolue vahvisti välittömästi sodan jälkeen kannatustaan ja maltillisemman vasemmiston vetämä työväenkulttuuri

153 Honka-Hallilla (1992), s. 175-176.

154 Kka, Valtuuston ja muun kaupunkilaisten joukon päättävä ja keskusteleva kokous 4.5.1918, 1§.

155 Kka, Valtuuston kokous 9.5.1918, 1 §.

156 Mm. Kka, valtuuston kokous 28.5., 5§-7§.

157 Kka, valtuuston kokous 16.12.1918, 1§.

158 Häyrynen Simo (2006), Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripolitiikka. SoPhi, Jyväskylä 2006, s. 141-143.

voimisti asemiaan kaupungissa sodan kokemuksista ja kommunistien toiminnan kieltämisestä huolimatta.

2.3.2 Kotkan poliittinen muutos 1918 –

Ajatus yleisistä vaaleista oli kaupunkien porvarillisissa päättäjissä herättänyt monia voimakkaita reaktioita ja muutospelkoja siitä asti, kun asiasta oli säätyvaltiopäivillä keskusteltu. Asian käsittelyn pitkittyminen liittyi ennen kaikkea keisarin toimintaan, sillä Suomen valtiopäivät oli jo aikaisemmin vuonna 1908 saanut kompromissina valmiiksi kunnallislain ja toimittanut sen keisarin hyväksyttäväksi. Laki ei tullut voimaan, sillä keisari-suuriruhtinas ei ollut vahvistanut lakeja.¹⁵⁹ Uudistus siirtyi Venäjän vallankumouksen myötä Suomen itsenäistymisprosessin aikaan vuoteen 1917, jolloin lakien vahvistaminen siirtyi Suomen eduskunnalle. Tällöin päätetyn kaupunkien kunnallislain mukaan äänestyskelpoinen oli jokainen mies ja nainen, jolla oli Suomen kansalaisuus ja joka oli henkikirjoitettu kaupunkiin. Kansalaisluottamuksen menettäneet henkilöt eivät voineet äänestää.¹⁶⁰

Suomen lisäksi vain Ranskassa, Norjassa ja osittain Sveitsissä oli vastaava periaate, jonka mukaan verovelvollisuus ei ollut kunnallisen äänioikeuden ehto.¹⁶¹ Kaupunkiliitto suhtautui kriittisesti siihen, että hyväksytyn kunnallislain säännökset äänioikeudesta ja vaalikelpoisuudesta poikkesivat luonteeltaan täysin Suomen kunnallishallinnon historiallisesta perustasta ja myös ulkomaisista käytännöistä. Kaupunkiliiton mielestä ehtona olisi pitänyt olla muun muassa se, että saadakseen vaalikelpoisuuden on maksettava kunnallisveroa. Lisäksi kansanäänestys-säännökset olisi poistettava, samoin määränemmistövaatimus tärkeistä asioista päätettäessä.¹⁶² Nämä kehityskulun yksityiskohdat korostavat hyvin erilaista ajattelutapaa julkisten palvelujen tuottamisessa verrattuna edeltäneeseen hallintoon. Johdannossa on esitelty Helsinkiä koskevat tutkimukset, joissa on nimenomaan kuvattu isoa haastetta yhdistää porvarillinen perinne ja uusi, vasemmiston myötä tullut poliittinen ja palveluja laajentava linja.¹⁶³ Kotkassa ensimmäiset uuden vaalilain mukaiset vaalit järjestettiin aivan vuoden 1918 lopussa, joissain muissa

159 Hakalehto Ilkka (1984), Vuoden 1917 kunnallislait, teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia III, Vantaa 1984, s.111–112.

160 Kaupunkien kunnallislaki 108/1917, § 10 Valtion järjestäytyessä käsiteltiin kunnallislain kokonaisuutta uudelleen, sillä uudistukset valtuuston kokoontumisten aikatauluista ja perusteista olivat jääneet kesken. Vuonna 1919 ensimmäinen presidentti K.J. Ståhlberg vahvisti eduskunnan esityksen muutoksista. Uusi kunnallislaki tuli voimaan 1920 alusta ja se sisälsi uuden määräyksen valtuuston kokoontumisesta.

161 Hakalehto (1984), s. 129.

162 Hakalehto (1984), s. 121.

163 Mm. Kolbe (2002), s. 21 ja Katajiston mainittu koko artikkeli e-julkaisuna *Mentaliteettien törmäys Helsingin valtuustossa sisällissodan jälkeen, Äänioikeusuudistus tuo politiikan liikemäisesti johdettuun kunnallishallintoon*.

kaupungeissa ja kunnissa (kuten Kymissä) seuraavan vuoden alussa.¹⁶⁴ Kotkassa vasemmiston nousu ei pysähtynyt sodan lamaannuksesta huolimatta, vaan sosiaalidemokraatit saivat ensimmäisissä vaaleissa yhtä paljon valtuutettuja läpi kuin ns. oikeistopuolueiden puoli. Aluksi vaaleja pidettiin vuosittain, myöhemmin kolmen vuoden välein. Aivan alussa äänestysinto oli vähäistä, Kotkassa vain 36,3 % ääni-oikeutetuista äänesti. Tähän vaikutti ilmeisesti se, että Suomen Kommunistinen Puolue oli synnyt Venäjällä vuoden 1918 sodan jälkeen, eikä se kannustanut kotkalaisia kommunisteja äänestämään maltillisen vasemmiston riveissä. Suomen puolella kommunistien toiminta oli kiellettyä.¹⁶⁵

Valtuuston keskeisin tehtävä oli edelleen hoitaa kaupungin talous- ja järjestysasiat.¹⁶⁶ Käsiteltävien asioiden määrän lisääntyi kaikkialla Suomessa.¹⁶⁷ Lakisääteisistä lautakunnista pakollisia olivat terveydenhoitolautakunta, kansakoulun johtokunta jokaista koulupiiriä varten, taksoituslautakunta, tutkijalautakunta ja majoituslautakunta. Kun lakisääteisyys lisääntyi ja hallintotehtävät vaativat virkakuntaa, alkoi politiikkojen ohjausvalta pikkuhiljaa heiketä yleisesti Suomessa.¹⁶⁸ Kansainvälisesti on merkittävää havaita, että tässä vaiheessa muualla Pohjoismaissa luotiin tai alettiin luoda maakunnallista itsehallintoa ainakin joiltain osin – myös kulttuurihallinnon saralla. Asiasta keskusteltiin myös Suomen eduskunnassa, mutta asia ei edennyt.¹⁶⁹

Kansallinen poliittinen kehitys ja uudet kunnallislait vaikuttivat alun käynnistysvaiheen jälkeen olennaisesti Kotkan poliittiseen, hallinnolliseen ja kulttuuriseen kehitykseen. Kotka siirtyi tämän uudistuksen myötä yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kaudelle ja voimasuhteet muuttuivat pysyvästi, mutta hallitusti. Poliittisen muutoksen kuvaaminen on tutkimuksen kannalta olennaista sikäli, että heti 1920-luvun alussa tapahtui selkeä murros entiseen verrattuna. Tämä näyttäytyy erityisesti halukkuutena laajentaa kaupungin palveluja. Kulttuuri oli yksi Kotkan kaupungin elämänala, jossa palvelun tuottajien tukisummat kasvoivat merkittävästi poliittisen valinnan tuloksena heti kaupungin vaalituloksen tuotua sosiaalidemokraattisen puolueen kaupungin johtoon.

164 Saarinen (2002), s. 171.

165 Kommunistien maanlaisesta toiminnasta Kotkassa, mm. Saarinen (2002), 170–171. Kommunistien toiminta oli kiellettyä vuoteen 1944 asti.

166 Kaupunkien kunnallislaki 108/1917 § 1.

167 Rönkkö Pentti (2000), Kunnallishallinto ja hyvinvoinnin kansallinen strategia. Teoksessa Kunnat 2000-luvun kynnyksellä (toim. Paavo Hoikka), Tampere 2000, s. 124–126.

168 Kallenautio (1984), s. 235.

169 Rönkkö (2000), s. 129.

3 VASEMMISTOVALTA JOHDATTAA YKSITYISESTÄ YLEISEEN 1919–1950

– Poliittikka näyttää kaupungin kulttuurille suunnan

3.1 Vasemmistovetoinen kaupunki luo tukimuotoja kulttuurille

Taulukko 4 Vaalien määrittämät voimasuhteet Kotkassa 1919–1950¹⁷⁰

vuosi	vasemmisto	oikeisto	yht.
1919	15	15	30
1920	20	16	36
1921	20	16	36
1922	20	16	36
1923	19	17	36
1924	18	18	36
1925	18	18	36
1926–28	21	14	35
1929–30	24	11	35
1931–33	22	13	35
1934–36	21	14	35
1937–1945	22	13	35
1946–1947	22	13	35
(vuodesta 1945 mukana Skdl)			
1948–1950	24	17	41

Ensimmäiset vaalit olivat vielä tasavahvat, mutta tilanne muuttui vasemmisto-enemmistöiseksi seuraavissa vaaleissa.¹⁷¹ Vasemmistolaistuvaa Kotkaa voidaan pitää 1920-luvun poliittisessa kentässä poikkeuksena, sillä lähes kaikki muut Suomen 38 kaupungista säilyivät oikeistoenemmistöisinä. Toinen poikkeus oli Tampere ja muutamaan otteeseen myös Oulu, Kuopio ja Kajaani. Valtakunnallisesti ns. oikeis-

¹⁷⁰ Vuosi 1925 on kunnalliskertomuksen mukainen, muutoin tiedot perustuvat: Saarinen (2002), s. 171. Saarisella (2002) on teoksessaan s. 171 tässä kohtaa vuoden 1925 osalta eri tieto. Vaalitulostot on lisäksi läpikäyty myös Suomen virallisen tilaston julkaisuista, vaalitulasto XXIX, koko aikakauden voimasuhteiden kehitys, ks. lopun liite V.

¹⁷¹ Vaaleista, Suomen virallinen tilasto, XXIX vaalitulasto.

topuolueet säilyivät yleisesti hieman suurempina kuin sosialistiset puolueet. Ns. oikeistolaiset ryhmät saivat kaupungeissa 58,9 % äänistä (muissa kunnissa 66,4%) ja sosialistiset 41,1% (muissa kunnissa 33,6%).¹⁷² Yllä olevan taulukon perusteella voi todeta, että vuoden 1920 jälkeen vain vuosina 1924 ja 1925 oikeistopuoli nousi Kotkassa tasavahvaksi.

Vasemmistopuolen suurin puolue oli Suomen Sosialidemokraattinen Puolue. Sen lisäksi ajoittain syntyi hajanaisia pieniä ryhmiä, joita etenkin kommunistit pyrkivät luomaan erinimisinä kuten Sosialistinen Työväen ja Pienviljelijöiden Vaalijärjestö. Sosiaalidemokraattien mielestä nämä hajanaiset ja äärivasemmistolaiset ryhmät lähinnä söivät heidän ääniään. Kommunisteiksi todetuilta ehdokkailta pyrittiin yleisesti Suomessa epäämään vaaliehdokkuus, etenkin, jos he avoimesti pyrkivät lainvastaiseen toimintaan. Kotkassa oikeisto oli yhtenäinen. Suurin puolue oli Kansallisen Kokoomus. Sen lisäksi oikeiston ryhmittymään kuuluivat Edistyspuolue, Svenska Folkpartiet (RKP) ja pienenä ryhmänä Isänmaallinen kansanliike (vuoteen 1945 asti).¹⁷³

Kunnallispolitiikka nousee keskeiseksi

Tutkimuksen muuttujavertailussa tarkastellaan kaupungin kulttuurin toimijakenttää, rahoitusta ja politiikkaa – alkuvuosina tässä luetellussa järjestyksessä, sillä toimijakenttä pitkälti synnytti oman toimintansa rahoituksen tarpeen ja toimijat olivat mukana muodostamassa poliittista kenttää. Tilanne muuttuu puolueiden synnyn, Suomen itsenäistymisen, vuoden 1918 sodan, uusien vaalilakien ja muiden taustalla olleiden ja edellisissä kappaleissa läpikäytyjen syiden myötä siten, että poliittinen muutos alkaa olla ensisijainen muuttujavertailun syy-seuraussuhteiden aikaansaaja Kotkassa. Kunnallispolitiikan ensisijaisuuden korostaminen on perusteltavissa työn tutkimuskysymyksen näkökulmasta siksi, että poliittinen murros muutti Kotkan kaupungin toimintatavan. Poliitikkojen enemmistö halusi tästä eteenpäin päätöksillään kaupungin ottavan oma-aloitteisesti lisää vastuuta kaupungin kulttuuritoiminnan rahoituksesta. Anniskelutoiminta, joka aiemmin oli tuottanut suuren osan kulttuuri- ja sivistyspalveluihin käytetyistä varoista, päättyi lopullisesti kieltolain alkaessa 1919.

Seuraavassa rahoitusosuudessa kuvataan tarkemmin, miten viimeistään 1920-luvun alussa suuri osa anniskelurahoilla aiemmin tuetusta sivistys- ja kulttuuritoiminnasta tuli tuettavaksi budjettivaroin. Vasemmistoenemmistöinen Kotkan valtuusto panosti suhteellisen paljon uusiin toimintoihin, mikä merkitsi verojen korotuksia. Palvelujen kasvattaminen mahdollistui, kun ihmisten määrän lisääntyessä verokertymä kasvoi jatkuvasti. Kunnalliskertomukset ovat säännön-

¹⁷² Saarinen (2002), s. 171.

¹⁷³ Mm. Saarinen (2002), s. 174–175.

mukaisesti olemassa vuodesta 1921 alkaen. Kunnalliskertomuksissa ei juuri tuoda esille kulttuurin laajamittaista pohdintaa, mutta niistä käy selväksi, että avustuksia annetaan jatkuvasti hieman kasvavalla summalla.¹⁷⁴

Arkistolähteistä ei Kotkan 1920-luvun alkupuolen kulttuuripoliittisessa päätöksenteossa nouse esiin ketään erityistä kulttuurivaikuttajaa. Valtaa käyttivät ryhmät. Välillä valtuutettujen joukossa oli varsin mielenkiintoisia ja poliittisesti kokeneita henkilöitä, joita nousee muusta historiankirjoituksesta ja työväenarkiston kokouslistoista esiin, mm. Suomen ensimmäisten naiskansanedustajien joukkoon (Turun läänin eteläisestä vaalipiiristä) kuulunut vasemmistolainen Ida Aalle-Teljo. Hän muutti vankilasta vapauduttuaan vuonna 1922 Kotkaan, jossa hän piti leipomo- ja ravintolatoimintaa 20 vuoden ajan toimien samalla kaupunkinvaltuustossa sosiaalidemokraattien riveissä. Voisi muun kirjallisuuden perusteella olettaa, että hän ja hänen kannattajana pitivät työväenyhdistyksen ryhmäkokouksissa vahvasti työläisnaisten ja -tyttöjen elämänolosuhteiden parantamista esillä.¹⁷⁵

Valtuusto oli kaupungin todellinen vallankäyttäjä, sillä kaupunki toimi vielä hyvin luottamushenkilökeskeisesti ilman suurta virkamiesten määrää. Vuoteen 1925 asti vaalit pidettiin joka vuosi. Valtuuston keskeisin päätösvalta heikkeni ensimmäisen kerran hivenen vuonna 1927, jolloin tuli voimaan laki kaupunkien kunnallislain muuttamisesta. Sen mukana tuli velvoite, että kaikkien kaupunkien tuli selkeästi noudattaa uutta hallintojärjestelmää (viimeistään vuoden 1931 alusta). Jokaiseen kaupunkiin tuli myös perustaa asiat valtuustolle valmisteleva kaupunginhallitus.¹⁷⁶ Kaupungit alkoivat valmistella uuden järjestelmän mukaisia kaupunginhallitusten ohjesääntöjä kuten kaupunginjohtajan pätevyysvaatimuksia. Jotkut kaupungeista toimivat ripeästi etulinjassa, mutta toisissa, kuten Kotkassa, oltiin varovaisia. Syy joidenkin kaupunkien varovaisuuteen saattoi olla se, että valtuutetut pelkäsivät vallan luisumista valtuustolta kaupunginhallitukselle.¹⁷⁷

174 Ks. rahoituksen tarkat summat yms. lähdeviitteineen rahoitusta käsittelevässä osassa perustuen kaupunginvaltuuston päätöksiin.

175 Wikipedia - > Ida Aalle-Teljo, lisäksi tutkimustietokanta Naisten täydet poliittiset oikeudet 100 vuotta, mm. Aura Korppi-Tommola: <http://www.helsinki.fi/sukupuolentutkimus/aanioikeus/artikkelit/ensimmaiset.htm>, http://www.tyark.fi/lists/naisliitto_ptk_1926.htm. Honka-Hallilan työväenyhdistyksen historia mainitsee vain Ida Aalle-Teljon miehen, kapellimestari Teljon, joka muun muassa järjesti tytöille kuorotoimintaa 1920-luvun lopulla ja toimi kaupungin musiikinjohtajana vuodesta 1927 alkaen, Honka-Hallilla (1992), s. 197.

176 Laki kaupunkien kunnallishallinnon muuttamisesta 328/1927, mm. § 31-32.

177 Kallenautio Jorma (1984), Kaupunkien keskushallinto ja henkilöstöpolitiikka. Teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia III, Kunnallispaino Oy, Vantaa 1984, s. 224–226.

Kuva 7 Kotkan kaupunginvaltuuston 50-vuotisjuhlaisuus 20.5.1928 (Kotkan syntymäpäivää juhlittiin alkuaikoina vuodesta 1878 laskien. Todellisuudessa perustamisvuosi oli 1879.) Vuonna 1928 vasemmistolla oli valtuustossa yhteensä 21 paikkaa, porvareilla 14. Kuvasta on erotettavissa viisi naisjäsentä. Kuva: Atelier Kotka. Kymenlaakson museo/50260.

Valtuusto teki myös kaupunki- ja kulttuuriympäristöä koskevia päätöksiä, se uusi kaupunkikuvaa ja päätti esimerkiksi katujen nimistä. Valtuusto poisti venäläiset kadunnimet ja kaupunginosien nimet samoin kuin suomalaiskansalliseen kulttuuriin viittaavat nimet ja korvasi ne saaren historiaan ja paikallisuuteen viittavilla nimillä (mm. Aleksanterinkatu muuttui Keskuskaduksi ja Katariinan kaupunginosa Puistolaksi). Kaupunki tilasi myös uusia ja mittavia monumentteja, muun muassa Erkki Huttusen suunnitteleman uuden kaupungintalon vuonna 1934 (kannen kuvassa taustalla). Ainakin kaupungintalon valtavan koon, betonirakenteiden ja varsin modernin ilmeen puolesta voisi tehdä tulkinnan, että uusi kaupungintalo symboloi tulevaisuudenuskoa. Asuinalueita suunniteltaessa valtuusto panosti työväen asuinalueiden viihtyisyyteen. Myös uusien asuntojen runsas määrä paransi kotkalaisten elintasoja ja asuinympäristöjen viihtyvyyttä, vaikka edelleen asuttiin ahtaasti.¹⁷⁸ Erilaisia kaupungin kaunistamiseen ja rakentamiseen liittyviä päätöksiä voi pohtia myös suhteessa vaalikausiin – tekivätkö eri valtuustot ensimmäisenä

¹⁷⁸ Maankäyttöön liittyvä politiikka oli sosiaalidemokraattien vaatimuksena Forssan ohjelmassa ja tältä pohjalta myös Kotkassa sosiaalidemokraattien ajama periaate; lisää Kotkan tonttien suunnittelusta mm. Saarinen (2002), s. 183–184.

tai viimeisenä päätöksensä jotain merkittävää? Tätä on vaikea havainnoida, sillä voimasuhteet vakiintuivat niin pysyviksi, että tutkija ei löydä prosessin aikana erityisiä merkkejä tämänkaltaisesta toiminnasta. Vaaleihin ei esimerkiksi tuntunut lehtien tai muun materiaalin perusteella liittyvän hegemonia-asemassa olevien sosiaalidemokraattien joukossa erityistä pelkoa asemien menettämisestä vaalien alla.

Kommunistilakien johdosta äärivasemmiston toiminta oli kaikkialla Suomessa painunut maan alle, mikä tuotti osaltaan vaikenemisen politiikkaa ja kulttuuria ja leimasi kommunismiin sitoutuneiden ihmisten vapaa-ajan elämää.¹⁷⁹ Pikkuhiljaa ihmisten vapaa liikkuvuus toi kuitenkin myös sosiaalista liikkuvuutta, jota kannusti vielä koulutuksen mahdollisuus kaikille. Yhteiskunta muuttui demokraattisemmaksi paitsi poliittisesti myös sosiaalisesti.¹⁸⁰ Valtiollisesti kulttuurin tuen tilannetta on kuvattu vuoden 1918 sodan voittajien politiikaksi: Ministeriöön oli perustettu itsenäistymisen jälkeen taidealakohtaisia lautakuntia edistämään ja tekemään ehdotuksia eri alojen taiteen sisällöistä. 1920- ja 1930-luvuilla nämä elimet koostuivat tutkija Tomi Mertasen mukaan kunkin alan ”porvarillisesta eliitistä”, jolloin ne omista lähtökohdistaan pitkälti huolehtivat ei-vasemmistolaisen taiteen tukemisesta.¹⁸¹ Kotkassa tilanne oli toinen etenkin maltillisen vasemmiston omille toiminnoilleen myöntämien tukien osalta. Sosiaalidemokraattivetoinen, maltillinen vasemmisto ja kokoomusvetoinen oikeisto löysivät myös varsin nopeasti yhteispelin ja sen, että molempia tarvitaan ja yhteistä hyvää saatettiin jakaa voimasuhteiden mukaan. Kotkan poliittinen valtasapaino vaikutti tältä pohjalta selkeästi siihen, että kaupungin taiteen ja kulttuurin tukipolitiikka erosi pitkälti valtakunnan yleisestä linjasta, ts. kaupunki tuki itse merkittävällä tavalla vasemmistolaista kulttuuritoimintaa, mikä käy konkreettisesti esiin rahoitusta kuvaavassa kappaleessa 3.3.

Miten kunnallinen kulttuuripolitiikka näyttäytyi lehdistössä

Lehdistön ja erityisesti pää-äänenkannattajien tutkiminen antaa lisää informaatiota valtuuston päätösten rinnalle. Erityisesti Eteenpäin peräänkuuluttaa vielä 1920-luvulla sitä, että työväen tulee edelleen valvoa porvareita siinä, ettei kaupunki mitenkään omalla toiminnallaan tukisi liikemiesten elämää.¹⁸² Sosialidemokraatitkaan eivät siis kaikilta osin hyväksyneet ainakaan kaikkien kaupungin menojen kasvua, vaikka toisaalta heidän toimintansa johdosta tai ansiosta kaupungin palvelut kulttuuria myöden laajenivat. Kuntien tehtäviä pohdittiin lähes joka lehdesssä ja etenkin talousarviota sisältöineen alettiin entistä enemmän käsitellä myös

179 Markkola (2007), s. 121–123.

180 Haapala Pertti (2007), Kun kaikki alkoi liikkua, teoksessa Suomalaisen arjen historia, 2007, s. 60–61.

181 Mertanen (2010), s. 211.

182 Esim. Eteenpäin 26.11.1924, myös pääkirjoitus äänestämisen puolesta 16.11.1925.

lehdessä.¹⁸³ Koska työväki oli itse vaikuttamassa, lehden näkemys oli jo tällöin muuttunut maltilliseksi verrattuna aikaisempaan.

Myös Etelä-Suomi tiedotti 1920-luvun ajan lukijakunnalleen valtion, kaupungin ja alueen asioista melko toteavaan sävyyn. Marraskuussa 1925 lehti linjaa pääkirjoituksessaan, että tulevat vaalit ovat tärkeät. Vuonna 1925 vaalikannustus korostuu ehkä sen vuoksi, että tällöin siirryttiin pidempiin valtuustokausiin. Lehden mukaan vaatimuksena valtuutetulle tulisi olla mm. taito toimia kaupungin kokonaisedun mukaan, valtuutetulla tulee olla kokemusta kunnallisasioiden hoidosta, pyrkimys maltilliseen politiikkaan ja epätsekkyyteen, ettei valtuutettu toimi vain jonkun joukon tietyn joukon puolesta.¹⁸⁴ Tämäntapainen arvio korostaa aikaisempia linjoja niin, että oikeistopuolueiden puoli näki ehkä edelleen itsensä enemmän kaupungin epäpoliittisempänä toimijana ja samalla pelkäsi vasemmiston keskittyvän vain omien kannattajiensa etujen ajamiseen.

Edelleen aktiivinen yhdistystoiminta toimi limittäin poliittisen toiminnan kanssa, sillä aktiiviset kulttuuritoimijat (teatterit, orkesterit jne.) olivat useimmiten sidoksissa poliittiseen taustaan. Tämä näyttäytyi lehdissä ilmoituksina huomattavasti kunnallista toimintaa enemmän. Lehti-ilmoitusten mukaan työväen äänenkannattajan, Eteenpäin-lehden, sivuilla oli tällöin huhtikuussa 1924 ilmoituksia 5 iltamista, 2 teatterista (molemmat teatterit ilmoittivat molemmissa lehdissä), 2 tansseista, urheilutapahtumista, kahden elokuvateatterin ja yhden kiertävän elokuvan näytännöistä ja 5 yhdistyksen kokouksesta.¹⁸⁵ Määrä on jonkin verran hiipunut verrattuna aikaan ennen vuoden 1918 sotaa, jolloin eri toimijoiden vastaavia ilmoituksia oli enemmän. Ei-vasemmistolaisessa, suomenkielisessä Etelä-Suomessa ilmoitettiin samaan aikaan (huhtikuussa 1924) seuraavasti: ilmoituksia 7 iltamista, 4 erityyppisestä teatteriesityksestä, kahdesta konsertista, yhdestä näyttelystä, kuudesta kokouksesta, urheilutapahtumista ja samoista elokuvista kuin työväen lehdessä.¹⁸⁶ Kotkassa ilmestyi myös muita lehtiä, kuten ajoittain ruotsinkielinen Kotka Nyheter. Siinä oli kuitenkin ruotsinkielisille suunnattua aktiivisuutta hieman vähenemässä määrin verrattuna edellisen vuosisadan puolella ilmestyneeseen antiin, jolloin ruotsinkielinen huvitoiminta oli ollut merkittävää ja ruotsinkielisellä lehdistöllä oli ollut määräävämpi asema.¹⁸⁷ Seuraavina vuosikymmeninä 1930- ja 1940-luvuilla Eteenpäin kritisoi enemmän valtiollista politiikka kuin kaupungin omaa politiikkaa, josta on hyvin vähän mainintoja.¹⁸⁸

183 Esim. Eteenpäin 13.11.1925 tai 25.11.1925 jne.

184 Etelä-Suomi 19.11.1925.

185 Eteenpäin 4.4.1924.

186 Etelä-Suomi 1.4.1924.

187 Kotka Nyheter ilmestyi 1917-1920, 1929, 1941-1944, 1948, 1951 ja 1953, lähde sanomalehtiarkisto/Turun yliopiston sanomalehtikokoelmat. Muutoin lehdistöä on kuvattu mm. kappaleessa 2.1.1, viite 68.

188 Esim. 3.12. 1935 iso pääkirjoitus otsikolla ”Porvarien luokkabudjetti”, jossa vähäväkisten edut olivat lehden mukaan unohdettu.

Tämä on toisaalta luontevaa, sillä muutoin kritiikki olisi kohdistunut pitkälti omaan toimintaan. Lehti tiedotti lukijoilleen laajasti erilaisista puolueen uudistusajatuksista ja kansainvälisistä kysymyksistä sekä kertoi työväenpuolueen menestyksen muualla maailmassa.¹⁸⁹

Sekä kaupunginvaltuuston ja -hallituksen päätöspöytäkirjojen että lehtikirjoittelun perusteella vaikuttaa siltä, että tänä aikakautena, siis vuosina 1919–1950, Kotkan kulttuuria koskevassa päätöksenteossa korostuu ryhmätoiminta, ei niinkään yksittäisten poliitikkojen tai virkamiesten toiminta. Pikkuhiljaa vasta aikakauden lopulla kaupunginjohtajan rooli kohoaa merkittäväksi myös kulttuurivaikuttajana, ilmeisesti etenkin silloin, kun hän kokee jonkin rakentamishankkeen tai muun asian tärkeäksi. Lehdissä kulttuuriasioista käydään tällä kaudella varsin vähän minkäänlaista keskustelua. Vain välillä nousee pieniä väittelyjä, kuten silloin kun sosiaalidemokraattinen E Neittola-niminen valtuutettu kommentoi Etelä-Suomi-lehden pakinaa, joka oli kritisoinut sitä, että sosiaalidemokraatit eivät halunneet tukea korkeatasoista orkesteritoimintaa. Tämä johti vähäiseen keskusteluun asiasta ja Etelä-Suomen toimitus edelleen kommentoi, että sen mielestä orkesteri tulisi asettaa korkeampaan asemaan suhteessa ”ahtaiden piirien” kuoroihin ja soittokuntiin.¹⁹⁰ Kyseessä ei ollut merkittävä poliittinen asia, mutta kirjoittelu osoittaa, että mitään syvällistä keskustelua ei kulttuuriasioista käyty.

Vasemmistoryhmän taustalla toimi kuitenkin myös joitakin aktiivisia osallistujia, jotka eivät olleet valtuutettuja mutta jotka nousevat muiden lähteiden kautta esiin. Yksi esimerkki on kaupungin virassa työskennellyt Väinö Meltti, joka toimi Kotkan työväenopiston johtajana vuodet 1932–1941. Hän vaikutti tällöin työnsä ohella sosiaalidemokraattien riveissä, mutta oli myöhemmin perustamassa SKDL:ää. Meltti oli kirjallisesti tuottelias, hän muun muassa kirjoitti Kotkan Työväenyhdistyksen 50-vuotishistoriikin vuonna 1938.¹⁹¹ Meltti piti Kotkan työväenopiston avajaispuheen syksyllä 1940, ote puheesta: *Melko laajalla levinnyt käsitys pelkästä sosiaalipolitiikan riittävyydestä uusien maailmojen luomiseksi on osoittautunut utukuvaksi, sillä selvääkin selvemmäksi on käynyt, että koko kapitalistinen tuotanto kaipaa perusteellista uudistamista, jos tahdotaan sodat lopullisesti hävitetyksi ja yhteisymmärrys kansojen kesken toteutetuksi. Sosialismi on astunut päiväjärjestykseen. Kansansivistystyöllä on sekä huono että hyvä aika. Kaivataan selvyyttä asioihin. Monet rattaillakin pysyneet kaipaavat lisäselvityksiä. Nyt jos koskaan tarvitaan teorioita ja teoretisointia*¹⁹² Puheen sisältö

189 Esim. Eteenpäin 28.7.1945, reportaasi työväenpuolueen menestyksestä Englannissa.

190 Etelä-Suomi 25.11.1935.

191 Meltistä ja hänen tuotannostaan lisää Sinisalo Taisto ja Korjus Olli (1998), Väinö Meltti 1898–1964. Ajan kuvia itsenäisyytemme ensimmäisiltä vuosikymmeniltä. Kotkan työväenyhdistys & Demokraattinen Sivistysliitto 1998, Yliopistopaino 1998, s. 10–11 ja 50.

192 Saarinen (2002), ote Meltin puheesta 8.9.1940, 61–62.

kaupungin oman opistotoiminnan avajaisissa oli vähintäänkin radikaali. Meltti­hän edusti opiston johtajana virkakuntaa. On kiinnostavaa, että kukaan ei myöhemmin­kään puuttunut julkisesti tämänkaltaiseen puheen sisältöön. Välillä työväenopiston epäpoliittisuuden päämäärästä tosin jouduttiin keskustelemaan Meltin kaudella, kun opetussuunnitelmassa oli luentoaihe ”Karl Marxin elämäntyö”.¹⁹³ Meltin esi­merkki kertoo siitä, että henkilön ääri­vasemmistolainen aktiivisuus ei ollut este työlle kaupungin organisaatiossa. Meltin johdossa Kotkan työväenopisto sivisti ja innosti toiminnallaan tavallisten ihmisten ohella myös niitä, jotka myöhemmin vaikuttivat suomalaisen politiikan eri vasemmistosiivissä (mm. Taisto Sinisalo). Sikäli opiston henkilökunnan sanomalla ja oppisisällöillä oli varsin laaja yhteis­kunnallinen ja kulttuurinen merkitys.

Meltti jätti opiston johtamisen vuonna 1941, jolloin hänet valittiin kan­sanedustajaksi Suomen eduskuntaan. Siellä hänet erotettiin hyvin pian sosiaalidemokraattisesta eduskuntaryhmästä neuvostomielisyyden ja vallankumu­uksellisten ajatusten vuoksi. Hänet vangittiin muun ns. kuutosryhmän (sosialisti­sen eduskuntaryhmän) kanssa vuosiksi 1941–44, minkä jälkeen hän palasi SKDL:n kansanedustajaksi. Myöhemmin hänet valittiin Uudenmaan läänin maaherraksi. Meltti oli jonkinlainen oppi-isä ilmeisen monille kotkalaisille nuorille kuten Taisto Sinisalolle, joka oli syntynyt Kotkassa vuonna 1926. Myöhemmin Sinisalo kirjoitti yhdessä Olli Korjuksen kanssa Väinö Meltin elämää valottavan teoksen, jossa he korostavat Meltin asemaa yhtenä aikansa johtavista vasemmistoideologeista. Kir­jan kanteen on painettu Meltin kuvaus itsestään *Olen marxilainen demokraatti päämääränä sosialistinen yhteiskunta*.¹⁹⁴

Nämä nostot kertovat siitä, että Kotkassa asui ja vaikutti keskeisiä poliittisia henkilöitä, mutta heidän roolinsa ei niminä korostu kaupungin valtuuston päätök­sis­sä tai muussa esimerkiksi lehdistössä käydyssä julkisessa keskustelussa. Aiem­min todettiin sosiaalidemokraattien kirjattu yleisperiaate, jonka mukaan Kotkan kaupungin päätöksentekoon tulevat asiat käsitellään ensin kunnallisjärjestössä.¹⁹⁵ Aikakaudelle on ilmeisen tyypillistä myös muissa puolueissa se, että valtuustossa toimittiin ryhminä, ja suurimmat ryhmät eli sosiaalidemokraatit ja kokoomus al­koivat nähdä yhteistyön merkityksen kaupunkia eteenpäin vievän lopputuloksen aikaansaamiseksi. Murrokset olivat hyvin vähäisiä eli tilanne vakiintui tällä kau­della valtuuston ryhmätöitä korostavaksi. *Kuka päätti?* –kysymykseen nousee vastaukseksi *valtuutettujen enemmistö* ilman erityisiä voimahahmoja.

193 Saarinen (2002), 330–331

194 Sinisalo ja Korjus (1998), kansi.

195 Kotkan työväenyhdistyksen yleinen kokous 31.5.1907, 4 §.

3.1.1 Kommunistit palaavat politiikkaan 1945

Talvi- ja jatkosodan vaikeana aikana Kotkan politiikassa keskityttiin poliittisessa yhteistyössä vain arjen pyörittämiseen ja selviytymiseen. Kommunistit palasivat jatkosodan jälkeen valtakunnallisesti politiikkaan, kun puolueen toiminta oli jälleen laillista. Kommunistien ehdokkaat olivat vaaleissa vasemmistolaisen yhteistyöpuolue SKDL:n listoilla. Puolueen kansanedustajien joukossa oli jo edellisillä sivuilla esitelty, Kotkan työväenopistoa aiemmin johtanut Väinö Meltti. Kotkan kunnallisvaaleissa vastaavaa SKDL:n nousua ei koettu, vaan sosiaalidemokraattinen linja jatkoi valtakunnallisista muutoksista huolimatta. Lehtiä lukemalla voi havaita jonkinlaista pelkoa, sillä ennen vaaleja Etelä-Suomi oli varoittanut äänes-täjiä mm otsikoin: *Taloudelliset rasitukset kasvavat, jos skdl-kommunistit saavat vallan!*¹⁹⁶ Yhteispaikkamäärän lisääntyessä vasemmiston suhteellinen osuus nousi sosiaalidemokraattivetoisesti.

Ääri vasemmistolla oli kulttuuritietoisuuden lisäämisessä merkitystä laajem-minkin, sillä valtakunnallisiin sloganeihin sisältyi vaateita kulttuuripanostuksista kaikelle kansalle. Selkeänä kulttuurihallinnollisena kehityksenä näkyy se, että tältä kaudelta alkaen vasemmisto suosi ministeriöjohtoisuutta ja piti sisältösuunnittelua virkamiesten toimenkuvaan kuuluvana tehtävänä.¹⁹⁷ Sodan jälkeen kansandemo-kraatit osallistuivat myös valtakunnallisesti ministeriön alaisten taidelautakun-tien suunnittelutyöhön, missä näkyi heidän vuonna 1947 julkaisemansa kulttuu-riohjelma.¹⁹⁸ Muut puolueet seurasivat vasemmistoa kulttuuriohjelmissaan. Tästä laajemmasta näkökulmasta kommunisteilla oli vaikutusta kaikkialla Suomessa, ml. Kotkassa, kulttuurihallinnolliseen kehitykseen jollain tavoin joko suoraan tai siten, että he saattoivat antaa kulttuuriasioista muille puolueille uusia näkökulmia.

196 Etelä-Suomi 1.12.1945.

197 Autio Veli-Matti ja Heikkilä Markku (1990), Jälleenrakennuksen ja kasvun kulttuuripolitiikkaa 1945–1965, Opetusministeriön historia V, OPM, Helsinki 1990, s. 19–21.

198 Mertanen (2010), s. 212.

3.2 Kulttuurin toimija- ja osallistujakenttä kasvaa

3.2.1 Kirjastosta laajeneva ja lakisääteinen palvelu

Politiikka tuli mukaan kirjastoa koskeviin päätöksiin etenkin tiloista, rahoista ja vuokrasuhteista päätettäessä. Valtuuston myöntämien rahoitusmäärien osalta tutkimus perustuu tässä työssä alkuperäislähteisiin, ts. valtuuston päätöspöytäkirjoihin sekä kunnalliskertomuksiin. Ne valaisevat sitä, miten kirjaston kehitys suhteutui kaupungin muuhun kehitykseen. Muilta osin Unto Livolan Kotkan kaupunginkirjaston historiikki vuosilta 1880–1955 tuo lisää tietoa valtuuston päätösten rinnalle.¹⁹⁹ Suomen eduskunta säati ensimmäisen kirjastolain vuonna 1928.²⁰⁰ Tämän jälkeen kirjastolaitos yhdenmukaistui kaikkialla Suomessa. Kirjastolle tuli aiempaan verrattuna lisääntyvässä määrin rahoitusta sekä kaupungilta että pikkuhiljaa myös valtiolta valtionosuuksina.

Kirjasto toimi 1920-luvulla vuokralaisena vaihtelevissa paikoissa ilman omaa toimitilaa mm. työväentalolla, jolla oli riittäviä tiloja kirjastotoimintaan. Kirjasto oli työväenyhdistykselle hyvä ja luotettava vuokralainen, mutta työväentalo ei ollut tilana neutraali. Ilman sosiaalidemokraattien läsnäoloa valtuustossa voi epäillä sitä, olisiko työväentalo missään olosuhteissa valikoitunut kaupunginkirjaston paikaksi. Uusi Erkki Huttusen suunnittelema kaupungintalo valmistui vuonna 1934 (ks. kansikuva), ja taloon varattiin uudet, poliittisesti neutraalit ja kirjastotoiminnalle asianmukaiset tilat. Tilaratkaisu ei ollut lopullinen, vaan sodan aikana kirjaston tiloja jouduttiin antamaan kansanhuollon käyttöön, ja tilanahtaus tuli uudelleen kysymykseksi. Samaan aikaan kirjojen lainaus kuitenkin lisääntyi. Kirjaston lehdistäli muutti aina tarpeen tullen uusiin tiloihin, ja välillä käsikirjastoa jouduttiin supistamaan ja kirjoja varastoimaan.²⁰¹

Osassa toimipisteitä julkinen ja yksityinen sektori toimivat vielä yhdessä, muun muassa Hietasen sahalla työnantaja luovutti tilat sivukirjastolle ja kaupunki toimitti sinne materiaalin. Kaupunki laajeni 1950-luvulla liitosalueiden johdosta Mussaloon (yksityinen sivukirjasto oli vuodelta 1898), Munsaareen (yksityinen sivukirjasto oli perustettu 1927) ja Sutelaan (sivukirjasto oli perustettu 1927). Näidenkin alun perin yksityisten kirjastojen ylläpito siirtyi ajan kuluessa kokonaan kaupungille. Mussalon yksityisen kirjaston aikainen perustaminen oli ollut kokonaan saarelaisten oman aktiivisuuden ansiota. Kirjaston omistivat aikaisemmin saaren asukkaat, jotka olivat ennen kaupungin kasvavaa roolia rahoittaneet toimintaa

199 Livola (1956) ja työtä jatkoi tämän jälkeen Rintaluoma Auli (1980), Kirjalainaamosta kulttuurikeskukseksi, Kotkan kirjastolaitos 1956–1979. Kotka 1980.

200 Kansankirjastolaki 1928.

201 Livola (1956), s. 45–50.

järjestämällä juhlia ja arpajaisia.²⁰² Kaupungin kirjastoverkko laajeni näin koko ajan ja aikaisemmin yksityiset toiminnot muuttuivat poliittisin päätöksin, ennen kaikkea tasapuolisuuden nimissä, kaupungin toiminnoiksi.²⁰³

Livolan arvion mukaan lehdistön kirjoittelu oli kirjastoa tukevaa eikä kritiikkiä ilmennyt.²⁰⁴ Kirjaston taustalla toimi edelleen myös erittäin monia yksittäisiä henkilöitä, jotka antoivat ison määrän työpanosta yhteiseksi hyväksi. Kansakoulunopettajien jälkeen ensimmäinen ”oikea maisteri”, Oskari Suomela, valittiin kirjaston vetäjäksi vuonna 1929. Hän jatkoi työtä vuoteen 1945. Työ oli edelleen sivutoimista, muutoin Suomela toimi Kotkan kaupungissa lehtorina. Mielenkiintoista oli, että aluksi kirjastonhoitaja vastasi kirjojen hankinnasta, mutta vuodesta 1935 se määriteltiin valtuuston päätöksellä johtokunnan tehtäväksi. Kaupunki halusi tällä ratkaisulla ehkä varmistaa monipuolisen ja poliittisesti tasapainoisen hankintapolitiikan kaikissa olosuhteissa. Kirjastonhoitajaa sinänsä kiiteltiin samassa yhteydessä hänen työstään ja kirjaston kehittämisestä, eli kyse ei ollut epäluottamuksesta. Suomelan jälkeen valtuusto valitsi ensimmäisen vakinaisen kirjastonhoitajan vuonna 1945, filosofian maisteri Kaarina Kytömaan.²⁰⁵ 1950-luvulla julkaistu Livon historiikki kuvaa myös sitä, minkälaisia kotkalaiset olivat kirjaston käyttäjinä: arvion mukaan aika hyviä. Kirjanpidon mukaan väärinkäytöksiä oli vähän. Sota-aika oli poikkeus, mutta pommitukset, evakuoinnit ja yleinen sekasorto lievensivät rangaistuksia.²⁰⁶ Hallinnollisesti Kansankirjaston ja lukusalin johtokunta toimi aina vuoteen 1944. Sen jälkeen valtuusto päätti, että kirjastoasiat käsiteltiin jatkossa kaupunginkirjaston johtokunnassa, mikä oli käytännössä pieni ja hallinnollinen muutos. Vielä 1950-luvulla etenkin sivukirjastot ja maaseudulla myös pääkirjastot sijaitsivat usein koulurakennuksissa. Kotkan kirjastolaitoksen historiikissa 1950-lukua kuvataan kirjastojen osalta nousevien lainausmäärien vuosikymmeneksi.²⁰⁷

Mikä oli kirjaston merkitys kaupunkilaisille?

Julkisen kirjastopalvelun merkitystä silloisille ihmisille voi vain arvailla. Samoja merkityksiä oli varmasti muillakin kulttuuriin liittyvillä harrastuksilla sekä oppimisella ja koulutuksen lisääntymisellä ylipäätään. Kirjasto avasi maailmaa ja tarjosi ilmaiseksi tai lähes ilmaiseksi mahdollisuuden tutustua kansalliseen ja kansainväliseen kirjallisuuteen, tietoon, sanomalehtiin jne. Joillekin kirjaston merkitys koros-

202 Livola (1956), s. 69–75.

203 Vertailun vuoksi mainittakoon, että ko. alueella on nykyään sivukirjastot lakkautettu.

204 Livola (1956), s. 53–54. Lehdissä on päivälistoilla kattavasti kirjastojen aukioloaikoja yms., muuten kirjoittelu on melko vähäistä itse kirjaston sisällön näkökulmasta.

205 prosessista Livola (1956), s. 55–57, henkilöistä myös Kytömaan osalta Rintaluoma (1980), s. 23.

206 Livola (1956), s. 83.

207 Rintaluoma (1980), s. 5.

tuu ja avaa jopa ammatin. Oman tarinansa kertoo Toivo Pekkanen (1902–1957), joka pohti kirjaston merkitystä omassa nuoruudessaan 1920-luvulta alkaen eli ennen kirjastolain voimaantuloa. Juhlapuheen otteessa hän myös kiittää nuoruutensa kaupunkia ja sen päättäjiä siitä, että ne olivat satsanneet kirjaston ylläpitoon. Alla siteerattuna katkelmia puheesta kirjaston 75-vuotisjuhlassa 1950-luvulta:

Tällaisessa tilaisuudessa menneisyyteni tuntuu hetkittäin ikään kuin tul-vivan ylitseni, koska juuri kirjasto on ollut se laitos, jonka piirissä olen kokenut nuoruuteni väkevimät elämykset, tehnyt ratkaisevimmat löy-töni, jotka ovat määränneet koko elämäni suunnan ja antaneet koko elä-mälleni tarkoituksen./.../

Mutta jo muutamia vuosia myöhemmin, ehdittyäni sinne kahdeksantois-ta – kahdenkymmenen vuoden ikäiseksi, suhteeni tätä laitosta kohtaan rupesivat selvästi muuttumaan. Intiaanit ja seikkailukirjat jäivät koko-naan selkäni taakse, kirjat eivät olleet minulle vain miellyttäviä ajanvie-tevälineitä, joiden avulla pääsin eroon vaikeasta, usein tuskallisen ahdis-tavasta todellisuudesta. Aloin ymmärtää, että pakoretket eivät sopineet minulle enää, vaan minun oli karaistava sieluni ja ruumiini, että uskalsin katsoa todellisuutta silmästä silmään./.../

Omasta puolestani voin vain kiittää, että tämä kirjasto oli olemassa jo minun nuoruuteni aikana ja toivon, että sen suojissa tälläkin hetkellä vaeltaa etsijöitä, jotka jonakin päivänä tuovat tämän omalaatuisen kau-pungin elämän kirjallisuutemme piiriin aivan uudella tavalla valaistuna. Odotan ja toivon sitä erityisen hartaasti siksi, koska tällainen yhteiskun-ta käsittää parhaiten, mitä oikeastaan merkitsee se, että puolet Suomen kansasta on vähän enemmän kuin puolen vuosisadan aikana siirtynyt maaseudulta teollisuuden piiriin ja että ilman tätä siirtymistä suoma-lainen kulttuuri ei olisi saanut riittävää aineellista tukea jalkojensa alle. Tämä kehitys on edelleenkin lopullista muotoaan elävässä vaiheessa, sik-si sillä pitäisi olla myös kirjailijoita, jotka kykenisivät antamaan uuden-aikaiselle elämänmuodolle myös uudenaikaisen hengen.²⁰⁸

208 Pekkanen Toivo, puheesta Kotkan kaupungin kirjaston 75-vuotisjuhlassa 14.10.1956, julkaisijana Eteenpäin-lehti ja Etelä-Suomi, 15.10.1956; myös Rintaluoma (1980), s. 11–12.

3.2.2 Teatterit keskeisiä kulttuuripolitiikan näyttämöjä

Kotkan kahden yksityisen teatterin (aiemman porvarillisen ja työväenteatterin) historian läpikäynti kuvastaa Kotkassa tapahtunutta siirtymäkautta yksityisestä kulttuurimesenaatti-toiminnasta kaupungin rahoittamaksi toiminnaksi. *Kulttuuripolitiikka*-termiä ei vielä käytetty tällöin, mutta käytännössä teatterien tukemisessa oli kyse kulttuurin ja politiikan yhdistymisestä osaksi kunnallispolitiikkaa. Kotkalaisen teatterilaitoksen historiateos *Kotkan kaupunginteatteri 100 vuotta 1908–2008* on varsin kattava kuvaus teatterin merkityksestä kotkalaisille. Vuonna 2008 valmistuneen historiateoksen laatija Hannu Tapiola on paitsi historioitsija, myös eläkkeellä oleva entinen Kotkan kaupunginjohtaja, joka voi henkilökohtaisen taustansa vuoksi analysoida teatterin merkityksiä myös kaupungin johdon näkökulmasta.²⁰⁹

Kulttuurin saralla teatterit ilmensivät edelleen samaa Kotkassa vallitsevaa poliittista jakautuneisuutta kuin aiemminkin. Teatterit kilpailivat yleisön ja ohjelmiston ohella myös kaupungin tukirahoista.²¹⁰ Vuonna 1908 perustetun Työväenteatterin toiminta oli alkanut (1918 sodanaikaisen lamaannuksen jälkeen) uudelleen työväenyhdistyksen alaisuudessa ja jatkui vuoteen 1930, mistä viisi viimeistä vuotta se toimi harrastajateatterina.²¹¹ Työväenteatterin toiminta loppui vuonna 1930 kolmeksi vuodeksi talousvaikeuksien vuoksi. Toiminta alkoi uudelleen vuonna 1933 Kotkan Työväennäyttämön nimellä. Tämän jälkeen amatöörinäyttelijöiden varassa toiminut teatteri ei enää ollut kelpoinen valtionavun saajaksi, mutta se sai kaupungilta kompensoivaa avustusta.²¹² Samaan aikaan Kotkan näyttämölle aika 1920-luvulta alkaen oli vastaavasti laajenemisen aikaa. Teatteri halusi korostaa olevansa koko maakunnan toimija vaihtamalla nimensä Kymenlaakson Maakuntateatteri Oy:ksi (1934). Ympäri maakuntaa syntyi palkallistoimikuntia huolehtimaan lipunmyynnistä ja mainonnasta. Johtokuntaan tuli jäseniä Kotkan ulkopuolelta.

1940-luvulla teattereiden vastakkainasettelu lieveni pikkuhiljaa johtuen osin siitä, että juriltaan porvarillinen Kotkan Näyttämö kohosi selvään ja ammattimaiseen johtoasemaan kaupungissa eikä amatööripohjainen työväennäyttämö pystynyt sitä haastamaan. Velkaantuneen työväennäyttämön tulevaisuudennäkymät olivat heikot, minkä johdosta teatterit yhdistivät voimansa vuonna 1940 Kotkan Maakuntateatteri Oy:n nimen alle. Myös valtion teatteripolitiikan näkökulmasta oli jo aikaisemmin toivottu, että paikkakunnilla olisi yksi teatteri. Kotkan Näyttämöä houkutteli myös työväentalon hyvä sali sekä se, että kaupungin avustuspoliittikka ohjautuisi poliittisten kädenvääntöjen sijaan yhdelle teatterille. Työväenyhdistys taas tuki hanketta muun muassa siksi, että yhdistys sai teatterista tervetulleen

209 Tapiola on myös yksi tutkimusta varten haastatelluista henkilöistä.

210 ks. rahoitusosuus ja valtuuston päätökset, muutoin Tapiola (2008), s. 59–60.

211 Tapiola (2008), s. 52, 56.

212 ks. luvun rahoitus-osuus, kpl 3.3, myös Tapiola (2008), s. 88.

vuokralaisen Työväentalolle. Työväennäyttämön kannalta oli myös tärkeää, että uusi teatteri vastasi sen veloista. Jatkosota muutti suunnitelmia sikäli, että Työväentalo pommitettiin ja teatteri siirtyi takaisin VPK:n talon tiloihin.²¹³

Kahden teatterin yhdistyminen oli todella merkittävä asia etenkin, kun se tapahtui yllä kuvatulla tavalla vapaaehtoisesti. Se perustui mainittuihin järkisyihin, mutta tulkintana voi olla kokonaisuuden osalta myös se, että muutoinakin tiivistynyt sosiaalidemokraattien ja kokoomuksen yhteistyö oli osoittautunut sen verran toimivaksi ja luotettavaksi, että molemmat osapuolet uskoivat yhden yhteisen teatterin palvelevan kaupunkilaisia parhaiten. Uusi varta vasten teatteritaloksi muutettu kaupungin omistama entinen suojeluskuntatalo valmistui korjausten jälkeen vuonna 1948. Kaupunki otti 12.1.1950 valtuuston kokouksen päätöksellä teatterin omistukseensa ja rahoitettavakseen. Teatterin hallintoneuvostoon valittiin tästedes kaupunginvaltuutettuja. Nimi muutettiin seuraavana vuonna Kotkan kaupunginteatteri oy:ksi. Maakunnallisuuden sijaan Kotka halusi korostaa asemaansa kulttuurikaupunkina. Viimeistään tällöin päättäjät omaksuivat ajatuksen omasta teatterista, jota myös jatkossa tuettiin todella mittavasti.²¹⁴

3.2.3 Musiikkilautakunnan perustaminen (1929) ja lisää muuta kulttuuritoimintaa

Vuonna 1929 Kotkan kaupunginvaltuusto päätti musiikkilautakunnan perustamisesta. Lautakunnan tuli ohjesäännön mukaan vastata musiikista, ennen muuta orkesteritoiminnasta ja kaupungin musiikkielämän kehittämisestä.²¹⁵ Tämä tapahtui kaupungin vapaaehtoisena valintana eli valtuusto myönsi omaehtoisesti lisärahaa kulttuuripalvelujen laajentamiseksi. Orkesteritoiminnan lisäksi musiikkilautakunta vastasi pienimuotoisesta avustustoiminnasta eri orkestereille. Kotkassa tukimuoto oli ennen muuta erilaisten musiikkiryhmien tukeminen rahallisesti. Lautakunnan perustaminen oli henkisesti iso askel, vaikka myönnetty rahamäärät olivat vielä pieniä. Musiikkilautakunnasta ei vielä tällöin kehittynyt keskeistä kulttuuritoimijaa, vaan musiikki jäi etenkin rahoituksen osalta teatteritoiminnan varjoon.

Vapaa sivistystyö on Suomessa yleisestikin antanut merkittävän kulttuuripäätöksen, niin myös Kotkassa. Vaikka opistotoimintaa (työväenopistot, kansalaisopistot) ei aina ole laskettu kulttuurihallinnon alaisuuteen, on niiden toiminnan kuvaus hyvä ottaa tässäkin yhteydessä esiin, sillä ne tarjosivat erilaisia vapaa-ajan

213 Tapiola (2008), s. 92–93 ja 99.

214 Kka, Kotkan kaupunginvaltuuston kokous 12.1.1950, myös Tapiola (2008), s. 146–148.

215 Kka, Kaupunginvaltuuston päätös perustamisesta 18.4.1929 (+ohjesääntö). Musiikkilautakunta toimi aina vuoteen 1976, jolloin se liitettiin omana jaostonaan osaksi 1973 perustettua kulttuurilautakuntaa. Kaupunginorkesteri perustettiin vuonna 1963.

harrastusmahdollisuuksia. Kotkassa työväenopistolla oli alusta asti korostetun aikaisin kaupungin tuki, mitä on tuotu esiin tässä tutkimuksessa ensimmäiseltä periodilta alkaen. Kotkan työväenopisto sekä vuodesta 1949 asti toiminut yksityinen Toukolan opisto tarjosivat ihmisille mahdollisuuksia omiin kulttuuriharrastuksiin ja yhteiskunnallisiin opintoihin.²¹⁶ Työväenopiston johtaja laati vuosittain toimintakertomuksen, joka liitettiin vuosittaiseen kunnalliskertomukseen. Niistä käy ilmi johtosäännön mukainen laaja toiminta, joka sisälsi paljon kulttuuritoimintamahdollisuuksia. Opiston tarkoituksena oli säännön mukaan pysyä valtiolisten, uskonnollisten ja puoluepoliittisten kysymysten ulkopuolella. Tätä oli vaikea kontrolloida, ja osa opiston johtajista olikin selkeästi aktiivisia vasemmistolaisia, kuten edellä kuvattu johtaja Väinö Meltti.

Musiikkitoimintaa täydensi myöhemmin Kotkan-Kymin musiikkiopisto, joka perustettiin tässä luvussa käsiteltävän tutkimusperiodin (1919-1950) lopulla alueelliseksi yhteistoimijaksi vuonna 1946.²¹⁷ Opiston synty merkitsi alueen määrätietoisesta ja laadukkaasta musiikkikasvatuksesta aloittamista. Kotkan kaupungin musiikkilautakunta myönsi alusta alkaen vuosittaisen avustuksen opistolle. Musiikkiopiston yhteydessä toimi orkestereita, joiden kapellimestarin palkkaamiseen Kotka alkoi poliittisin päätöksin osallistua puolella kustannuksista. Musiikkiopiston opettajatarpeiden ja kaupunginteatterin soittajatarpeiden pohjalta kehitettiin myös kaupunginorkesterin tuleva toiminta vakaammalle pohjalle. Syntynyt teatterin, orkesterin ja musiikkiopiston yhteistyö oli merkittävää, sillä yhteistyö antoi edellytykset Kotkan oopperan myöhemmälle toiminnalle.²¹⁸

Museotoimintaa julkisen ja yksityisen välissä

Kotkalainen museosektori eli pitkään täysin yksityisenä toimintana. Kymenlaakson museoseura toimi vuodesta 1927 päätavoitteenaan ylläpitää museaalisia arvoja. Näitä olivat mm. Ruotsinsalmen taistelujen aikainen perintö, johon liittyen korostettiin ortodoksisen seurakunnan kanssa Kotkan vanhimman kirkon, Pyhän Nikolauksen kirkon, merkitystä (kirkko vuodelta 1795), Langinkosken keisarillisen kalastusmajan arvoa (vuodelta 1889) jne.²¹⁹ Museotoiminta samoin kuin kuvaamataiteiden organisoitu ja kunnallinen toiminta kehittyivät vasta seuraavina vuosikymmeninä. Kotkassa kuten kaikkialla Suomessa vaikutti kuitenkin silloin tällöin yksittäisiä eri historian alojen asiantuntijoita, taitelijoita ja keräilijöitä riippumatta ympärillä olevasta tuki- tai palveluverkosta. Myöhemmin osa näistä saattoi lahjoittaa keräämiään kokoelmia museoille.

216 Savikko (1978), s. 166, 174.

217 Mm. Savikko (1978), s. 173.

218 Mm. Savikko (1978), s. 174 ja Saarinen (2002), s. 358.

219 Savikko (1978), s. 175.

Ihmisten yksityinen vapaa-ajan vietto muovasi kulttuurikaupunkia

Kotkasta kehittyi jazz- ja blues-musiikin kaupunki ihmisten omaehtoisena toimintana ilman kaupungin tukea. Blues-musiikin esiintyjiä oli kaupungissa ilmeisesti 1920-luvulta alkaen, ja heidän mukanaan Kotkaan tuli ragtime-musiikin nuotteja ja osaamista.²²⁰ Jazz-musiikkiin painottunut musiikin harrastaminen vakiintui kotkalaiseen kulttuurielämään näistä ajoista alkaen.²²¹ Lisääntyvästä harrastuneisuudesta ja osaamisesta kertoo se, että vuosina 1926–1930 syntyi kymmeniä haitari-jazz-orkestereita, joilla oli soittajia tai yhteyksiä Kotkaan.²²² Kieltolaki vaikutti samaan aikaan kaupungin kulttuurielämän sisältöihin yhdistäen kiellettyyn alkoholinkäyttöön salakapakat ja niihin liittyvän huviaelämän ja musiikin. Kotkalla oli hyvä sijainti Suomenlahden rannalla, ja toisaalta alkoholille oli satamakaupungissa kysyntää.²²³

Viihdemusiikin puolelta Kotkasta nousi myös monia ryhmiä, kuten Harmony Sisters, joka oli 1930-luvulta alkaen koko maassa erittäin suosittu lauluryhmä. Yleisesti Kotkassa kuunneltiin sitä, mitä muuallakin. Suomalainen nuoriso Kotkassa ja muualla maassa seurasi kansainvälisiä virtauksia.²²⁴ Viihdemuotojen kansainväliisiin vaikutteisiin saattoi tutustua helposti Kotkan kaltaisessa satamakaupungissa, mistä merille lähti historian saatossa valtava määrä kotkalaisia miehiä. He toivat omat kokemuksensa ja matkalla saatua osaamista mukanaan kotikaupunkiinsa. Kaupungilla ei hallinnollisena toimintona ollut osuutta yllä mainitussa kehityksessä, mutta kaupunki satamineen mahdollisti olemassaolollaan vaikutteiden tulemisen ja menemisen.

1930-luvulta alkaen työväen elin- ja asuinoloissa tapahtui selkeää parannusta sekä ihmisten oman että yhteisön toiminnan seurauksena. Tehtaiden omistajat alkoivat rakentaa uudenaikaisia asuinalueita työntekijöille. Malliesimerkki on Sunilan sellutehtaan tehdasalue Kotkan kaupungin kupeessa. Tätä Alvar Aallon suunnittelemaa aluetta rakennettiin vähitellen 1930-luvulta alkaen. Sunila-yhtiö rakensi työväelle varsin modernit puitteet toimivine yhdyskuntarakenteineen. Alue edusti kokonaisuudessaan vehreää tehdasyhteisöä ja sisälsi kaikille henkilöstöryhmille heidän tarpeisiinsa suunnitellut asuintilat ja vapaa-ajan vieton mahdollisuudet.²²⁵

220 Westergård Jali (1998), Merikaupungin svengit. Kotkalaisen jazzin vaiheita. Turku 1998, s. 18.

221 Edelleen kirjoitushetkelläkin vuonna 2010–2017 Kotka Jazz toimii aktiivisena yhdistyksenä. Kesäisin Kotkassa on järjestetty perinteen mukaan vuosia erilaisia jazz-tapahtumia, mm. Jazz by the Sea-festivaali, jonka pitopaikaksi on vakiintunut merimieskapakka Kairo.

222 Westergård (1998), s. 18.

223 Kotkalaisista pirtukuninkaista kuuluisia olivat mm. Jaatisen veljekset. Kieltolaista lisää mm. Tikka Marko (2007), Kieltolaki, rikollisuus ja alkoholinkäyttö. Teoksessa Suomalaisen arjen historia 2007, s. 241–245.

224 Olkkonen Tuomo (2007), Suomalaisen populaarikulttuurin nuoruusvuodet, teoksessa Suomalaisen arjen historia. Modernin Suomen synty, Porvoo 2007, s. 210–213.

225 Historiasta ja nykypäivästä lisää sivuilla: <http://sunilapictures.nettisivu.org/kuvia-kotkan-sunilasta-alvar-aallon-asuin-ja-teollisuusalueesta/>, Sunilan alue kuului myöhemmin Karhulan kauppalaan ja liitoksen jälkeen Kotkan kaupunkiin 1977. Sijainniltaan Sunilan tehdas näkyy Kotkan saarelle.

Ihmisten maailmankuva myös avartui osana elinolosuhteiden paranemista, mikä näkyy muun muassa niin, että tavallisetkin ihmiset saattoivat Kotkassa matkailla laivoilla lähialueen suurempiin kaupunkeihin. Ajalta on olemassa joitain painettuja ja matkakertomuksia.²²⁶ Satama merkitsi monin tavoin kansainvälisyyttä tuoden myös useat uutuustuotteet nopeasti kaupunkilaisten ulottuville.

Kotkalaista sekä seudun miljöötä on kuvattu monissa musiikin, kirjallisuuden ja elokuvateollisuuden tuotoksissa. Näistä voi mainita muun muassa seuraavia henkilöitä tai produktioita, jotka luovat kuvaa aikakauden Kotkasta: Toivo Pekasen tehdasmiljöötä ja lapsuutta vuosisadan alun Kotkassa kuvataan kirjoissa ja niiden pohjalta tehdyissä elokuvissa. Väinö Riikkilän kirjoittamien Pertsan ja Kilu -poikakirjojen tapahtumat sijoittuvat satamaan ja tehdasalueelle kuvaten eri yhteiskuntaluokkien elämää ennen 1950-lukua. Kotkaan muodostui 1950-luvulla elämäniloa kuvastanut Keisarikunta-ryhmä, jonka päävire oli positiivinen sodanjälkeisestä puutteesta ja raskaista menetyksistä huolimatta. Keisarikuntaan kuuluivat muusikot Olli Miettinen, Juha Vainio, Erkki Metsärinne, Rempo Tani, Erkki Liikanen, Nisse Nortamaa ja Heikki Kauppinen sekä muita eri-ikäisiä muusikkoja, jotka musisoivat eri kokoonpanoissa. Keisarikunnan joukko avasi tietä jälkipolville, joiden parista on tullut useita muusikkoja ja lauluntekijöitä.²²⁷ Kotkalainen toimittaja-kirjailija Antero Kekkonen kuvaa lapsuutensa Keisarikuntaa niin, että se oli ilmiö, jota ei löytynyt suuremmiltakaan paikkakunnilta.²²⁸ Nämä kulttuuri-toimijoiden kehitystä eteenpäin vieneet ilmiöt ja tapahtumat ja kaupungin niille antama tuki loivat yhdessä olosuhteet elävälle ja kasvavalle kaupunkikulttuurille.

226 Muun muassa Kotkan sokeritehtaan ylikonemestarin lapset matkustivat äitinsä kanssa 1930-luvun alussa laivalla Viipuriin, joka oli suuri kaupunki Kotkaan verrattuna. Elämäkerrallisen muistelun kirjoittanut Matti J. Nevalainen kuvaa päälimmäisiä tunteja Viipurin kaupungista: *Pääsimme ajamaan raitiovaunulla*. Takaisin perhe palasi Mursu-nimisellä hinaajalaivalla Nuijamaan kautta, ks. Nevalainen Matti J. (2007), *Lapsuuteni sokeritehtaalla 1935–1950*. Offsetpaino Westman 2007, s. 13.

227 2000-luvulla ensi-iltansa sai kotkalaisesta elämänmenosta ja musiikista kertova elokuva *Keisarikunta*, joka kertoi musiikista, jazzista ja näiden pyörteissä eläneistä kotkalaisista muusikoista 1950-luvulla, mm. Rempo Tanista ja nuorena mukana pyörineestä Juha Vainiosta. Joukko musisoi legendaarisessa ravintola Fenniasa, jota ei enää ole Kotkan katukuvassa.

228 Kekkonen Antero (2012), *Haukkavuoren poika*, Porvoo 2012 s. 116.

3.3 Kulttuurin kasvavat kulut ja niiden rahoitus

Uudistetun vaalijärjestelmän jälkeen yhä suuremmalla joukolla oli mahdollisuus vaikuttaa siihen, mihin kaupungin verorahoja käytettiin. Julkishallinnolla oli rahoittajana mahdollisuus myös kontrolloida toiminnan sisältöä.²²⁹ Rahanjaossa tehtiin valintoja poliittisin enemmistöpäätöksin. Kotkan tapaustutkimus ei kuitenkaan anna viitteitä siitä, että kaupungissa olisi erityisemmin kontrolloitu mitään laillista kulttuuritoimintaa, vaikka Kotkassa päättäjät suosivatkin esimerkiksi vasemmistolaista työväenteatteria rahanjaossa. Sivistystahdon taustalla oli myös se, että kaupungissa tarvittiin osaavaa työvoimaa. Heti vasemmiston valtaannousun jälkeen ja samanaikaisesti alkoholiyhtiön varojen lopullisesti lakattua koulutuskulut siirtyivät Kotkan kaupungin budjettiin vuosina 1920 ja 1921 melkoisella kasvuvauhdilla (ks. seuraava taulukko).²³⁰

Taulukko 5

	1920	1921
Kotkan Poikain Ammattikoulu	59 400	188 000
Käsityöläiskoulu	6 900	12 500
Työväenopisto	38 450	41 600
Suomalainen Yhteiskoulu	38 450	38 450
Ruotsalainen Yhteiskoulu	24 000	24 000
Esiseminaari	9 000	-
Kauppaopisto ja -Koulu	30 000	30 000
Tyttöammattikoulu	10 000	17 000

Myös erinäisissä muissa kuluissa annettiin kulttuurille merkittäviä avustussummia²³¹:

229 Päättäjillä oli ja on edelleen kontrollin mahdollisuuksia, aiheesta lisää mm. Saukkonen Pasi ja Ruusuvirta Minna (2009), Toiveet, tavoitteet ja todellisuus. Tutkimus kulttuuripolitiikasta 23 kaupungissa. Cupore Yliopistopaino 2009, s. 17.

230 mm. Kka, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1920, Ca 40 (kansio 40), Kokous 18.10.1920, jonka liitteenä on Kotkan kaupungin meno- ja tuloarvio vuodelle 1920, s. 23–38. Vuoden 1921 tulo- ja menoarvioesitys hyväksyttiin kaupunginvaltuuston kokouksessa 21.12.1920, § 1, s. 27–41 (myös tämä pöytäkirja on kansiossa 40).

231 Sama.

Taulukko 6

	1920	1921
Kotkan Näyttämö	10 000	10 000
Kotkan Työväenteatteri	10 000	10 000
Kotkan Suojeluskunta	100 000	-
Urheilutoimikunta	25 000	37 000

Kaupungin menot kasvoivat niin, että vuonna 1920 ne olivat 5 906 423 markkaa ja vuonna 1921 9 235 436 markkaa. Tässä vaiheessa poliitikkojen enemmistö päätti ottaa oman budjettirahoituksensa piiriin anniskeluyhtiön voittovaroista aiemmin tukemansa ja tärkeimpinä pitämänsä toimijat. Lähdetietojen mukaan juurikaan muita hakijoita ei ollut. Myös esimerkiksi Suojeluskunta, joka oli vuonna 1920 saanut 100 000 markkaa, ei enää hakenut rahoitusta tätä kautta. Vasemmistolla oli enemmistö paikoin 20 – 16, mutta ainakaan valtuuston pöytäkirjat tai sanomalehdet eivät anna viitteitä siitä, että tämä olisi ollut vastakkainasettelun tilanne. Isojen asioiden läpiviemiseen tarvittiin myös oikeistoryhmän tuki. Joillekin järjestötoimijoille tilanne heikkeni, sillä kaupungilla ei ollut enää alkoholiyhtiön varoja jaettavaksi.

Kirjaston kulut eivät näy taulukossa, sillä kirjaston toiminta katettiin budjettirahoista. Moni pienempi kirjasto oli toiminut lahjoitusvaroin. Tältä osin tilanne muuttui. Lahjoitusten määrä väheni kaupunginkirjastossa ja sivukirjastoissa heti kunnallistumisen jälkeen. Kirjastojen kehitys oli yksi esimerkki siitä, että toiminnan kunnallistamisen jälkeen rahoitukseen aiemmin liittynyt vapaaehtoinen tuki väheni. Vuokramenot ja muut menot alkoivat nousta vuonna 1921. Sitä ennen rahat oli käytetty lähes täysimääräisesti aineistohankintaan.²³²

Vuonna 1920 kaupunginvaltuusto käsitteli kiinteitä palkkoja ja palkkioita erityisen palkkojenjärjestelykomitean ehdotuksen pohjalta: Lukusalin kirjastonhoitajan palkkioksi tuli 1 800 markkaa, kirjastonhoitajan apulaiselle 600 ja vahtimestarille 3 200 markan palkkio. Vertailun vuoksi voi todeta, että työväenopiston johtaja sai 14 000 markan korvauksen.²³³ Eri koulujen oppilaskirjastojen hoitajat

²³² mm. kka, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1920, Ca 40 (kansio 40), Kokous 18.10.1920, jonka liitteenä on Kotkan kaupungin meno- ja tuloarvio vuodelle 1920, s. 23–38. Vuoden 1921 tulo- ja menoarvioesitys hyväksyttiin kaupunginvaltuuston kokouksessa 21.12.1920, § 1, s. 27–41 (myös tämä pöytäkirja on kansiossa 40).

²³³ Kka, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1920, Valtuuston kokous 2.2.1920, § 19, Palkkojenjärjestelykomitean kirje ja ehdotukset erinäisten palkkojen ja eläkkeiden järjestämiseksi, s. 7.

saivat noin 50–300 markkaa palkkiota lisätyöstään.²³⁴ Näitä palkkioita tutkittaessa voi todeta, että kirjaston henkilökunnan palkat oli määritelty suhteellisen alhaisiksi.

Moni kulttuuritoimija vastasi edelleen menoistaan ainakin osin itse. Teatterit olivat merkittävimpiä kulttuuritoimijoita kaupungissa ja lipputulolla oli pitkään iso merkitys: Näytäntökautena 1920–1921 Kotkan näyttämön menot olivat 113 000 markkaa. Varmaa tuloa oli valtion avustus 20 000 markkaa. Kotkan kaupungin 10 000 markan lisäksi suurin osa menoista piti kattaa pääsylipputulolla ja muilla toiminnan muodoilla, kuten arpajaisilla tai yksittäisten ihmisten avustuksilla. Taloudenpito tuotti ongelmia, minkä vuoksi vuonna 1924 perustettiin osakeyhtiö, Kotkan Näyttämö oy. Osakkeiden omistajina oli yksityisiä ihmisiä, teatterin ystäviä. Pahimmassa tilanteessa aktiivit tekivät yhdessä vekselin.²³⁵ Vuosina 1929–1940 rahoituspohja laajeni maakuntaan, mutta lipputulolla, arpajaisilla ja yksityisillä tukisummillä oli edelleen huomattava merkitys. Valtionosuus nousi vähitellen ja oli 1930-luvun jälkipuoliskolla noin 30 % tuloista.²³⁶ Kaupunginvaltuusto myönsi aluksi molemmille teattereille samansuuruista tukisummaa, mutta esimerkiksi vuonna 1923 vasemmiston päätöksellä Työväenteatteri sai enemmän kuin Kotkan Näyttämö.²³⁷

Taloudessa 1940-luvun sota-aika oli epävarmuudesta huolimatta resurssien näkökulmasta kohtuullista aikaa teatterille. Keväällä 1942 valtionapu oli sotaa edeltävällä tasolla, noin 210 000 markkaa. Kaupungin osuus oli noussut noin 100 000 markkaan, ja Kymin kunnan avustus oli 10 000 markkaa. Avustuksia saatiin myös Kouvolan kauppalaalta sekä eri yrityksiltä ja tehtailta. Lipputulolla (noin 207 000 markkaa) oli sota-aikana varsin olennainen merkitys, varsinkin kun lisätuloja tuoneiden tanssi-iltojen järjestäminen oli kiellettyä. Varainhankinta ulkopuolisista lähteistä oli kaiken kaikkiaan aktiivista, mm. tehtailta ja yrityksiltä.²³⁸ Teatteritaloksi valmistui korjausten jälkeen vuonna 1948 entinen suojeluskuntatalo. Remontissa Kotkan tehtaat sekä monet toimijat Ruotsia myöden lahjoittivat satojen tuhansien markkojen edestä rakennustarpeita, äänityslaitteet, esiripun ja verhokankaat. Teatterissa tehtiin myös valtavasti talkootyötä monin tavoin. Korjaus ja laajennus maksoivat 12 miljoonaa markkaa.²³⁹ Kunnallistamisen (1950) jälkeen kaupunki vastasi kustannuksista ja tappioista.

234 mm. Kka, Kaupunginvaltuuston kokous 18.10.1920, Kotkan kaupungin meno- ja tuloarvio 1920, s. 23–38 (Painettu vuoden 2019 lopulla. Tämä vuoden 1920 tulo- ja menoarvioesitys löytyy poikkeuksellisesti tästä kohtaa kaupunginarkiston pöytäkirjoja). Vuoden 1921 tulo- ja menoarvioesitys hyväksytään kokouksessa 21.12.1920, § 1, tulo- ja menoarviokirja s. 27–41.

235 Tapiola (2008), s. 48.

236 Tapiola (2008), s. 67–71.

237 Tapiola (2008), s. 59–60.

238 Tapiola (2008), s. 108.

239 Tapiola (2008), s. 117.

3.3.1 Mesenaatteina edelleen myös tehdasyhteisöt ja yksityiset

Kotkassa tehtaiden omistajat kiinnittivät huomiota ympäristöjensä arkkitehtuuriin ja viihtyvyyteen. Tehtaanjohtajien työsuhteasunnoissa ja vastaanottotiloissa oli kansainvälistä ja kansallisesti merkittävää taidetta.²⁴⁰ Nimekkäillä taiteilijoilla oli töitä ja heiltä tilattiin muun muassa alttaritauluja, monumentteja ja muotokuvia sekä julkisiin että yksityisiin tiloihin. Tässä tutkimuksessa on jo todettu, että teatterien ja muiden isojen, laajoja joukkoja palvelevien kulttuuritoimijoiden taustalla vaikutti yksityisiä kotkalaisia, jotka lahjoittivat omia rahojaan yhteisen kulttuuritoiminnan hyväksi.²⁴¹

Itsenäisten, taiteellaan elävien taiteilijoiden asema alkoi 1920-luvulta alkaen olla koko maassa vaikea. Taiteilijamaailma oli 1930-luvulla poliittisesti jakautunut, mikä myös vaikutti taloudelliseen menestykseen. Taustaltaan porvarillinen kulttuurimesenaattien eliitti vierasti vasemmistolaisuutta ja päinvastoin. Myös esimerkiksi jotkut kirjailijat alkoivat politisoitua: jotkut etsivät kotiaan oikealta, toiset äärivasemmalta. Vasemmistoa lähellä olevat Kiila-ryhmän runoilijat myivät tuotoksiaan työväenlehtiin (mm. Arvo Turtiainen ja Viljo Kajava). Kiila oli monille kirjailijoille pienimuotoista kustannustukea antava ryhmä. Ajoittain joihinkin kaupunkeihin syntyi innostunutta liikehdintää taiteen tukemiseksi eri henkilöiden ja taiteilijaryhmien ympärille, kuten kävi esimerkiksi Turussa ja Viipurissa 1930-luvulla.²⁴² Samana aikakautena kotkalainen Toivo Pekkanen nousi työväen elämän kuvauksin kuuluisaksi kirjailijaksi ja myöhemmin akateemikoksi. Kotka näyttäytyi vasta tänä aikakautena kulttuurin kentällä selvästi joidenkin tekijöiden kotikaupunkina, mihin ehkä vaikuttaa se, että kaupunki oli aika uusi ja vasta tällöin ensimmäiset muuttajat ja heidän lapsensa olivat ehtineet käydä kouluja ja elää kaupungissa koko lapsuutensa.

3.3.2 Valtakunnallinen rahanjaon politiikka heijastuu Kotkaan

Eduskunnassa käytiin vuodesta 1920 alkaen kulttuurikeskustelua siitä, pitäisikö teattereille, orkestereille ja kuoroille yleisesti lisätä valtion tukea. Lisäksi pohdittiin erikseen työväenteattereiden tukemista. Sosialidemokraattinen puolue puolsi alusta alkaen työväenteattereita, jotta työväestökin saattoi päästä edullisin hinnoin teatteriin. Sama poliittinen periaate oli konkreettisesti toteutunut Kotkassa, jossa myös rahanjakopolitiikassa konkretisoitui valtuuston tuki työväenteatterille. Vasemmisto tuki ja puolusti edelleen valtakunnallisesti työväenkulttuuria, ja sosiaalidemo-

240 Näin on edelleen esimerkiksi 1930-luvun jälkeen rakennetussa Sunilan tehtaanjohtajan asunnossa (Kantola), jossa on Alvar Aallon huonekalujen ohella merkittävää taidetta.

241 Mm. http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1280, valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (Museovirasto), myös mm. Tapiola (2008), s. 48, 108.

242 von Bagh (2007), s. 103, 105 ja 107.

kraattiset vasemmistolaiset saivat joitain esityksiään läpi useimmiten maalaisliiton tuella. Maalaisliitto aktivoitui ennen kaikkea maaseudun kulttuuriharrastusten lisäämiseksi vaatien, että olisi huomioitava tasapuolisemmin maaseututeattereiden tukeminen pääkaupungin vastaavien laitosten ohella. Osa oikeistopuolen edustajista suhtautui työväenkulttuurin tukemiseen epäillen ja kuvaili edellisten aikojen perusteella työväenteattereita ”luokkahengen kasvatuslaitoksiksi”.²⁴³

Sotavuosina sivistysbudjetti laski eikä asioita käsitelty entisellä tavalla, sillä valtion resurssit keskitettiin sotaponnistuksiin. Samoin oli kaikissa kaupungeissa. Sotien jälkeen oli luonnollista, että sekä valtion että muilla hallinnon tasoilla budjettien palautumiseen entiselleen meni aikaa: kaikkea säännösteltiin. Sivistyspuolella uutta positiivista virettä haettiin panostamalla kasvavan väestömäärän koulutukseen ja sivistämiseen.²⁴⁴ 1950-luvulle tultaessa taiteeseen, tieteeseen ja urheiluun tarkoitetut varat kohosivat suhteellisesti opetusministeriön pääluokassa. 1920-luvulla kyseinen kokonaisuus oli alle 2 % opetusministeriön alaisista menoista ja 1950-luvulla 4–6 %. Kulttuurin tuen sisällä näyttämötaide oli alusta alkaen suurin tukikohde; esimerkiksi 1920-luvulla sille ohjattiin yli 50 % kaikesta tuesta. Säveltaide sai keskimäärin 20–30 % tukirahoista. Kirjallisuutta tuettiin tänä aikana noin yhden prosentin verran eli todella mitättömän vähän (vasta 1960-luvulla kirjastokorvaukset nostivat tuen yli 3 %:iin). Kuvataiteen osuus oli 10–15 %:n välillä.²⁴⁵ Kotkassa oli sama päälinjaus eli kuvatun mukaisesti näyttämötaide oli suurin tukimuoto.

Kiertävä suomalaisen taiteen näyttely toteutettiin eduskunnan varoin 1949–1950, koska eduskunta halusi tukea kansallista kulttuurityötä. Opetusministeriöllä oli vastaavia taide- ja kulttuuriprojekteja. Ennen toista maailmansotaa Suomen valtio oli tehnyt kulttuurivaihtosopimuksia, mutta ne olivat sodan takia jääneet konkretisoitumatta. Vuonna 1948 solmittu YYA-sopimus vaikutti kulttuurisuhteiden tärkeyteen. Suomi-Neuvostoliitto-Seura vastasi pääroolissa kulttuurisuhteiden kehittämisestä Neuvostoliittoon. Seuratoiminta levisi kaikkialle Suomeen, myös Kotkan alueelle, mitä avataan tapaustutkimuksessa kappaleessa 5.4. Kulttuurivaihtoa eri aikoina vertaillut komitea antoi mietintönsä vuonna 1949 esittäen lisää valtionavustusta suhteiden hoitoon myös länteen. Tällöin kehitettiin Ruotsin mallin mukaista ajatusta kulttuuri-instituuteista, joita pidettiin joustavina ratkaisuina. Vuonna 1950 päätettiin ostaa Suomelle muun muassa Roomassa sijaitseva Villa Lante.²⁴⁶ Nämä toimenpiteet jäivät ehkä kaukaiseksi tavallisen kotkalaisen

243 Tuomikoski-Leskelä (1977), s. 200–203. On otettava huomioon myös, että eduskunta eli myös vielä aikaisemman myllerryksen kautta, ks. eri syistä vangittujen kansanedustajien listaa mm sivustolta: https://fi.wikipedia.org/wiki/Luettelo_poliittisista_syist%C3%A4_Suomessa_vangituista_kansanedustajista

244 Autio ja Heikkilä (1990), s. 59–60.

245 Tuomikoski-Leskelä (1977), s. 36–37.

246 Autio ja Heikkilä (1990), s. 67–69.

näkökulmasta. Toisaalta satamakaupunkina Kotkassa kansainvälisyys oli arkipäivää, ja valtakunnallisten järjestöjen (kuten Suomi-Neuvostoliitto-Seuran) paikallisia järjestöjä perustettiin Kotkan lisäksi ympäri Suomea. Välillä kansainvälisyys saattoi tuoda myös pohdittavaa, kun sitä ei enää voitu kontrolloida. Asiasta keskusteltiin etenkin 1950-luvulla, jolloin ulkomaalaiset elokuvat alkoivat viedä katsojia kotimaisilta elokuvilta.²⁴⁷

1950-luvulla todettiin rahoituksen riittämättömyys monella yksityiseen rahoitukseen nojanneella taidealalla, jolla julkinen sektori tuli osarahoittajaksi yksityisen rahoittajan rinnalle. Kaupungit aktivoituivat kulttuurilaitostensa pelastajiksi, Kotka ensimmäisten kaupunkien joukossa: esimerkiksi teatteri siirtyi kaupungin omistukseen jo vuonna 1950. Myös valtion oli enenevässä määrin pakko tulla mukaan vastuullisena rahoittajana, vaikka aluksi valtiollisesti yritettiin löytää monia muitakin järjestelyjä: vuonna 1956 perustettiin eri toimijoiden yhteistyönä muun muassa Suomen Kansallisoopperan Säätiö ja Suomen Säveltaiteen Tukisäätiö (eduskunnan myöntämän 50 000 000 markan määrärahan turvin) sekä vuonna 1958 perustettiin kuvataiteen saralla opetusministeriön ja Suomen Taitelijaseuran yhteistyönä Kuvataiteilijoiden huoltosäätiö.²⁴⁸

Mainitut tukitoimenpiteet kertovat suomalaisen kulttuurin vaalimiseen liittyvästä huolesta ja kulttuurin tukimuotojen uudistamistarpeesta. Kehitys kulki vääjäämättömältä tuntuvalle tielle siihen suuntaan, että julkinen sektori alkoi ottaa päävastuuta tuotannon rahoittamisesta kaikilla kulttuurin aloilla. Tämä prosessi kuvaa sitä pikkuhiljaa tapahtunutta asennemuutosta, joka osin juonsi juurensa vasemmiston tuloon mukaan päätöksentekoon. Julkinen sektori alkoi 1950-luvulla ottaa roolia systemaattisena taiteen rahoittajana, vaikka lainsäädäntö ja tarpeiden määrittelyt olivat vielä tekemättä. Valtion osalta 1950-luvulla ei vielä tapahtunut kovin paljon uudistuksia.

3.3.3 II maailmansodan jälkeen uusi nousu

Sota vaikutti Kotkan kaupungin hallintoon, kaupungin kehitykseen ja myös kulttuurielämään monin tavoin. Sekä talvisota että jatkosota aiheuttivat suuria aineellisia ja henkisiä tappioita Kotkan kaupungille. Sijainti lähellä raja-aluetta ja merkittävän sataman keskellä lisäsi kaupunkiin kohdistuneiden pommitusten määrää. Ihmisten sivistys- ja kulttuuritarpeet olivat sota-aikana olosuhteiden vuoksi toisenlaisia ja täytyivät muuta kautta kuin kaupungin panostuksin, siksi hallintotapahtumia ei sivistyksen tai kulttuurin alalla juurikaan ollut ja meneillään ollut kehitys oli

247 Mertanen (2010), s. 220.

248 Autio ja Heikkilä (1990), s. 393–399.

pysähdyksissä. Vihteellä, kuten radiolla ja elokuvilla, oli ihmisille suuri merkitys elämäniloa ylläpitävänä tekijänä kaikkialla Suomessa.

Valtiovalta ei antanut yksiselitteisiä ohjeita ennen jatkosodan loppuvaiheita siitä, miten Kotkassa tulisi esimerkiksi sulkea kouluja tai siirtää ihmisiä turvaan. Kaupunki tarjosi koulumahdollisuuden ja muut välttämättömät palvelut parhaansa mukaan. Lehdistö hoiti osaltaan kaupungin tiedotusta, muun muassa Eteenpäin-lehti raportoi lokakuussa 1939 pienessä uutisessa tiedon, että Kotkan kouluja oli suljettu ja osa lapsista oli siirretty maaseudulle turvaan.²⁴⁹ Tämä siis tapahtui jo ennen talvisodan syttymistä, eikä uutista selitetty sen enempää. Näitä kysymyksiä ei voitu käsitellä julkisesti Kotkan kaupunginvaltuustossa, sillä kaupungilla ei ollut oikeutta tiedottaa tämänkaltaisista asioista. Osa määräyksistä tuli läänin tai valtiotavallan taholta hiljaisesti ilman, että kaupunki oli niistä edes virallisesti tietoinen. Päätöksenteko oli poikkeusoloissa monelta osin siirtynyt pois kaupungilta. Vasta helmikuussa 1944 valtioneuvosto ohjeisti Kotkaa siitä, että oppivelvollisuus ja koulunkäynti tuli lopettaa kevään ajaksi alueella Viipurista Hankoon.²⁵⁰

Kotkan satama oli valtakunnallisesti tärkeä siviilimerenkulun ja sotalaivaston tukikohta, joka säilyi pommitusaalloista huolimatta aktiivisena. Kaupungin kannalta sataman sijainti tiiviin asutuksen sisässä aiheutti erityisiä vaaratilanteita siviileille, sillä satama oli pommitusten kohteena. Muun muassa Kotkansaaren ja sataman kupeessa sijaitseva Tiutisen saari tuhoutui elokuussa 1943, ja 137 taloa paloi ja 2 000 ihmistä jäi yhdessä yössä kodittomaksi. Suomi menetti sodassa Kotkan edustalla sijaitsevan Suursaaren, jonne jäi monen ihmisen koti ja suursaarelaisen saaristolaiselämän kulttuuriperinne. Näköyhteyden päässä Kotkasta sijaitsevassa Suursaaressa ei päässyt enää vierailemaan.²⁵¹ Vaikka myöhemmin matkailun lisääntyä suomalaiset saattoivat matkustaa lähes minne päin maailmaa tahansa, jäi edelleen monille kotkalaisille sekä henkisesti että fyysisesti läheinen Suursaari kielletyksi vierailukohteeksi. Sodan menetyksillä oli tällä tavoin monenlaisia vaikutuksia Kotkan kaupunkilaisten kulttuuriperintöön. Poliittisesti sota vapautti kommunistien puolue toiminnan jälleen lailliseksi.

Sodan jälkeen synnytetyn SKDL:n kannatus kohosi Kotkassa, jossa se pienensi lähinnä muun vasemmiston paikkamäärää ja saattoi hajaannuttaa vasemmiston keskinäistä rintamaa. Samalla Isänmaallinen kansanliike kiellettiin, mikä toisaalta ei merkinnyt erityisiä muutoksia Kotkan sisäpolitiikalle, koska liike ei ollut Kotkan kaupungin politiikassa merkittävä tekijä.²⁵² Heti sodan jälkeen kaupunkiin syntyi

249 Eteenpäin 14.10.1939.

250 Lisää mm. koko teos Ripatti Viljo (2002), Kotkan kolme sotaa – maalla, merellä, ilmassa, julkaisija Kotka-seura, Kotka 2004 sekä Saarinen (2002), s. 224–225.

251 Suursaari sijaitsee noin 40 kilometrin päässä Kotkasta ja saaren siluetin voi nähdä hyvällä säällä esimerkiksi Haukkavuoren näkötorjista. Sodasta lisää Ripatti (2002), koko teos, ja Saarinen (2002), s. 226–228.

252 ks. liite V, poliittisten voimasuhteiden taulukko. Puoluepolitiikkaa on kuvattu tämän luvun politiikkaa käsittelevässä kappaleessa.

uutta elämää, satama- ja tehdastoiminta vilkastuivat ja Kotkan kaupungin väkiluku kasvoi sodan aiheuttamista kuolemista huolimatta (ks. lopun liite väkiluvun kehityksestä).

4 KUNNALLISPOLITIIKALLA KULTTUURIA KAUPUNKILAISILLE 1950–1982

4.1 Kulttuuripolitiikkaa Kotkassa 1950-

Taulukko 7 Kotkan kaupunginvaltuusto 1951–1982: 253

Vuosi	(SDP	SKDL) =	Vas.	Oik.	Yht.
1951–1953	17	10	27	14	41
1954–1956	18	9	27	14	41
1957–1960	17	9	26	15	41
1961–1964	18	9	27	14	41
1965–1968	19	10	29	12	41
1969–1972	17	8	25	16	41
1973–1976	19	7	26	15	41
1977–1980*	27	11	38	21	59
1981–1984	28	10	38	21	59

* Kuntaliitos (Karhula, Kotka ja Kymi) konkretisoitui vuonna 1977, jolloin valtuustopaikkamäärä kasvoi.

1950-luvulla käynnistyy kunnallispoliitikkojen aloittama tietoinen uudistusprosessi kulttuurin koordinoimiseksi ja kulttuurihallinnon kytkemiseksi osaksi kaupungin palvelurakennetta. Tilanne muuttujavertailun (politiikka, toimijakenttä, rahoitus) syy-seuraussuhteen osalta korostui 1950-luvulta alkaen edellistä kautta voimakkaammin sen suuntaiseksi, että poliittisella tasolla alettiin vielä aikaisempaa enemmän määritellä kaupungin rahoittaman kulttuurin pääsisältöä. Rahoituksen määrän lisääminen oli keskeisin poliittinen arvovalinta, ja rahoitus määritteli ainakin isojen toimijoiden osalta toimijakentän kehitystä. Tutkimuksen kolme vertailtavaa muuttujaa sekoittuvat vielä entistä enemmän ajan kuluessa politiikka-vetoiseksi, sillä poliittisista luottamushenkilöistä tulee poliittisen ryhmätoiminnan ansiosta yksi Kotkan kaupungin aktiivisimmista kulttuuritoimijoista kulttuurin tukijana, tilojen tarjoajana, tilaisuuksien järjestäjänä ja monin muin tavoin.

1950-luvulta alkaen Kotkassa kaupunginvaltuusto hyväksyi sosiaalidemokraattien johdolla sen, että kaupungin rahoja voitaisiin käyttää kulttuuripalvelujen ylläpitämiseen huomattavasti aikaisempaa enemmän. Yhtenä vaikuttimena

253 Saarinen (2002), s. 374, 377. Ks. voimasuhteet koko aikakauden osalta lopun liittestä V.

oli myös asukasluvun kasvu ja asukasluvun myötä verotulojen kasvu. 1950-luvun alkaessa henkikirjoitettuja kaupunkilaisia on noin 25 000.²⁵⁴ Kaupungin päättäjien vaikeaksi tehtäväksi muodostui määrittellä kaupunkilaisten ja toisaalta kulttuuritoimijoiden tarpeet sekä löytää tukipolitiikan oikeat menetelmät. Tätä problematiikkaa avataan sekä tässä luvussa että tapaustutkimuksessa, kappaleessa 5.4. Kulttuuripalvelujen rahoituksen siirtyminen kaupungille ei ollut itsestään selvää, eikä se kaikkialla Suomessa tapahtunut saman kaavan mukaan. Kotkassa ja joissain muissa samankaltaisissa kaupungeissa se oli poliittisen harkintavallan tulosta.

4.1.1 Valtakunnallista kulttuuripolitiikan määrittelyä

Palvelujen lisääntyminen liittyi yleiseen hyvinvointivaltion ja hyvinvointiyhteiskunnan kehittymiseen. Näiden käsitteiden kuvaama ajatusmaailma vaikutti 1950-luvulta alkaen Kotkan kulttuuriseen kehitykseen. Hyvinvointiyhteiskunnasta puhuttaessa osan hyvinvoinnista saattaa tuottaa yksilöt, yritykset, hyväntekeväisyysjärjestöt tai muut valtion ulkopuoliset toimijat. Hyvinvointivaltio puolestaan viittaa erityisesti valtion rooliin palvelujen määrittelijänä.²⁵⁵ Termin ajoittaminen vaihtelee kuvausajasta ja valitusta mallista riippuen. Yleisesti Euroopassa hyvinvointivaltioiden määrä alkoi kasvaa toisen maailmansodan jälkeen. Hyvinvoinnin takaaminen alkoi prosessoitua jo paljon aikaisemmin teollisen kehityksen, väestönkasvun, kaupungistumisen, vapaamman elinkeinopolitiikan ja työväen järjestäytymisen jatkumona.²⁵⁶ Kotkan kaupungin tutkimuksessa kertautuu alusta asti se seikka, että hyvinvointia takaavan valtion (ja lähiyhteisönä kaupungin) ajatus sinänsä ei ollut uusi, vaikka termit olivat politiikassa uusia.

Valtakunnallisesti SKDL:n mukaantulo valtakunnan politiikkaan (1945) oli ollut merkittävä asia poliittisen kulttuurin muutoksen kannalta. Puolue oli valtakunnallisesti nostanut esiin kulttuuripalvelusten tarpeet. Kotkassa SKDL:n merkitys jäi kuitenkin melko vähäiseksi ja muutos näyttäytyi ennen kaikkea vasemmistolaisten näkemysten voimistumisena sosiaalidemokraattien enemmistön kautta. Valtakunnallisesti oikeistopuolella korostettiin vielä 1950-luvulla enemmän kansalaisaktiivisuuden varaan rakentuvaa kulttuuritoimintaa. Pikkuhiljaa kulttuuritarpeiden sisällöt näkyivät myös keskustasta oikealle sijoittuvien puolueiden ohjelmissa, joissa kiinnitettiin enemmän huomiota sivistysohjelmiin. Maalaisliitto korosti johdon-

254 Anttila, Halila, Meltti, Nikander, Rosén ja Runeberg (1955), s. 366, ks. väkiluvun kehitys lopun liitteestä 3: esimerkiksi vuonna 1950 henkikirjoitettujen määrä oli 24 190, vuonna 1960 väkiluku oli 30 296, vuonna 1970 väkiluku oli 33 263 ja vuonna 1980 väkiluku oli 61 572.

255 Mm. Anneli Anttonen ja Jorma Sipilä (2004), Jäikö hyvinvointi historiaan?, Tiede 7/2004

256 Esim. Kolbe Laura (2010), Ihanuuksien ihmemaa. Suomalaisen itseymmärryksen jäljillä. Kirjapaja 2010, s. 89.

mukaisesti sivistyspolitiikan saralla aluepolitiikkaa ja pienten kuntien asiaa, mikä näkyi myös hajasijoitusvaatimuksissa ja erilaisissa palvelutasokartoituksissa koko valtakunnan tilanteista.²⁵⁷

Vuoden 1952 olympialaiset toivat Suomelle urheilun lisäksi myös kulttuurisesti myönteistä kansainvälistä mainosta.²⁵⁸ Olympialaiset näkyivät ja tuntuivat konkreettisesti Helsingin lisäksi Kotkassa, sillä kilpailut levittyivät karsinta- ja alkuerien osalta myös Kotkaan. Kotkaan rakennettiin olympialaisten johdosta jalkapalloilija Arto Tolsan mukaan nimetty jalkapallostadion, kilpailumittainen uimastadion, katsomotiloja ja huoltorakennus palvelemaan olympialaisten karsintakilpailuja ja myöhemmin olympialaisten jälkeen kotkalaisten vapaa-ajan toimintoja.²⁵⁹ 1950-luvun puolivälissä Suomi hyväksyttiin YK:hon, Pohjoismaiden neuvostoon ja Unescoon. Muun muassa näiden kansainvälisten järjestöjen jäsenyyden kautta kansainvälistyminen lisääntyi myös opetuksen ja kulttuurin saralla.²⁶⁰ Pohjoismaisessa yhteistyössä korostui esimerkiksi tutkimuksen, koulutuksen, tutkintojen ja pätevyysvaatimusten yhtenäistäminen, sillä tavoitteena oli luoda yhteisiä työmarkkinoita. Kulttuurin edistämiseen liittyivät myös erilaiset kansainväliset kirjallisuuden ja musiikin taidepalkinnot.²⁶¹

Opetusministeriön historia kuvaa 1950-luvulta alkanutta aikakautta toisen tasavallan tieksi koulutusyhteiskuntaan. 1950-luvun valtakunnallista kulttuuripolitiikkaa voi sen mukaan pitää valtakunnan tasolla jähmeänä, sillä isot uudistukset lähtivät liikkeelle vasta seuraavalla vuosikymmenellä. Tältä osin esimerkiksi Kotkan kaupunginvaltuusto toimi 1950-luvulla todella aktiivisesti ja oma-aloitteisesti ilman valtion erityistä kannustusta kulttuuritoimintaan. Kaupunkien rooli kulttuurin jakelun ja tarjonnan järjestämisessä alkoi Halilan mukaan yleisemminkin näyttäytyä keskeisenä.²⁶² Kotkan kaltaiset kaupungit halusivat poliittisilla päätöksillä nostaa kaupunkilaisten elämänlaadun tasoa ja viihtyvyyttä sekä kohottaa väestön vapaa-ajan aktiivisuutta. Kulttuuritoiminta sai tällä tavoin pikkuhiljaa uutta sosiaalipoliittista sisältöä. Vuonna 1956 Johannes Virolainen (kesk.) istuvana opetusministerinä piti eduskunnassa aikalaisittain merkittäväksi luonnehditun puheen, jossa hän vaati voimakkaasti kulttuurin arvostuksen kohottamista ja voimavarojen lisäämistä koulutukseen, tieteeseen, taiteeseen, kansansivistykseen, kansainvälisten

257 Autio ja Heikkilä (1990), s. 19–21 ja Tuomikoski-Leskelä (1977), s. 183–185.

258 Autio ja Heikkilä (1990), s. 18.

259 Saarinen (2002), s. 364.

260 Autio ja Heikkilä (1990), s. 71. Liittymisvuosia samasta lähteestä s. 393: Suomen Unesco-toimikunta, Opetusministeriön kansainvälisten stipendiasiaain toimikunta 1957, Pohjoismaiden kulttuuritoimikunnan Suomen osasto 1948, Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto 1958, Pohjoismaiden neuvoston musiikkipalkinnon arvostelulautakunta 1964, Suomen ja Neuvostoliiton välinen kulttuurivaihtokomitea 1960, Suomalais-unkarilaisen sekakomitean suomalainen alakomitea 1959, Suomalais-puolalainen kulttuurikomitea 1964.

261 Autio ja Heikkilä (1990), s. 82.

262 Halila (1984), 464.

kulttuurisuhteiden kehittämiseen ja kulttuuripalvelujen tasapuoliseen parantamiseen. Puhetta on pidetty vastaiskuna sille, että kulttuurin merkitystä ei ollut otettu vakavasti. Samalla puhe nosti teeman esille eduskunnassa, vaikka puhe ei vielä johtanut konkreettisiin poliittisiin tekoihin.²⁶³

Valtakunnallisesti ja valtion tasolla vasta 1960-luku oli yleisesti tieteellisen tutkimuksen, kulttuuriin liittyvien käsitteiden määrittelyn ja lukuisten mietintöjen ja toimikuntien lähtölaukausten aikaa. Ministeriön rekrytoiman Paavo Hoikan tutkimuksissa korostui tutkimuskysymyksenä se, miten kulttuuri, sen sosiaaliset laitokset, normit ja arvot vaikuttavat hallinnon prosessiin. Hän määritteli tästä näkökulmasta kulttuurin historiallisesti johdetuksi, olemassa olevaa yhteisöelämää koskevien ja nimenomaisesti hahmoteltujen ja omaehtoisten luomusten järjestelmäksi.²⁶⁴ Hoikka määritteli kulttuuripolitiikan kattamaan tiede-, taide, koulu-, sivistys- ja viihdeharrastuksia koskevaa politiikkaa.²⁶⁵

Hallinto-oppi ja kunnallishallinto olivat vielä nuoria tieteenaloja. Kulttuuritoimintaa oli haasteellista niveltää osaksi yleisesti organisoitua homogeenistä hallinnon mallia. Kulttuuri nähtiin vaikeasti hallinnoitavana ja sen haluttiin säilyttävän omaleimaisuutensa ilman raskasta tai rajoittavaa hallintoa. Vuonna 1964 silloinen valtakunnan suunnittelutoimiston kulttuuripolitiikan tutkija (myöhemmin kansliapäällikkö ja ministeri) Jaakko Numminen määritteli kulttuuripolitiikan yhdeksi yhteiskuntapolitiikan lohkoksi. Numminen analysoi kulttuurihallinnon ja politiikan kehittymättömyyttä siitä näkökulmasta, että aikaisemmin kulttuurielämän alueella ei katsottu tarvittavan julkista hallintoa. Julkishallinnossa oli yleisesti Nummisen mukaan ajateltu, että kulttuurielämän on saatava kehittyä yksityisen aktiivisuuden varassa. 1960-luvulla tässä katsannossa tuli Nummisen mukaan jyrkkä muutos, ja edessä olivat hänen mukaansa kulttuuripoliittinen herätys ja sen seurauksena kulttuuripoliittiset reformit.²⁶⁶

Samaan aikaan yllä kuvattujen muutosten kanssa alkoi myös eduskuntatyötä valmistelevien komiteoiden työskentelyn ja suunnitelmallisuuden aika, kun sekä Lauri Ahon vetämä taidekomitea (1960-luvun lopulla) että Arvo Salon vetämä kulttuurikomitea (1970-luvun alussa) aloittivat työnsä. 1970-luvun ajan jatkuneessa kulttuuritoimintakomitean työssä tehtävänä oli ensimmäisen kerran määritellä kulttuuripolitiikan yleistavoitteet. Kulttuuri- ja taidepolitiikka määriteltiin osaksi yhteiskuntapolitiikkaa.²⁶⁷ Yleistavoitteita olivat kiteytetysti kulttuurin ja taiteen edellytysten turvaaminen, tasa-arvon toteuttaminen kansalaisille kulttuuripalve-

263 Autio ja Heikkilä (1990), s. 65.

264 Hoikka (1969), Paavo, Suomen kuntien sivistyshallinto. Porvoo 1969, s. 6–7.

265 Paavo Hoikka (1966), Kuntien kulttuuritoiminta. Kunnallistietoa, Maalaiskuntien liiton kirjapaino, Helsinki 1966, s. 8–9.

266 Numminen Jaakko (1964), Suomen kulttuurihallinnon kehittäminen. Aalto, Helsinki 1964, s. 9–12.

267 Eduskunnan arkisto, Komiteamietintö 1974:2: Kulttuurikomitean mietintö valtioneuvostolle 10.1.1974.

lusten vastaanottajina, oikeuden ja mahdollisuuden turvaaminen omaehtoiseen luovaan toimintaan sekä kansainvälisen kulttuurivaihdon edistäminen.²⁶⁸ Pohjaa ja mahdollisuutta uusille kulttuuripoliittisille näkemyksille toi taloudellinen kasvu ja kansallinen panostus sivistyspyrkimyksiin, näin myös kulttuurimyönteisessä Kotkassa.

4.1.2 Kulttuurin edistämiseksi Kotkassa tehtyjä päätöksiä

Tässä kappaleessa tutkitaan, mitä erityisiä poliittisia toimenpiteitä Kotkan kaupunki ja sen päättävät ryhmät tai henkilöt tekivät 1950-luvulta alkaen. Kotkan kaupunginvaltuustossa vuosikymmenen alkajaisiksi tehty teatterin kunnallistamispäätös (12.1.1950) vahvisti ajatusta siitä, että kaupunki alkoi kantaa poliittista ja taloudellista vastuuta merkittävänä pidetyistä kulttuuripalveluista. Edelliseen tutkimuskauteen verrattuna valtuuston kokoonpanossa uutta oli se, että vasemmisto jakautui valtaa pitäviin sosiaalidemokraatteihin ja toisaalta kommunisteihin, jotka olivat saaneet jälleen jatkosodan jälkeen toimia ja joita sekä sosiaalidemokraatit että kokoomus vierastivat. Tutkimuksen kuluessa sivussa kulkee jatkumona poliittinen prosessi, jossa jo edelliseltä kaudelta alkaen SDP ja oikeistopuolen yhteisryhmä kokoomuksen johdolla löytävät pikkuhiljaa enenevässä määrin toisensa. Kotkan poliittinen jakauma valtuuston enemmistön osalta pysyi tällä yhteistyöakselilla hyvin stabiilina. Keskustalainen liike puuttui Kotkasta alusta alkaen.

Kuva 8 Kotkan satamaa Hovinsaareltä kuvattuna. Keskusta sijaitsi Kotkan saarella meren ja kansainvälisen satamatoiminnan ympäröimänä. Kuvaus aika ilmeisesti 1950-luvulla. Kuvaaja tuntematon. Kymenlaakson museo/624 A.

²⁶⁸ Kangas (1983), s. 23–26.

Mittavia taidehankintoja

Tutkittaessa Kotkan kaupungin taidekokoelman kortistosta kaupungin hankintapäätöksiä voidaan havaita, että 1950-luvulla kaupunki hankki ison määrän esimerkiksi julkisia veistoksia, jotka olivat mittavia taideinvestointeja.²⁶⁹ Valtuusto tilasi kaupunginjohtaja Lindgrenin aloitteesta arkkitehti Erkki Huttusen suunnitteleman kaupungintalon eteen kaupunkia symboloivan työn merkittäväksi taitelijaksi nousseelta Essi Renvallilta. Vuonna 1951 valmistui tilattu Renvallin veistos Kotkan pojat.²⁷⁰ Etelä-Suomi-lehden mukaan *Kotkan ensimmäisen kuvapatsaan paljastustilaisuuteen oli kokoontunut tuhannen henkeä, mikä parhaiten todistaa kotkalaisten kiinnostusta kaupunkinsa kaunistamista koskeviin kysymyksiin. Kotkan pojat täyttää paikkansa ylväänä ja monumentaalisena kaupungintalon portaikon alatasanteella.*²⁷¹ Aivan samoihin aikoihin kaupunginjohtaja Lindgren esitti muidenkin merkittävien veistoshankkeiden käynnistämistä ja toimi keskeisenä henkilönä varsin mittavissa hankinnoissa. Vuonna 1952 hankittiin Emil Wikströmiltä pronssinen Tukinuittaja-veistos ja vuonna 1955 paljastettiin aiemmin tilattu Jussi Mäntysen Kotkat-veistos. Kaupunginjohtaja Lindgren totesi Etelä-Suomen haastattelussa ennen Mäntysen veistoksen hankintaa, että *kun Kotka kieltämättä kaipaa kaunistusta, on toivottavaa, että patsashanke saadaan toteutetuksi. Silloin on ainakin päästy alkuun kaupunkikuvamme kaunistamisessa.*²⁷²

Kotka profiloitui koulukaupunkina

Kotkaa ja muita suomalaisia kaupunkeja on historian saatossa kuvattu eri tavoin, ennen kaikkea kaupunkien omissa historiankirjoituksissa ja maakuntahistorioissa. Suomen kaupungit sanoin ja kuvin -teos vuodelta 1958 on yleisteos Suomen kaupungeista 1950-luvulla. Se luo lukijalleen Suomen kaupungeista aikakauden yleiskuvan ja on sen johdosta varsin mielenkiintoinen. Sen kirjoittaja toteaa faktatiedon ohella kotkalaisesta kaupunkikuvasta menneisyyteen peilaten sen, että *Kotka on nykyisellään (1950-luvulla) muutakin kuin teollisen kulttuurin ruumiillistuma – sen pitää jatkuvasti suunnitella ja kehittää sellaista yhteisöelämän rakennelmaa, jossa myös henkiset voimat kasvavat ja jännittyvät kantamaan ja rikastuttamaan tuotantoelämää. Tässä mielessä Kotkan henkinen kapasiteetti on viimeksi kuluneena vuosikymmenenä valtavasti kasvanut. Ja tuon kasvun tärkein väline on ennen kaikkea koululaitos.*²⁷³ Tällä viitataan siihen, että ammatillisen koulutuksen

269 Taidekokoelmien kortistot sijaitsivat kortteina kaupungin kuvataidetoiminnan tiloissa, tutkimuksen teko-
hetkellä kortistot sijaitsivat kaupungin omistaman Galleria Uusikuvan kortistossa. Kaupunginhallitus teki
tällöin hankintapäätökset.

270 Kuva tutkimuksen kansilehdellä.

271 Etelä-Suomi 29.7.1951.

272 Etelä-Suomi 10.11.1954.

273 T.O. Kivimäki (1958), Kotka, Meidän päiviemme kaupunki kulttuurikeskuksena. Teoksessa Suomen kaupun-
git sanoin ja kuvin. WSOY, Porvoo 1958, s. 200–201.

kaupungissa tehtiin valtuuston päätöksin 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa mittava koulurakentamisen panostus rakennuttamalla Kotkan teknillisen koulun uusi kampus (Koteko), joka oli kooltaan Pohjoismaiden suurin koulukompleksi. Kotekon alaisuuteen tulivat muun muassa merenkulkukoulu, Viipurista Kotkaan siirtynyt sahateollisuuskoulu, teknillinen koulu, talouskoulu, vaatturiammattikoulu, valmistava teknillinen ammattikoulu ja Kotkan kauppaoppilaitos. Tällöin kaupungissa toimi myös viisi oppikoulua, joista neljästä saattoi jatkaa yliopistoon.²⁷⁴ Oppilaitosten kampuksen ympärillä vierailevalle kaupunki näyttäytyi nuorekkaana ison ammattiin opiskelevien määrän ansiosta.

Sivistys ja kulttuuri kulkivat edelleen käsi kädessä. Koulukampukset toivat kaupungin keskustaan nuorta elämää, ja esimerkiksi Koteko juhlasaleineen oli myös monien kaupungin juhlien ja isojen tilaisuuksien pitopaikka. Koulutusoptimismi oli samaan aikaan 1950-luvulla koko maassa korkealla eli Kotka eli tässä kehityksessä mukana. Samassa yhteydessä kaupunkien kustannukset kasvoivat hurjaa vauhtia. Kaupungeissa menojen kasvu oli merkittävää ja nopeampaa kuin valtion menojen kasvu. Tätä selittävät Kotkan kaltaisten kaupunkien väkilukujen kasvu ja toisaalta lisääntyvät valtion määräämät velvoitteet, mutta myös tehdyt isot investoinnit.²⁷⁵

4.1.3 Kotkan kulttuurihallinnon suunnitelmat versus muut kaupungit

Kaupunginsihteeri Holger Kalve teki vuonna 1954 Kotkan kaupunginhallituksen toimeksiannosta kartoituksen muiden kaupunkien kulttuuritoiminnasta ja siitä, miten nämä kaupungit tukivat taidetta ja kulttuuria. Näiden pohjalta Kotkan oli myöhemmin tarkoitus tehdä omat ratkaisunsa. Kalveen tiedusteleviin kirjeisiin vastasivat muun muassa Helsingin, Tampereen, Lahden, Hämeenlinnan ja Varkauden kaupunkien puolesta kollegat kaupunkien kanslioista. Kaupunkiliiton näkemys 1950-luvun tilanteesta kaupunkien kulttuuritoimen ja tukimuotojen organisoimiseksi oli seuraava:

Tietämämme mukaan Helsingin kaupungilla ei ollut rahastoa, jonka tarkoituksena olisi yksinomaan kulttuurin edistäminen. Esim. Ralf Ahlströmin v 1922 perustetusta rahastosta jaetaan kyllä stipendejä mm. taiteilijoille ym., mutta sen suuruus on tällä hetkellä vain noin 6 miljoonaa mk. Turussa ja Tampereella noudatetaan myös samaa periaatetta, siis kunakin vuonna myönnetään talousarviossa määrärahat kulttuurin edistämiseen. Tampereella on myös esim. kaupungin kaunistorahas-

²⁷⁴ Koulut listattuna samassa viitteessä eli Kivimäki (1958), s. 200–201.

²⁷⁵ Sallanen (2009), s. 51–53.

to, josta vuosittain myönnetään varoja taideteosten ostoon. Tampereen kanslias sihteeri Leena Lehtemäki lupasi lähettää Teille muutamia rahastojen sääntöjä malliksi. – Oheistamme myös Hämeenlinnan kaupunginvaltuuston esityslistan 31/3 1954, jonka sivulla 71 on ”prof. R. Lindquistin rahaston säännöt”. Tämän rahaston tarkoituksena on kerätä varoja taideteosten hankkimiseksi Hämeenlinnan kaupungin taidemuseon kokoelmiin, kaupungin virastoihin ja laitoksiin sekä julkisille paikoille. Helsingissä 17 p:nä toukokuuta 1954. No 769/54/MT, Asia: rahaston perustaminen kulttuurin edistämistarkoitusta varten. Viite: kirjeenne No 1551/21.4.1954²⁷⁶

Kaupunginhallituksen päätös asian selvittämisestä kertoo päättäjien halusta saada selville muiden kaupunkien käytäntöjä, jotta hallituksella ja myöhemmin valtuustolla olisi valmiudet päättää siitä, miten Kotka profiloituisi asiassa. Kaupunkiliitto alkoi toimia välittäjänä tietojen vaihdossa, mikä kertoi myös liiton halusta kartoittaa kaupunkien tilannetta. Kotkan kaupungilla ei ollut Tampereen kaltaisia rahastoja, joista olisi voitu tukea taidetta ja kulttuuria, vaan käytettävät rahat oli varattava suoraan budjettiin verovaroista. Kirjeenvaihdon ja selvitysten pohjalta Kotkan kaupunginkanslia laati 18.11.1956 kaupunginhallitukselle saatekirjeen esitellen mahdollisuudet laajemman taidelautakunnan perustamiseksi. Ehdotuksena oli, että musiikkilautakunnan työ laajenisi taiteiden saralle niin, että lautakunta hoitaisi taideteosten ostot kaupungille sekä eräitä muita tehtäviä, joita sisältyi mallina olleisiin Helsingin ja Tampereen kuvaamataidetoimikuntien ohjeisiin.²⁷⁷ Kalveen kartoitus perustui kirjeenvaihtoon, eri kaupunkien käytäntöihin sekä kootusti Kaupunkiliiton toimiston kanssa kerättyyn tietoon. Kaupunkiliiton toimiston pääsihteeri Einari Länsiö oli lähettänyt kirjeensä ohessa niiden kaupunkien taidelautakuntien (tai vastaavien) ohjesäännöt, jotka Kaupunkiliiton toimisto oli saanut kartoitettua.²⁷⁸

Kotkan taidelautakunnan perustamista koskevassa kansiossa oli myös kannanottoja taiteen merkityksestä kaupunkiympäristölle ja joidenkin taiteilijaryhmien selkeää lobbausta taideasioiden puolesta, sillä nämä olivat seuranneet myös kulttuurimyönteiseksi profiloituneen Kotkan suunnitelmia. Kaupunginkanslia esitti taustamateriaalissa Taidemaalariliiton kannanoton kaupungin ja muun julkishallinnon päättäjille. Siinä todetaan kulttuurin merkityksestä historian kulussa ja tarpeista vuoden 1956 näkökulmasta katsottuna:

²⁷⁶ Kka, Kaupunginsihteeri Holger Kalveen kansio: kyseinen kirjeenvaihto liittyi kulttuuriasioiden selvitykseen vuodelta 1954.

²⁷⁷ Tällöin käytettiin pääasiassa kuvaamataide –nimeä useimmissa kaupungeissa, myös Kotkassa.

²⁷⁸ Kka, Pääsihteeri Länsiön kirje, No 2674/55/MT, Kotkan kaupunginarkisto, kanslias sihteeri Holger Kalveen kansio.

*Taidemaalariliitto on katsonut tämän suppeasti asiaa valaisevan kirjeen lähettämisen tarpeelliseksi, sillä asiat, jotka menneinä vuosisatoina ovat olleet itsestään selviä tai tapahtuneet spontaanisti, kaipaavat nykyisenä tietoisuutta vaativana aikakautena älyllistä selvitystä ja perustelua. Samasta syystä taidemaalariliitto, johon kuuluvat miltei poikkeuksetta kaikki maamme taidemaalarit, pyrkii mahdollisuuksiensa mukaan jakamaan taidevalistusta ja neuvoja taideteosten hankinnoissa.— Pyydettyessä saapuu liiton edustaja asiantuntijana tutustumaan paikkaan, johon maalaus on ajateltu sijoitettavaksi ja arvioimaan niin hyvin kustannuksia kuin parhaiten soveltuvaa teknillistä ratkaisua.*²⁷⁹

Analyysin jälkeen Kalve kirjoittaa saatemuistiossaan:

*—mitä muihin kaupunkeihin tulee, ei niissä ainakaan kuluvan vuoden (1956) alkuun mennessä ollut taidelautakuntia, jotka olisivat toimineet Kotkan kaupunginvaltuuston alussa mainitussa tarkoituksessa. Sen sijaan Helsingissä ja Tampereella toimivat kuvaamataidetoimikunnat sikäläisten kaupunginhallitusten apuna. Eräillä paikkakunnilla, mm. Lahden kaupungissa ja Varkauden kauppalassa on museo- ja taidelautakunnat. Näiden lautakuntien johtosäännöistä ilmenee, että nämä lautakunnat toimivat kuitenkin melkein pä yksinomaan museotalalla, minkä lisäksi niissä on määräyksiä, jotka koskevat mainituilla paikkakunnilla olevia taidemuseoita ja taideteosten hoitoa. Hämeenlinnassa on kulttuurilautakunta, joka ohjesääntönsä mukaan seuraa kaupungin kulttuurielämän kehitystä sekä tekee ehdotuksia ja aloitteita sen kaikenpuoliseksi edistämiseksi. Käytännössä tämä lautakunta on toiminut erilaisten kulttuuritilaisuuksien järjestäjänä.*²⁸⁰

Kalve ehdotti lopputulokseksi nykyisen Kotkan kaupungin musiikkilautakunnan laajentamista taidelautakunnaksi, jolla olisi tehtävä koko kulttuurin kentän koordinoijana.²⁸¹ Kaupunginhallitus käsitteli tältä pohjalta vuonna 1956 taidelautakunnan perustamista sekä alustavaa johtosääntöluonnosta. Kaupunginhallituksen kokouksessa kaupunginjohtaja Lindgren muutti esitystä ja totesi, että asian järjestäminen Tampereen tapaan oli paras vaihtoehto.²⁸² Kaupunginhallitus päättikin esittää valtuustolle, että Kotkassa perustettaisiin kaupunginhallituksen avuksi ku-

²⁷⁹ Kka, Taidemaalariliiton kirje Kotkan kaupungille. Arkistoituna taidelautakunnan päätöksentekijöiden taustatiedoksi vuodelta 1956. (kirjeestä puuttuu päivämäärä), Kotkan kaupunginarkisto, Kalveen kansio.

²⁸⁰ Kka, saatemuistio Kotkan kaupunginhallitukselle 18.11.1956, Kalveen kansio.

²⁸¹ Sama.

²⁸² Kka, Kaupunginhallituksen asiakirjat, 27.11.1956, No 14.

vaamataidetoimikunta. Uuden toimikunnan toimiala supistettiin koskemaan vain kuvaamataiteita. Sen tehtävä painottui taidehankintojen arviointiin ja muihin kaupunginhallituksen toimeksiannosta tehtäviin taiteen edistämiseen kuuluviin töihin. Sen tuli tehdä kaupunginhallitukselle hankintoja koskevia esityksiä. Oma määrärahaa sillä ei ollut. Kuvaamataidetoimikunnan perustaminen oli askel eteenpäin täydennettäessä taiteen kenttää, jossa isoina toimijoina olivat jo teatteri, kirjasto ja musiikkilautakunta. Työnsä kuvaamataidelautakunta aloitti vuonna 1957.

Jo vuonna 1927 perustetun Kotkan musiikkilautakunnan pöytäkirjoista käy ilmi, että musiikkilautakunnan jäsenet suhtautuivat lausunnossaan varauksellisesti laajemman, koordinoivan taidelautakunnan (kulttuurilautakunnan) perustamiseen. Tällä lausunnolla oli ilmeisen suuri merkitys kaupunginjohtajan ja kaupunginhallituksen linjaukseen, sillä toimintojen yhteen sulauttamiseen olisi tarvittu ytimeksi aikaisempi musiikkilautakunta ja koko kulttuurin kenttä tekemään innolla yhteistyötä. Musiikkilautakunnan pöytäkirjaan on negatiivisen vastauksen perusteeksi kirjattu, että *taidelautakunta jo käsitteenä on niin laajapohjainen, jolloin sen olisi suojaansa otettava lukemattomat eri taidemuodot, eikä lähinnä musiikki ja kuvaamataide niin kuin ehdotuksessa on päähuomio kiinnitetty*.²⁸³ Eri toimijoilta, kuten musiikkilautakunnalta ja taidemaalariilitolta, tulleet kannanotot kielivät siitä, että joko tietoisesti tai tiedostamatta alettiin yleisesti vaikuttaa – lobata – puhtaasti oman alan puolesta. Toimeksiannosta oli alun perin huokunut kaupunginjohtajan ja kaupunginhallituksen poliitikkojen into muodostaa laaja kulttuuri- ja taidehallinto, ja kaupunginsihteeri Kalve oli omassa valmistelussaan toiminut sen mukaan. Kotkan ensimmäisellä ja pitkäaikaisella kaupunginjohtajalla Lindgrenillä oli eniten sananvaltaa päätöksen taustalla, sillä hänellä olisi ollut mahdollisuus tehdä kulttuurilautakuntaa ja laajaa taidetyötä puoltava esitys. Mikäli hän olisi ollut palavasti laajapohjaisen taidelautakunnan takana ja olisi vienyt asiaa kaupunginhallituksessa eteenpäin, olisi lopputulos voinut jo tässä vaiheessa olla toinen. Päätöksentekoprosessissa esittelyllä on ja oli merkitystä, etenkin, kun kaupunginjohtaja nauttii kaupunginhallituksen ja -valtuuston luottamusta kuten Lindgren poikkeuksellisen pitkäaikaisena kaupunginjohtajana.²⁸⁴

Uusi kuvaamataidetoimikunta vastasi perustamisestaan alkaen taiteen hankinta-esityksistä perusteluineen. Sen puheenjohtajaksi valittiin virkamies, kaupunginarkkitehti Lauri Heinänen. Virkamiesten ja luottamusmiesten roolit menivät vielä tällöin Kotkan kokoisessa kaupungissa osin limittäin, sillä virkamiehiä oli vähän ja he toimivat osin luottamustehtävissä, kuten kaupunginarkkitehti Heinänen. Puolueiden voimasuhteet määrittivät yleensä pitkälle eri toimikuntien ja lautakuntien kokoonpanon. Kuvaamataidetoimikunnan jäsenenä toimivat en-

283 Kka, Musiikkilautakunnan pöytäkirja 20.11.1956, 42 §.

284 Lindgren oli ensimmäinen kaupunginjohtaja toimien tehtävässä vuodet 1930-1958.

simmäisinä vuosina rouva Alli Lahtinen, työmies Eino Heino ja diplomi-insinööri Anna-Liisa Linkola sekä kuvaamataiteilijoiden yhdistyksen edustajana varatuomari Armas Syrén. Samaisella kaudella läheisen musiikkilautakunnan jäseninä olivat vahtimestari Sulo Laine (pj), opettaja (myöh. musiikin tirehtööri) Arvo Vainio, opettaja Kaisa Pasanen, vahtimestari Otto Laukkarinen ja varaosapäällikkö Eino Muuri (siht.).²⁸⁵ Mainituista jäsenistä vaikutusvaltaisin oli kuvaamataidetoimikunnan jäsen Anna-Liisa Linkola, joka toimi pitkään kokoomuksen valtuutettuna ja kaupunginhallituksen jäsenenä sekä kansanedustajana ja lukuisissa merkittävässä tehtävissä niin, että häntä kuvattiin yleisesti varsin vahvaksi ja vaikutusvaltaiseksi vaikuttajaksi kaikilla politiikan sektoreilla, jolloin hän ehti paneutua kulttuurikysymyksiin lähinnä osana kokonaisuutta.²⁸⁶

Musiikin saralla oli jo pitkään haluttu panostaa orkesteritoimintaan. Lautakunta oli perustettu jo 1920-luvulla ja sen pohjalta perustettiin kaupunginorkesteri vuonna 1963. Orkesteriakin koskevat päätökset liittyivät kaikilla päätöksenteon tasoilla ennen kaikkea rahoitukseen, mitä avataan rahoitusta käsittelevässä kapaleessa 4.2. Orkesterin perustamiseen ei päätöstietojen mukaan liittynyt isoja kädenvääntöjä. 1960-luvulta alkaen politiikassa ja kaupunginvaltuutettuna toiminut ns. oikeistopuolueiden edustaja Esko Almgren²⁸⁷ toteaa, että hänen kautensa alusta alkaen kaupunginvaltuustossa vallitsi yleisesti hyvin kulttuurimyönteinen ilmapiiri ja että yhteistyö sujui ilman vastakkainasettelua. Henkilöiden merkityksestä keskusteltaessa Esko Almgren korostaa 1960-luvun osalta taustalla Kotkan opiston rehtorin roolia kulttuuria kokoavana voimana sen ohella, että työväenopistolla oli myös oma selkeä tehtävänsä: *Orkesteri perustettiin Kotkaan vuonna 1963. Teatteri hoidettiin aina satamaan yhteisin päätöksin. Yleistä myönteisyyttä kulttuuriasioita kohtaan loi työväenopisto ja mielestäni rehtori T.M. Kivimäki loi persoonallaan erittäin kulttuurimyönteistä mielialaa. Hän ei tietääkseni ollut demari. Hänen asiantuntemuksensa oli yleisesti tunnustettu.*²⁸⁸

Kaupungille haettiin näillä päätöksillä selvästi myös omaleimaista linjaa ja edelläkävijän roolia. Kasvavalle teollisuuskaupungille kyse oli myös imagosta. Suuremmat kaupungit tulivat jälkijunassa.²⁸⁹ Lautakuntien perustaminen ei varmastikaan kertonut kaupungissa tapahtuvan kulttuurin määrästä tai laadusta, mutta se kertoi kaupungin päättäjien omasta halusta tuoda kulttuuri osaksi virallista palveluja tuottavaa hallintoa. Kun kunnallistumisprosesseja on tutkittu erityisesti

285 Kka, Kotkan kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1957, s. 10. Linkola toimi myöhemmin mm. kansanedustajana ja ensimmäisenä eduskunnan puhemiehistöön kuuluneena naisena.

286 Kansanedustajamatrikkeli. Linkola toimi kansanedustajana vuodet 1962-1979, puhemiehistön ensimmäisenä naisjäsenenä 1975-1979 2. varapuhemiehenä, puolueensa varapuheenjohtajana ja lukuisissa muissa tehtävissä, myös wikipedia - > Anna-Liisa Linkola.

287 Ks. Almgrenin henkilöhistoria lähdeluettelon alusta, jossa haastateltavat on esitelty aakkosjärjestyksessä.

288 Haastattelu Esko Almgrenin kanssa 17.4.2010.

289 Halila (1984), s. 466.

teattereiden osalta, on todettu, että ensimmäisinä toimivat yleensä ne kaupungit, joiden kunnallishallinto oli joko vasemmistovoittoinen tai vasta syntynyt, jolloin kaupunki loi koko organisaationsa perinteen alusta alkaen.²⁹⁰ Tältä osin Kotka oli esimerkki vasemmistovoittoisesta kaupungista, jonka päättäjillä oli valmius laajentaa palvelujaan kulttuurin saralla.

Myöhemmin Kotkan tapaustutkimuksessa (kappaleessa 5.4) käsitellään yksityiskohtaisesti vuonna 1972 perustetun ja seuraavan vuoden alussa toimintansa aloittaneen kulttuurilautakunnan toimintaa. Tutkimus tuo esiin sen, että lautakuntatyö ja yleinen kulttuuritoiminta ei ollut Kotkassa niin puoluepolitisoitunutta ja muun päätöksenteon mukaisen kaavamaista kuin olisi voinut olla.

4.1.4 Miten kulttuuriradikalismi näyttäytyi Taisto Sinisalon kotikaupungissa?

1960-luvun kuluessa kaikki puolueet alkoivat selvästi siirtyä senkaltaiseen ohjelmapolitiikkaan, että eri yhteiskunnan sektoreista laadittiin oma ohjelmansa. Sosiaalidemokraatteja jyrkemällä vasemmistopuolella ohjelmaksi tuli asenteellisen muutoksen vieminen joka tasolle. Heidän mukaansa yhteiskunta piti muuttua sosialistiseksi. Tällöin oli havaittavissa esimerkiksi tiedotusvälineiden politisoituminen ja äärivasemmiston pyrkimys vallankumouksellisen viestin välittämiseen – Yleisradiota myöden. Taidealalla, kulttuuritoiminnassa ja medioissa oli mukana suuri määrä toisenlaisiakin toimittajia, mutta vasemmistolaisuus löi aikakauteen oman kulttuuripoliittisen leimansa. Esimerkiksi Kansan Utisten kulttuuritoimituksen on sanottu noudattaneen tietoisesti kansandemokraattista linjaa.²⁹¹ On tulkintakysymys, miten paljon valtakunnallisen tai paikallisen taide- tai kulttuuritoiminnan päätöksenteko loppujen lopuksi muuttui 1960-luvulla äärivasemmistolaisen vallatessa kulttuurilaitoksia. Aikakauden aatteet saattoivat mullistaa joidenkin ryhmittymien, kuten tiettyjen ryhmien tai yksilöiden, elämän. Toisille, esimerkiksi kotkalaisille kulttuuritoimijoille, 1960-luku oli enemmän edellisen vuosikymmenen aktiivisen kauden jatkumoa ja suunnittelun aikaa. Kotkan tapaustutkimukseen tuo erityisen kulttuuripoliittisen ennako-odotuksensa se, että 1970-luvun taistolaisuus nimettiin Taisto Sinisalon (1926–2002) mukaan. Juuri tästä syystä tutkimuksen kannalta on kiinnostavaa tutkia taistolaisuuden ilmiötä ja päähenkilöä hieman tarkemmin.

Taisto Sinisalo kasvoi kommunistien keskuudessa Kotkan kaupungissa. Sinisalon kirjoituksissa toistuu kotkalaisesta lapsuudesta ammennettu muisto, jossa ihmiset marssivat vasemmiston vappukulkueissa salkojen kanssa ilman lippuja,

290 Sallanen (2009), s. 62–63 ja Halila (1984), s. 487.

291 Haikara Kalevi (1975), *Isänmaan vasen laita*. Suomen kansan demokraattinen liitto 30 vuotta piikkiä kansakunnan lihassa. Helsinki, Otava 1975, s. 234–239 ja Tuomikoski (1977), s. 261.

sillä kommunistien tunnukset olivat kiellettyjä.²⁹² Kommunistien toimintaan oli liittynyt vaikenemisen kulttuuria, mutta Sinisalon muistelmien mukaan silti tällöin uskallettiin hänen perhepiirissään olla aatteesta ylpeitä. Kun vaikenemisen aika oli ohi vuodesta 1945 alkaen, Taisto Sinisalo uskoi luokkataisteluun kansainvälistyvässä maailmassa. Sinisalo opiskeli ensimmäisten joukossa kommunistien perustamassa Sirola-opistossa syksyllä 1946. Tämän jälkeen hän opiskeli Moskovassa vuodet 1955–1957.²⁹³ Sinisalo kuvaa muistelmissaan niitä merkityksiä, mitä Nuorison ja ylioppilaiden festivaalit vuonna 1962 ja Maailman rauhan festivaali vuonna 1965 olivat luoneet: intoa ja uskoa yhteiseen kansainväliseen asiaan.²⁹⁴ Sinisalo toimi Kotkan kaupunginvaltuustossa vuodet 1950–1972, kansanedustajana SKDL:n riveissä 1962–1979 ja SKP:n varapuheenjohtajana 1970–1982²⁹⁵. SKP liittyi jäsenjärjestönä SKDL:ään, ja vaaleissa ehdokkaat olivat SKDL:n listoilla. Sinisaloa on pidetty vuodesta 1968 alkaen yhtenä kommunistisen puolueen opposition päähahmoista. Tällöin hän vastusti puolueen Tšekkoslovakia-linjausta, joka oli hänen mielestään neuvostovastainen.²⁹⁶

Radikalisoituva nuoriso

Nuorten ihmisten, ylioppilaiden, rauhanaatteen ja kansainvälisen solidaarisuuden liittyminen yhteen oli merkittävä uusi kokemusmaailma. Yliopistomaailmassa jyrkkä taistolaisuus sai kannatusta. Mikä yhdisti kotkalaista Taisto Sinisaloa ja yliopiston opiskelijajoukkoja? Tätä on tutkimuksissa selitetty muun muassa puhdasoppisella leniniläisyydellä tai nuorisokapinalla vanhempien arvoja vastaan.²⁹⁷ Nuorison aseman muutoksessa oli kyse kansainvälisestä ja toisaalta kansallisesta ilmiöstä. Suomessa ensimmäinen sodan jälkeinen sukupolvi eli rakenteilla olevassa, kansainvälistyvässä hyvinvointivaltiossa. Osin kollektiivinen nuorisokulttuuri oli kansainvälisten markkinoiden luomaa ja perustuu musiikin ja viihteen valtavirtausten tuomaan massakulttuuriin. Sinänsä nuorisosta puhuminen ei ole muuta kuin ikäryhmämäärittelyä – nuorison sisällä oli monenlaisia ryhmittymiä ja yksilöitä. Radikalisoituvan nuorison ryhmä muodostui kuitenkin laajaksi ihmisjoukoksi, jolla oli suuri merkitys kansallisen kulttuurielämän ilmapiirille.

292 Mm. Sinisalo (1978), s. 185–186.

293 Sinisalo (1978), s. 32, 33, 37, 41.

294 Sinisalo (1978), s. 99–100.

295 Kansanedustajamatrikkeli, Taisto Sinisalo.

296 Leppänen Veli-Pekka (1999), Kivääri vai äänestyslippu. Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970. Edita, Helsinki 1999, s. 240–246.

297 Mm. Vihavainen Timo (2003), Hyvinvointi-Suomi, teoksessa Suomen historian pikkujättiläinen. WSOY, Porvoo 2003, s. 864 ja Vihavainen Timo (1991), Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia. Otava, Keuruu 1991, s. 288.

Erään arvion mukaan uuden aikakauden aloitti vasemmiston enemmistö vuoden 1966 vaaleissa ja Lapualaisoopperan esittäminen Ylioppilasteatterissa.²⁹⁸ Toisen arvion mukaan vuosi 1969 oli olennainen. Silloin erityisesti opiskelijamassailmassa alkoi näkyä taistelun symboleja. Sitoutumattomuus ei enää ollut muodikas-ta. Kari Immonen kuvaa muutosta niin, että jos 1950-luku oli nuorison henkisen ilmapiirin osalta ollut modernistinen ja avantgardistinen ja 1960-luvun alku vielä sitoutumatonta yhteiskunnallisen heräämisen ja yleisdemokratian aikaa, niin vuosi 1969 muutti tämän taisteluasetelmiseen.²⁹⁹ Radikaalin siiven lisäksi poliittisesti tie-toisen, maltillisemman nuorison esiinmarssi politiikan huipulle tapahtui 1970-lu-vun alussa, kun niin sanottu nappulaliiga sai merkittäviä politiikan asemia. Tästä esimerkkinä on Kalevi Sorsan hallitus vuoden 1970 alussa, opetusministerinään 27-vuotias Ulf Sundqvist.³⁰⁰

Taistolaisuuden merkitys sen kotikaupungissa Kotkassa jää lähteiden perusteella politiikan ja kulttuurin kehityksen näkökulmasta vähäiseksi sekä nuorten että aikuisten poliittisesti aktiivistenkin ihmisten piirissä. Sosiaalidemo-kraattien hegemonian johdosta äärivasemmisto jäi sivuun päätöksiä tekevästä valtuuston enemmistöstä. Nuorisoa olisi epäilemättä ollut helpompaa innostaa vasemmistolaiseen radikaalisuuteen, ellei paikkakunta olisi ollut jo lähtökohtaisesti huomattavan vasemmistolainen. Kotka ei ollut myöskään yliopistokaupunki, mikä oli tässä suhteessa merkityksellistä. Kotkalaisia nuoria oli toki mukana politiikassa heidän muutettuaan opintojen pariin toisaalle. Esimerkiksi kotkalainen Antero Kekkonen (syntynyt vuonna 1946, tehnyt työuransa muun muassa Yleisradion television politiikan toimittajana ja SDP:n kansanedustana toimien myös puolueen puheenjohtajana) kertoi oman kokemuksensa Vanhan valtauksessa, jossa hän oli ollut paikalla. Kekkonen totesi omaelämäkerrallisen kirjansa Haukkavuoren poika julkistamistilaisuudessa, että Vanhan valtaus ei merkinnyt hänelle mitään erityistä. Hänen vasemmistohenkisenä poliittisena herättäjänään olivat ennemmin toimineet muut seikat, kuten kasvuympäristön perintö, urheiluelämän politikoinnin aiheuttama herraviha ja rauhan aate.³⁰¹

Sinisalo kaupunkivaikuttajana

Taisto Sinisalon noustua kansanedustajaksi hänen energiansa kului valtakunnan politiikassa ja taistelussa kommunismin puolesta. Maakuntakansanedustajan oli käytännössä mahdotonta olla läsnä kaikessa oman kaupungin elämässä asuessaan

298 Mertanen (2009), s. 27, 30–31.

299 Immonen Kari (2002), Suuresta desilluusiosta kulttuurin markkinoille. Suomen kulttuurisen kentän muuttuminen sodan jälkeen, teoksessa Terho Henri (toim.) Hetkiä historiassa, Hämeenlinna 2002, s. 339–340.

300 Immonen (2002), s. 339–340.

301 Kekkonen Antero (2012), Haukkavuoren poika, Kellastupa/Porvoo 2012, julkistamistilaisuuden puhe 14.11.2012, kirjassa s. 65–66, 192.

ja toimiessaan Helsingissä. Pitkäaikainen oikeistopuolen kaupunginvaltuutettu ja kansanedustaja Esko Almgren arvioi tätä tutkimusta varten tehdyssä haastattelussa Sinisalon toimintaa kaupunginvaltuustossa (1970-luvulla) seuraavasti:

Taisto Sinisalo istui vieressäni, tosin käytävän toisella puolella. 1970-luku oli vasemman laidan vyörytyksen aikaa. Mielestäni Kotkassa asia ei vaikuttanut samalla tavoin kuin jossakin muualla. Siihen ehkä vaikutti se, että SKDL:n ryhmä oli selvästi jakaantunut saarislaisiin ja sinisalo-laisiin. Sinisalo oli kokenut poliitikko ja tiesi voimankäytön rajat. Hän ei mielestäni esiintynyt voimakkaasti Kotkan kunnallispolitiikassa. Voimat kuuluivat valtakunnallisiin taistoihin.³⁰² SKDL:n silloinen piirisihteeri Seppo Grönvall pohti puolueen näkökulmasta Taisto Sinisalon roolia paikallispolitiikassa ja näkee vaikutuksen merkittävänä etenkin SKDL:n oman ryhmän sisällä lähinnä taustavaikuttajana: Piirisihteerinä minulle kuului koko Kymenlaakson kunnallispolitiikka, mutta Kotkassa vaikutin lähinnä kulttuurilautakunnassa—Taisto Sinisalon rooli oli suuri taustavaikuttajana ja hän usein ratkaisi mielipiteellään kiperiä kysymyksiä liittyivät ne sitten henkilöongelmiin tai asioihin. Hän oli kiinnostunut kulttuurista, erityisesti historiasta ja kirjallisuudesta. Tallinna asioissa Sinisalon merkitys ja vaikutus oli merkittävä ja hän neuvotteli EKP:n edustajien kanssa usein.³⁰³

Tehtyjen poliittisten päätösten tai kunnalliskertomusten näkökulmasta aikakausi ei eroa aikaisemmista nimeksikään eli kulttuuriradikalismi ei tästä näkökulmasta ole merkittävää. Kaupungin yleisiä päätöksiä tehtiin edelleen vakaalla sosiaalidemokraattien vetämällä linjalla, ja päätöksiä vietiin läpi yhdessä kokoomuksen kanssa asioista neuvotellen. Teatterin historiaa tutkinut Hannu Tapiola kertoo haastattelussa teatterin tilanteesta painottaen selkeästi hallituksen puheenjohtajan roolia ja hilliten näkemystä kuohuvasta 1970-luvusta:

Teatterin vahva mies vuosina 1953–1974 oli Eino Kunnas. Puhuttiin Kunnaksen teatterista. Hän oli intohimoinen teatterimies, joka kiinnitti nuoria kykyjä ja arvosti kauniita naisia. En tiedä hänen poliittista kantansa, mutta hän oli kapteeni evp. Juuri Kunnas kiinnitti Jouko Turkan Kotkaan. Syy ei voi olla poliittinen. Pikemminkin haettiin teatterille näkemyttä. Turkka oli ollut SKDL:n ehdokkaana eduskuntavaaleissa Pohjois-Karjalassa. Hän otti itse etäisyyttä politiikasta ja lupasi olla siihen puuttumatta Kotkaan tullessaan. Turkka vei näyttämölle paikallisia ai-

³⁰² Esko Almgrenin haastattelu 17.4.2010.

³⁰³ Seppo Grönvallin haastattelu 21.7.2010.

heita kuten satamamiehiä koskevan Prikkamiehet ja Putkimaalarit. Jälkimmäisen teossa kuultiin ammattiosastomiehiä, joten voi sanoa Turkan aikana teatterilla olleen kontakteja ainakin ammattiyhdistysliikkeeseen. Kotkassa nuoret kiinnostuivat 1970-luvulla teatterista. Tuloksena oli Reijo Paukun nuorisoteatteri, mm. Hair. Kysymys oli käsittääkseni sukupolvikapinasta. Oli siinä varmaan ajan hengen mukaista siirtymää vasemmalle. Ainoa selvä poliittinen reaktio teatterissa koettiin vasta Turkan jo lähdettyä. Kommunistien järjestötalolla pidettiin teatterikauden haamuavajaiset, joihin osallistui osa näyttelijöistä. Kritiikki kohdistui Lauri Väärään, jonka linja Turkan jälkeen koettiin liian maltilliseksi. Kotkan APJ:llä oli kulttuuripoliittinen neuvottelukunta, joka järjesti yleisötilaisuuden teatterin ohjelmapoliitikasta. Teatterille luovutettiin myöhemmin kansalaisadressi. En ole analysoinut allekirjoittajien taustoja, mutta osa oli lähinnä ay-liikkeen masinoimia, ehkä enemmän vasemmalta laidalta. Mukaan meni sitten hyvää tarkoittavia kulttuuri-ihmisiä, jotka halusivat vaikuttavaa ohjelmistopoliittikkaa eivätkä ehkä huomanneet, kenen kelkaan hyppäsivät. Tähän yhteen episodiin jää politikointi ohjelmistosta ja henkilöstön osuus siinä.³⁰⁴

4.1.5 Kotkalaiset osallisina suunnittelemassa taidepolitiikkaa

Taidepolitiikka oli voimallisesti esillä 1970-luvun alun valtiollisissa, kunnallisissa ja maakunnallisissa keskusteluissa. Kotkassakin järjestettiin maakunnan mittakaavassa merkittävä taidepolitiikan seminaari 23–27.8.1971. Tämä oli osa Suomen Kulttuurirahaston organisoimaa työseminaarisarjaa. Maakunnallisissa seminaareissa etsittiin ja esitettiin maakunnan taidepolitiikan hallintojaoston keskeisinä pitämiä asioita. Työseminaarisarjassa oli Kotkassa pidettyä maakunnan seminaaria edeltänyt seuraavien seminaarien sarja: 1965 Saarijärvi (Kuntapolitiikka), 1966 Pori (Opettaja ja koulu kulttuuripoliitikassa), 1966 Tuusula (Kunnan kulttuuripoliitiikka), 1966 Jyväskylä (Taidekasvatus), 1967 Kuopio (Maakunnan kulttuuripoliitiikka), 1968 Seinäjoki (Maakunnan perinnepoliitiikka), 1970 Rovaniemi (Maakunnan tutkimuspolitiikka) ja 1971 Kotka (Maakunnan taidepolitiikka).³⁰⁵

Taidehallintojaosto kokoontui neljä kertaa Kotkan seminaarin aikana. On valitettavaa, että hallintojaoston kokoonpano on lueteltu ilman tarkempaa tietoa kaikkien henkilöiden taustoista. Osan taustat ovat kuitenkin selvitettävissä muista asiakirjoista. Kotkaa edustivat kansanedustaja Erkki Häkämies (kok.) ja toimitussihteeri Jorma Savikko (sd.), joka oli kirjastolautakunnan ja myöhemmin

³⁰⁴ Hannu Tapiolan haastattelu 3.9.2010.

³⁰⁵ Kotkan taidehallintojaoston raportti 1971, esitetty maakunnan taidepolitiikan seminaarissa Kotkassa 23.–27.8.1971 (kaupunginarkistossa kansio nro 158).

perustettavan kulttuurilautakunnan pitkäaikainen puheenjohtaja. Puheenjohtajana toimi Paavo Hoikka, varapuheenjohtajana Risto Bergqvist ja sihteerinä Paula Tuomikoski.³⁰⁶

Jaosto esitti omassa raportissaan taidehallinnon kehittämisen yleisistä tavoitteista seuraavaa: Taidehallinnon kokonaisuudistusta tuli jatkaa asettamalla valtion komitea ja antamalla virkakoneiston tehtäväksi toimittaa perusteellinen kokonaiselvitys taiteen kysynnästä, tarjonnasta, ylipäänsä koko taiteen kulutustapahtumasta. Taiteen tuotannon monipuolisuuden turvaamiseksi ja taide-elämässä vallitsevan alueellisen ja taiteilija- ja kuluttajakohtaisen eriarvoisuuden poistamiseksi oli turvattava taiteen luomisen taloudelliset edellytykset pyrkimällä selvitysten pohjalta luomaan taiteilijan virka- ja palkkajärjestelmä. Jaoston mielestä yleistä kulttuurihallinnon kehittämis- ja suunnittelutyötä vaikeutti se, että ratkaisevat yleiset yhteiskunta- ja erityisesti aluepoliittiset tavoitteet olivat vielä määrittelemättä. Kulttuuripolitiikka oli jaoston mielestä nähtävä muihin valtakunnallisiin tavoiteohjelmiin erottamattomasti liittyvänä osana ja kansainvälistä sosiaalista vaihtoa palvelevana. Osana yleistä yhteiskuntapolitiikkaa taidepolitiikka oli kohotettava samalla arvoasteelle kuin muukin yhteiskuntapolitiikka, mikä edellytti kulttuuripoliittisen kokonaisuohjelman luomista. Läänien taidetoimikuntien olemassa olevaa järjestelmää tuli kehittää. Läänin taidetoimikuntajärjestelmän rinnalla ja sitä kehitettäessä oli otettava erityisesti huomioon alueellisen itsehallinnon kehittäminen. Jaoston mielestä oli luotava kansainvaltaiseen päätöksentekoon perustuva laajan toimialan ja verotusoikeuden omaava maakuntahallinto, jonka mukanaan tuomat edut merkitsisivät ratkaisevaa parannusta kulttuurihallinnon ja taidepolitiikan alalla.³⁰⁷

Nämä tapahtumat kertovat siitä, että eri hallinnon tasoilla korostettiin kulttuurihallinnon selkiyttämistä sekä taidepolitiikan ja taidekasvatuksen edistämistä sekä keskushallinnon ohjaavaa roolia.³⁰⁸ Monet uudistukset ja vaatimukset lähtivätkin käyntiin tällöin. Kehittelyvaiheessa monesti esille tullut maakuntahenki ei koko maassa kuitenkaan koskaan päässyt käytännön suunnitelmien tasolle. Uutta ajattelua edustavien seminaarien ja tilaisuuksien järjestäminen Kotkassa innosti niihin osallistuneita kotkalaisia päättäjiä ja lisäsi kaupungin toimijoiden tietoisuuden tasoa. Olennaista oli, että keskustelijoina olivat luottamusmiehet, jotka samalla saivat informaatiota valmisteilla olevien aihepiirien sisällöistä. Poliittinen prosessi sai osaltaan päätöksen, kun Kotkaan perustettiin kulttuurilautakunta myöhemmin vuonna 1973. On oletettavaa, että tämänkaltaiset seminaarit Kotkassa lisäsivät valmiutta toimia kaupungin kulttuurihallinnon hyväksi.

306 Kotkan taidehallintojaoston raportti 1971, esitetty maakunnan taidepolitiikan seminaarissa Kotkassa 23.–27.8.1971 (kaupunginarkistossa kansio nro 158).

307 Sama.

308 Sama.

4.1.6 Kulttuuripolitiikan linjaukset Suomessa 1970-luvulla

Tämän luvun aiemmissa kappaleissa kuvattiin Kotkan kaupungissa 1950-luvulla tapahtunutta kulttuuripoliittista murrosta ja valtakunnallista kulttuuripoliittisten mietintöjen alkuaikaa 1960-luvulla. Miten kulttuuripolitiikan isot linjat vedettiin tämän jälkeen valtakunnallisessa päätöksenteossa, ja miten valtakunnan ja Kotkan kulttuuri-toiminnot edistyivät suhteessa toisiinsa? Erillislakeja ja asetuksia säädettiin mm. Museovirastosta, Taideteollisesta korkeakoulusta, elokuvatuotannon tuotantotuesta, kansalais- ja työväenopetuksen valtionapujen muuttamisesta, musiikkiopistojen tuen muutoksista jne.³⁰⁹ Valmistelutyö oli keskitetty hallintoa hahmottelevaan kulttuurikomiteaan ja muualla valtionhallintoon, eivätkä lakisisällöt nostaneet eduskunnassa suurta yleiskeskustelua kulttuurin linjoista. Säädetyt erillislait alkoivat ainakin jossain määrin ohjata osaltaan varojen käyttöä kaikissa kaupungeissa, myös Kotkassa.

Vuonna 1978 hallitus antoi selonteon siihen asti tehdystä ja toteutetusta taidepolitiikasta. Selonteko oli ensimmäinen laatuaan, ja sitä seurasi kaivattu taidepoliittinen keskustelu eduskunnassa. Kulttuuriministerinä toimi tällöin vasemmistolainen Kalevi Kivistö. Taidepoliittinen selonteko pitäytyi taiteen saralla, sillä kulttuurikomitea tuotti oman komiteamietintönsä. Lopputoteamuksena yleistavoitteiksi asetettiin taiteen ja kulttuuri-toiminnan turvaaminen, palvelujen tarjonnan kehittäminen ja kansanvaltaistaminen, taideharrastustoiminnan vireyttäminen ja kansainvälisen kulttuuriyhteistyön kehittäminen. Eduskunta oli pääsääntöisesti yksimielinen kulttuuri-toiminnan kehittämisen tarpeista. Osa SMP:n, perustuslaillisten ja kokoomuksen edustajista ilmaisi ärtymyksensä kulttuurin kentän politisoitumisesta, johon ei heidän mukaansa pitänyt lähteä mukaan.³¹⁰

Aloitteiden määrä nousi eduskunnassa 1970-luvulla erityisesti siitä syystä, että eri kulttuurijärjestöt pitivät yhteyttä kansanedustajiin. Julkisen tuen määrän kasvaessa myös taidejärjestöjen aktiivisuus lisääntyi. Eritoten näyttämö- ja säveltaide saivat merkittäviä summia rahaa.³¹¹ Poliitiikan tuloksia arvioitaessa radikaalismin merkitys näkyi sikäli, että rahoituksen osalta valtion tukea kanavoitui joillekin radikaalien valtaamille laitoksille. Kuitenkin poliittinen päätöksenteko esimerkiksi Kotkassa sujui aikaisemman kauden maltillisessa hengessä valtapuolueiden vetäessä linjaa ja ääri-vasemmiston jäädessä marginaaliin. Kulttuuriradikaaleilla oli kytkentöjä eduskuntaan, mm. Lapualaisoopperan tekijä Arvo Salo oli valittu eduskuntaan vuonna 1966. Nuorten yhteiskunnallista kulttuuriradikalismia pehmensi se, että nuoret saivat presidentti Kekko-esta jonkinlaisen ymmärtäjän.³¹² Kekko- sen rakentava rooli eri ryhmien suuntaan hillitsi ilmeisesti radikalismien henkeä.

309 Ks. liite I, lainsäädännön kehitys.

310 Mertanen (2009), s. 384.

311 Tuomikoski-Leskelä (1977), s. 263–264.

312 Mertanen (2009), 31.

Osin taustalla olivat Kekkosen hyvien idänsuhteiden ansiot. Silti samaan aikaan Suomella on Kekkosen kaudella todettu olleen myös erinomaiset suhteet läntiseen kulttuuriin ja taiteen kenttään.³¹³

Eduskunnan rooli kulttuuripolitiikan vetäjänä alkaa korostua, kun 1970-luvulla valmisteltiin lakia kuntien kulttuuritoiminnasta. Opetusministeriön hallinto uusittiin ja mitoitettiin paremmin vastaamaan tarpeita Johannes Virolaisen pääministerikauden (1964–1966) tuloksena vuodesta 1966 alkaen. Virolainen oli entinen opetusministeri ja tunki alan tarpeet hyvin. Uudistuksessa opetusministeriöön muodostettiin neljä osastoa: yleinen osasto, kouluosasto, korkeakoulu- ja tiedeosasto sekä kansainvälisten asiain osasto. 1960-luvulla oli jo käynnistetty myös taide- ja kulttuurihallintojen uudistusprosessit, jotka jatkuivat 1970-luvulla.³¹⁴ 1970-luvun alussa keskustalaisen Marjatta Väänäsen ministerikaudella (tutkimusaikana Väänänen toimi kulttuuriministerinä Kalevi Sorsan I hallituksessa 1972–1975 ja opetusministerinä Martti Miettusen III hallituksessa 1976–1977)³¹⁵ tukea alettiin määrätietoisesti suunnata myös ei-vasemmistolaisille toimijoille. Väänänen oli huolissaan muun muassa siitä, että jotkut instituutiot olivat liikaa vasemmiston vaikutuksessa, kuten vasemmistolaisten hallintaan ajautuneet Suomen Teatterikoulu ja Taideteollinen korkeakoulu. Väänäsen mielestä äärivasemmisto oli saanut liikaa rahoitusosuutta. Hän suuntasi tukea muun muassa kirjastoille ja musiikinopetukselle siitä syystä, että ”niissä ei suunniteltu vallankumousta”. Väänänen kannusti ei-sosialistisia järjestöjä ja tahoja perustamaan yhdistyksiä tasapuolisuuden aikaansaamiseksi. Ääriliikkeet suuttuivat tästä politiikan muutoksesta hyökäten Väänäsen kimppuun. Marjatta Väänäsen joutui arvostelun kohteeksi monien vasemmistolaisten kulttuuripiirien taholta. Tukea hän sai laajalta ei-sosialistien joukolta. Muun muassa kokoomuslaiset kutsuivat häntä ”hallituksen ainoaksi mieheksi”.³¹⁶ Kuntien kulttuurilain valmistelun ja päätöksen aikana ministerinä toimi SKDL:n puheenjohtaja Kalevi Kivistö (kulttuuriministerinä 1975–1976, 1977–1982, puheenjohtajana 1979–1985 jne.).³¹⁷ Kotkan tapaustutkimuksessa esiin nousevat aina tietyt päättäjät, ja sama kaava toteutuu kulttuurin saralla myös valtakunnan tasolla. Vahvat hahmot toimivat ja vaikuttivat joka tasolla luoden vakautta päätöksentekoon.

Kekkosen kausi loppui vuonna 1981, ja presidentiksi valittiin Mauno Koivisto. Samaan aikaan sijoittuu kommunismin alamäki. 1970-luvun jälkeen kulttuurielämässä oli havaittavissa kyllästymistä puoluepolitiikkaan. Palattiin taiteen sisältöjen pariin. Myös yliopistomaailmassa taistolaisuuden kannatus romahti

313 Kastemaa Heikki, taidekriitikon mielipide, HS 16.4.2010.

314 Mertanen (2009), 35–37.

315 Kansanedustajamatrikkeli, Marjatta Väänänen.

316 Mertanen (2009), s. 131–134.

317 Ks. Kansanedustajamatrikkeli, Kalevi Kivistö.

1980-luvun vaihteessa. Tilalle nousi epäpoliittisuus, yksilöllisyys ja muita arvoja.³¹⁸ Myös kotkalaiselle sosiaalidemokraattiselle perinteelle radikalismien hiipuminen ja presidentti Koiviston ajasta alkanut uusi kausi oli oletettavasti mieluista ja entisestään vakauttavaa aikaa. Sosiaalidemokraatit nousivat presidenttiä myöden ylimpään johtoon tuottamaan juuri sitä politiikan linjaa, jota Kotkassa oli yhessä kokoomusvetoisen oikeiston kanssa noudatettu jo pitkään. Demokratiakehitys tuki kulttuurilaitosten syntyä ympäri maata palvelemaan omia alueitaan. Kuntien kulttuuritoimintalaki eteni ja siinä määriteltiin kulttuuripolitiikan sisällöt. Tämän osalta tutkimuksen luku VI valottaa yksityiskohtaisesti lain käsittelyä sekä merkitystä kunnille ja kaupungeille.

318 Mertanen (2009), 373–375.

4.2 Rahoittajaksi kaupunki

Rahan arvo muuttui tutkimusajalla useaan kertaan. Summat on tutkimuksessa muutettu pääasiassa vuoden 2008 eurotasoon, jotta niiden vertailtavuus olisi selkeämpää. Vuoden 2008 rahanarvon selville saamiseksi on tutkimuksessa käytetty vuosille 1860–2001 Tilastokeskuksen antamia rahanarvokertoimia. Laskelmissa on huomioitu rahauudistukset.³¹⁹ Seuraavassa taulukossa on kulttuurin rahoituksen kasvun hahmottamiseksi laskettu euromäärävertailuja Kotkan kaupungin kulttuuritoiminnan nettokustannuksista vuosina 1950 ja 1980 ja summat on suhteutettu vuoden 2008 hintatasoon.³²⁰

Taulukko 8

	1950	1980
Kirjasto	115 357	1 293 554
Työväenopisto	70 761	365 381
Museo	1 424	289 102
Avustukset (musiikki/kulttuuri/taide)	43 432	109 350
Teatterin kaupungin osuus	120 684	1 467 604

1950-luvulla avustusta saavia edellytettiin toimimaan kaupungin omaleimaisen kulttuurin parhaaksi. Aikavälillä annettiin tiettyinä vuosina erityisiä tukisummia eli kasvu ei ollut ihan tasaista. Esimerkiksi vuonna 1956 Kotkan kaupunginhallitus antoi Kotkan seudun musiikkiopistolle sen 10-vuotisjuhlan kunniaksi 500 000 markkaa tukea. Teatteri kunnallistamisen myötä oli saanut jatkuvasti suurenevan rahoitusosuuden. Samaan aikaan teatterin johtokunta sai myös moitteita siitä, että menojen kasvua ei ollut pidetty kurissa. Kaupunginhallitus huomautti Kotkan kaupunginteatterin johtokunnalle vuonna 1956, että teatterille ei tulla enää lisätalousarviossa esittämään myönnettäväksi ylimääräistä avustusta.³²¹

Teatterin rinnalle oli tullut niin monta muuta toimijaa, että kokonaisuudessaan kaupungin rahoitusta valmistelevien tahojen, kuten kaupunginhallituksen ja musiikkilautakunnan, piti miettiä kokonaisuutta uudelta pohjalta. Tämä käy ilmi kunnalliskertomuksesta vuodelta 1956, sillä kertomuksen mukaan kaupungissa todettiin kirjaston, opiston ja koulujen harrastetilojen rakentamisen tuovan suuria kustannuspaineita. Kustannuspaineista huolimatta perustettiin toimikuntia suun-

319 http://www.stat.fi/til/khi/2008/khi_2008_2009-01-16_tau_001.html. Ks. tilinpäätöstiedot Kka, Kunnalliskertomus 1950, osa I, lopun liitteenä tilinpäätös s. 19–21, Kunnalliskertomus 1980, s. 139, 162–165, 178–179.

320 Ks. laskulogiikka, http://www.stat.fi/til/khi/2008/khi_2008_2009-01-16_tau_001.html.

321 Kka, Kotkan kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1956, s. 57–58.

nittelemaan uusien tilojen rakennuttamista.³²² Kaupunginhallituksen työtehtävät olivat nykypäivän näkökulmasta arvioituna todella moninaiset, sillä moni pienikin asia käsiteltiin ja keskusteltiin kaupunginhallituksessa, vaikka rahoitusta olisi jo valmisteltu musiikkilautakunnassa tai uudessa kuvaamataidetoimikunnassa.

Kirjaston rahoituksesta

Seuraavassa taulukossa on kirjaston vertailuluvut markkoina vuosilta 1958, 1968 ja 1978. Tässä taulukossa vertailu on tehty vuoden 1978 markan arvon mukaan, sillä luvut ovat suoraan Auli Rintaluoman tutkimuksesta. Karhulan ja Kymin kirjastot yhdistettiin 1977 kuntaliitoksessa Kotkaan:³²³ Summat antavat kuvaa siitä, miten varoja käytettiin kokonaisuudessaan asukaskohtaisesti ja miten paljon kokonaisuudesta käytettiin kirjallisuuden hankintaan.

Taulukko 9

vuosi	Kotka mk/as	(Karhula mk/as)	(Kymi mk/as)	Kirjallisuus Kotka mk/as	(Kirjallisuus Karhula mk/as)	(Kirjallisuus Kymi mk/as)
1958	20,95	8,77	4,02	6,10	3,24	2,41
1968	36,72	23,87	8,47	7,23	6,42	3,59
1978	81,87			15,94		

Kustannukset nousivat nopeasti. Kirjaston osalta vuoden 1963 kirjastolaki määritteli aikaisempaa tarkemmin henkilökunnan kelpoisuusvaatimukset ja tilavaatimukset valtionavun saamiseksi, mikä oli ongelma eritoten sivukirjastojen hoitamisessa. Vaateiden täyttämiseksi kustannukset nousivat – Kotka myös toimi poliittisten ryhmien tahdon mukaisesti niin, että lainsäädännön vaateet haluttiin täyttää ilman siirtymäaikoja. Valtio alkoi myös tukea uusien kirjastotilojen rakennuskustannuksia, mikä tuki kaupunkien rakennushankkeita ja asetti myös paineita varsinaisen sisällön pitämiseksi laadukkaana. Kotkan kaupunginvaltuusto huomioi budjeteissaan kirjastotalon suunnitellun, mistä oli keskusteltu jo useita vuosikymmeniä.³²⁴ Kirjastolaitoksen talous oli valtionosuuksista riippumatta suurimmalta osin kaupungin omaa rahoitusta. Kotkan osalta ongelmana oli hajanaisuus, koska kaupunki oli levittäytynyt saarille ja kirjastopalveluja oli haluttu luoda eri puolille saarta – kaupunki oli myös ottanut kustannettavakseen aikaisempia yksityisiä lainaamoja. Hajanainen kaupunkirakenne aiheutti alusta alkaen väistämättä enem-

322 Kka, Kotkan kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1956, s.12.

323 Taulukon tiedot on poimittu laajasta taulukosta Rintaluoma 1980, s. 92.

324 Rintaluoma (1980), s. 13–15.

män tila- ja henkilöstökuluja kuin niissä kaupungeissa, joissa pärjättiin vähemmillä rakennuksilla. Vuonna 1979 huoneistomenot olivat kokonaismenoista laskettuna 36 % ja henkilöstömenot 40 %, mikä kertoo, että itse toiminnan sisältöön käytetyt menot olivat valuneet alhaisiin prosentteihin.³²⁵ Tilanne oli muuttunut rahoituksen painopisteissä todella paljon aikaisempiin aikoihin verrattuna, sillä kirjaston alkuvaiheessa lähes kaikki menot olivat suuntautuneet puhtaasti aineistohankintoihin.

Teatterin kasvavat kulut

Teatteriin oli panostettu Kotkassa sekä valtuuston että myöhemmin kaupungin hallituksen päätöksin eniten, vaikka se ei ollut pakollista. Teatterin menojen kasvu ei ollut yksin Kotkan ongelma, vaan kulut nousivat valtakunnallisesti kolminkertaisiksi vuosina 1962–1972 ennen kaikkea henkilöstökulujen kasvun takia. Tutkimusten mukaan kunnalliset teatterit olivat enemmän riippuvaisia julkisista tuista kuin yksityiseltä pohjalta toimivat teatterit. Kunnallistamisten jälkeen teattereiden omien tulojen prosentuaalinen osuus vähitellen pieneni. Huonoina taloudellisina aikoina kaupungin rahoituksen määrä lisääntyi entisestään. Näin kävi teattereiden osalta hankalalla 1960-luvulla, jolloin henkilöstökulut kasvoivat. Toisaalta katsojamäärät ja lipputulot pienenivät. Pikkuhiljaa päättäjät hyväksyivät lisämäärärahapäätöksillään sen, että teatterien talous oli turvattava julkisin varoin ja että pääsylippujen tuloilla ei enää olisi suurta merkitystä. Uusi systeemi toi mukanaan sen, että laitosteatterit tulivat täysin riippuvaisiksi kaupungin avustuksista ja toisaalla uusille ryhmäteattereille ei ollut tarjota kaupungin tukea juuri lainkaan.³²⁶ Kotkan kaupunginteatterissa pyrittiin hillitsemään jatkuvasti kasvavia kustannuksia ja suunnittelemaan tarkoin kaikkien yksityiskohtien kulut. Tämä johti siihen, että 1960-luvun lopulla alettiin pohtia uudelleen alueteatterimallia, joka ei kuitenkaan sellaisenaan toteutunut.³²⁷

Vuosien 1962–1972 aikana kuntien osuus yleisesti teattereiden resursoinnista nousi 35 prosentista runsaaseen 50 prosenttiin. Valtion osuudet laskivat suhteessa kasvaviin kokonaismenoihin, samoin selkeästi lipputulojen ja muun tulon määrä. Kotka sijoittui 1960-luvun lopulla teatteriystävällisten kaupunkien kärjessä heti Turun jälkeen toiseksi. Tapiolan tutkimuksessa vertailtiin kaupungin antamaa rahoitusta suhteessa asukaslukuun – huomioiden myös teatterin kävijämäärä ja toiminnan laajuus.³²⁸ Summat ovat triviaalitietoa, mutta ne kertovat huimasta kustannusten noususta. 1970-luvulla Kotkan kaupungin maksuosuus kasvoi entisestään. Kaupunki kustansi vuonna 1978 teatterin menoista 70 %, kun samaan

³²⁵ Rintaluoma (1980), s. 91.

³²⁶ Sallanen (2009), s. 189–194.

³²⁷ Tapiola (2008), s. 148, 194.

³²⁸ Tapiola (2008), s. 194.

aikaan lipputulot kattoivat 20 % ja valtion tuki 10 % menoista.³²⁹ Teatterin talouteen vaikutti enenevässä määrin näyttelijöiden työehtosopimukset. Työaikojen lyheneminen vähensi ensi-iltojen määrää kymmenestä seitsemään.

Myös muut toimijat ammattimaistuvat ja kulut kasvavat

Työväenopiston toiminta oli jo aikaisemmin ollut ammattimaista, mutta kustannukset nousivat silti huomasti henkilökunnan palkkojen nousun ja tilakustannusten takia. Toiminnassa ei tapahtunut sisällöllisesti erityisen ratkaisevia muutoksia, eli lähinnä kyse oli yleisten kustannusten kasvusta. Vuonna 1950 Työväenopiston menot olivat 1987 680 markkaa³³⁰, rahanarvokertoimella (0,0356 kerrottuna) 70 761,4 euroa. Vuoteen 1980 mennessä työväenopiston toimintamenot olivat netto-osuudeltaan 817 407,08 markkaa, (0,4470) eli 365 380,96 euroa. Opiskelijoita oli noin 7 600 ja opetustunteja 18 600.³³¹

Vuonna 1963 Kotkaan perustettiin kaupunginvaltuuston päätöksellä kaupunginorkesteri, mikä tarkoitti merkittävää rahallista panostusta.³³² Orkesterin perustamista oli suunniteltu jo kauan, ja musiikkilautakunta oli toiminut pitkään (1929 alkaen). Voi todeta, että orkesteri perustettiin Kotkaan verrattain myöhään. Aluksi orkesterilla ei ollut varsinaista konserttisalia. Tilaratkaisut tehtiin vasta 1980-luvun taitteessa.

Kymenlaakson museoseura vastasi pitkään museotoiminnasta yksityisenä toimijana. Kaupungin osalta kyse oli pienistä avustussummista, vuoden 1950 tilinpäätöksen mukaan kaupungin avustus oli 40 000 markkaa³³³, rahanarvokertoimella 0,0356 euroiksi muutettuna 1 424 euroa. Työhön sisältyi paljon talkoo- ja vapaaehtoistyötä. Kaupungin museolautakunnan alaisuudessa alkoi museotoiminta vuoden 1967 alusta. Tehtävää oli aluksi paljon: työsuunnitelman tekoa, suojeltavien kohteiden kartoitusta, kansalaisaloitteiden käsittelyä, esineistöä luetteloitavaksi, uuden museon suunnittelutyötä yms. Silti rahaa varattiin maltillisesti.

Talousarvio vuodelle 1968 oli 77 120 markkaa, josta suurin osa eli lähes 70 000 markkaa oli Kotkan 90-vuotisjuhlan kunniaksi järjestettävän valokuva- ja asemakaavanäyttelyn kuluja varten.³³⁴ Vuoteen 1980 mennessä museon nettoimenot olivat nousseet huomattavasti, markkamääräisesti summaan 646 760 markkaa, kertoimella 0,4470 euroissa 289 101,72. Summa sisälsi tällöin museon tilavuokrat, ammattimaisen henkilöstön kulut, maakunnallista museotoimintaa

329 Tapiola (2008), s. 191.

330 Kka, Kunnalliskertomus 1950, s. 19.

331 Kka, Kunnalliskertomus 1980, s. 139.

332 Kka, Musiikkilautakunta, Ca2, 1946–1971, pöytäkirja 4.9.1964, 85 §.

333 Kka, Kunnalliskertomus 1950, s. 20, tilinpäätös lopussa.

334 Kka, Museolautakunnan kokous 7/1967, 4 §, Talousarvio 1968, Liite 2/7.

sekä näyttely-, tutkimus- ja julkaisutoimintaa. Myöhemmin kulut kasvoivat toiminnan, henkilöstön ja tilojen lisääntyttä.

Lainsäädäntöä syntyi museotoiminnan osalta varsin myöhäisessä vaiheessa, sillä vasta vuonna 1972 eduskunta säätöi lain Museoviraston perustamisesta. Museoiden valtionosuusjärjestelmä kehittyi myöhemmin.³³⁵ Museotoimintaan, kuten muuhunkin kulttuuritoimintaan, liittyi alusta asti matkailua. Alueen museot olivat suosittuja matkailukohteita.

Toimintaa isojen tukisummien ulkopuolella

Avustussummat muulle kulttuuritoiminnalle kuin teatterille, työväenopistolle, kaupunginorkesterille ja museotoiminnalle eivät kasvaneet lainkaan samassa suhteessa, vaan ne joutuivat tyytymään pieniin tukisummiin.³³⁶ Vuonna 1960 kaupungin avustussumma ilman musiikkitoimintaa oli kokonaisuudessaan 500 000 markkaa, sen vuoden kertoimella 0,0211 muutettuna 10 550 euroa.³³⁷ Muiden menojen kasvaessa huomasti rahanarvokertoimen antama lukuvertailu kertoo, että muun, toisin sanoen mainittujen kulttuurilaitosten ulkopuolisen, kulttuurin kentän avustussummat eivät kasvaneet samassa suhteessa. Rahamääriä tutkittaessa voidaan todeta, että vuosina 1968–1975 poliittisin päätösin suunnattiin sekä valtion että kunnan tasolla rahasummia määrällisesti eniten taidelaitosten toimintaan. Valtion tuki hakeutui edelleen Etelä-Suomen suurimpiin aluekeskuksiin, joissa suurimmat laitokset toimivat. Markoissa yli puolet kaikista määrärahoista käytettiin näyttämö- ja säveltaiteen toiminnan tukemiseen.³³⁸

Rahoituksen keskittyminen tiedostettiin Kotkan kaupungissa selkeäksi ongelmaksi. Tilanteen parantaminen nähtiin yhtenä perusteena myös kulttuuritoimen keskittämiseksi – sille, että demokraattisesti valittu päättäjien joukko kaupungissa huolehtisi kaikista kulttuurin ja taiteen alueista koordinoitusti ja tasapuolisesti. Tapaustutkimus (5.4) valottaa sitä, miten uusi kulttuurilautakunta pyrki koordinoimaan ja nostamaan tukisummia tarpeen mukaisesti.

4.2.1 Kaupunkien tukipolitiikka samankaltaistuu

Valtioneuvoston asettama kulttuurikomitea selvitti vuoden 1974 mietinnössään kaupunkien ja kauppaloitten kulttuuritoimintaan osoittaman tuen määrää vuosina 1968 ja 1971. Selvitys antoi käsityksen suomalaisten kaupunkien tukipolitiikan yleistilanteesta. Kulttuurilaitosten ulkopuoliseen kulttuuritoimintaan kunnat saivat valtionavustusta sattumanvaraisesti, lähinnä läänien taidetoimikunnilta avustuksia

335 Ks. lopun liite I, lainsäädännön kehitys.

336 Ks. lisää tietoa Kotkan kulttuuriavustuksien muista saajista tapaustutkimuksesta sivuilta 168–216.

337 Kka, Kunnalliskertomus 1960 osa I, s. 240–241.

338 Kangas (1983), s. 141–143.

projekteihin tai vastaaviin yksittäisiin toimenpiteisiin. Pääosa kaikkien kaupunkien kulttuurimäärärahoista suuntautui kulttuurilaitosten tukemiseen ja varsin vähän muuhun kulttuuritoimintaan.³³⁹ Yhteissummmana kaikki kaupungit käyttivät arvion mukaan noin 1,5, miljoonaa markkaa harrastustoiminnan avustamiseen, mikä oli alle 5 % kaupunkien ja kauppaloitten kaikista taidemennoista.³⁴⁰ Tämä herätti huomiota, ja harrastustoiminnan tukisummien nostaminen nousi kulttuurikomitean tavoitteeksi luotaessa pohjaa kuntien kulttuuritoimintalaille.

Kuntatason kulttuurihallintoon haluttiin lain turvin kulttuuriasioihin perehtyneitä viranhaltijoita. Lakiehdotuksen mukainen kulttuurilautakunta mahdollistaisi kuntien sisällä määrätietoisen kulttuuripolitiikan harjoittamisen, suunnittelun ja niveltämisen yleiseen kuntasuunnitelmaan. Ehdotuksen tarkoituksena oli harrastajataiteen edellytyksien parantaminen perustamalla kulttuuritoiminnan ohjaajien toimia, osoittamalla valtionavustusta tilojen aiheuttamiin kustannuksiin sekä vahvistamalla paikallistasolla kulttuurityön toimintaedellytyksiä.³⁴¹

Opetusministeriön tutkijan Paavo Hoikan hahmottelema työnjako oli, että valtion tehtävänä olisi säätää lait, turvata kansalaisten oikeudet ja hoitaa valtakunnalliset hallinto, kulttuuri- ja sosiaaliset tehtävät. Kunnille paikallisina itsehallintoyhdyskuntina tulisi antaa mahdollisuudet hoitaa yleiset paikalliset hallinto-tehtävät ja jäsentensä kulttuuritarpeiden tyydyttäminen. Hoikka muistutti, että jo ruhtinashovit kilpailivat taiteensuosijain maineesta ja esitti toiveen tulevaisuuden kaupungille:

*Voitaneen pitää houkuttelevana ajatusta, että tavanomainen kilpailu veroäyrien pienuudesta muuttuisi kilpailuksi siitä, että terveellä taloudellisella pohjalla työskentelevä kunta voisi sosiaalisten laitosten lisäksi esittää kuntansa jäsenille täysipainoista taidetta ja siten myötävaikuttaa asukkaidensa henkisen elämän rikastuttamiseen ja vapaa-ajan entistä parempaan käyttöön.*³⁴²

Kansainvälisesti vertailtuna Hoikan mukaan oli olemassa hyvin samankaltaista tendenssiä. Yleisesti ottaen monet Euroopan valtiot rakensivat hyvinvointimallejaan ja niiden sisään jonkinlaista kulttuurihallintoa.³⁴³ 1960-luvulla yleistyi näkemys siitä, että taide on osa yleistä yhteiskuntapolitiikkaa. Taiteelle tuli antaa legitiimi asema yhteiskunnassa ja sen edellytykset piti turvata julkisella rahoituksella. Uudistusten kannalta merkittäväksi nousi ylipormestari Lauri Ahon 1960-luvulla

339 Mietintö 1974, s. 133.

340 Mietintö 1974, s. 72.

341 Mietintö 1974, s. 118–119.

342 Hoikka (1966), s. 129–136.

343 Hoikka (1966), s. 135–136.

vetämän valtion taidekomitean työ. Sen pohjalta eduskunta päätti laista taiteen edistämiseksi (1967). Sen mukaisesti Suomeen perustettiin seitsemän taidetoimikuntaa aikaisempien taidelautakuntien sijaan. Keskuselimeksi perustettiin Taiteen keskustoimikunta. Perustettiin myös läänien taidetoimikunnat. Aikaisemmasta harkinnanvaraisesta tukemisesta tuli osin lakisääteistä taiteen edistämistoimintaa.

1970-luvulla taiteen tuki taiteilijoille, laitoksille, järjestöille ja taiteen koulutukseen kehittyi ja kasvoi paitsi lakisääteisesti myös ohjauksellisesti ja organisatorisesti.³⁴⁴ Läänintaiteilijajärjestelmä ja läänin taidetoimikunnan jakamat avustukset olivat ainoita selkeitä merkkejä siitä, mitä lisäarvoa valtakunnalliset panostukset ja uudistukset toivat Kotkalle. Nämä olivat markkamääräisesti pieniä asioita, mutta niillä oli merkitystä monille kotkalaisille. Yleinen kulttuurimyönteinen ajattelu saattoi edesauttaa ja nopeuttaa päätöksentekoa Kotkassa, sillä Kotkan päättäjien enemmistö halusi profiloitua kulttuurikaupunkina. Siinä mielessä tämä tutkimuksen luku kokonaisuudessaan 1950-luvulta alkaen todistaa, että Hoikankin esittämä toive kaupunkien vapaaehtoisesta kilvoittelusta oli Kotkassa toteutunut.

Paula Tuomikosken mukaan 1970-luvulle tultaessa vakiintui käsitys, että koska yhteiskunta tuki taidelaitoksia ja yksityisiä taiteilijoita, oli kansalaisille taattava yhdenmukaisia edellytykset sekä vastaanottaa taidepalveluksia että harrastaa kulttuuria. Taidetoiminta ja sen rahoittaminen tulkittiin poliittiseksi toiminnaksi, josta päätetään kuten muustakin politiikasta eli parlamentaaristen voimasuhteiden mukaisesti.³⁴⁵ Läänien taidetoimikuntien resurssit lisääntyivät 1970-luvun alussa vuosittain.³⁴⁶ Näillä kaikilla toimenpiteillä oli vaikutusta Kotkan kaupungin kulttuurielämään, sillä Kotkassa oli hyvin samankaltaisia pyrkimyksiä.

Kaikkien kaupunkien halukkuus kehittää palvelujaan ei ollut yhtä voimakasta. Kaikki eivät myöskään halunneet sitä, että harkinnanvaraisesta tuesta siirryttäisiin lakisääteiseen.³⁴⁷ Kaupunkiliitto pyrki kartoittamaan kaikkien kaupunkien kulttuuritarjontaa ja siihen käytettyjä markkoja. Kaupunkiliiton julkaisuissa näkyi kaupunkien ero suhteessa muihin kuntiin: kuntia ja kaupungeja ei kaupunkien mielestä voitu kulttuuripalvelujen näkökulmasta verrata toisiinsa. Muun muassa Suomen Kunnallislehdessä 7/1972 silloinen kaupunkiliiton toimitusjohtaja L.O. Johanson totesi, että ”ihmiskunnan tulevaisuus on kaupungeissa”. Hän toteaa, että kehitys kulkee maataloudesta teollisuuteen, teollisesta toiminnasta palveluyhteiskuntaan ja siitä todennäköisesti edelleen kuluttaja- ja vapaa-aikakeskeiseen yhteiskuntaan.³⁴⁸ Kaupunkiliitto teki selvää pesäeroa pienempiin kuntiin: kulttuu-

344 Tuomikoski-Leskelä (1977), s. 65–66.

345 Tuomikoski-Leskelä (1977), s. 9.

346 Mertanen (2009), s. 67.

347 Mm. Mertanen (2009), s. 91–92.

348 L.O. Johanson, Mikä on kaupunkien tulevaisuus ja miten kaupunkien tehtävät muuttuvat? Suomen kunnallislehti 7/1972, s. 21–22.

ripalvelut olivat yksi kaupungeja ja kuntia erottava tekijä, sillä ammattimaiset kulttuurilaitokset sijaitsivat pääsääntöisesti kaupungeissa.³⁴⁹ Kaupungeissa myös kulttuurin kaupallistumisen ilmiöt samaistivat maaseutua nopeammin ihmisten kulutustottumuksia. Elokuvat, televisio-ohjelmat, lehdet, musiikki ja muoti kie-toutuivat Suomessa etenkin 1960-luvulta alkaen nuorisolle suunnatun mainonnan isoksi kokonaisuudeksi.³⁵⁰

349 Erityisesti kunnissa oli hyvin negatiivista suhtautumista kulttuurin rahoittamiseen. Tästä kertoo muun muassa Helsingin Sanomien silloisen toimittajan Mattiesko Hytösen juttu. Jutussa muutamat kunnanjohtajat tunnustivat, että kulttuuri on sektori, jolta ensimmäisenä karsitaan määrärahat, ja että kulttuuritoiminta ei vuonna 1980 säädetystä laista huolimatta nouse painotetusti esiin. HS 18.5.1980, ks. Kangas (1983), s. 148

350 Mm. Heinonen Visa (2003), Nuoriso mainonnan kohteeksi – kovaa menoa ja meininkiä, teoksessa Peltonen, Kurkela, Heinonen (toim.), Arkinen kumous. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva. Helsinki 2003, s. 113, 127.

4.3 Kulttuuritoimijat eriytyvät harrastajiin ja ammattilaisiin

4.3.1 Päättäjät kulttuuritoiminnan mahdollistajina

Työn lähtökohta on tutkia kunnallispoliittisten toimijoiden – yksilöiden, ryhmien ja puolueiden – roolia ja merkitystä kulttuurin toiminnallisten päätösten tekijöinä. Työn muuttujavertailu on osoittanut, että kunnallispolitiikasta tuli ensisijainen kulttuuritoiminnan mahdollistaja Kotkassa 1950-luvulta alkaen. Kunnallispolitiikka näyttäytyi kulttuurihallinnon lisääntymisessä ja kaikissa kulttuuripalvelujen rahoituspäätöksissä konkreettisella tavalla niin, että kaupunki otti kulttuurin palveluja tuotettavakseen ja kustannuksia rahoitettavakseen. Kotkassa ei vielä ollut kulttuurihallinnon valmistelevia virkamiehiä, jolloin käsiteltävien asioiden valmisteluun ja suunnitteluun osallistui myös keskeisiä poliitikkoja – tällöin heidän roolinsa toimijoina oli vielä monipuolisempi kuin pelkkä päätöksentekijän rooli. Poliitikoilla oli samaan aikaan valtaa myös valtiollisessa politiikassa, jossa tosin laki- ja rahoitusesitysten taustalla oli jo tällä aikajaksolla suuri määrä alan virkamiesten asiantuntemusta ja sen myötä virkamiesten vallankäyttöä kulttuuripoliittisena toimijana.

Valtion tasolla eduskunnan päättäjät vaikuttavat viimeisellä tutkimuksen aikaperiodilla aikaisempaa enemmän kaupungin toimijakenttään. Vaikutus näkyi konkreettisimmin kotkalaisille kulttuuritoimijoille myönnetyissä valtionosuuksissa. Yhdenmukaistavan valtiollisen politiikan vuoksi isoimmat rahoitusta saavat toimijat, kuten kirjastot, teatterit, orkesterit ja museot, alkoivat 1970-luvulle tultaessa kaikissa kaupungeissa enenevässä määrin vähitellen muistuttaa toisiaan suhteessa aikaisempaan kauteen. Aikaisemmin esimerkiksi tila-, henkilöstö-, mitoitus- tai pätevyysvaatimukset eivät olleet niin selkeästi valtion rahoituksen kriteerejä. Sama ilmiö näyttäytyi Kotkassa, jossa eduskunnassa päätetyn sääntelyn lisäksi poliitikot tekivät samansuuntaisesti omassa vallassa olevia asioita tukien eniten suurimpia toimijoita. Voidaan todeta, että Kotkan kaupungin merkittävänä toimijoina poliitikkojen enemmistö päätti isojen kulttuuritoimijoiden tuesta siunaten sen, että nämä saivat suurimman osan rahoituksesta.

Toimijakenttä ammattimaistuu ja ”laitostuu”

Toimijakentän keskittymisellä ja ammattimaistumisella oli sekä myönteisiä että kielteisiä seurauksia. Myönteistä oli se, että päättäjien pyrkimyksenä oli rahoituksen myötä taata jokaiselle kaupunkilaiselle ilmainen ja laadukas kirjastopalvelu tai mahdollisuus käydä esimerkiksi teatterissa hyvin edulliseen hintaan. Kielteistä kehitystä oli se, että ammattitoimijat alkoivat kasvavien kulujen kattamiseksi saada suurimman osan rahoituksesta kaupungin varoista. Tämä tiedostettiin ongelmaksi 1970-luvulla, jolloin rahoitustuki jo selkeästi keskittyi isoille toimijoille.

Kaupungissa haluttiin kuitenkin turvata myös pienten kulttuuritoimijoiden elinmahdollisuudet, ja tämän ristiriidan ratkaisuyrityksiä pohdittiin mm. perustetussa kulttuurilautakunnassa.³⁵¹ Kotkassa pidettiin keskustelutilaisuuksia esimerkiksi teatterielämän tulevaisuudesta. Valtion näyttämötaidetoimikunnan edustaja Pekka Lounela kritisoi vuonna 1971 Kotkassa pidetyssä keskustelussa laitosteattereita siitä, että kaikki pyrkivät olemaan Kansallisteatterin pienoiskuvia. Näissä keskusteluissa puhuttiin jo taidetoimijoiden ”laitostumisesta”. Lounelan mielestä maakuntateattereiden olisi kannattanut pyrkiä profiloitumaan omaleimaisemmalla tavalla. Samaan aikaan Kotkan kaupunginhallituksessa esiintyi kritiikkiä Kotkan kaupunginteatterin kustannusten nousua kohtaan.³⁵² Isojen toimijoiden yhdenmukaistumisen prosessi kuitenkin hyväksyttiin kritiikistä huolimatta.

Kirjasto ja sen asiakkaat toimijoina

Kirjasto oli ensimmäinen Kotkan kaupungin tarjoamista kulttuuripalveluista. Sen merkitystä suomalaisille kulttuurin kuluttajille on selvitetty muun muassa siten, että Suomen kirjastoseura keräsi 90-vuotisjuhlan kunniaksi (vuonna 2000) perinnekeräyksen aiheesta ”kirjasto muutti elämäni”. Kirjan aloittaa kotkalaiskuvaus 40-luvulla syntyneeltä henkilöltä. Ote kertomuksesta:

- Vanhempi veli tuli yhtenä päivänä kotiin nippu kirjoja kainalossaan. -*
- *Mist sie noi sait?*
 - *Lainastost*
 - Isoveli esitteli ylpeänä uudenuutukaista kirjastokorttiaan.*
 - Olin pitkään vaiti, sitten uskalsin kysyä:*
 - *Ilmaseks vai?*
 - *No totta kai ilmaseks. Ei kai se muuten mikää lainasto oo.*
 - Eikä niitä kirjoja omaks saa, ne pitää palauttaa.*
 - *Saanski miekii? Ja oman kortin?*
 - *Et.*
 - Petyin niin, että vedet tulivat silmiin. Isoveli huomasi ja yritti lohduttaa:*
 - *Et viel. Sit vast ku meet kouhuu. Mut jos sie haluat nii sie voit tulla seuraaval kerral mun kaa ja mie voin lainata sulle jotaa. Mun kortil, lupasi isoveli armollisesti.*
 - Kaksi päivää sain aamusta iltaan kättää veljeä kirjastoreissulle ennen kuin tämä jäkätykseeni kyllästyneenä lähti. Siitä tuli unohtumaton reissu. Asuimme Kotkassa. Kirjasto oli kaupungintalon*

³⁵¹ Tavoitteita, problematiikkaa ja päätöksentekoa kuvataan tältä osin yksityiskohtaisesti tapaustutkimusta käsittelevässä luvussa.

³⁵² Tapiola (2008), s. 191–193.

- alakerrassa torin laidalla. Lastenosastolle kavuttiin suuret portaat toiseen kerrokseen.*
- *Siel pitää sit olla hiljaa, opasti isoveli viisaasti. Haukoin henkeäni nähdessäni kirjojen paljouden. Hyllyt olivat koreita, riveittäin kirjoja. Hyllysten välistä näkyi aina vain uusia hyllyjä ja lisää kirjoja. Katselin tyrmistyneenä. En voinut käsittää miten tästä valtavuudesta voisi löytää juuri sen kirjan jonka haluaisi.*
 - *Eti rauhas, isoveli kuiskasi. Ilmota sit mulle ku oot löytäny. Minä etsin. Mutten kauan. Melkein ensimmäisenä käteni tarttui valtavaan ihmeeseen. Muumipeikko ja pyrstötähti. Siitä alkoi elämys, joka ei ole jättänyt minua rauhaan yli neljäänkymmeneen vuoteen.*
- (Mies s. 1940-luvulla, asui lapsena Kotkassa, sittemmin Rovaniemellä)³⁵³

Samaisessa kirjassa on kerätty kaikenikäisten suomalaisten kirjastokokemuksia. Suomalaisille lapsille lastenkirjastot avasivat myös uusia mahdollisuuksia ja huomioivat lapsen tarpeita vanhempien varallisuudesta riippumatta. Kirjastoissa alettiin pitää satutunteja ja muuta kasvatuksellista kulttuuritoimintaa lapsille ja nuorille. Kotkalainen toimittaja, kansanedustaja Antero Kekkonen (synt. Kotkassa 1946) kuvaa nuoruutensa eli 1950-1960-lukujen taitteen kirjastokokemuksia kaupungintalon alakerran kirjastossa:

Ensi alkuun ei runokirjoja minulle lainattu, vaan käskettiin mennä lasten puolelle. Pian opin, että hyllystä voi siepata aikuisten kirjan ja lukea sitä lasten puolella. Kirjan palautus paikalleen pois lähtiessä tapahtui samalla tavalla, vaivihkaa. -- Kirjasto oli ahdas ja sokkeloinen, mutta sen tunnelma kiehtoi selittämättömällä tavalla. Kirjastossa kaikki vaikutti viisaalta, lainaajatkin.³⁵⁴

Kekkonen oli kiinnostunut lukemistaan runoista, mutta toteaa ajan hengestä, että vaikka kirjastolla oli ylevä rooli sivistystyössä, ei työläispojan harrastuksista voinut juuri kertoa kavereille. Kirjasto oli kuitenkin joissain tapauksissa ainoita paikkoja, joissa saattoi halutessaan toimia tai tutustua maailmaan vastoin ennako-odotuksia suhteessa omaan sukupuoleen tai sosiaaliluokkaan, kuten Antero Kekkonen kuvaa:

Runojen lukemisesta ei ollut syytä suuremmin huudella. Varjelin mainetani, sillä ikäiseni pojat eivät runoja lukeneet. Tytöt kenties lukivat, mutta

353 Korpisaari Jaakko ja Maisa Lovio (toim. 2000), Kirjasto muutti elämäni. Kirjasto mukana elämässä. Forssa 2000, s.9–10.

354 Kekkonen (2012), s. 86.

*heitä en tuntenut. Jollekin aikuiselle asiasta mainitsin ja sain kuulla, että runoa on vain semmoinen, missä on loppusointu. Runot iskivät mielentilaan – eivät vain Saarikosken, vaan runot yleensä. Ne sopivat ulkopuolisuuden tunteeseen, jota kuljetin mukani. Parempaa paikkaa kuin kirjasto ei sellaisille tunteille ollut.*³⁵⁵

Kirjasto alkoi olla monen toimijan kohtaupaikka, sillä Kotkassa kirjasto pyrki laajentamaan lainaamisen ohella toimintakenttäänsä monenlaisen kulttuurin kohtaupaikaksi. Vuoden 1962 kirjastolain mukaisesti Kotkassa perustettiin johtokunnan tilalle kirjastolautakunta, jonka tehtävänä oli pohtia tulevaisuuden kirjaston tehtäväkenttää. Sivukirjastojen määrä väheni Kotkassa 1960-luvulla kolmeen (Tiutinen, Hovinsaari ja Metsola), sillä muut olivat uusien säädösten puitteissa joko huoneistojen tai kirjaston hoidon takia riittämättömiä.³⁵⁶

Kirjaston toiminnallisen kehittämisen vuoksi toivottiin kokonaan uutta kirjastotaloa. Tämä haave keskustakirjastosta toteutui, kun uusi kirjastotalo valmistui myönteisen poliittisen rakentamispäätöksen jälkeen kesällä 1977.³⁵⁷ Valtio antoi tukea uusien kirjastotilojen rakennuskustannuksiin 10–40 % kuluista, mitä kirjastotalon puolestapuhujat korostivat perustellessaan päättäjille tarvetta. Kaupunginvaltuusto päätti rakentamisesta 25.5.1972, jolloin se hyväksyi alustavaksi budjetiksi 4,2–4,7 miljoonaa markkaa. Lopullisesti kirjastorakennus maksoi kaikkineen noin 13 miljoonaa markkaa. Valtionosuuksien saaminen rakennushankkeelle ei mennyt aivan kulujen mukaan, koska rahoituspäätökset tehtiin valtion osuudesta liian alhaisista arvioluvuista.³⁵⁸

Uuteen taloon sijoitettiin kirjaston lisäksi Kotkan seudun musiikkiopisto sekä auditoriotila, ala-aulaan jäi myös suunniteltu tila taidenäyttelytoiminnalle. Rakennuksesta muotoutui näin toiminnallisesti kulttuurin monitoimitalo. Kirjastotalo saattoi vaikuttaa myös siihen, että 1970-luvulla lainausluvut jatkoivat kasvuaan noin 20 vuosilainaan henkilöä kohden ja erilaisia tapahtumia järjestettiin aikaisempaa enemmän.³⁵⁹

Kotkan ammattiteatteri

Kaupunginteatterin siirtyminen kunnalliseksi laitokseksi (valtuuston päätös 1950) vaikutti käsitykseen kunnallishallinnon sisällöistä: Kotkan kaupunginjohtaja Martti Viitanen arvioi myöhemmin valtakunnallisilla teatteripäivillä (vuonna 1965) reilun kymmenen vuoden kokemuksella sitä, miten taide-elämän ylläpitäminen ja

355 Kekkonen (2012), s. 85–86.

356 Rintaluoma (1980), s. 13–15.

357 Rintaluoma (1980), s. 24–26.

358 Rintaluoma (1980), s. 65.

359 Rintaluoma (1980), s. 66.

suosiminen käsitettiin Kotkassa yhdeksi kunnallishallinnon tehtävistä.³⁶⁰ Rahoitusosiossa läpikäytävät panostukset teatteriin todistivat, että juhlapuhe kulttuurin merkityksestä piti tässä suhteessa paikkaansa. Teattereiden kunnallistamista tutkineiden Aimo Halilan ja Minna Sallasen mukaan kunnallistaminen ammattilaisuuden takaamiseksi toteutettiin yleisesti ensin sellaisissa kaupungeissa, joissa teatteriperinteet olivat joko suhteellisen lyhyitä tai kunnallishallinto vasemmistovoittoista. Usein taustalla oli myös työväestön teatteriperinne sekä poliittinen vaatimus tasa-arvosta saatavuudessa.³⁶¹ Tätä tutkimusta varten tehdyssä haastattelussa Kotkan teatterikenttää tutkinut Hannu Tapiola kertasi menettelytapoja ja esitettyjä perusteita:

Kun teatteri kunnallistettiin, sosiaalidemokraatit ja kokoomus jakoivat luottamuspaikat. Kaupunginjohtaja Lindgren rinnasti teatterin koulun kaltaiseksi sivistystekijäksi. Verner Veistjä ei nähnyt 1958 julkaistussa teatterin 50-vuotishistoriassa, että ohjelmistopolitiikka olisi kunnallistamisen jälkeen muuttunut.³⁶²

Teatterin kehityskaari kertoo, että 1950-luvulta alkaen kaupunki osallistui paitsi halusta myös pakosta, jotta saatettiin pysyä mukana kansallisessa ammattiteatterin kehityksessä ja tason ylläpitämisessä. Kotkan tapauksessa taustalla oleva vasemmistoenemmistö oli varmasti merkittävä tekijä, mutta samalla kunnallistamista puolsi myös oikeisto, sillä heille teatteri oli tärkeä symboli. Kunnallistaminen oli askel vielä pidemmälle vietyyn ammatillisuuteen, pois harrastajateatterista. Harrasteryhmiä syntyi ja ylläpidettiin tämän jälkeenkin, mutta kaupunginteatterille syntyi kiistaton ykkösasema.

Nuorisoteatteri loi Kotkan kaupunginteatteriin modernia ilmettä

Vaikka kotkalaisnuoriso ei aktivoitunut erityisen mittavasti politiikassa, nuorisoteatterin puolella 1960-luvun loppu oli kuitenkin varsin aktiivista ja menestyksestä aikaa, ja kaupunginhallitus tuki nuorten aktiivista teatteritoimintaa. Aloite omasta nuorisoteatterista tuli nuoriso- ja retkeilylautakunnalta, joka oli järjestänyt aikaisemmin suosittua teatteriviikon. Teatteriviikon tilaisuuksiin oli osallistunut keskimäärin sata nuorta. Taustalla olivat kansainväliset ja kansalliset teatterimaailman tuulet. Muun muassa Englannista oli rantautunut Suomeen uusia yhteiskunnallisia näytelmiä, joissa päärooleissa oli uutuutena nuoria, systeemiin vihaistuneita miehiä. Suomessa esimerkiksi Kaj Chydenius vaikutti merkittävästi

³⁶⁰ Tapiola (2008), s. 146–148.

³⁶¹ Sallanen (2009), s. 62–63 ja Halila (1984), s. 487.

³⁶² Hannu Tapiolan haastattelu 3.9.2010. Tapiola on paitsi historioitsija myös muun muassa entinen kansanedustaja ja Kotkan kaupunginjohtaja.

teatterimaailmassa tuoden nuoria eturintamaan laulamaan uudenlaista kabareeperinnettä, joka sisälsi protestilauluja. Kotkalainen nuoriso pohti ohjelmapolitiikkaa ja vaati vuonna 1969 Kotkaan 700 allekirjoituksen listalla Hair-musikaalia. Kotkan kaupunginteatteri vastasi nuorten huutoon ja kiinnitti ohjaaja Reijo Paukun tekemään Hair-musikaalia 40 kotkalaisnuoren kanssa. Tämä oli Suomessa esitetyistä Hair-musikaaleista kolmas, ja se saavutti valtavan suosion. Vuonna 1970 näytelmän näki noin 20 000 ihmistä, näytöksiä oli 56. Kotkan musikaalia keuhuttiin erityisesti joukkovoiman käytöstä, ottaen huomioon, että solistit olivat pääsääntöisesti nuoria ja kokemattomia esiintyjiä.³⁶³

Myös työväenopisto järjesti innostuksen vallitessa nuorisoteatterikokeilun, jossa valmistettiin pienimuotoisia esityksiä, muun muassa Marja-Leena Mikkolan Laulun tuhannesta yksiestä. Nuorisoteatteritoiminta vakiintui kuitenkin kaupunginteatterin alaisuuteen. Ohjaaja Reijo Paukku vaikutti vuodesta 1973 asti merkittäväällä tavalla sen innostavaan ilmapiiriin. Paukku valitsi usein aiheiksi klassikoita, joita modernisoitiin, esimerkkinä pop-Kalevala vuonna 1974. Jos Hair oli 1960-lukulaisuutta edustanut musikaali, 1970-luvulla vastaavan kohun aiheutti Jeesus Kristus – Superstar, joka esitettiin vuonna 1980. Reijo Paukun vetämän nuorisoteatterin tuloksena kaupunginteatterin katsojaluvut nousivat, ja teatterilla oli moderni imago. Sen lisäksi, että Paukku valitsi ajankohtaisia näytelmiä, hän keskittyi myös teatterin uudennaisiin tulkintoihin.³⁶⁴

Kiinnostavaa oli se, miten innokkaasti teatteri täytti nuorten toiveet. Vaikka kyse oli ehkä muoti-ilmiöistä, kuten Hairin kohdalla, lopputuloksena oli aitoa osallistumista ja uusia kulttuurisisältöjä. Jeesus Kristus – Superstar -näytelmän ensi-illan aikaan paikalla oli varmuuden vuoksi poliisipartio. Missään vaiheessa esitykset eivät yllyttäneet mielenosoituksiin tai vastaavaan, vaan teatteria esitettiin vain estradilla.³⁶⁵ Myös muut isot kulttuuritoimijat huomioivat 1970-luvulla tuotannossaan eri ikäryhmät. Myös kaupunginorkesterin ohjelmistotuotantoon sisältyi normaalin kausiohjelman lisäksi nuorisokonsertteja, koulukonsertteja sekä muuta eri väestöryhmiä huomioon ottavaa.³⁶⁶

Museotoimijoiden merkitys kasvoi

Harrastuspohjalta alkanut museotoiminta vakiintui olennaiseksi ja tärkeäksi osaksi myös kaupungin rahoittamaa toimintaa. Toisaalta se oli ammattimaistuessaan-kin kaksisuuntaista kanssakäyntiä, sillä museon pohjana oleva kokoelma koostui ihmisten ja yhteisöjen tekemistä esinelahjoituksista. Kymenlaakson museoseura ry:n toiminta Langinkosken keisarillisen kalastusmajan hoitajana ja Varissaaren

363 Tapiola (2008), s. 153-155.

364 Tapiola (2008), s. 155-157.

365 Tapiola (2008), s. 256.

366 Kka, Musiikkilautakunta, Ca 2, 1946–1971, Musiikkilautakunnan kokous 4.9.1964, 86 §.

kahvilatoiminnan pitäjänä oli merkittävää kaupungille sen lisääntyvän matkailutoiminnan kannalta.³⁶⁷ Vuonna 1966 perustettiin museolautakunta, jonka alaisuuteen perustettiin Kymenlaakson maakuntamuseo.³⁶⁸ Kaupungin omasta museosta muodostui ammatillinen yksikkö ajallisesti melko myöhäisessä vaiheessa, mutta se kasvoi nopeasti merkittäväksi julkiseksi toimijaksi. Kotkan museolautakunnan tehtävinä oli johtosäännön mukaan Kymenlaakson maakuntamuseon työn edistäminen ja valvominen, kaupungin historiallisten ja kansatieteellisten kokoelmien, muinaismuistialueiden ja muistomerkkien hoito sekä muinaisjäännösten tutkminen ja hoitaminen.³⁶⁹

Suomen museovirasto perustettiin vuonna 1972, minkä jälkeen valtakunnallinen toimintamalli sai muotonsa. Kulttuurihistoriallisten museoiden lisäksi taidemuseot saatettiin viraston alaisuuteen.³⁷⁰ Museotoiminnasta tuli pikkuhiljaa hyvin selkeästi säädeltyä toimintaa, jonka sisältöön kaupungilla oli rajallisesti sannottavaa. Kotkaan puuhattiin jo 1960-luvulla merimuseota, jonka tarkoitus oli esitellä Ruotsinsalmen meritaistelujen historiaa, nostaa laivahylyistä esineistöä ja elävöittää historiaa erilaisin tapahtumin. Hanketta perusteltiin matkailullisin näkökohdin.³⁷¹ Toisena tärkeänä pidettiin Kymminlinnan saamista tulevaksi museoalueeksi.³⁷² Näiden toteutuminen jäi tutkimusaikakaudella suunnitelmien asteelle.

Ammattimaista opistotoimintaa

Työväenopisto jatkoi perinteisellä linjalla ilman suuria muutoksia. Opiston tarjontaa vaihtui ajan ja tarpeiden mukaan palvelen kaupunkilaisia kirjoittamisen opetuksesta ruumiin kulttuuriin. Kaupungissa toimi vuodesta 1949 alkaen myös toinen, kristillis-yhteiskunnallisella pohjalla toimiva Toukolan kansalaisopisto, joka ylläpiti lastentarhaa ja tarjosi pienimuotoisesti samantapaista kurssitarjontaa kuin työväenopisto. Tarjontaa oli erityisesti nuorisolle. Kaupunki myönsi myös Toukolalle pientä avustusta.³⁷³ Kaupungissa oli myös opintorahaston johtokunta, joka myönsi kaupungin opintorahastosta kaupungissa asuville lahjakkaille ja vähäva-

367 Kka, Museolautakunnan kokous 2/1967. Seura oli vuokrasuhteessa valtioon toimiessaan Langinkosken keisarillisen kalastusmajan ylläpitäjänä.

368 Kka, Kaupunginvaltuuston päätös 29.9.1966. Kotkan kaupunginarkisto.

369 Kka, Kunnalliskertomus vuodelta 1972, Kotkan kaupunginhallituksen kokous 25.5.1972, s. 311.

370 Mertanen (2009), s. 266.

371 Kka, Museolautakunnan historian I kokous, 27.1.1967, 4 §.

372 Kka, Museolautakunnan kokous 2/1967, 6 §. Kymnlinna ei toteutunut ja on valmistelussa edelleen 2010-luvulla. Nykyisessä (2018) Kotkan kaupunkikuvassa ja matkailuelämässä museo on keskeinen matkailukohde: vuonna 2008 avattu Merikeskus Vellamo (sisältäen Suomen merimuseon ja Kymenlaakson maakuntamuseon, lisäksi Tietokeskus Vellamon) on arkkitehtonisesti palkittu rakennus. Lisäksi tutut Langinkosken Keisarillinen kalastusmaja ja linnoitussaaret ovat matkailukohteita. Kymnlinnan linnoituksen avaamisesta sen sijaan keskustellaan edelleen 1960-luvun tapaan.

373 Mm. Kivimäki (1958), s. 201.

raisille nuorille apurahoja opintojen tukemiseen.³⁷⁴ Kymenlaakson maakuntaliiton ylläpitämä Kymenlaakson kesäyliopisto tarjosi erilaista kurssitarjontaa Kotkassa ja Kouvolassa. Kesäyliopistolla oli valtakunnallinen opetussuunnitelma, joka sisälsi erilaista kulttuuritarjontaa.³⁷⁵

Toimijaryhmien kirjo lisääntyi ja muuttui

Läänintaitelijajärjestelmä muodostui Kotkalle erittäin merkittäväksi. Läänintaiteilija tuotti monenlaista toimintaa, muun muassa kirjoittajakursseja ja opistotoiminnan tapaista pitkäjänteistä ilmaisutaidon opettamista kotkalaisille. Läänintaiteilijakokeilu alkoi valtakunnallisesti 1970-luvun alussa niin, että työnantajana toimi läänin taidetoimikunta, mutta taiteilijaksi valitun henkilön palkan maksoivat valtio ja jokin läänin kunnista (kunnan osuus oli enintään puolet).³⁷⁶ Tällä tavoin Kotka sai 1970-luvun alussa oman kirjallisuuden läänintaiteilijan, joka oli erittäin merkittävä toimija kotkalaisessa kulttuurielämässä. Läänintaiteilija Matti Paavilainen oli myös asiantuntijajäsen vuonna 1973 perustetussa kulttuurilautakunnassa.³⁷⁷

Osa kaupungin yhdistystoimijoista säilyi pitkään samoina joko kehittyen tai näivettyen; musiikkilautakunta tuki perinteen jatkumona erilaisia harrastajapohjaisia soitin- ja lauluryhmiä sekä soittokuntia, joita edelleen usein leimasi jokin puoluetusta. Kotkan historia kuitenkin kertoo, että pikkuhiljaa soittajat alkoivat siirtyillä kokoonpanosta toiseen puoluetustoistaan huolimatta. Kotka oli myös kuorojen kaupunki. Tasokkaana pidettiin muun muassa perinteikästä (ei-vasemmistolaista) Kotkan laulumiehet -kuoroa, joka kohotti tasoaan ammattimaisten kuorojohtajien vetämänä. Vastaavasti työväen mieskuoroperinnettä piti yllä Mieskuoro Kisailijat, joka myös nosti tasoa ammattitaitoisten johtajien avulla 1950-luvulta alkaen. 1960-luvulla syntyi edelleen lisää kuoroja, muun muassa Kotkan kantaattikuoro, joka keskittyi esittämään vaativia passio-teoksia kirkossa.³⁷⁸ Kotkan kulttuurin saralla oli 1950-luvun jälkeen tilausta myös uudelle toiminnalle ja kansainvälisen toiminnan lisääntymiselle kuten ystävyysseuroille.³⁷⁹

Harrastelijapohjainen Kotkan taideseura toimi aktiivisesti. Taideseuraan kuului aluksi sekä ammattitaitelijoita että pitkälle edenneitä harrastajia. Jaottelu harrastajiin ja ammattilaisiin lisääntyi lähinnä taitelijoiden aloitteesta. Kotkaankin

374 Kka, Kunnalliskertomus 1972, KH:n kokous 25.5.1972, s. 312.

375 Sama, s. 313.

376 Halila (1984), s. 467.

377 Ensimmäisenä ja pitkäaikaisena kotkalaisena läänintaiteilijana toimi 1970-luvun alusta tutkimuskauden loppuun asti kirjailija Matti Paavilainen.

378 Saarinen (2002), s. 354–358, useiden toiminta jatkuu edelleen 2010-luvulla.

379 Ystävyysseurojen toiminnasta eri vuosina lisää Kotkan tapaustutkimuksessa s. 168–216.

perustettiin ammattitaiteilijoiden Taitelijaseura vuonna 1977.³⁸⁰ Kaupunki tuki taidetta ostamalla sekä paikallisten, kansallisten että kansainvälisten taiteilijoiden taidetta kaupungin kokoelmiin. Kuvaamataidetoimikunta järjesti 1970-luvulle asti näyttelyjä teatteritalossa. 1970-luvulta alkaen näyttelyjen pääpaikaksi tuli uuden kirjastotalon taidenäyttelyille varatut tilat. Erilaiset mittavat muistomerkit, kuten Väinö Aaltoselta tilattu Toivo Pekkasen hautamuistomerkki, puhuttivat sekä kuvaamataidetoimikuntaa että kaupunkilaisia.³⁸¹ Kuvaamataidetoimikunta myös aloitti kaupungin omistamien taideteosten laputtamisen hankintatiedoilla, mikä osaltaan loi ryhtiä kokoelmien ylläpitoon ja hankintapolitiikan suunnitteluun.³⁸²

Kaupunki pyrki järjestämään monipuolisia kulttuurimahdollisuuksia ja tuki useita toimijoita pienin avustuksin. Työväennäyttämö oli teatteripuolella suurin harrastajaryhmä. Kotkaan syntyi erilaisia pienempiäkin teatteriryhmiä nukke-teatterista alkaen. Näitä ammattilaisuudesta vapaita toimijaryhmiä käsitellään tarkemmin tapaustutkimuksen osiossa (kappaleessa 5.4) etenkin 1970-luvun toimintojen muotoutumisen osalta. Kotkan-Kymin musiikkiopiston toiminta laajeni tutkimusjakson loppupuoliskolla. Oppilaat olivat harrastajia, mutta opettajat olivat palkkaa nauttavia ammattiosajia. Kotkan musiikkiopistosta on lähtöisin merkittävä joukko monenlaisen musiikin tekijöitä. Vaikka musiikkikaupungin panokset olivat vähäiset pop- ja iskelmämusiikin tukemisessa, näiltä saroilta nousi useita kotkalaistaustaisia lauluntekijöitä ja laulajia.

Kulttuuritoiminnan alalla maan monet kauan toimineet järjestöt hakivat 1970-luvulla rooliaan. Järjestökenttä kritisoi valtakunnallisesti kehityskulkua peläten, että suunnitteilla oleva laki kuntien kulttuuritoiminnasta johtaisi vapaaehtoistyön vähenemiseen entisestään. Erilaisissa keskusteluissa oltiin huolestuneita siitä, alkaisivatko lautakunnat ohjata paikallistason toiminnan sisältöjä.³⁸³ Kotkan tapaustutkimuksessa valaistaan sitä, että järjestöväen joukossa oli havaittavissa enimmäkseen innostusta kaupungin kulttuurihallinnon kehittämistä kohtaan. Olettavasti toimijoilla oli samaan aikaan toive rahoituksesta omalle toiminnalleen. Kilpailua ja vertailua saattoi myöhemmin syntyä eri yhdistysten, soittokuntien ja rahaa anovien kesken, ei sinänsä yhdistysten ja kaupungin välillä.

380 Harrastajapohjainen oli perustettu 1947, lähteenä mm. Kotkan taitelijaseuran katalogi, nettisivu http://www.kotkantaiteilijaseura.net/english_index.php Kotkan taideseuran nettisivu <http://www.kotkantaideseuura.fi/www/>.

381 Kka, Kuvaamataidetoimikunta, CA1, 3/1961, 3 §.

382 Kka, Kuvaamataidetoimikunta, CA1 1957–1967, 1/1958, 5 §.

383 Kangas (1990), s. 110.

Kuva 9 Tutkimusajakaudelta ei juuri löydy kuvallisia tallenteita kulttuurin hallinnosta. Kuvassa Kotkan Museolautakunnan kokous 22.11.1976. Kuvaaja: Matti Salonen. Kymenlaakson museo/3154 (Kokouksessa läsnä puheenjohtaja Karl Reijasto, jäsenet Ida Koivisto, Leo Komppa, Tauno Nuutilainen, Ensio Pärssinen, Väinö Sinervo ja Einar Valleala sekä museoapulainen Raimo Päiviö ja sihteeri Marja-Liisa Ripatti. Poissa kh:n edustaja Juhani Saarinen. Kka, Museolautakunnan pöytäkirja 22.11.1976. Kokouksen pitopaikkana on museon toimisto, Kotkankatu 13).

Kulttuurimatkailua ja –tapahtumia

Kaupungissa toimi myös matkailulautakunta, jonka tehtävänä oli huolehtia matkailunähtävyyksistä, niihin liittyvästä tiedotuksesta sekä kaupungissa pidettävien kongressien järjestäjien avustamisesta ja kongressitoiminnan kehittamisestä.³⁸⁴ Tämä palveli kulttuuria. Kulttuuri palveli puolestaan myös matkailua, sillä matkailijat vierailivat teatterissa, konserteissa, museoissa ja kaupungin muissa kohteissa. Kotkassa luotiin suur tapahtumien perinne vuodesta 1962 alkaen, jolloin järjestettiin ensimmäiset Kotkan Meripäivät. Tapahtuman perustaminen liittyi siihen, että 1960-luvun alussa alettiin tehdä määrätietoisesti työtä Kotkan kaupungin ja sataman imagon kehittämiseksi. Ensimmäiset Meripäivät järjestettiin Nuor-kauppakamarin toimiessa pääorganisaattorina. Tapahtuma keräsi huimat 80 000 kävijää. Meripäivät-tapahtumaa varten perustettiin ensimmäisten Meripäivien jälkeen kaupunginvaltuuston päätöksellä kaupungin täysin omistama osakeyhtiö, Kotkan Meripäivät OY. Ohjelman konsepti oli alusta lähtien varsin samantapainen kuin se on edelleen 2010-luvulla: avaus, näyttelyjä, seminaareja, laivastovierailuja,

³⁸⁴ Kka, Kunnalliskertomus 1972, KH:n kokous 25.5.1972, s. 312.

laivojen esittelyä, olutkuureja ja musiikkia. Lisänä tuli muuta toimintaa, kuten Merimieslaulufestivaalit vuodesta 1969 alkaen. Toiminta järjestettiin aluksi isolla luottamusmiesten ja vapaaehtoisten ponnistuksella ilman ympärivuotista palkallista henkilökuntaa. 1970-luvulla talkoolaisia oli kuitenkin niin vähän, että oli pakko palkata vakinaista henkilökuntaa.³⁸⁵ Kotkan Meripäivistä kehittyi yksi Suomen suurimmista tapahtumista. Samalla se loi osaamista kehittää tapahtumien kenttää. Päivien ohjelmistossa kulttuurilla, taiteilla ja tieteillä oli vaihtelevasti osuutta.³⁸⁶

Ystävyyskaupunkitoimintaa

Kotka kasvoi ja kansainvälistyi. Kaupungin kansainvälisestä toiminnasta kulttuurivaihtoiheen tuli yksi toimijarypäs julkishallintovetoiseen toimintaan. Ystävyyskaupungeissa vierailivat sekä poliittiset delegaatiot että esiintyvät kulttuuritoimijoiden ryhmät. Sodan aikaan solmittu suhde Landskronaan muuttui 1950-luvulla avustussuhteesta kohti tasavertaista ystävyyskaupunkitoimintaa. Landskronan tanskalainen ystävyyskaupunki Glostrup muotoutui ilman virallisia sopimuksia luonnolliseksi kumppaniksi Kotkalle Tanskasta (vuodesta 1947 alkaen). Norjan osalta oli luotu ystävyysuhde Fradrikstadin kanssa (1940-luvulla), sillä Kotkassa vaikuttaneet sahojen perustajat olivat kotoisin niiltä seuduilta. Myös sen osalta jatko sujui kulttuurisen kumppanuuden merkeissä. Pohjola-Norden oli olennainen järjestö, joka toimi suhteiden tiivistäjänä. Vuonna 1955 Tallinna sinetöityi Neuvostoliitosta Kotkan ystävyyskaupungiksi. Ennen Kotkaa Suomen kaupungeista vain Turulla ja Lahdella oli ystävyyskaupunki Neuvostoliitosta. Tallinna-suhde koski läheisesti kulttuuria ja vapaa-ajan toimintaa. 1960-luvulta alkaen vierailut alkoivat olla vuosittaisia. Skandinavian ja Neuvostoliiton lisäksi suhteet luottiin Greiswaldiin Itä-Saksaan vuonna 1959, Gdyniaan Puolaan vuonna 1961 ja Lübeckiin Länsi-Saksaan vuonna 1969. Ystävyyskaupunkiverkko oli tiivis hyvin pitkään ja laajeni myöhemmin tutkimusajakajakson ulkopuolella lähinnä Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen. Ystävyysseuroista ja etenkin Suomi-Neuvostoliitto-Seurasta tuli pikkuhiljaa suurimpia yksittäisiä kulttuuritoiminnan avustuksen saajia, mikä käy ilmi myöhemmin tapaustutkimuksessa (5.4).³⁸⁷

385 Saarinen (2002), s. 383–384. Nykyään tapahtuma on suuri kesäfestivaali, jonka järjestää Kotkan kaupunki. (www.meripaivat.com)

386 Saarinen (2002), s. 313.

387 Saarinen (2002), s. 381–383.

4.3.2 Kotkalaisia ja valtakunnallisia näkemyksiä kulttuuripolitiikan tarpeista

Päätöksenteon pohjaksi kaupunginhallitus järjesti Kotkassa pidetyn taidepolitiikan seminaarin innoittamana laajapohjaisen kansalaistilaisuuden vuonna 1971. Kaupunkilaisten ja päättäjien kulttuuriseminaarissa linjattiin tulevaisuuden toimintojen osalta toiveeksi se, että kaupungissa tulisi olla kulttuurilautakunta. Kulttuurilautakuntaan olisi tämän suunnitelman mukaan valittu jäsenet niin, että eri taidealojen tasapuolinen edustus tulisi turvatuksi.

Kulttuurilautakunnan ja taideasiamiehen johtamaksi toiminnalliseksi paikaksi kaavailtiin perustettavaksi kulttuuriasiainkeskusta. Tämän lisäksi toivottiin toimintapisteitä, mahdollisesti kiertäviä kulttuuribusseja jne. Kulttuurikeskukseen sijoitettiin ideointitilaisuudessa mm. elokuvakeskus, kirjailijakeskus, teatterikeskus ja kuvataidekeskus. Nuorten toivottiin osallistuvan ammattilaisten johdolla toimintaan. Suunniteltiin myös, että kunnat, järjestöt, liikelaitokset ja sanomalehdet voisivat tilata perustettavista keskuksista toimintaa, esiintyjä, arvosteluja ja materiaalia jne.³⁸⁸ Tulevalle kulttuurilautakunnalle ja -hallinnolle luotiin paineita mahdollistajana ja rahoittajana. Koulujen roolin korostuminen näkyi kaikissa suunnitelupapereissa.

Pohdittiin myös taiteen kuluttajavalistusta. Kotkassa kulttuurilautakunnan perustamista käsittelevien lukuisten taustapapereiden ja kirjeenvaihdon seassa oli kuluttajaryhmäksi kutsutun ryhmän kannanotto siitä, mikä on yksilön kasvun ja persoonallisen kehityksen kannalta tarkoituksenmukaista. Paperi oli ilmeisesti liittynyt paitsi yleiseen kulttuurikeskusteluun myös peruskoulu-uudistukseen sekä keskusteluun taideaineiden määrästä. Paikallinen ryhmä vaati peruskoulujen opetusohjelmaan monenlaisia oppisisältöjä, ja toiveet toimitettiin eteenpäin. Kotkalaisten toiveena oli saada opetussuunnitelmaan muun muassa kamerataidetta.³⁸⁹ Toiminta oli tässä suhteessa hyvin asiakaslähtöistä ja osallistavaa, sillä kaupunkilaisilta kysyttiin, mitä he halusivat.

Valtion tasolla eri komiteoissa pohdittiin samaan aikaan kulttuurin jakelun kanavia. Kuntaa ja kaupunkia pidettiin organisoimisessa parhaana yksikkönä. Kaikessa pyrittiin huomioimaan toimijälähtöisyys. Valtioneuvosto asetti vuonna 1971 komitean, jonka tehtävänä oli selvittää sitä, miten kulttuuripalvelukset tavoittaisivat entistä paremmin eri kansalaispiirien kulttuuritarpeet. Käsitteellä kulttuuripalvelus komitea tarkoitti lähinnä taidetoimintaa ja vapaata kansalaistoimintaa.³⁹⁰ Mietintö valmistui vuonna 1974. Valtakunnallinen komitea kuuli työnsä

388 Kka, Kotkassa järjestetyn taidepolitiikan seminaarin lopputuloksena syntyneitä ideoita ja suosituksia, allekirjoitettu Kotkassa 26.8.1971 seminaarin päätteeksi (kansiossa nro 158).

389 Kka, Kuluttajaryhmän laatima paperi taiteen kokemisen edellytyksistä (kansio nro 158).

390 Kka, Kulttuurikomitean mietintö valtioneuvostolle 10.1.1974, s. III (Eduskunnan arkisto, Komiteamietintö 1974: 2).

aikana valtavan määrän asiantuntijoita ja eri alojen kulttuuritoimijoita. Komitean puheenjohtajana toimi kirjailija Arvo Salo, muina jäseninä olivat valtiotieteen kandidaatti Pekka Gronow, toimituspäällikkö Kaj Hagman, hallitusneuvos Olli Närvä, kirjastonhoitaja Keijo Perälä, varatuomari Pentti Sillantaus, tiedotussihteeri Tuomo Tirkkonen, filosofian kandidaatti Paula Tuomikoski-Leskelä, kirjailija Jouko Tyyri ja filosofian kandidaatti Kalevi Viljanen. Olennaista oli, että mietinnössä määriteltiin termi *kulttuuripolitiikka*, jonka piiriin katsottiin kuuluvaksi taide ja sen lähialueet. Taidetoimintojen lisäksi lähialueiksi tarkennettiin sisältyvän mm. kansansivistystyö, kulttuuriväritteinen järjestötoiminta, yleiset kirjastot, kulttuuripoliittinen tutkimus, omaehtoinen harrastustoiminta eri muodoissaan sekä huomattava osa joukkotiedotusta. Mietinnön laatijat totesivat, että tämä määritelmä vastasi kansainvälistyvää käytäntöä, joka oli omaksuttu mm. Ruotsissa ja kansainvälisissä järjestöissä, mm. Unescossa ja Euroopan neuvostossa.³⁹¹

Yhteiskunnan harjoittama kulttuuripolitiikka käsitti mietinnössä valtion keskushallinnon, aluehallinnon ja kuntien toimenpiteet kulttuurin alueella.³⁹² Julkisen sektorin kasvavalle roolille haettiin mietinnöllä tarvekartoitusta sekä arvovalintoja. Mietinnön aikalaistutkimukset kulttuurisosiologian alalta ovat korostaneet sitä, että kulttuurikäyttäytyminen on alettu nähdä sosiaalisena tapana, joka muun sosiaalisen käyttäytymisen tapaan opitaan vähitellen ympäristöstä. Toisaalta haluttiin etsiä toimenpiteitä vastaamaan kysymykseen, mitkä ovat taiteen tehtävät yhteiskunnassa ja minkälaisia toimenpiteitä ja toimijoita julkisin varoin pitäisi tukea.³⁹³ Mietintö toteaa, että ammatti, koulutus ja kasvatus ovat olennaisia tekijöitä kulttuuriaktiivisuuden lisääntymiseen, jotta kulttuuri tulisi kaikkien ulottuville.³⁹⁴

Yhteiskunnan rakennemuutos oli kaiken kaikkiaan mittavaa 1960-luvulta lähtien, sillä toimijoiden koulutusrakenne alkoi muuttua merkittävällä tavalla. Kaupunkilaisten ikärakenne ja elinkeinorakenteet muuttuivat, muuttoliike ja kaupungistuminen lisääntyivät sekä työn ja vapaa-ajan suhteissa tapahtui muutoksia lisääntyvän vapaa-ajan suuntaan.³⁹⁵ Palvelujen suunnittelussa kuvastuu usko yhteiskunnan ohjaavaan vaikutukseen ja siihen, että ohjauksella voidaan saavuttaa hyviä tuloksia. Tässä vaiheessa voidaan vielä nähdä aito usko siihen, että kansalaisia voidaan sekä eduskunnasta käsin että kaupungin hallinnoimana kasvattaa ottamaan ilolla vastaan tarjottu monipuolinen kulttuuriantti ja harrastusmahdollisuudet.

391 Mietintö 1974, s. 105.

392 Mietintö 1974, s. 105.

393 Mietintö 1974, s.73–75.

394 Mietintö 1974, s.86–87.

395 Mietintö 1974, s. 91.

4.3.3 Miten kävi vapaaehtoistyön julkishallinnon kasvaessa?

Tutkimuksen alkukaudella järjestö- ja yhdistystoiminta olivat todella keskeisiä yhteiskuntaa muuttavia voimia. Näin ei ollut enää samassa mittakaavassa tutkimuksen viimeisellä periodilla 1950-luvulta alkaen. Tarpeet olivat muuttuneet ja esimerkiksi poliittiset puolueet tarjosivat kaikille kotkalaisille yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuuden. Yhdistyskenttä eli ajan mukana, osa hiipui pois ja uutta syntyi tilalle. Osasta kulttuuritoimijoita, kuten teatterista ja museosta, tuli ammattilaisia, eikä heidän osaltaan voinut enää puhua vapaaehtoistyöstä. Tämä tutkimus on kuvannut tätä muutosta Kotkan kaupungin syntymästä aina 1980-luvun alkuun asti. Harrastustoiminta kylläkin lisääntyi ja monipuolistui. Samalla tukea saaneiden järjestöjen määrä kasvoi.

Pikkuhiljaa oletukseksi on saattanut nousta ainakin osittain se, että kaupungin odotettiin kattavan kulttuuritoiminnan kustannuksia niin, että katsojien tai osallistujien oma osuus jäi mahdollisimman pieneksi. Tutkimuksen historiallisen osuuden läpikäynti osoittaa sen, että aikaisemmin tietyt yksittäiset ihmiset olivat Kotkan kaupungissa henkilökohtaisesti kulttuurin takuumiehinä. Myös järjestöjen kulttuuritilojen kuten työväentalon rakennuttamisen vaatimia lainatakautuksia saatettiin taata omista kukkaroista.

Vapaaehto- ja yhdistystoimintaa on Suomessa tutkittu tämän työn aikajakson ulkopuolella. Muun muassa vuonna 1996 tehdyssä kansainvälisessä Johns Hopkins -hankkeessa (Comparative Nonprofit Sector Project) peilataan lähinnä 1970-luvulta alkanutta kehitystä. Vastaavaa tutkimusta ei ole tietääkseni saatavilla aikaisemmalta ajalta. Hopkins-hanketta koordinoi Suomen osalta Åbo Akademi, joka kartoitti edeltäneen kauden muutoksia ja teki kansainvälistä vertailua. Sen mukaan suomalainen yhdistystoiminta oli edelleen 1990-luvulla vireää eikä ollut missään vaiheessa pysähdyksissä. Osallistumisen mahdollisuuksia oli Suomessa lukuisissa järjestöissä: harrastus- ja kulttuurijärjestöissä, urheilu- ja liikuntajärjestöissä, sosiaali- ja terveysjärjestöissä, asukasyhdistyksissä, työttömien yhdistyksissä ja ympäristöjärjestöissä. Edelleen myös seurakunnissa oli hyvin laajaa ja monipuolista vapaaehtoistoimintaa. Merkittäviä vapaaehtoistoiminnan paikkoja olivat paikalliset tilat, kuten kaupunkien tarjoamat tilat, mummonkammarit sekä erilaiset työttömien ja nuorten toimintakeskukset. Kierrätyskeskuksiakin pyörittivät monilla paikkakunnilla työllistetyt ja vapaaehtoiset. Toimintamuodot olivat ajan saatossa muuttuneet vastaamaan kulloisiakin tarpeita ja kysyntää. Vuonna 1996 vapaaehtoisten lukumäärän koko kolmannella sektorilla arvioitiin olevan 655 000. Yhdistyksissä, ensisijaisesti paikallisyhdistyksissä, tehtiin vapaaehtoistyötä

yhteensä 123 miljoonaa tuntia. Kokopäivätyöksi muutettuna vapaaehtoistyöpanos oli runsaat 77 000 henkilötyövuotta.³⁹⁶

Tämä vertailu on kirjoitettu lähinnä taustaksi pohdittaessa, miten vapaaehtoistyö on muuttanut muotoaan, mutta ei todistettavasti ole missään nimessä päättynyt tai hiipunut. Käsillä olevan tutkimuksen aihe on kaupungin kulttuurin järjestämistavat ja pyrkimykset tuottaa kulttuuripalveluja kaupunkilaisille. Sen osalta ei ole olennaista keskittyä esimerkiksi siihen, miten ihmisten vapaaehtoistyö on saattanut muuttua yhteisölliseksi sosiaaliseksi toiminnaksi tai lähimmäisten auttamiseksi. Olisi kiinnostava ja tätä työtä täydentävä jatkotutkimuksen aihe tutkia vapaaehtoistyön määrää, laatua ja muutoksia Kotkan kaupungissa.

396 <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/the-johns-hopkins-comparative-nonprofit-sector-project>,
<http://www.kansalaisareena.fi/index.php?sivu=tovapaahttoim#VetoiSuomessa>
tai Helander Voitto ja Laaksonen Harri (1999), *Suomalainen kolmas sektori*, Helsinki 1999, s. 47.

5 KOTKAN KULTTUURILAUTAKUNNAN PERUSTAMINEN JA TOIMINTA 1973–1982

5.1 Lautakuntatutkimuksen lähtökohta

Kotkan kaupunginvaltuusto päätti lopullisesti kulttuurin aseman erillisenä hallinnonalana kaupungissa kulttuurilautakunnan perustamispäätöksen yhteydessä.³⁹⁷ Kotkan kulttuurihallinnon muotoutumisessa 1970-luku näyttäytyy olennaisena vuosikymmenenä ollen poliittisen suunnittelukauden huipentuma ja samalla tulevaisuuden rakenteen luoja. Tässä luvussa tutkimusote muuttuu johdannossa kuvaillun mukaan hallinnon kehityksen tutkimukseksi käyden yksityiskohtaisesti läpi sitä, miten poliittisella ryhmätoiminnalla päätettiin pitkän prosessin päätteeksi perustetun kulttuurihallinnon toiminnan sisällöt ja rahoitus. Tutkittaessa yksilöiden toimintaa poliittisessa luottamustehtävässä on yksityiskohdista mahdollista hahmottaa uudenlaisia lähestymistapoja.³⁹⁸ Hallintoa ei ole olemassa ilman siitä päättäviä ihmisiä, eikä julkisia palveluja ole ilman hallintoa.

Tässä tutkimuksen osiossa valotetaan myös tarkemmin luottamus- ja jatkossa virkamieskunnan mahdollisuuksia vaikuttaa kulttuuripolitiikan sisältöihin. Kulttuurilautakunnan päätösten osalta lähteet keskittyvät pääasiassa kulttuurilautakunnan tai muiden päättävien elinten (kaupunginhallitus, kaupunginvaltuusto) päätöspöytäkirjoihin, lisänä päätösten taustalla olevia asioita avaavat haastattelut. Tämä osio keskustelee vahvasti seuraavan luvun kanssa sikäli, että seuraavassa luvussa analysoidaan kulttuurilautakunnan tekemien päätösten sisältöjä suhteessa valtakunnalliseen kehitykseen. Tutkimuksen kannalta oli selkeämpää pitää kulttuurilautakunnan tutkimus rakenteellisesti sellaisena, että se keskittyi Kotkassa tehtyjen päätösten läpikäyntiin kronologisesti ja seuraavassa luvussa pohditaan Kotkan tilannetta suhteessa valtakunnalliseen kehitykseen ja alan tutkimukseen.

Tässä luvussa tarkastellaan kulttuurilautakunnan näkökulmasta muuttujavertailun toimijoita, rahoitusta ja politiikkaa yhtenä kokonaisuutena: lautakunnan puheenjohtaja ja jäsenet ovat päätoimijoita, jotka rahoittavat kaupungin kulttuuritoimijoiden kenttää ja samalla kuuntelevat, mitä toiveita kulttuuritoimijoilla on

397 Legitiimiksi hallinnonala muuttui virallisesti vasta lainsäädännön myötä (kuntien kulttuuritoimintalaki 1980), mutta tässä pohditaan sitä, milloin kulttuurihallinnosta tuli legitiimiksi verrattava hallinnonala.

398 Mm. Heikkinen Antero (1996), *Menneisyyttä rakentamassa*, Helsinki 1996, s. 47–48, 90. Lainaus teoksesta Heikkinen Antero (1993), *Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen*. Helsinki 1993, s. 23.

kaupungin suuntaan. Kotkan kulttuurilautakunnasta oli sen toiminnan alusta alkaen (1973) muovautumassa merkittävin kulttuurin yleislinjaaja ja koordinoija. Osa käsiteltävistä asioista vaikuttaa ehkä tutkimuskokonaisuuden laajuuden näkökulmasta marginaalisilta. Yksityiskohtien läpikäynti luo kuitenkin kokonaiskuvaa siitä, minkälaiselta pohjalta kulttuuria haluttiin tarjota kaikille kaupunkilaisille ja miten siinä uskottiin onnistuttavan. Kulttuurin tutkimuksen puolella on tutkimustietoa kuntien kulttuuritoimintalin sisällöllisistä onnistumisista tai epäonnistumisista yleisesti Suomessa. Tämä tutkimus tuo keskusteluun oman näkökulmansa. Kotkalaiset eivät toimineet irrallaan muista, vaan kaupungissa valmistelijat ja päättäjät olivat seuranneet tarkoin valtakunnallista keskustelua kulttuurin merkityksestä yhteiskunnassa – tähän on viitattu jo aikaisemmin tutkimuksen aikana.

Eduskunnan ja opetusministeriön 1960-luvulla käynnistämät tutkimukset, komiteatyöt ja luodut kulttuuripolitiikan sisällöt alkoivat osaltaan ohjata suomalaista kulttuurista itsemäärittystä sekä loivat suuntaa tulevalle kehitykselle.³⁹⁹ 1970-luvulle tultaessa hyvinvointivaltion yleisissä sivistyspolitiikan pyrkimyksissä oli saavutettu valtakunnallisesti paljon uusia tasa-arvon elementtejä: oli luotu peruskoulu, kehitetty ja alueellistettu korkeakoululaitosta, luotu tieteen ja taiteen tukijärjestelmiä ja parannettu opintotukea.⁴⁰⁰ Kotkan kulttuurinen itsemäärittäytyä täsmentyi kulttuurilautakunnan perustamisesta alkaen: kun paikallista, uutta kulttuuripolitiikkaa määriteltiin, ohjasivat tehdyt päätökset aikakauden kotkalaista itsemäärittystä ja korostivat senkin osalta poliittisen päätöksentekoprosessin roolia.

399 Heiskanen Ilkka (1994), Kulttuuripolitiikan pitkät linjat. Kansallisen kulttuurin prototyypistä hyvinvointivaltiolaisen kulttuuripolitiikan kautta kohti uutta – kenties monikansallista kulttuuria. Hyvinvointikatsaus (2) 1994, s. 6–9.

400 Autio (1997), 21.

5.2 Valmistelun taustalla kaupunkivertailu 1970-luvun alussa

Tämä tutkimus on kartoittanut Kotkan kaupungin päättäjien toimintaa ja siinä on tullut esiin, että he tekivät etenkin teatterin kunnallistamisesta alkaen (1951) aktiivista kulttuuripolitiikkaa ja suhtautuivat enemmistönsä johdolla hyvin myönteisesti kaupungin osuuden kasvattamiseen. Kaupunkien välinen tilanne tasoittui kuitenkin pikkuhiljaa, sillä monet kaupungit alkoivat valmistella samantapaista kulttuurihallintoa kuin Kotka.

Kotkan kaupunginhallitus lähetti 25.10.1971 kirjetiedustelun useaan suomalaiseen kaupunkiin, joiden tiedettiin profiloituneen kulttuuriasioissa. Jakeluun kuuluivat Nurmee (x), Espoo, Kouvolaa (x), Uusikaupunki (x), Kemi, Hämeenlinna (x), Pori (x), Tampere (x), Jyväskylä (x), Hyvinkää (x), Vaasa (x), Kuopio ja Lahti (x). (Rasti merkitsi sitä, että näistä kaupungeista vastattiin pyydetyn aikarajan sisällä.) Kotkan kaupunki pyysi tietoja muiden kaupunkien/kauppaloitten vastaavien lautakuntien johtosäännöistä, lautakunnan viran- tai toimenhaltijoiden palkkauksista ja kelpoisuusehdoista sekä muiden alaan liittyvien lautakuntien (kirjasto-, musiikki-, teatteri- tms.) toimintojen niveltämisestä mahdollisen kulttuurilautakunnan työskentelyyn.⁴⁰¹

Kartoituksella haluttiin etsiä parhaita toimintamalleja omalle jatkotoiminnalle. Vastauksia pyydettiin varsin nopeasti – kahden viikon kuluessa – eli asiaa valmisteltiin ripeällä aikataululla. Muiden kaupunkien vastauksista näkyy, että samaa asiaa selvästi valmisteltiin ja pohdittiin juuri tällöin useissa kaupungeissa. Lähtökohdat, tarpeet, ongelmat ja pohdinnat olivat oletettavasti näissä mainituissa kaupungeissa hyvin samankaltaisia.

Alla on poimintoja vastauksista, joista on kiinnostavaa huomata sosiaalidemokraattisten kunnallisjärjestöjen varsin samansuuntainen rooli Jyväskylässä ja Kouvossa. Samansuuntaisuus ei varmastikaan ole sattumaa, vaan asiaa oli ilmeisesti pohdittu myös puolueen sisäisesti:

Jyväskylän puolesta kaupunginhallituksen nimeämä taideasiamies, kaupunginarkistonhoitaja Hannu Kiiski vastasi, että Jyväskylässä kaupunginhallitus oli asettanut toimikunnan tutkimaan kulttuurilautakunnan perustamista vuonna 1966. Aloite oli tällöin tullut Jyväskylän sosiaalidemokraattiselta kunnallisjärjestöltä. Suora lainaus Kiisken kirjeestä:

Lautakunnan perustamiseen ei kuitenkaan ryhdytty eikä asiasta ole myöhemminkään enemmälti keskusteltu. Yhdysmiehenä Keski-Suomen

⁴⁰¹ Kka, Kotkan kaupunginhallituksen kirje kunnille 25.10.1971 (kopio löytyy taide- ja kulttuurihallintotoimikunnan kansioista nro 158).

läänin taidetoimikuntaan toimii kaupunginhallituksen nimeämä taideasiamies, jonka tehtävänä periaatteessa ja läänin taidetoimikunnan antamien ohjeiden mukaan olisi toimia eräänlaisena koordinaattorina kunnallisten eri kulttuuritoimintojen kesken samaten kuin kunnan alueella toimivien kulttuurilaitosten ja -yhdistysten kesken. Järjestelmä toimii ehkä pienehköissä kunnissa, mutta on mahdoton kaupungeissa.⁴⁰² Lähtökohtaisesti Jyväskylässä painotettiin kansalaismielipidettä: Kunnallisen kulttuurilautakunnan tarve voitaisiin periaatteessa selvittää kysymällä ihmisiltä millaisia kulttuuripalveluja ja miten paljon olisi heidän mielestään kunnan toimesta tarjottava. Useista seikoista johtuen tällainen selvitys, joka kohdistuisi puolueettomasti eri väestöryhmiin, on vaikea ja työläs toteuttaa.⁴⁰³

Vastaajan mukaan mietinnön tehnyt ryhmä piti kulttuurin koordinointia mahdotoman laajana tehtävänä Jyväskylän kokoisessa kaupungissa. Miksi näin oli, käy osin ilmi ja osin ei. Osin syynä voi olla se, että mietinnöstä kuultaa jonkinlainen vastahakoisuus uuden edessä ja lisäksi tekstissä painotetaan, että mikäli tällaiseen laajamittaiseen toimintaan lähdetään Jyväskylässä, tulee siihen myös antaa henkilöresursseja. Mietinnöstä kuultaa toisaalta modernina asiana se, että se painottaa kaupunkilaisten osallistumista ja kuulemista kulttuurityön suunnittelussa.⁴⁰⁴ Tältä osin sosiaalidemokraattisten kunnallisjärjestön aloite ja sen takana olleet kirjoittajat olivat todennäköisesti vaikuttaneet mietinnönkin sanamuotoihin ja suunnittelun lähtökohtiin.

Kouvola oli toiminut kulttuurisuunnittelussa varsin nopealla tahdilla. Kouvolan kaupunginvaltuusto oli kokouksessaan 2/1969 hyväksynyt kulttuurilautakunnan perustamisen ja sen johtosäännön. Johtosäännön mallina oli kirjeen tietojen mukaan käytetty Salon, Porin, Forssan ja Hyvänkään kaupunkien malleja, sillä näissä kaupungeissa toimi jo uusi elin kulttuurilautakunnan nimellä. Aloite oli tullut Jyväskylän tapaan Kouvolassa toimivalta sosiaalidemokraattiselta kunnallisjärjestöltä vuonna 1968. Aloitekirjeessä painotettiin, että kulttuuripolitiikka on kunnallispolitiikkaa, jonka muut tärkeät alat ovat mm. talouspolitiikka ja sosiaalipolitiikka. Kirjeessä arvosteltiin sitä, että Kouvolassa kuten muissakin nousevissa kaupungeissa on suunniteltu määrätietoisesti vain näiden muiden mainittujen kunnallispolitiikan alojen hoitoa. Esityksen mukaan kulttuuripolitiikka muodos-

402 Kka, Jyväskylän kaupungin vastaus, kaupunginarkistonhoitaja Hannu Kiisksen vastauskirje 8.11.1971 (kansiossa nro 158).

403 Kka, Jyväskylän KH:n asettaman kulttuurilautakunnan tarpeellisuutta tutkivan toimikunnan mietintö ehdotuksineen ja liitteineen (toimikunnan työ alkoi 19.9.1966, mietintö ja ehdotukset allekirjoitettu Jyväskylässä 15.8.1968).

404 Sama.

tuu taidepolitiikasta, tutkimus- ja tiedepolitiikasta, koulutuspolitiikasta, kansansivistyspolitiikasta, nuorisopolitiikasta sekä kotiseutu- ja matkailupolitiikasta.⁴⁰⁵

Lähinnä mainitun kunnallisjärjestön aloitteen innoittamana oli lautakunta perustettu Kouvolaan heti seuraavana vuonna. Johtosäännön mukaan uuden kulttuurilautakunnan tarkoituksena oli seurata ja edistää kaupungin sivistyselämän kehitystä sekä toimia kulttuuriharrastusten elvyttäjänä, tukijana ja ohjaajana. Tarkennettuina tehtävinä oli mm. eri kulttuuritahojen yhteistoiminnan edistäminen, kiinteän yhteistyön tekeminen muiden lauta- ja johtokuntien kanssa samoin kuin musiikkiopiston ja kansalaisopiston kanssa, laatia suunnitelmia kulttuuritoiminnan kehittämiseksi, suunnitella tilaisuuksia tieteen, taiteen ja muun sivistystyön edistämiseksi, tehdä ehdotus kaupungin talousarvioon otettavista kulttuurimäärärahoista (jotka eivät kuulu minkään muun lauta- tai johtokunnan toimialaan), tehdä ehdotuksia tutkijoille, taitelijoille ja kirjailijoille jaettavista määrärahoista, pitää yhteensattumien välttämiseksi luetteloa kaupungissa järjestettävistä kulttuuritapahtumista, laatia vuosittain toimintakertomus edelliseltä vuodelta ja suorittaa myös muita kaupunginhallituksen antamia tehtäviä. Lautakunnan jäsenistön pätevyysvaatimuksiksi kirjattiin, että valittavien tulee olla sivistystoiminnan eri aloilla toimivia kulttuuripoliitikkoja, joilla oli yhteiskunnallista kokonaisnäkemystä.⁴⁰⁶

Kouvolan kulttuurihallinnossa ei ollut päätoimisia virkoja, vaan kulttuurilautakunnan sihteerin tehtävät on liitetty kaupunginkanslian kansliasihteerin virkaan kuuluviksi. Kansliasihtööri Nuotio toteaa, että järjestely lienee väliaikainen eikä viranhaltijalle ole toistaiseksi vahvistettu johtosääntöä.⁴⁰⁷ Kouvola on Kotkaa lähellä sijaitseva kaupunki, jonka kanssa Kotka kilpaili maakunnan ykköskaupungin asemasta – siksi Kouvolan esimerkki varmasti vaikutti siihen, että Kotka halusi pyrkiä Kouvolan edelle kaikessa kehityksessä.

Mielenkiintoista oli se, että Kouvolassa lautakunnan jäsenillekin oli asetettu periaatteellisia pätevyysvaatimuksia, kuten yllä olevasta tekstistä voi lukea. Se, kenellä sivistystoimen eri aloilla toimivilla poliitikoilla olisi tämän jälkeen Kouvolassa paras yhteiskunnallinen kokonaisnäkemys, saattoi kriteerinä aiheuttaa jatkossa lautakunnan jäsenten valinnan vaikeutta. Kotka käytti eri kaupunkien vastausten toimintamalleja jatkossa hyväkseen, mutta tätä määritelmää ei Kotkassa kirjattu.

Hämeenlinnaan oli perustettu Suomen ensimmäinen kulttuurilautakunta jo vuonna 1946. Hämeenlinnan kansliasihtööri V. Mikkola lähetti Hämeenlinnan

405 Kka, Kouvolan vastaus Kotkan tiedusteluun, kirje Kouvolan kansliasihtööri Pirkko Nuotiolta 11.11.1971. (löytyy Kotkan arkistokansiosta nro 158), mukana Kouvolan kunnallisjärjestö r.y.:n kirje Kouvolan kaupunginhallitukselle 4.9.1968 (liitteenä Kouvolan kirjevastauksessa Kotkalle).

406 Kka, Kouvolan kaupunginvaltuuston kokouspöytäkirja 2/1969, n:o 54.

407 Kka, Kouvolan vastaus Kotkan tiedusteluun, kirje Kouvolan kansliasihtööri Pirkko Nuotiolta 11.11.1971. (löytyy Kotkan arkistokansiosta nro 158).

kaupungin musiikki- ja kulttuurilautakunnan johtosäännön vuodelta 1968, jolloin hallintoa oli uudistettu. Saatteessaan Mikkola toteaa, että virallisesti järjestettyä yhteistyötä musiikki- ja kulttuurilautakunnan, taidemuseolautakunnan ja kirjastolautakunnan kesken ei ollut. Johtosäännön mukaan musiikki- ja kulttuurilautakunnan tehtävänä oli hoitaa kaupungin musiikki- ja kulttuuritoimintaa sekä tehdä niitä koskevia aloitteita. Samalla se toimi kaupungin kulttuurihallinnon eri aloista huolehtivien lautakuntien sekä kulttuurin alalla työskentelevien vapaiden järjestöjen neuvottelevana ja suunnittelevana yhteiselimenä, järjesti julkiset juhlatilaisuudet kaupunginhallituksen hyväksymän suunnitelman mukaan sekä hoiti kaupungin musiikki- ja kulttuurisuhteita. Lautakunta myös huolehti Sibeliuksen syntymäkodista.⁴⁰⁸

Musiikki- ja kulttuurilautakunnan sihteerin tehtäviin kuuluivat asioiden valmistelu ja esittely, lautakunnan kirjelmien ja lausuntojen laatiminen, arkiston ja kaluston hoito ja luettelointi, suunnitelman teko seuraavan vuoden talousarvioksi, vuosikertomusehdotuksen laatiminen, Sibeliuksen syntymäkodin intendentin tehtävät, valtion ja muiden avustusten määräaikainen hakeminen, kaupungissa järjestettävien tilaisuuksien päivälistan pitäminen ja tiedottaminen sekä laskujen hyväksyminen, varmistaminen ja allekirjoittaminen lautakunnan puheenjohtajan kanssa.⁴⁰⁹

Vaikka Hämeenlinnaa pidettiin hyvin esimerkillisenä, sen saatteessa todettiin, että yhteistyö eri lautakuntien välillä oli vielä etsimässä muotoja eli selkeä koordinaatio puuttui täälläkin. Kotkan kannalta oli erityisen tärkeä selvittää se, kuka vastasi lautakunnan esittelystä ja asioiden toimeenpanosta missäkin, ja Hämeenlinnassa tämä kysymys oli ratkaistu niin, että sihteerin ja museon intendentin tehtävät oli yhdistetty samalle päätoimiselle tekijälle.

Tampereen kaupungin puolesta vastasi kanslias sihteeri Iiro Tuominen kirjeellään 11.11.1971. Hän kertoi, että tuona ajankohtana Tampereen kaupungissa ei ollut taide-, kulttuuri- tms. hallintokuntaa, joka olisi kattanut kaikki taidteen ja kulttuurin alat. Vilkkaasta toiminnasta johtuen oli päädytty hajautettuun organisaatioon. Tampereella oli tuolloin perustettu erikseen musiikkilautakunta (johtosääntö hyväksytty 1971), kuvataidelautakunta (johtosääntö hyväksytty 1970), museolautakunta (1968) jne. Teatterit olivat erillisten kaupungin tukemien osakeyhtiöiden omistamia.⁴¹⁰ Tampereen uusien lautakuntien johtosäännöissä oli

408 Kka, Hämeenlinnan kaupungin musiikki- ja kulttuurilautakunnan johtosääntö, kv. hyväksynyt kokouksessaan 19.12.1968.

409 Kka, Hämeenlinnan kaupungin musiikki- ja kulttuurilautakunnan johtosääntö, kv. hyväksynyt kokouksessaan 19.12.1968.

410 Kka, Tampereen kaupungin vastauskirje 11.11.1971, kirjoittajana kanslias sihteeri Iiro Tuominen, (kansiossa nro 158).

määritelty pätevyysvaatimuksia.⁴¹¹ Tampereella oli siis jo pätevää virkamieskuntaa hoitamassa lautakuntien päätösten toimeenpanoa ja asioiden valmistelua ammattimaisesti ja hyvän hallintotavan mukaisesti. Tampereella korostuu kaupungin koon vuoksi se, että isoissa kaupungeissa toimijoita oli enemmän ja kulttuuritarjontaa samaten. Isot kaupungit eivät olleet ilmeisesti tästä syystä suunnannäyttäjiä kunnallisen kulttuurihallinnon kehittämisessä, koska isoissa kaupungeissa oli hyvin monenlaista kulttuuritarjontaa.

Yleisesti kaupunkien malleista voisi todeta, että kulttuurihallinto oli kehittynyt tai kehittymässä suhteellisen samansuuntaisesti kaikissa vertailukaupungeissa. Kotkassa oli jo aikaisemmin ollut musiikkilautakunta, kuvaamataidetoimikunta, kirjastolautakunta jne., mutta varsinainen koordinoiva kulttuurilautakunta puuttui. Kotka halusi olla kulttuurikaupunkina nousevien kaupunkien listalla, kuten kilpailevan Kouvolan kaupungin edustajatkin omalta osaltaan asian ilmaisivat. Valmistelua yhdenmukaisti selvästi se, että sosiaalidemokraattinen liike toimi koko maassa laajasti samansuuntaisin sanakääntein. Kunnallisjärjestöt olivat ainakin Jyväskylässä ja Kouvolassa esittäneet lautakuntia hyvin samanlaisin sanakääntein. Yhteisenä ongelmana kaikissa verrokki-kaupungeissa oli hallinnon organisoimattomuus, toimeenpanevan henkilökunnan vähäisyys, ilmeinen puute resursseista sekä erilaiset päällekkäisyydet ja toiminnan koordinointi jo olemassa olevien lautakuntien kesken.

Kaupungit alkoivat siis tämänkaltaisin selvityksin vertailla, kuka oli edistysellisin kulttuuriasioissa.⁴¹² Kotka pyrki ottamaan vastauksista parhaat käytännöt omaan työhönsä. Kotkassa isojakin rahoituspäätöksiä perusteltiin paitsi sillä, että panostukset kulttuuritoimintaan kannattivat, myös sillä, että haluttiin olla modernien kulttuurikaupunkien etulinjassa. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on korostaa kunnallispoliitikkojen aktiivista roolia kulttuurikaupungin rakentajina ja tutkia, milloin tehtiin aktiivisemmin uudenlaisia päätöksiä (murroskaudet) ja milloin tyydyttiin vallitsevaan tilanteeseen (jatkuvuudet).

411 Kka, Tampereen kaupungin museolautakunnan johtosääntö, hyväksytty kaupunginvaltuustossa 18.12.1968 ja Kka, Tampereen kaupungin kuvataidelautakunnan johtosääntö, hyväksytty kaupunginvaltuustossa 16.12.1970.

412 Tutkin myös, löytyykö verrokki-kuntien kaupunki- ja seutuhistorioista näkökulmia tutkimusaiheeseeni ja nimenomaan tähän kaupunkivertailuun. Tämä oli lähinnä täydentävää tutkimusta ja kävin läpi uusimpia kaupunki- ja seutuhistorian teoksia. Mitään erityistä uutta tietoa ei noussut esiin. Anu Lahtisen vuonna 2017 valmistunut Hyvinkään seudun historiateos nostaa historiasta esiin kaupunkilaisia, joiden vaikutus oli paikallisen kulttuuriperinnön kannalta erityisen laaja. Hän tuo esiin joitain kotiseudun kulttuuria rakentaneita kaupunkilaisia, joita Lahtisen mukaan moni alueen toimija saa kiittää. Mainitut henkilöt olivat kulttuurivaikeuttajia, mutta eivät niinkään asioista päättäviä henkilöitä eli kyse ei ole aivan samasta näkökulmasta. Lisää Lahtinen Anu (2017), Hyvät, pahat ja hyvinkääläiset. Hyvinkään seudun historia. Hyvinkään kaupunki ja Kustannusosakeyhtiö Siltala 2017, esipuhe s. viii.

5.3 Kulttuurilautakunta päätetään perustaa 1972, toiminta alkaa 1973

Kotkan kaupunginvaltuusto päätti kokouksessaan 25.5.1972 ”viimein” perustaa kulttuurilautakunnan, jonka tuli aloittaa toimintansa vuoden 1973 alusta alkaen. Valtuuston päätti asiasta yksimielisesti. Tällöin alkaneen kulttuurilautakunnan vaiheiden tutkimuskaudella 1973–1982 poliittiset voimasuhteet olivat alla olevan mukaiset (1977 valtuuston koko laajeni kuntaliitosten myötä):

Taulukko 10 Kotkan kaupunginvaltuusto 1972–1982: 413

Vuosi	(SDP	SKDL)	Vas.	Oik.	Yht.
1969–1972	17	8	25	16	41
1973–1976	19	7	26	15	41
1977–1980*	27	11	38	21	59
1981–1984	28	10	38	21	59

* Kuntaliitos (Karhula, Kotka ja Kymi) konkretisoitui 1977, jolloin valtuustopaikkamäärä yhteensä kasvoi.

Tätä tutkimusta varten tekemässäni haastattelussa haastattelussa edelleen 2010-luvulla vaikuttava kaupunginvaltuutettu Esko Almgren toteaa kulttuurilautakunnan perustamisen olleen nimenomaan yksimielinen päätös: *Kulttuurilautakunnan perustaminen oli yhteinen poliittinen tahto. Vasemmalla nähtiin, että kirjailija-akateemikko Toivo Pekkanen oli ennen muuta ”heidän miehiään”, ja hänen elämäntyönsä kunnioittaminen vaikutti suuresti kaikkeen, mikä liittyi kulttuuriin laajasti ottaen. Jo ennen kulttuurilautakuntaa toimineet muut hallintoelimet, ennen muuta kirjastolautakunta, piti mielestäni korkeata profilia, eikä porvari-puolella ollut koskaan mitään sitä vastaan, että kulttuurin saralla edettiin kaikin tavoin, voimavarat huomioon ottaen.*⁴¹⁴

Samoin silloinen apulaiskaupunginsihteeri ja lautakunnan ensimmäinen sihteeri Tauno Kankanen korostaa haastattelussa, että kulttuurilautakunnan perustamisessa oli ensi sijassa kysymys koordinoinnista ja lisäarvon tuottamisesta kaupungille, eikä kukaan vastustanut sen perustamista. Toisaalta lautakunnan lähtökohta oli samalla aika hataralla pohjalla ja oltiin uuden edessä.⁴¹⁵

413 Saarinen (2002), s. 374, 377. Ks. voimasuhteet koko aikakauden osalta lopun liittestä V

414 Kaupunginvaltuutettu Esko Almgrenin haastattelu 17.4.2010. Ks. tarkemmat henkilötiedot haastattelutavasta lopun lähdeluettelon tiedoista.

415 Haastattelu silloisen apulaiskaupunginsihteeri Tauno Kankasen kanssa (ks. henkilötiedot lähdeluettelo, haastattelut).

Valtuusto päätti lisätä vuoden 1973 talousarvioon 24 000 markkaa avustuksiin ja 6 000 markan määrärahan sihteerin palkkaukseen sekä kokouspalkkioita ja tarverahoja varten. Rahasumma oli aluksi todella mitätön, mutta tämän luvun rahoituskappaleesta voi havaita, että summat kohosivat nopeasti.⁴¹⁶ Laskujen hyväksyntä ja operatiivinen johto määrättiin ensimmäisessä kokouksessa puheenjohtajalle.⁴¹⁷ Johtosääntö määritteli toiminnan sisällön ja sen, miksi lautakunta oli perustettu. Tehtäviksi määriteltiin:

- 1) kulttuurityön yleinen kehittäminen, kulttuuripalvelusten monipuolistaminen ja tehostaminen sekä ulottaminen kaikkiin väestöryhmiin,
- 2) eri toimijoiden keskinäisen koordinaation lisääminen ja yhteistyön parantaminen,
- 3) Kulttuuritoiminnan ja -palvelusten pitkän tähtäimen suunnittelu ja toteuttaminen,
- 4) yhteistyön kehittäminen maakunnallisten kulttuurityötä tekevien järjestöjen sekä hallintoelinten kesken,
- 5) lausuntojen antaminen ystävyys- ja kummikaupunkien välisestä kulttuurivaihdosta,
- 6) valtakunnallisen kulttuuripolitiikan ja -tapahtumien seuraaminen ja niistä tiedottaminen kulttuurityötä tekeville,
- 7) toimiminen yhteistyössä kaupungin muiden lauta- ja johtokuntien kanssa,
- 8) talousarvioehdotuksen laatiminen,
- 9) Kulttuuritilaisuuksista tiedottaminen ja niiden luettelointi,
- 10) julkisen keskustelun herättäminen sekä yhteiskuntapoliittisista että paikallisista kysymyksistä ja
- 11) muiden annettujen tehtävien suorittaminen.

Lautakuntaan kuului yhdeksän jäsentä, joiden joukosta tuli valita puheenjohtaja.⁴¹⁸

416 Kka, Kotkan kaupungin kunnalliskertomus 1972, Kunnanvaltuuston kokous 25.5.1972, s. 317.

417 Kka, Kulttuurilautakunnan pöytäkirjat Ca 1, 1973-1977, 1.2.1973, 9 §.

418 Kka, Kaupunginvaltuusto, Cb 64, pöytäkirjan liitteet, KV 25.5.1972/182 §.

5.4 Tapaustutkimus: Kulttuurilautakunta toimijana 1973–1982 – Kuka teki, mitä, miksi ja miten?

5.4.1 1973 – kulttuurista päätetään ryhmätyönä

Ensimmäinen kulttuurilautakunnan kokous pidettiin 1.2.1973. Lautakunnan jäseniksi oli nimetty toimikaudelle 1973–1976 toimitussihteeri Jorma Savikko (pj, sd.), vahtimestari Erkki Lindgren (sd.), teknikko Eero Kaukoranta (sd.), toimistovirkailija Airi Viitanen (sd.), rouva Kerttu Järnstedt (sd), valtiotieteen lisensiaatti Kauko V. Niinisalo (varapj., kok.), rouva, posliinimaalauksen opettaja Kaija Mannermaa (kok.), rouva Kaisu Anttila (lib.) ja keittiömestari Elli Lahtinen (SKDL).⁴¹⁹ Lautakunnan jäsenten osalta heidän poliittinen sitoutuneisuutensa ei käy ilmi pöytäkirjoista tai arkistomateriaalista, vaan poliittiset kannat on selvitetty haastatteluin ja tiedusteluin tutkimuksen tekovaiheessa.⁴²⁰ (Paikat määrittivät 5 sd., 2 kok, 1 lib ja 1 SKDL.) Kaupunginhallitusta edusti ensimmäisenä vuonna kaupunginjohtaja Tauno Pulkki (sd.), sihteerinä toimi apulaiskaupunginsihteeri Tauno Kankanen (sd., myöhemmin kok.). Pysyväksi asiantuntijaksi lautakunnan kokouksiin kutsuttiin lääninkirjailija Matti Paavilainen.⁴²¹ Kulttuurilautakunta piti vuoden 1973 aikana kymmenen kokousta, joista yksi oli laajennettu neuvottelukokous.

Puheenjohtaja Jorma Savikko arvioi tutkimusta varten tehdyssä haastattelussa vuonna 2010, että hänet valittiin kulttuurihenkilönä (ei poliitikkona) lautakunnan puheenjohtajaksi. Ilmeisesti tämä valinta oli melko poikkeuksellinen Kotkassa, koska Savikko ei ollut kaupunginvaltuutettu. Hän ei mieltänyt itseään haastattelussa kovin poliittiseksi henkilöksi, vaikka oli työväenyhdistyksen jäsen. Savikko ei osallistunut kertomansa mukaan aktiivisesti työväenyhdistyksen ryhmätoimintaan, eli tältä osin toimintamalli oli erilainen kulttuurilautakunnassa kuin useissa muissa toimielimissä.⁴²² Savikon mukaan hän halusi olla perillä kaikesta, mitä kulttuurin kentällä oli meneillään. Tästä syystä hän keskittyi seuraamaan tarkoin valtion taidekomitean työskentelyä 1960-luvulla ylipormestari Lauri Ahon johdolla. Sieltä Kotka (Savikon johdolla) sai evästystä omalle kulttuuritoiminnalleen, samoin asian tiimoilta pidetyistä tilaisuuksista.

Savikko analysoi haastattelussa, että valtakunnalliset hahmotelmat olivat kaupungille mahdollisuus, mutta niihin sisältyi myös velvoitteita. Savikko korosti omana innoittajanaan myös läänintaitelija Matti Paavilaista. Yksi Paavilaisen

419 Puoluekannat eivät näy selkeästi etenäkään, jos jäsenet eivät olleet valtuutettuja. Kaikkien muiden puoluekanta on selvä, mutta Kerttu Järnstedt on oletettavasti SKDL.

420 Edelleenkin Kotkan kaupungin lautakuntien kokousten yhteydessä ei erikseen mainita puolueita, mikä hankaloittaa asiaan perehtymistä, jos aikakauden henkilöt eivät ole tunnettuja.

421 Kka, Kulttuurilautakunnan pöytäkirja, I kokous 1.2.1973, 1/1973, Läänintaitelijajärjestelmä oli aloitettu kokeiluna 1970-luvun alussa. Kotka oli ensimmäisenä mukana kokeilussa. Lisää myös Halila (1984), s. 467.

422 Aikaisemmissa luvuissa on valotettu sitä, miten 1920-luvulta alkaen sosiaalidemokraatit loivat käytännön, että asiat käsiteltiin useimmiten kunnallisjärjestössä ryhmänä ennen virallista käsittelyä.

esittämä ja Savikon toteuttama idea oli se, että kutsuttiin Kotkassa vaikuttavia kulttuuri-ihmisiä ns. Pekkas-ryhmään pohtimaan ideointimielessä kulttuurin kehittämistä. Myös läänintaitelijan näkökulmasta kaupungin puolella tarvittiin instituutio, kulttuurilautakunta, toteuttamaan ideoinnin tuloksia. Yhteistyö näiden kahden keskeisen henkilön eli Savikon ja Paavilaisen välillä sujui haastattelun mukaan hyvin.⁴²³

Tehtäviä toimenpiteitä ja ideoita oli niin paljon, että lautakunnan oli pakko priorisoida asioita. Ensimmäisenä isona asiana oli kuvaamataidetoimikunnan ja musiikkilautakunnan tehtävien siirtäminen kulttuurilautakunnalle. Valmistelu päätettiin antaa puheenjohtajan ja sihteerin tehtäviksi. Puheenjohtajan operatiivinen rooli korostui näin kaikkien toimenpiteiden toteuttajana, koska kulttuurin saralla ei vielä tällöin ollut omaa virkakuntaa. Olennaista oli myös tukipolitiikan hahmotteleminen ja muista mahdollisista tukiasioista tiedottaminen.

Kaikkien tärkeiden asioiden taustalla oli eri kulttuuri- ja taidealojen edustajien kuuleminen ja koollekutsuminen yhteisten tarpeiden ja toiminnan kartoittamiseksi vielä saman kuukauden aikana, 21.2.1973.⁴²⁴ Yhteinen taide- ja kulttuurialan toimijoiden neuvottelukokous pidettiinkin ripeästi kulttuurilautakunnan järjestäytymisen jälkeen 21.2.1973. Läsnä oli 36 henkilöä 23 eri järjestöstä. Lääninkirjailija Matti Paavilainen alusti tilaisuuden aluksi kaupunkikulttuurista yleensä. Hänen mukaansa oli luotava kulttuuripalveluja, jotka olisivat otollisia uuden syntymiselle: *On olemassa vaara, että meille tuotetaan kaikki valmiina. Pitää olla omaa luovaa kulttuuria. – Taidetta voidaan tehdä yksin, mutta kulttuuri on aina ryhmätyötä. – Kulttuurilta odotetaan moni-ilmeisyyttä, jotta ihmiset tajuaavat asuvansa luonnon sijasta kulttuurissa.*⁴²⁵

Paavilaisen alustusta seurasi valtava määrä eri edustajien kommentteja tarpeista ja puutteista. Suurin osa puheenvuoroista tuki yhteistyön ja uuden kulttuurilautakunnan työtä. Määrärahojen pienuutta kritisoitiin, vaadittiin kohtuuhintaisia tiloja, kalenteria kaikista kulttuuritapahtumista, kulttuurijärjestöjen järjestäytynyttä yhteistyötä ja vastaavia keskustelutilaisuuksia myös jatkossa. Puheenjohtaja Jorma Savikko esitti toiveen, että jokainen järjestö lähettäisi kulttuurilautakunnalle toimintakertomuksensa ja suunnitelmansa kevään 1973 aikana. Kulttuurilautakunta aikoi tehdä talousarvioehdotuksensa kesän aikana ja voisi näin ollen ottaa huomioon mahdolliset määrärahatarpeet.⁴²⁶

Puheenvuoroista kumpusi suuri toive paremmasta tulevaisuudesta, ja samaan aikaan valtion tasolla käyty keskustelu oli tuonut toimijoiden tietoisuuteen mahdollisuuden vaikuttaa. Tässä yhteydessä kaiken ollessa aluillaan oli myös

423 Toimittaja Jorma Savikon haastattelu, tehty hänen kotonaan 13.1.2010.

424 Kka, Kulttuurilautakunnan I kokouksen päätöspöytäkirja, I kokous 1.2.1973, 1/1973.

425 Kka, Kulttuurilautakunnan neuvottelukokous 21.2.1973.

426 Kka, Kulttuurilautakunnan neuvottelukokous 21.2.1973.

luottamushenkilöillä mahdollisuus selkeästi tuoda päätöksentekoon oma näkemysensä kulttuurityön kehittämisestä. Rahojen käytön osalta lautakunta saattoi määrärahojen puitteissa päättää siitä, miten varoja suunnattiin, mutta jäsenillä oli käytännössä hyvin pieni valta lisätä lautakunnan määrärahoja.

Lautakunnassa haluttiin toimia kenttää kuunnellen, se käy ilmi pöytäkirjoista ja järjestettyjen tilaisuuksien sisällöistä. Alkuaikoina puheenjohtaja ja jäsenet olivat asioiden valmistelijoita, toimijoita ja toimeenpanijoita. Virkakoneistoa ja viran puolesta tekijöitä ei suoranaisesti ollut kulttuuritoimen palveluksessa, koska sihteeri Tauno Kankasen rooli oli vain toimia hallinnollisena sihteerinä. 1970-luvun Kotkassa lautakunnan esittelijäksi todettiin lautakunnan puheenjohtaja, mikä korosti puheenjohtajan valta-asemaa. Asioiden esittelystä oli mahdollista määrätä ohje- tai johtosäännöissä tai jättää se kokonaan käytännön varaan. Virkamiehen – jos sellainen olisi ollut – velvollisuutena oli olla uskollinen kuntaa kohtaan. Luottamusmiehen rooli esittelijänä oli vastuukysymyksissä vapaampi. Esittelijän vastuusta ei tällöin voimassa olleessa (vuodelta 1948) laissa ole mainintaa – vasta vuoden 1977 kunnallislakiin tulivat ensimmäiset säännökset esittelijän henkilökohtaisesta vastuusta. Tämän jälkeen esittelijä ei enää kuulunut luottamushenkilöstöön vaan esittelijän tuli olla neutraalin virkakunnan puolelta, mikä on iso periaatteellinen muutos suhteessa Kotkassa vallinneeseen käytäntöön esimerkiksi kulttuurilautakunnan osalta.⁴²⁷

Erilaisten hankinnat olivat asioita, joissa lautakunta käytti päätösvaltaa, eikä hallitus puuttunut juuri perustetun asiantuntijalautakunnan toimiin, mikäli tämä vain pysyi sovitussa budjetissa. Esimerkiksi Nupukivimiesten muistomerkki oli iso hanke, jonka tarkoituksena oli tämän hävinneen ammattikunnan työn muiston kunniaksi pystyttää nupukivistä muistomerkki ammattikunnan työn säilyttämiseksi jälkipolville.⁴²⁸ Tämänkaltaisissa kysymyksissä lautakunnan jäsenillä oli halutessaan paljonkin vaikutusvaltaa, sillä hankintoja ei ollut valmisteltu lautakunnan päätettäväksi, koska virkakuntaa ei ollut. Lautakunta valmisteli ja toimeenpani itse asioita. Tältä osin kaupunkien käytännöt saattoivat olla erilaisia: osassa oli jo valmistelemaa virkakuntaakin.

Myös tilakysymyksissä lautakunnalla oli tietyissä tilanteissa paljonkin vaikutusvaltaa, kuten kirjastotalon suunnittelussa, jonka rakentamishanke oli käynnistetty valtuuston päätöksellä vuonna 1972. Rakennustoimikuntaan nimettiin kulttuurilautakunnan edustajana puheenjohtaja Jorma Savikko, jotta voitaisiin varmistaa, että kulttuuritoimijoiden toiveet otetaan huomioon. Mikäli lautakunnalla olisi ollut jo omaa virkakuntaa, olisi ehkä virkamies ollut mukana rakennustoimikunnassa luottamushenkilön sijaan. Lautakunta pohti kokouksessaan myös sitä, miten

427 Hannus, Arno (1977), Uusi kunnallislaki 1977, s. 285. Lähteenä myös Kotkan kaupungin lakimies Marianna Ruonalan vastaus tutkijalle (keskustelu ja kirjeenvaihto syksyllä 2012).

428 Kka, Kulttuurilautakunnan päätöspöytäkirja, II kokous 15.2.1973.

kulttuurin toimijakenttä ja sen toiveet jatkossa huomioitaisiin, kuten neuvottelukokouksessa oli sovittu ja toimijoille luvattu. Puheenjohtajan ehdotuksen mukaan hyväksyttiin päätös, jonka mukaan vastaisuudessa käytännöllisintä olisi kutsua kun-kin erityisalan edustajat kerrallaan lautakuntaan, ensimmäiseksi kuvataiteilijat.⁴²⁹

Avustusten jakaminen oli yksi tärkeimmistä tehtävistä, jossa lautakunta käytti valtaa uuden toimintasäännön mukaan. Tosin valtuusto hyväksyi tästä eteenpäin lautakunnan päätökset, eli valtuustolla olisi mahdollisuus puuttua jakopolitiikkaan, jos se niin haluaisi. Ilmeisesti luottamus toimi, sillä valtuusto ei arkistomateriaalin perusteella puuttunut lautakunnan määrittämiin päälinjoihin. Summien tutkiminen täydentää kuvaa toimijakentästä. Onhan oletettavaa, että aktiiviset toimijat hakivat kaupungin avustusta varsin kattavasti. Omalta momentiltaan hyväksyttiin joitain uusia tukikohteita, kuten taitelijoiden matka-avustuksia varten tehty ehdotus, jonka mukaan Jean-Erik Kullberg sai 1 000 mk, Olavi Huttunen 500 mk ja Kosti E. Sarti 500 mk matka-avustusta. Tavanomaisen tuen saajien lisäksi musiikki- ja kuvaamataidejaostojen kulttuurityön tukemiseen oli varattu 15 000 markkaa, joka esitettiin jaettavaksi seuraavan taulukon mukaan.⁴³⁰

Taulukko 11 Yleisavustukset v. 1973

Elokuvakerho Majakka	500mk
The Finnish-British Society of Kotka -seura	300mk
Kotkan Marttayhdistys	1 000mk
Kotkan opaskerho ry.	500mk
Pohjola-Norden ry.	500mk
Kotkan seudun eläinsuojeluyhdistys ry.	200mk
Kotkan Seudun Kalevalaiset Naiset ry.	400mk
Kotkan Suomi-Amerikka yhdistys ry.	300mk
Kotkan taideseura ry.	1 500mk
Kotkan teatterikerho ry.	500mk
Kotkan Työväen Shakkikerho	200mk
Kymen Kamerat ry.	500mk
Suomi-Neuvostoliitto Seura Kotkan osastolle	3 000mk
Società Dante Alighier	200mk
Suomi-Ranska yhdistys	200mk
TSL:n Kotkan Seudun Opintojärjestö ry.	5 000mk
Viitosten Kerho ry.	200mk

429 Kka, Kulttuurilautakunnan päätöspöytäkirja III kokous, 13.3.1973.

430 Kka, Kulttuurilautakunnan päätöspöytäkirja 27.3.1973.

Myöhemmin yleisavustusten määrä lisääntyi siitäkin syystä, että musiikkilautakunnan ja kuvaamataidetoimikunnan avustukset sulautuivat kulttuurilautakunnan työhön vuonna 1976. Sen jälkeen avustukset olivat myös paremmin keskenään vertailtavissa. Kuvataiteilijoiden edustajat esittivät lautakunnalle omia toiveitaan todeten, että ammattitaiteen ja harrastajien taiteen välille piti tehdä linjaero, niin että ammattilaisten avustusten tukisummien tuli olla suurempia kuin harrastelijoiden. Kuvataiteen edustajat totesivat, että olisi hyvä, jos kuvataiteet olisivat suoraan alisteisia kulttuurilautakunnalle, mikä takaisi taiteen tukemisen jatkuvuuden. Edustajat kritisoivat näyttelytoimintaa pysähtyneeksi, samoin kuin sitä, että kuvaamataidetoimikunta oli ostanut kovin yksipuolisesti teoksia, vaikka hyvääntasoisia taidetta olisi ollut löydettävissä laajemminkin. Kulttuurilautakunnan piti taiteilijoiden mukaan selkeyttää oma visionsa ostajana, avustajana, kokoelmien kerääjänä paikallisen, valtakunnallisen ja kansainvälisen taiteen osalta. Kaupungin piti heidän mielestään tehdä myös näyttelyjen järjestäminen helpommaksi.⁴³¹

Taiteilijat tarvitsivat myös työtiloja, joihin lautakunnalta toivottiin tukea. Lautakunta totesi puheenjohtajan suulla sen, että mikään kunta tai kaupunki ei voi ostoillaan turvata kenenkään taiteilijan toimeentuloa ja ettei ostoihin pidä liittyä avustusfunktiota. Kokouksessa ei pöytäkirjan mukaan päätetty mitään erityistä, mutta huomioitiin koko pitkä keskustelu. Se antoi lautakunnan jäsenille hyvän kuvan periaatteellisista pulmakysymyksistä, joita kuvataiteen ammattilaisilla ja harrastajilla Kotkassa oli.⁴³²

Uusien tapahtumien suunnittelu

Kokouksessa 2.5.1973 tärkeimpänä asiana oli Kotka-päivän vieton suunnittelu, joka tuli kokonaisuudessaan kulttuurilautakunnan valmisteltavaksi ja josta tuli merkittävä vuotuinen tapahtuma. Kaupunginjohtajan ehdotuksen pohjalta päätettiin, että puheenjohtajan ja sihteerin tehtäviksi annettiin yksityiskohtaisesti Kotka-päivän ohjelman kokoaminen niin, että päivän juhlallisuudet sisältäisivät kaupunginorkesterin ja kaupunginteatterin Kotka-eehosesityksen. Muiden tahojen järjestämäksi ohjelmaksi oli jo alustavasti ideoitu Kotka-Seuran kiertoajelu, mahdollinen näyttely teatterin aulassa, filmiesityksiä ja ansiomerkkien jako kaupungin virallisessa juhlassa – tosin teatteriesitystä ei ollut vielä kahta viikkoa ennen juhlaa suunniteltu, eikä tilaisuudelle ollut budjettia. Kaupunginjohtaja Pulkki kuitenkin totesi, että kustannusten suuruus ei saisi olla esteenä teatterinäytännön järjestämiselle.⁴³³

431 Kka, Kulttuurilautakunnan pöytäkirja (taiteilijat kuultavana) 10.4.1973.

432 Sama.

433 Kka, Kulttuurilautakunnan kokouspöytäkirja 2.5.1973. Kaupunginjohtaja ehdotus sisälsi sen, että toukokuusta päivää 21.5.1878 ryhdyttäisiin juhlimaan kaupungin syntymäpäivänä, mutta kuten aiemmin jo todettiin, myöhemmin syntymäpäiväksi virallistettiin kaupungin oikea perustamisen päivä, 16.7.1879.

Jatkoon osalta lautakunta määritteli, että tulevina vuosina viikko, jolle 21.5. sattuu, olisi kotkalaisen kulttuurityön jokavuotinen inventointiviikko. Se sisältäisi näyttelyjä, musiikkiopiston oppilasesityksiä, teatteria, orkesteriesityksiä yms., tarkoituksena houkutella kotkalaisia aktiivisesti mukaan kulttuuritoimintaan. Lääninkirjailija Matti Paavilainen esitti yleishuomiona, että esitetyn ajatuksen lisäksi olisi mahdollista järjestää tilaisuuksia, joilla olisi myös valtakunnallinen merkitys.⁴³⁴ Tapahtumien tekemisessä lautakunta halusi selvästi korostaa paikallisen kulttuuriväen merkitystä ja saada heidät mukaan suunnittelutyöhön. Luottamusmiehenä toimineen puheenjohtajan vastuu ja työsaika kasvoi entisestään, sillä hän vastasi operatiivisesta toteutuksesta yhdessä sihteerinä toimineen apulaiskaupunginsihteerin kanssa.

Ensimmäinen talousarviosuunnitelma

Ensimmäisen toimintasyksyn poliittisesti merkittävin asia oli kulttuurilautakunnan talousarvioehdotuksen teko vuodelle 1974. Puheenjohtaja oli sihteerin avulla laatinut esityksen eli käyttänyt jälleen paljon esittelijän valtaa ja toisaalta omaa aikaansa kulttuuritoiminnan hyväksi. Yhteensä lautakunnan talousarviesitys vuodelle 1974 oli 94 950 markkaa, kun se edellisenä vuonna oli ollut 30 000 markkaa. Esitykseen sisältyi muun muassa määräraikaisen sihteerin palkkaaminen.⁴³⁵

Tulevan toiminnan iso ydin oli se, että sopimus lääninkirjailija Matti Paavilaisen jatkosta haluttiin varmistaa pidemmälle ajalle kaupungin ja läänin taidetoimikunnan kesken. Savikko toimi henkilökohtaisesti sen puolesta, että kaupunki ja läänin taidetoimikunta voisivat jopa vakinaistaa lääninkirjailijan tehtävän. Samassa loppuvuoden kokouksessa päätettiin, että kaupungin järjestämän itsenäisyyspäiväjuhlan järjestelyt annettiin puheenjohtajan ja sihteerin tehtäviksi.

Varmasti näiden kaikkien tehtävien vuoksi puheenjohtaja Savikko oli jo jonkin aikaa vaatinut ratkaisua, sillä hänen oma aikansa ei enää riittänyt kaikkiin tehtäviin. Puheenjohtajalla oli jo mielessään mahdolliseksi sivutoimihenkilöksi maisteri Marjatta Hartikainen, minkä hän toi lautakunnalle tiedoksi.⁴³⁶ Sihteeriksi valittiinkin joulukuun 1973 kokouksessa FM Marjatta Hartikainen.⁴³⁷ Savikon henkilökohtaisen vallankäyttäjän rooli alkoi näin korostua voimakkaasti, sillä tämänkaltaisten virkojen olisi pitänyt olla avoimina kaikille potentiaalisille hakijoille. Muutoin lautakunta hyväksyi vielä oman ehdotuksensa lautakunnan toiminta- ja taloussuunnitelmaksi. Uusina sisällöllisinä asioina tuli esiin kaksi uut-

434 Kka, Kulttuurilautakunnan kokouspöytäkirja 2.5.1973. Kaupunginjohtaja ehdotus sisälsi sen, että toukokuusta päivää 21.5.1878 ryhdyttäisiin juhlimaan kaupungin syntymäpäivänä, mutta kuten aiemmin jo todettiin, myöhemmin syntymäpäiväksi virallistettiin kaupungin oikea perustamisen päivä, 16.7.1879.

435 Kka, Kulttuurilautakunnan kokouspöytäkirja 22.8.1973.

436 Kka, Kulttuurilautakunnan päätöspöytäkirja kokouksesta 23.10.1973. Myös Savikon haastattelun mukaan hän ehdotti alunperin Hartikaisen palkkaamista tehtävään.

437 Kka, Kulttuurilautakunnan pöytäkirja kokouksesta 12.12.1973.

ta tapahtumakokonaisuutta: 1) Kritiikki ja yhteiskuntakritiikki -seminaaripäivät 1.–2.2.1974, jota varten lautakunta asetti työryhmän valmistelevaan ohjelmaa, sekä 2) Kotkan kulttuuriviikot, joiden ohjelmaluonnoksen laatiminen tulisi uuden sihteerin tehtäväksi.⁴³⁸

Savikon henkilökohtainen valta-asema tuli lautakunnan ensimmäisen vuoden aikana esiin. Lähteiden perusteella on hieman hankalampaa havaita, miten eri poliittiset näkemykset vaikuttivat ensimmäisiin kokouksiin ja niiden tulosten toimeenpanoon. Puoluepolitiikka oli kaiken taustalla itsestään selvä lähtökohta kuntademokraattiselle työskentelylle. Savikon mukaan varsinainen puoluepoliittinen kädenvääntö oli syrjässä kulttuurilautakunnasta ja yksituumainen yhteishenki oli (hänen johdollaan) hyvä. Sosiaalidemokraattien melko suvereenisti hallitsema Kotka oli kaupunkina kulttuuripyrkimyksissään ilmeisesti pääpiirteittäin yhtenäinen, ja vain jotkut teatteriradikaalit esittivät muutamia kannanottoja. Radikaalit ehdotukset olivat yksittäisiä eivätkä Savikon mukaan saaneet laajempaa kannatusta.⁴³⁹

Miten lautakunta voisi tukea kulttuuriin vapaata kenttää paremmin?

Lautakunnan lokakuisessa kokouksessa käytiin yhteistoimintaneuvottelu Kotkan kaupunginteatterin (edustajana teatterinjohtaja Jouko Turkka), Kotkan Seudun Kansannäyttämön (edustajina Pertti Hellgren ja Tarja Koskela) ja Työväenopiston (edustajana maisteri Marjatta Hartikainen) kanssa. Kokoontuminen liittyi siihen, että oli tiedostettu kaupunginteatterin vievän käytännössä suuren osan kaupungin talouden kulttuurityön resursseista. Pohdittiin, miten voitaisiin tukea harrastajatahoja ilman, että teatteri kokisi omaa asemaansa uhatuksi.

Kokouksessa teatterinjohtaja Jouko Turkka alusti laitosteatterin näkökulmasta yleisistä kehityssuunnitelmista. Hän totesi harrastajateatterien elävän uutta nousukautta ja sen, että näiltä valitettavasti puuttuvat laitosteatterin aineelliset edellytykset. Hän totesi tapoja, joilla harrastajat hyödyttävät laitosteatteria: harrastajapuoli takaa toiminnallaan vireän teatteri-ilmaston, toimii laitosteatterin ja katsojan välisenä siltana ja osaltaan alueellisen kulttuurityön koordinoijana. Hän puhui näiden vuoksi ”laitosteatterin velvollisuuksista harrastajateatteria kohtaan”. Hänen mielestään laitosteatterin oli alueteatterina oltava alueensa teatterityön keskus ja sen tuli sisällyttää toimintaansa huolenpitoa tietyistä harrastajateatterin tarpeista.⁴⁴⁰

Turkan aloitteesta yhteisproduktioita koordinoimaan päätettiin yhdessä asettaa työryhmä, jonka jäseniksi valittiin lautakunnan puheenjohtaja Jorma Savikko, jäsen Airi Viitanen, teatterinjohtaja Jouko Turkka, kaupunginteatterin talousjohta-

438 Kka, Kulttuurilautakunnan pöytäkirja kokouksesta 12.12.1973.

439 Haastattelu Savikko 13.1.2010.

440 Kka, Kulttuurilautakunnan päätöspöytäkirja kokouksesta 23.10.1973.

ja Eino Kunnas sekä kaksi Kansannäyttämön nimeämää edustajaa.⁴⁴¹ Ehkä juuri resurssien vähäisyydestä johtuen halu yhteistoimintaan oli selkeä. Keskustelu samantyyppisestä laitosteattereiden osallisuuden lisäämisestä ja uuden teatteriyhteisön löytymisestä oli vilkasta 1970-luvulta lähtien. Teatterin valtionosuuksien perusteista löytyy opetus- ja kulttuuriministeriöstä useita selvityksiä, kirjauksia tavoitteista eri aikakausilta, alan tutkimusta jne. Kaupunkien kulttuurielämän kannalta yhteistyö oli alusta alkaen olennainen tavoite, sillä valtionosuuksien ohella kaupunki oli merkittävä kulttuurilaitosten rahoittaja.

5.4.2 Raportointi sanomalehdistössä

Päälehdet, porvarillinen Etelä-Suomi ja sosiaalidemokraattinen Eteenpäin-lehti, eivät Kotkan kulttuurilautakunnan ensimmäisen toimintavuoden aikana paljoakaan kirjoittaneet lautakuntatyöstä. Lautakunnan työ tai sen tekemä politiikka ei sellaisenaan noussut suuren kirjoittelun kohteeksi koko 1970-luvulla. Lehtikirjoittelu oli sisältöpainotteista, ja raportointi keskittyi kulttuurin puolella eri laitosten ja järjestäjien tapahtumiin sekä kokousten avustuspäätösten raportointiin. Etelä-Suomi raportoi 2.2.1973 lehdessä kulttuurilautakunnan ensimmäisestä kokouksesta, kokoonpanovalinnoista ja lähiajan tavoitteesta sekä 21.1. pidettävästä teattereiden yhteistoimintaneuvottelusta.⁴⁴² Samoin se kirjoitti jutun 21.1. pidetyn tilaisuuden jälkeen siitä, miten tällä tilaisuudella kulttuuriväki loi pohjaa yhteistyölle Kotkassa.⁴⁴³

Näkyvimmin uusi kulttuurilautakunta esittäytyi Kotka-päivän juhlallisuuksista raportoitaessa. Kotka-päivää vietettiin 21.5.1973. Päivästä oli mittavaa uutisointia molemmissa lehdissä, koska se oli samalla Kotkan 95-vuotisjuhla.⁴⁴⁴ Kulttuurilautakunta oli esillä seuraavan päivän lehdissä. Etelä-Suomen kannessa 22.5. kerrottiin juhlasta, jossa pääotsikkona oli puheenjohtaja Jorma Savikon sanat: *Kotkan kaupungissa on aika aloittaa määrätietoinen kulttuuripolitiikka ja sitä varten on perustettu kulttuurilautakunta*. Eteenpäin-lehdessä oli 22.5. koko sivun artikkeli juhlista, joihin osallistui paljon ihmisiä. Tässäkin lehdessä siteerataan Savikkoa ja kerrotaan, että vuoden alussa kaupunkiin nimitetty kulttuurilautakunta on halunnut olla mukana Kotka-päivän tilaisuuden järjestelyissä. Kotka-päivä oli lautakunnan ensimmäinen tämäntyyppinen esittäytyminen. Osana laajempaa pyrkimystä

441 Kka, Kulttuurilautakunnan päätöspöytäkirja kokouksesta 23.10.1973.

442 Etelä-Suomi 2.2.1973, s. 6.

443 Etelä-Suomi 22.1.1973, s.5.

444 Todellisuudessa kyseessä oli 94-vuotisjuhla, sillä myöhemmin Kotkan kaupungin perustamisvuodeksi todettiin vuosi 1879.

oli löytää kotkalainen identiteetti ja sen luova kipinä. *Kulttuurityön tarkastelu ja kehittäminen, määrätietoinen kulttuuripolitiikka on aika aloittaa Kotkassa.*⁴⁴⁵

Muutoin lehdistö ei anna lisävalaistusta kulttuuriasioiden poliittiseen debattiin lukuun ottamatta avustusasioita ja tapahtumaraportointeja. Kirjoittelu keskittyi erilaisten yksityisten tai kaupungin toimijoiden järjestämien tilaisuuksien sisältöjen selostamiseen, eikä lehdissä juurikaan pohdittu kulttuurin sisältötavoitteita.

Kuva 10 Etelä-Suomi 22.5.1973

5.4.3 1974 – lautakunta saa luvan palkata puolipäiväisen kulttuurisihteerin

Vuosi 1974 oli Kotkan kulttuurilautakunnan toinen toimintavuosi. Lähtökohta toiselle vuodelle oli aivan toinen, sillä lautakunta oli saanut lisättyä resursseja ja palkattua kulttuurialalle omistautuneen osapäiväisen sihteerin, FM Marjatta Hartikaisen. Ensimmäinen oma, vakituiseen työsuhteeseen otettu virkamies ker- too osaltaan siitä, miten hallinnonala muuttuu legitiimiksi. Puheenjohtajan tai sihteerin ei tarvinnut enää virkatyönsä ohella tehdä kaikkia operatiivisia töitä. Pää-

⁴⁴⁵ Etelä-Suomi 22.5.1973, etusivu ja s. 7.

tös henkilöstöresurssin hankkimisesta oli nopea. Yhden puolipäiväisen henkilön työpanokseksi tuli heti myös iso määrä työtä. Tämän lisäksi olennainen työpanos tuli edelleen lääninkirjailija Matti Paavilaiselta, joka oli osin Kotkan kaupungin ja osin koko läänin palveluksessa.

Suuri osa lautakuntatyöstä vakiintui jo ensimmäisestä vuodesta alkaen. Vuoden 1974 aikana korostuvat ennen kaikkea lautakunnan toimialan kehittämistoimet. Lautakunta kokoontui 11 kertaa vuoden 1974 aikana. Kotkan kulttuurilautakunta päätti, että sen erityistavoitteena olisi alueteatterihankkeen edistäminen, alueorkesterikysymyksen ratkaiseminen, Kymenlaakson korkeakoulu-suunnitelmien ja kesäyliopistotoiminnan edistäminen ja maakuntamuseo-järjestelmän toteuttaminen.⁴⁴⁶ Näin maakunnallisten yhteistyötoimien kautta etsittiin ammattitoimijoiden rahoitukselle laajempaa pohjaa, tosin todellisuudessa suunnitelmat jäivät suurelta osin toteutumatta. Vuoden 1974 alussa myös tulevien tapahtumien järjestäminen kulttuurilautakunnan alaisuudessa selvästi lisääntyi. Kunnianhimoisia hankkeita olivat mm. Kritiikki- ja yhteiskuntakritiikkipäivien suunnitelma ja toteutus 9.–10.3.1974, missä lääninkirjailijalla oli merkittävä rooli. Toisena omana tuotantona oli Kotkan kulttuuriviikkojen suunnittelu toukokuulle Kotka-päivän yhteyteen.

Yhteistyö alkoi tiiviinä eri toimijoiden kanssa. Kotkan kulttuurilautakunta päätti mm. järjestää läänin kamerataiteilijan esittelemiseksi informaatiotilaisuuden kaupungissa (19.2.). Kulttuurilautakunta päätti myös kutsua puolalaisen nukketeatterin Kotkaan osana Puolan kansantasavallan 30-vuotisjuhlallisuuksia ja varasi erikseen rahaa sen majoitus- ja matkakuluihin (2 000 mk). Kokouksissa alettiin myös reagoida Kaupunkiliiton järjestämään toimintaan. Päätettiin lähettää 2–3 edustajaa tutustumaan kuntien kulttuuripolitiikkaan Aulangolle 26.–28.2.1974. Jatkossa edustajia lähetettiin säännöllisesti seuraamaan alan ajankohtaista muutosta.⁴⁴⁷

Lautakunnan jäsenillä oli edelleen iso rooli tapahtumia suunniteltaessa. Jokaisella oli omista lähtökohdistaan ja halustaan riippuen mahdollisuus aidosti jättää oma kädenjälkensä Kotkan kulttuuriin, sillä kaupungin toiminnot eivät olleet vielä vakiintuneet. Tapahtumatuotannosta oli näin jo aikaisessa vaiheessa tullut hyvin konkreettinen osa lautakunnan työtä. Kaikki suunnitelmat pantiin täytäntöön nopeasti, sillä vasta päätetty Kotka-viikon suunnittelu esiteltiin jo täydellisenä ohjelmaluonnoksena huhtikuun kokouksessa. Viikon ohjelmaan kuului kaupunginjohtajan avaus ja puistosoitto, pitkäkestoiset näyttelyt kaupungin taideostoista näyttelyhallissa, Työväen Sivistysliiton näyttely teatterin aulassa, taideseuran näyttely työväentalolla, kamerataiteen näyttely Kotekolla (Kotkan tekninen ammat tioppilaitos), musiikkiopiston päivittäiset näyttekonsernit, Carmen-esitys teatterilla,

446 Kka, Kulttuurilautakunnan kokouspöytäkirja I kokous 29.1.1974.

447 Kka, Kulttuurilautakunnan kokouspöytäkirja I kokous 29.1.1974.

nuorten messu kirkossa, kiertoajelu, kirjallinen iltapäivä Seurahuoneella, lasten filmiesitys Karhuvuoren kaupunginosassa, Kuisma ja Helinä -esitys teatterilla, juhla jumalanpalvelus, kesäkotit Ristinien avaustilaisuus, Lapsuuteni-tilaisuus Kotekolla, yhteislaulutilaisuus, Prikkamiehet-teatteriesitys, Safariralli-teatteriesitys, Hyväntuulen laulajien konsertti, Kalevalan tarinoita teatterilla, asiaohjelmalla peruskoulu-paneeli Karhuvuoren kaupunginosassa, piirrettyjä elokuvia Kotekolla, urkukonsertti, Kantaattikuoron esitys seurakuntakeskuksessa ja mahdollinen pop-konsertti Sibeliuksenpuistossa. Viikon päätteeksi järjestettiin marssi kaupungilla ja Kotka-päivän ohjelmallinen juhlatilaisuus sekä illalla Kotka-päivän tanssiaisat Seurahuoneella.⁴⁴⁸

Yhteinen ponnistus kotkalaisen kulttuurin esittelemiseksi innosti selvästi sekä puheenjohtajaa että lautakunnan jäseniä.⁴⁴⁹ Lautakunta myös velvoitti apurahan saaneita taitelijoita esiintymään korvauksetta kaupungin taideostonäyttelyssä. Kotka-viikon jälkeen lautakunta arvioi mennyttä tilaisuuksien sarjaa onnistuneeksi. Kotka-viikosta saatujen kokemusten perusteella päätettiin pitää viikko avoimena kaikille kaupungissa kulttuurityötä tekeville, säilyttää viikko luonteeltaan erilaisena kuin Kotkan Meripäivät⁴⁵⁰, pyrkiä saamaan pääjuhla arvokkaaksi, lisätä tiedottamista ja painaa ohjelmalehtinen jaettavaksi joka kotiin. Erityisesti haluttiin merkitä Kotka-viikon määräraha omana momenttinaan seuraavan vuoden talousarvioon.

Kesän korvalla oli tehtävänä vielä monia periaatteellisia päätöksiä. Päätettiin muun muassa, että Kotka, Karhula ja Hamina pitävät yhteisneuvottelun kulttuurin yhteistyömahdollisuuksista. Samassa kokouksessa keskusteltiin Kotkan osalta periaatteellisesti siitä, miten kaupungin tiloja voitaisiin käyttää kulttuuriin kuten elokuvaesityksiin. Kulttuurilautakunnan jäsenet pitivät tärkeänä sitä, että esimerkiksi elokuvakerho voisi käyttää lähitulevaisuudessa rakennettavan kirjasto- ja musiikkiopistotalon auditoriota elokuvaesityksiin.⁴⁵¹

Lautakunta päätti keväällä 1974, että se ottaa viralliseen ohjelmaan kulttuuripoliittisen pitkän tähtäimen suunnitelman luomisen kaupungille.⁴⁵² Suunnitelmia luotiin, koska aikakausi yleensäkin oli valtakunnallisten kulttuuripoliittisten suunnitelmien tekemisen aikaa ja Kotkan kulttuurilautakunnassa koettiin, että suunnitelma tukisi käytännön päätöksentekoa. Asioiden esittelystä voi havaita, että puheenjohtaja, sihteeri ja lääninkirjailija olivat kaikki kunnianhimoisia kulttuurin ammattilaisia, jotka johtivat muun lautakunnan työskentelyä.

448 Kka, Kulttuurilautakunnan kokouspöytäkirja, V kokous 4.4.1974.

449 Tämä korostui kaikissa haastatteluisissa.

450 Kotkan Meripäivät -festivaalia oli järjestetty vuodesta 1962 alkaen kotkalaisten yhteisöjen, urheiluseurojen, yhdistysten, yritysten jne. voimin kaupungin tuella.

451 Kka, Kulttuurilautakunnan VI kokouksen pöytäkirja, 31.5.1974.

452 Kka, Kulttuurilautakunnan kokouspöytäkirja, V kokous 4.4.1974.

Lääninkirjailija Matti Paavilainen on siis lautakunnan ulkopuolisena henkilönä, mutta kokouksiin osallistuvana asiantuntijana mainittava selkeänä lautakuntatyön vaikuttajana. Hän oli varsin arvostettu ja merkittävä kulttuurivaikuttaja koko läänin alueella, mutta hänen vaikutuksensa korostui Kotkassa. Hänen edellisen vuoden työskentelyraporttinsa esiteltiin vuosittain lautakunnassa tiedoksi. Lautakunta korosti kaupunginhallitukselle Kymen läänin lääninkirjailijakokeilun onnistumista. (Kotka maksoi budjetistaan osuuden lääninkirjailijan palkasta ja toimisto- yms. korvauksista ja sai vastapalveluna työpanosta lääninkirjailijalta.)⁴⁵³ Osin lääninkirjailijan ansiosta myös yhteistoiminta seudullisesti parani, sillä toimijana hän tunti koko läänin ja pystyi hyödyntämään yhteistyökanavia ja hyviä käytäntöjä.

Suunnitelmallisuus korostuu

Toukokuun kokouksessa oli tehty päätös pitkän tähtäimen kulttuuripoliittisen suunnitelman laatimisesta.⁴⁵⁴ Kaupunkiliiton kulttuuria käsitteleviin seminaareihin osallistuneet lautakunnan jäsenet olivat oletettavasti saaneet virikkeitä, ja jäsenet olivat hyvin tietoisia valtakunnan kulttuuripoliittisesta tilanteesta. Ehdotuksia ja toivomuksia oli lukematon määrä, alla listattuna joitain ajatusten pääryhmiä:

- kulttuuritoimen lauta- ja toimikuntien yhteiskokoukset ja kehittäminen
- kulttuuri-käsitteen pitäminen laajana
- kulttuuripalvelutalo
- Toivo Pekkasen muistitiedon keruu
- vanhat nimistöt käyttöön kaupungissa
- erilaisten merkkipäivien juhliminen (mm. vuonna 1980 juhlittava englantilaisten kaupungin polttaminen meritaisteluissa Venäjää vastaan 125 vuotta aiemmin)
- raunioiden ja linnoitusten vaaliminen
- Kotka-viikon yms. tapahtumien jatkaminen ja kehittäminen
- erilaisten seminaarien kehittäminen
- yleisön kulttuuritarpeiden kartoittaminen
- kotkalaisen kulttuuriperimän vaaliminen
- satamaan ja mereen liittyvien tapahtumien ideoiminen
- omaleimaisen maakuntamuseon kehittäminen
- lenkki- ja pyöräilyteiden huomioiminen kulttuurikäytössä
- kaupungin suojelutoimenpiteiden kehittäminen
- kunnallisen luovan taiteen keskuksen suunnittelu ja ohjaajatarve

453 Kka, Kulttuurilautakunnan kokouspöytäkirja, VII kokous 19.6.1974.

454 Kka, Kulttuurilautakunnan VI kokouksen pöytäkirja, 31.5.1974

- kulttuuriohjaajan toimen tarve
- kaupungin taiteilijan palkkaaminen
- runo- yms. kilpailut
- vapaa foorumi harrastajaesiintyjille kuukausittain
- kaupungin koulujen yhteismatinea vuosittain
- ei-laitostuneen kulttuurin tukeminen jne.

Seuraavassa kesäkuun kokouksessa päätettiin ”kylvää ideat keväällä ja jatkaa sadonkorjuuta aiheesta syksyllä”.⁴⁵⁵ Oli havaittu, että lautakunnalle tuli tehtäviä paljon ja resurssit olivat niin rajalliset, että tavoitteita piti jatkuvasti miettiä. Tavoitteisiin haluttiin lisätä kotkalaisen muistitiedon keruu (sis. Toivo Pekkasen), kulttuuriohjaajatyön aloittaminen, taidekoulutuksen kehittäminen, taiteilijasuntojen saaminen kaupungin vuokrattaviksi, taiteilijakylä-idean tutkiminen ja monitoimitalon rakentaminen.⁴⁵⁶

Monissa kokouksissa todettiin erilaisia hankkeita ilmoitusasioina tiedoksi. Mielenkiintoista on mm. tässä tutkimuksessa aiemmin käsitelty laitos- ja harrastajateatteriryhmän kannanotto siitä, että ryhmän pitäisi kokoontua useammin, ja se, että ilmassa oli vaateita porvarillisen kulttuuriyhdistyksen perustamisesta. Lautakunnalle tuotiin tietäväksi idea uudesta yhdistyksestä, jonka tarkoituksena oli saada oikeistopuolueet osallistumaan ja tuomaan kaupungin kulttuurielämään lisää aktiviteettia.⁴⁵⁷ Syynä lienee ollut yksinkertaisesti se, että oikeistolaisemmin ajattelevat kokivat usean olemassa olevan kulttuuritoiminnan melko vasemmistolaiseksi. Edelleen kynnys osallistua vaikkapa Työväennäyttämön harrastajateatteriin oli ilmeisen korkea ei-vasemmistolaisesti ajattelevien henkilöiden keskuudessa.

Sekä lautakunta että kaupungin muut toimielimet alkoivat entistä enemmän pohtia, miten saataisiin Kotkaa esiin valtakunnallisesti. Tämä oli monelle kunnallispoliitikolle taustalla oleva vaikutin tehdä myönteisiä päätöksiä kulttuurin edistämiseksi. Asioita valmisteltiin nopealla tempolla, esimerkiksi Kotka-päivän järjestelyjä osin vain jopa muutaman viikon valmisteluajalla. Tapahtumista Kriittikkipäivien aloittaminen oli merkittävä ensiaskel, sillä päivät elivät Kotkassa edelleen 2010-luvulla Kriittikkipäivien nimellä. Eräs motiivi sen taustalla oli Kotkan julkisuuskuvan parantaminen.

Haastattelussaan⁴⁵⁸ 21.7.2010 Seppo Grönvall muistelee kulttuurilautakunnan alkutaipaletta ja synnytettyjä tapahtumia myönteiseen sävyyn. Hän oli vuoden

455 Kka, Kulttuurilautakunnan VII kokouksen pöytäkirjaan kirjatut ehdotukset kulttuuripoliittisen ohjelmaan, 19.6.1974.

456 Kka, Kulttuurilautakunnan X kokouspöytäkirja, 27.11.1974

457 Kka, Kulttuurilautakunnan X kokouspöytäkirja, 27.11.1974.

458 Ks. haastateltavan tiedot lopun lähdeluettelosta. Haastattelu alustettiin suusanallisesti ja lopullisesti sitaattit ovat Seppo Grönvallin kirjallisista sähköpostikommenteista 21.7.2010.

1974 aikana tullut SKDL:n edustajaksi likeiseen musiikkilautakuntaan (jonka toimintaa oltiin jo sulauttamassa kulttuurilautakuntaan) keittiömestari Elli Lahtisen varamieheksi. Seuraavalta vaalikaudelta alkaen Grönvall toimi 1970-luvun ajan pitkään SKDL:n varsinaisena edustajana kulttuurilautakunnassa. Hän kuvailee päämielikuvaansa kulttuuritoiminnan julkisuuskuvasta ja yleisestä kulttuurilautakunnan keskustelun tasosta myönteisesti seuraavasti: *Aluksi esittelijänä oli Marjatta Hartikainen osapäiväisenä kulttuurisihteerinä, fiksu valveutunut filosofian maisteri. Resurssit huomioiden arvosana on vähintäänkin tyydyttävä, esim. Kotkan kritiikkipäivät aloitettiin v.1974. Lääninkirjailija Matti Paavilainen osallistui lautakunnan kokouksiin ja mielestäni keskustelu kokouksissa oli ihan hyvätasoisista, myöhempään aikaan verrattuna jopa parempaa. Budjetti oli pieni ja painoarvo ei ollut suuren suuri, mutta julkisuutta kulttuuriasiat kyllä saivat.*

Sikäli arvio on kiinnostava, että Seppo Grönvall saattoi vertailla toimintoja eri vuosikymmenillä, sillä hän aloitti kulttuuritoiminnan puolella kaupungin virkamiehenä 1980-luvulla.

5.4.4 1975 – kustannuspaineita

Lautakunnan toiminta jatkui jo vakiintuneessa muodossa ja näkyi ulospäin ennen kaikkea tapahtumatuotantona, mm. Kotka-viikon valmisteluissa. Lautakunta päätti osallistua myös erilaisiin tapahtumiin ja koulutustilaisuuksiin. Esimerkiksi sihteerin Marjatta Hartikainen osallistui huhtikuussa 1975 TNL:n (Työväen näyttämöjen liiton) piirin näyttämöpäivällä keskusteluun teemasta Kulttuurilautakunnat ja harrastajateatteri. Sihteerii evästettiin todeten, että ”pyydettiin muistamaan lautakunnan myönteinen asenne harrastajateatteriin, sen merkityksen tajuamiseen ammattiteatterin rinnalla toimivana teatterina”.⁴⁵⁹

Ilmoitusasioiden osalta sihteerin ilmoitti, että toimintakertomus on kasvavien työpaineiden vuoksi myöhässä. Alkuvaiheessa hän oli tehnyt mitä ilmeisimmin työtä todella paljon yli määritellyn työajan, mutta pidemmän päälle työpaineet kasvoivat kohtuuttomiksi. Lautakunta päätti tarkistaa osa-aikaisen sihteerin tehtäväkuvauksen. Se esitti uudelleen kaupunginhallitukselle aikaisempien toiveiden tapaan kulttuurisihteerin viran perustamista 1.1.1976 lukien sekä yhteisen toimistoapulaisen toimen saamista musiikkilautakunnalle ja kulttuurilautakunnalle samasta päivä määrästä alkaen.⁴⁶⁰ Samaan aikaan lautakuntatyön vakiintuessa on nähtävissä, että lautakunnan päätöksentekijöiden innovatiivinen kulttuurivalta hieman heikkenee. Tämä johtuu ensinnä siitä, että sihteerin tekee niin paljon

459 Kka, Kulttuurilautakunnan II kokouksen pöytäkirja 1975, 7.4.1975.

460 Sama.

suunnittelutyötä, ja toiseksi siitä, että lautakunnan tietyt jo päätetyt sisällöt vievät pääosan resursseista. Toimintakenttä ei ole enää samalla tavoin avoin kuin alussa.

Talousarvioehdotus vuodelle 1976 sisälsi menoja 174 084 markkaa, tuloja 13 100 markkaa eli nettomenoja 160 984 markkaa. Vaikka edelleen puhutaan vaatimattomista summista toimintaan nähden, olivat vuosittaiset menojen lisäysehdotukset varsin mittavia. Lopullinen valtuuston hyväksymä budjetti pienentyi lautakunnan esittämästä vajaalla 14 000 markalla, mutta nousi kuitenkin merkittäväällä summalla.⁴⁶¹ Tämä on vertailussa myöhempiin aikoihin merkittävä asia, sillä myöhemmin kasvu pysähtyi.⁴⁶² Lautakunta perustelee tapahtunutta menojen lisäystä seuraavasti:

*Uuden lautakunnan toimialue on laaja ja sen työskentelymahdollisuudet ovat vasta hahmottumassa. Vuoden 1974 alusta lautakunta palkkasi sivutoimisen sihteerin, jonka tehtävät ovat jatkuvasti lisääntyneet, koska hänelle varsinaisen lautakunnan sihteerin tehtävien lisäksi osoitetaan kaupungin kulttuurisihteerin toimialueen tehtäviä. Vuoden 1974 lopussa lautakunta sai käyttöönsä toimistohuoneen, mikä on helpottanut työskentelyä. Vuoden 1976 talousarvioehdotus on laadittu mahdollisuuksien mukaan tasapainotusten suositusten rajoissa pitäen mielessä lautakunnan tehokkaan toiminnan kannalta välttämättömät työmuodot: toimiston yleisöpalvelu, kulttuuritilaisuuksien järjestäminen ja kulttuuriyhteisöjen avustaminen.*⁴⁶³

Teatterin tilannekatsaus

Vuonna 1975 käytiin vapaamuotoinen keskustelu Kotkan kaupunginteatteri Oy:n tilanteesta. Yhtiömuodon vuoksi sillä oli oma organisaationsa, mutta ajatuksena oli saattaa yhtiön toiminta läheiseksi lautakuntatyön kanssa. Lautakunnan jäsenille annettiin myös selkeä informaatiopaketti laitosteatterimailman muuttuneesta tilanteesta. Teatterin budjetti oli vuonna 1965 ollut noin 450 000 markkaa. Kymmenessä vuodessa vuoteen 1976 mennessä se oli noussut 2,5 miljoonaan markkaan ja jakautui seuraavasti: Palkat 1 800 000 mk, orkesteri 100 000 mk, vuokrat 150 000 mk, produktiot 450 000 mk. Näyttelijöiden lukumäärä oli 1965–1975 pysynyt samana, mutta muun henkilöstön lisääntyessä kokonaishenkilömäärä oli noussut tuona aikana 30:stä 43:een. Palkkamenojen jyrkkä nousu oli seurausta teatterin eri työntekijäryhmien voimakkaasta järjestäytymisestä edeltäneen kymmenen vuoden

⁴⁶¹ Kka, Kulttuurilautakunnan I kokouksen pöytäkirja 1976, 12.1.1976.

⁴⁶² Kasvu jatkui tämän tutkimuskauden loppuun asti ja sen jälkeen pitkälti vakiintui. Tutkimuksen tekoohjelmalla 2010-luvulla on tehty lähinnä 0-budjetteja tai säästöbudjetteja eli palkkojen noustessa toiminnan menot ovat pienentyneet jatkuvasti. Sikäli silloinen vuosittainen kasvu oli kyllä merkittävä poliittinen teko.

⁴⁶³ Kka, Kulttuurilautakunnan IV kokous 1975, talousarvioehdotuksen perustelu, 18.8.1975.

aikana. Kulttuurilautakunnalle annettiin myös teknisen henkilöstön kulutaksa lautakunnan käyttöön (äänentoisto yms.): 95 mk/3 t ja 35 mk/t seuraavilta tunneilta. Todettiin, että muiden alueen kuntien osuus teatterin vuosimenoista pitäisi voida hoitaa kuntoon. Tähän tehtävään tarvittaisiin maakuntaliittoa tai tarkoitusta varten perustettavaa kuntainliittoa.⁴⁶⁴

Osakeyhtiömuotoisen teatterin tilanne ei varsinaisesti ollut Kotkan kulttuurilautakunnan asialistalla, mutta lautakunta halusi olla osana kaupungin roolia muuttuvassa teatterimaailmassa. Lautakunnan jäsenillä oli mahdollisuus puhua teatterin asioista edelleen omissa ryhmissään. Teatteri oli kaupungille ison määrärahan tarvitseva laitos. Toisaalta lautakunnan jäsenillä oli hankala tilanne, sillä moni jäsen varmasti pohti sitä, miten lautakunnan oma budjetti (nettomenot 160 000 markkaa) oli mitätön summa teatterin kustannusten rinnalla.

Ideoinnit yhteistyöstä harrastajateatterien kanssa ja tilojen yhteiskäytöstä käytännössä lopahtivat eli niistä ei enää keskusteltu, kuten oli tehty edellisinä vuosina. Tästä alkoi Kotkassa lopullisesti sellainen kehitys, että yhdistyksillä tai tapahtumilla ei ollut enää varaa käyttää teatteritiloja. Kotkassa teatteri oli tämän kehityksen tuloksena teknistä henkilöstöä myöden lopullisesti ammattimaistunut. Kuten teatterin katsaus kertoo, teatteri eriytyi kaupungin kulttuurihallinnon yhteistoiminnassa enenevässä määrin omaan toimintaansa omien työehto- yms. sopimusten määrittäessä toiminnan sisältöjen suuntaa.

Poliitikot vaativat ja saavat vähitellen korotetuksi avustussummia

Kulttuuritoimintaan jaettava avustussumma oli vuonna 1975 noussut 37 000 markkaan niin, että 30 000 markkaa varattiin kulttuurityölle ja 7 000 markkaa ystävyysseuroille. Poliitikot jakoivat rahat pitkälti samoin periaattein kuin aikaisempina vuosina, mikä kertoo siitä, että jakopolitiikasta oli enemmistöllä ilmeisen yhtenäinen näkemys. Ystävyysseurojen osalta 7 000 euron summa jaettiin niin, että Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Kotkan osaston tukisumma kasvoi 5 000 markkaan (edellisenä vuonna 1974 4 000 markkaa). Muut saivat hieman entistä pienemmän yhteissumman (suluissa edellisen vuoden summa), eli The Finnish-British Society 500 mk (750 mk) Kotkan Pohjola-Norden 500 mk (750 mk), Societa Dante Alighieri 500 mk (500 mk) ja Suomi-Ranska-yhdistys 500 mk (500 mk).⁴⁶⁵

Muun kulttuurityön osalta summat nousivat pikkuhiljaa. Uusia hakijoita ja saajia olivat muun muassa Kansan Sivistystyön liitto valistustoimintaan, Kotkan ammatillinen paikallisjärjestö kulttuuriseminaarin järjestämiseen ja Kotkan porvarillinen kulttuuriyhdistys esitelmöitsijä- ja taiteilijapalkkioihin sekä yleisötilaisuuksiin. Muutoin avustusten jako sujui totutulla tavalla niin, että taiteilijoille

464 Kka, Kulttuurilautakunnan VIII kokouksen pöytäkirja 1975, 10.12.1975.

465 Kka, Kulttuurilautakunnan I kokouksen pöytäkirja 1975, 27.2.1975.

ja muille toimijoille oli erikseen omat avustuskategoriansa.⁴⁶⁶ Porvarillinen kulttuuriyhdistys toi oman lisänsä toimijoiden kenttään, ja se sai ilman keskustelua myös tukea toiminnalleen heti perustamisen jälkeen, mikä saattoi perustua joko toiminnan tasoon ja tarpeeseen tai toisaalta myös ”sulle mulle”-politiikasta sosiaalidemokraattien ja kokoomuksen kesken.

Tapahtumatuo- tando ja ulkopuolisen järjestelyn tukeminen lisääntyi entuudestaan, ja myös ulkopuolisia isoja tuotantoja tuettiin. Lautakunta päätti osallistua mm. Lasten elokuvatapahtuman järjestelyihin sekä ohjaaja Pekka Mandartin aloitteesta järjestetyn Kaunissaaren kesätapahtuman tukemiseen seuraavan kesän osalta. Tapahtumasta toivottiin kehitettävän jokavuotinen eteläkymenlaaksolainen kulttuuritapahtuma. Lautakunta osallistui myös erilaisiin neuvotteluihin koko läänin osalta, mm. kamerataideneuvotteluun Anjalankoskella (11.11.1975). Aiempi kolmen kunnan kulttuurilautakuntien yhteistoiminta myös laajeni viiden eteläkymenlaaksolaisen kulttuurilautakunnan yhteiskokoukseksi.⁴⁶⁷ Tämä oli silloin uutta seudullista yhteistyötä, joka sittemmin hieman väheni, tai ainakaan vastaavia merkintöjä ei ole luettavissa lautakunnan pöytäkirjoista.

Kaupunki alkoi myös hankkia avustusanomuksin varoja ulkopuolisilta tahoilta. Ilmeisesti rahaa oli yhä enemmän jaossa erilaisille kaupunkiprojekteille, koska esimerkiksi Pohjoismaiselta kulttuurirahastolta saatiin vuodelle 1976 haetuna avustuksena 15 000 Tanskan kruunua (noin 10 000 markkaa) Meripäivien toimintaan. Lisäksi läänin taidetoimikunta myönsi Kritiikkipäivien järjestämiseen anotun summan, 5 000 mk.⁴⁶⁸ Oletuksena oli selvästi edelleen se, että kaupunki on maksajana kaupungin kulttuuri- ja tapahtumatuo- tannossa, eikä tällöin ajateltu, että rahoitus pitäisi hankkia tätä laajemmin muualta.

5.4.5 1976 – lautakunta valmistautui kuntaliitoksiin

Vuosi 1976 kulki vielä edellisen kolmen vuoden viitoittamalla tiellä ja samalla lautakunnan kokoonpanolla. Tuleva kolmen K:n kuntaliitos eli Kotkan, Karhulan ja Kymin liitos oli tiedossa. Liitos oli yleisesti riitainen ja perustui pakkoon ja päätöksiä lukiessa vaikuttaakin siltä, että kulttuurilautakunta oli varovainen kaikissa toimissaan. Poliitikot pohtivat, miten kuntaliitos vaikuttaisi heidän toimintaansa. Vuonna 1976 lautakunta oli kuitenkin odottavalla kannalla ja jatkoi samalla linjalla kuin aiemmin. Kotkan kaupunginvaltuusto hyväksyi lautakunnan esityksestä kokopäivätoimisen sihteerin palkkauksen.⁴⁶⁹

466 Kka, Kulttuurilautakunnan I kokouksen pöytäkirja 1975, 27.2.1975.

467 Kka, Kulttuurilautakunnan VII kokouksen pöytäkirja 1975, 26.11.1975.

468 Kka, Kulttuurilautakunnan IV kokouksen pöytäkirja 1976, 22.4.1976.

469 Kka, Kulttuurilautakunnan I kokouksen pöytäkirja 1976, 12.1.1976, Kotkan kaupungin vuoden 1976 hyväksytty talousarvio, s. 98.

Taitelijoiden apurahojen jakamisessa noudatettiin edelleen noudattaa kaupunginhallituksen jo vuonna 1970 päättämää kulttuuripoliittista periaatetta, että eri vuosina korostuisivat eri taiteenalat. Tänä vuonna avustuksia suunnattiin teatterin alalle. Avustukset ystävyysseuroille ja muun kulttuurityön tukemiseen noudattelivat vanhaa kaavaa. Päättäjät joutuivat toteamaan moneen otteeseen, että se suosittelisi kaupunginhallitukselle avustusten myöntämistä joillekin tapahtumille, mutta ei pysty vastaamaan kaikkeen ansiokkaaseen toimintaan resurssien puuttuessa tai aloitteiden tultua avustusajankohtiin nähden myöhässä.⁴⁷⁰

Yksi lautakunnan tekemä ehdotus oli kirjallisuuselukion perustaminen Kotkaan. Lautakunta esitti yksimielisesti kaupunginhallitukselle, että se antaisi kouluviraston tehtäväksi tutkia mahdollisuuksia kirjallisuuselukion toiminnan aloittamisesta Kotkassa. Esitys perustui osaltaan lääninkirjailijan kokemuksiin kirjallisuuden opetustyöstä ja kirjoittajien ohjauksesta, tämän työn luomaan perustaan ja jatkuvuuden varmistamiseen. Lautakunnan jäsenten mielestä lukio merkitsisi valtakunnallisesti näkyvää täydennystä jo maassa toimivien musiikki- ja taidelukuioiden joukossa.⁴⁷¹ Tyytyväisyys lääninkirjailija Matti Paavilaisen työhön oli edelleen vuodesta toiseen ilmeistä, ja Paavilaisella oli selvästi vaikutusvaltaa esitysten taustalla. Lautakunta suositteli työsuhdetta jatkettavaksi ainakin vuoden 1980 loppuun. Suositus perustui siis lääninkirjailijan työn myönteisiin tuloksiin paikkakunnalla.⁴⁷²

Talousarvion nettomenot kasvoivat jälleen yhteensä 249 085 markkaan, mikä oli merkittävä nousu edelliseen vuoteen. Aikaisemmin mainittu uusi kulttuurisihteerin virka lisäsi eniten palkkakuluja talousarvioehdotuksessa. Ehdotuksessa oli pyritty huomioimaan myös Kymin ja Karhulan lautakuntien esittämät toivomukset.⁴⁷³ Elokuun kokouksessa kuultiin sihteerin raportti siitä, miten kulttuurilautakunnan koordinoima kulttuuriohjelma onnistui Meripäivillä (kesällä 1976). Kulttuuriohjelmaan kuului noin 15 tapahtumaa, joiden yleisömenestystä kuvailtiin yllättävän hyväksi. Kaupunginjohtajan luona pidetyssä meripäivätoimikunnan neuvotteluissa toimikunta oli esittänyt, että tehtäisiin periaatteellinen päätös jatkaa Meripäivien kulttuuriohjelmaa mieluiten jonkin nimikkeen, kuten pohjoismaisen kulttuurin teemalla. Kulttuuriohjelman kustannusarvio oli ollut 20 000 markkaa, josta noin 10 000 markkaa oli saatu Pohjoismaiselta kulttuurirahastolta ja loput Kotkan Meripäivät Oy:ltä.⁴⁷⁴

470 mm. lautakunnan III kokouksen pöytäkirja 1976, 11.3.1976 ja V kokouksen pöytäkirja 22.5.1976.

471 Kka, Kulttuurilautakunnan VI kokouksen pöytäkirja 1976, 22.6.1976.

472 Kka, Kulttuurilautakunnan VII kokouksen pöytäkirja 1976, 23.7.1976.

473 Kka, Kulttuurilautakunnan VII kokouksen pöytäkirja 1976, 23.7.1976.

474 Kka, Kulttuurilautakunnan VIII kokouksen pöytäkirja 1976, 25.8.1976.

Kaupunginorkesterin tilannekatsaus

Vuoden viimeisessä kokouksessa Kotkan kaupunginorkesterin soittajat antoivat kulttuurilautakunnalle tiedoksi julkilausumansa, jossa käsiteltiin tulevan vuoden toimintaan ja musiikkilautakunnan sulauttamiseen kulttuurilautakuntaan. Vaikka lautakunta käsitteli kokouksissaan hyvin vähän tulevia isoja haasteita, niistä keskusteltiin päätöspöytäkirjojen ulkopuolella eri yhteistoimintaneuvotteluissa. Orkesterin soittajat pitivät merkittävänä sitä, että kuntaliitoksen jälkeen vuoden 1977 alusta kaupungin asukasluku lähes kaksinkertaistui. Tämä merkitsi uusien soittajien tarvetta. He ennakoivat tulevan vuoden luottamushenkilövalintoja ja toivoivat, että kulttuurilautakunnan tulevaan musiikkijaostoon tuli valita kyllin perehtyneitä kulttuurielämän edustajia ja että jaoston ja lautakunnan kokouksiin pitäisi ottaa soittajien edustus mukaan käsiteltäessä orkesterin asioita. Heidän mielestään tuli myös perustaa ohjelmatoimikunta, jossa pitäisi olla läsnä soittajien edustaja. Lähtökohtaisesti orkesterin suurin ongelma oli kuitenkin kunnollisen musiikkisalin puute, mihin myös viitattiin kirjeessä.⁴⁷⁵ Lautakunnan kannalta ammatimaisen orkesteritoimintaan kuuluvien asioiden mukaantulo toi laaja-alaisuutta.

Sinänsä aiemmat kaudet olivat näyttäneet sen seikan, että jo olemassa olevat toimijat (kuvataide, musiikki, teatteri) mielellään toimivat edelleen omana kokonaisuutenaan ja hieman vierastivat lautakunnan pyrkimyksiä luoda aitoa yhteistyötä. Tähän liittyi kamppailu omien resurssien puolesta, sillä ehkä jotenkin koettiin, että vapaan kulttuurin kentän tuki saattaisi olla omasta toiminnasta pois. Edelleen oli havaittavissa joka sektorilla oman reviirin puolustamista. Poliitikoilla oli tässä kokoava rooli, koska kulttuuri-ihmiset puolustivat kukin omaa sektoriaan. Tästä näkökulmasta voi puolustaa myös kansanvaltaisesti valittujen poliitikkojen merkitystä esimerkiksi avustusten jakajina verrattuna siihen, että avustuksia jaettaisiin kulttuuritahojen oman arvioinnin perusteella.

5.4.6 1977 – Karhulan, Kotkan ja Kymin kuntaliitos

Kotkan kaupunki, Karhulan kauppalaja Kymin kunta liitettiin vuoden 1977 alusta pakkoliitoksella yhteen Kotkan kaupungiksi. Poliittinen kartta muuttui tässä vaiheessa entistä punaisemmaksi, sillä Karhulan kauppalaja oli Kotkaakin vasemmistolaisempi. Pienessä Kymin maalaiskunnassa vasemmisto ja oikeisto olivat tasaväkisempiä.⁴⁷⁶ Kymin pienen väkimäärän vuoksi Kymin mukaantulolla ei ollut poliittisen kentän muutoksen näkökulmasta merkitystä, kuten poliittisia voima-

475 Kka, Kotkan kaupunginorkesterin julkilausuma soittajien kokouksesta 26.11.1976 esitettiin kulttuurilautakunnassa tiedoksi lautakunnan vuoden viimeisessä, XII kokouksessa 14.12.1976.

476 Ks. poliittinen kannatuksen kehitys lopun liitteestä V. Kymistä lisää mm. Saarinen (2002), 276. Esim. Kymin kunnassa poliittinen kartta muuttui paljon, sillä se oli maalaispitäjä. Kuntaliitosten vaikutusta keskustakaupunki Kotkan kulttuurilautakunnan toimintaan analysoidaan tässä luvussa – vaikutukset olivat melko vähäisiä ja lähinnä tukivat Kotkan aikaisempaa kehitystä.

suhteita kuvaavan luvun tilastot kertovat. Kulttuurityö alkoi uudella kokoonpanolla merkittävästi sekä väkiluvultaan (aikaisemmin Kotkassa oli reilut 30 000 asukasta, uudessa tilanteessa suur-Kotkassa reilut 60 000 asukasta) että pinta-alaltaan suurentuneessa kaupungissa. Lautakunnan toimialaan sisältyvät tehtävät myös lisääntyivät, sillä kuvaamataidelautakunta ja musiikkilautakunta aloittivat käytännössä kulttuurilautakunnan jaostoina. Muutokset eivät kuitenkaan häirinneet, sillä kulttuurin saralla yhteistyöhön oli vapaaehtoisesti jo varauduttu. Lautakunta kokoontui vuoden 1977 aikana 13 kertaa.

Lautakunnan jäseniksi valittiin uudelle toimikaudelle seuraava kokoonpano: Puheenjohtajana jatkoi Jorma Savikko (toimitussihteeri, sd.), jäseninä Seppo Grönvall (SKDL), Jaakko Hannula (sd.), Esko Heikkilä (sd.), Ilkka Lempiäinen (sd.), Kaija Mannermaa (kok.), Vellamo Mattila (SKDL), Tuulikki Närhinsalo (kok.), Leena-Riitta Salminen (sd.), Heikki Tohijärvi (kok.) ja Henry Westman (sd.). Jäsenkunta oli valtuuston paikkamääriä mukaillen edelleen varsin SDP-painotteinen. Kaupunginhallituksen edustajana toimi Helge Suikkanen, asiantuntijajäsenenä jatkoi lääninkirjailija Matti Paavilainen, orkesterin taloushallintoa edusti kaupunginorkesterin taloudenhoitaja Esko Bly ja sihteerinä jatkoi kulttuurisihteeri Marjatta Hartikainen. Jäsenistö jaettiin musiikkijaoston edustajiin (sihteeriksi valittiin Esko Bly), samoin kuvataidejaoston edustajiin (sihteeriksi valittiin Kaisu Anttila). Aluksi uusi lautakunta keskittyi hallinnon määrittelyyn, kuten aina uudessa tilanteessa. Maantieteellisen alueen laajentuessa erilaiset lautakunnan edustukset eri alojen alueellisiin toimikuntiin lisääntyivät ja tapahtumat laajenivat erityisesti musiikkipuolelle. Koska kaupungin alue laajeni, alueellisen tasapuolisuuden vaatimus kasvoi ja yleinen työmäärä lisääntyi. Samoin virisi monia muita uusia tapahtumahankkeita, kuten kulttuuritilaisuuden järjestäminen lapsille (mikä tuolloin aloitti nykyään jatkuvan pitkän lasten kulttuuritapahtumien perinteen).⁴⁷⁷

Poliitikot olivat yksimielisiä siitä, että avustuspäämäärän tuli kasvaa toiminnan laajentumisen myötä. Vuonna 1977 lautakunta jakoi musiikkikyhtymille musiikkilautakunnan esityksen pohjalta 60 000 markkaa ja muuhun kulttuurin tukeen 53 000 markkaa eli aikaisempaa enemmän. Kulttuurityön määrärahan jaossa tuli uusia hakijoita Karhulan ja Kymin puolelta, muiden muassa iso toimija Karhulan Suomi-Neuvostoliitto-Seura. Kotkalaisten taiteilijoiden apurahasumma, 8 000 markkaa, jaettiin muutoksitta kuvataidejaoston esityksen mukaan. Uutena erillissummajäsenistöä jaettiin myös kulttuurityön kokonaissummasta 15 000 markkaa kotkalaisille harrastajanäyttämöille. Isoimmat toimijat olivat Kotkan Seudun kansannäyttämö (6750 mk) ja Karhulan Työväennäyttämön Kannatusyhdistys ry (6750 mk).⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ Kka, Kulttuurilautakunnan II kokouksen pöytäkirja 1977, 28.2.1977.

⁴⁷⁸ Sama.

Rahajako kertoo maantieteellisestä tasapainoilusta. Samana vuonna alalle saatiin palkata uutta ammattihenkilöstöä: kaupunginorkesterin kapellimestarin tointa haki 10 ansioitunutta henkilöä, joiden joukosta toimeen valittiin kapellimestari Jouko Koivukoski. Hänen valintansa oli ammatillinen, eikä hän ollut poliittinen henkilö, vaikka hänet jatkossa opittiin tuntemaan arvomaailmaltaan kohtalaisen porvarillisena.⁴⁷⁹ Toimistotöistä, avustuksista, niiden läpikäynnistä ja maksatuksesta tuli lisää työtä, jota helpottamaan valittiin toimistotyöntekijä.⁴⁸⁰

Keskustelu taidemuseon perustamisesta

Kuvataidejaosto ja kulttuurilautakunta käsittelivät lautakunnan alaisuudessa alue-
taidemuseokokeilun aloittamista ja Kotkan valitsemista sen kiintopisteeksi. Tätä perusteltiin sillä, että kuvataiteiden asema oli alueella yhteiskunnan tukimahdollisuuksien puolesta heikko, koska kuvataiteelta puuttui pysyvä näyttelytila. Kuva-
taiteiden harrastamista pidettiin vilkkaana. Kotkan kaupungilla katsottiin olevan potentiaalisia mahdollisuuksia järjestää taidemuseolle pysyvät tilat.⁴⁸¹

Taidemuseon puuttuminen kaupungista oli usein esillä mainintana, ja jaosto tai lautakunta järjesti erilaisia kokouksia aluetaidemuseonhankkeen edistämiseksi. Kuvataidejaoston tehtävänä oli myös galleriatilojen kartoittaminen, mikä kirjattiin myöhemmin yhdeksi toiminnalliseksi tavoitteeksi lautakunnan talousarvioesityksen yhteydessä. Kotka oli aikaisemmin ottanut vapaaehtoisesti teatterin omakseen ja perustanut orkesterin sekä historiallisen museon. Kaupunkiin ei kuitenkaan koskaan syntynyt taidemuseota. Matkan varrella Kouvola ja Lappeenranta perustivat taidemuseot. Yhtenä synä saattoi olla se, että mikään yksityinen taho tai toimija ei luovuttanut kaupungille niin merkittävää taidekokoelman perustaa, että olisi syntynyt erityinen velvollisuus museon perustamiseen. Vuonna 1977 oltiin kuitenkin ihan tosissaan suunnittelemassa museota lähitulevaisuuden hankkeena eli lopputulosta ei ollut vielä julistettu.

Talousarvio kasvoi suunnitelmakaudelle 1978–1982

Lautakunnan jäsenet suunnittelivat kulttuurilautakunnan talousarviota ja toimintasuunnitelmaa edellistä kuntaliitosvuotta selkeämmältä pohjalta vuodelle 1978. Ensimmäinen lautakunnan talousarvioesitys hyväksyttiin uudessa tilanteessa poikkeuksellisen aikaisin, jo huhtikuun lopulla (yleensä valmistelu tapahtuu syksyllä). Lautakunnan hyväksymät ehdotukset lähtivät ennen normaalia käsittelyä kaupungin ”tasapainotusryhmän” tutkittaviksi. Tasapainotusryhmän tehtävänä oli

479 Kka, Kulttuurilautakunnan VI kokouksen pöytäkirja 1977, 17.5.1977. Tämän tutkimuksen tekijän oma arvio kapellimestari Koivukosken poliittisesta arvomaailmasta perustuu henkilökohtaiseen ystäväyteen ja työtoveruuteen 2000-luvulla.

480 Kka, Kulttuurilautakunnan IV kokouksen pöytäkirja 1977, 1.4.1977.

481 Kka, Käsiteltiin eri kokouksissa ja päätettiin kulttuurilautakunnan V kokouksessa 1977, 29.4.1977.

hillitä kaupungin menojen kasvua. Tästä alkaen vastaavia koko kaupungin säästöjä pohtivia ryhmiä alkoi toimia, joten tilanne muuttui suhteessa aikaisempaan jatkuvaan ja ilmeisenä pidetyn kasvun kauteen. Toiminta- ja taloussuunnitelma laadittiin vuosille 1978–1982.⁴⁸²

Toiminnallisiksi tavoitteiksi hyväksyttiin

- kulttuurin tuen lisääminen, taidemuseotoiminnan aloittaminen
- uuden kirjasto- ja musiikkiopistorakennuksen kuvataidenäyttelytilojen ja auditorion käyttö
- Kotka-viikon jatkaminen ja kehittäminen
- Kritiikkipäivien jatkaminen ja kehittäminen
- runokilpailun/novellikilpailun jatkaminen määräajoin
- perimätiedon keruun toimeenpaneminen
- Kotka-palkinto
- taiteilija-asunnot
- henkilöstön lisääminen (kulttuurisihteerin viran täyttäminen, puolipäiväinen kuvataideasiamies, soittajien määrä – näistä kuvataideasiamiehen ja kahden soittajan tehtävät esitettiin tasapainotusryhmässä poistettaviksi)
- konserttisali-kysymyksen tutkiminen ja ensisijaisesti Kotkan Työväntalon salin käyttömahdollisuuksien tutkiminen
- teatteritalon näyttelyhallin toimivuuden parantaminen
- eri taiteiden harrastajaohjaajien koulutuksen aikaansaaminen ja
- kulttuuripalvelutilojen kysymykset

Talousarvioehdotuksessa lähes kaikki esitetyt menokohdat olivat kasvaneet jonkin verran, tasapainotustyöryhmä puolestaan karsi lisäyksiä, joten todellisuudessa lautakunnan toiveet eivät enää täyttyneet samassa määrin kuin aikaisemmin.⁴⁸³

Aikalaisarvio lautakuntatyön alkuvuosien poliittisuudesta

Mitä roolia puoluepolitiikka, tasapuolisuus ja luottamushenkilöiden taustat näyttelivät? Tutkimus käsitteli politiikkaa jo edellisessä luvussa todeten, että radikaalismi ei saanut yleisesti Kotkassa kannatusta. Lähinnä teatterin toiminnassa ilmeni pieniä ääriivasemmistolaisia soraääniä. Lähtökohtaisesti tutkija saattoi kuitenkin odottaa löytävänsä Kotkan kaupungista poliittisia paineita kulttuurilautakunnasta, olihan kulttuuri valtakunnallisesti erilaisten intohimojen kenttää. Pöytäkirjat

482 Kka, Kulttuurilautakunnan V kokouksen pöytäkirja 1977, 29.4.1977, tasapainotusryhmän poistoesitykset VI kokouksen pöytäkirjassa 1977, 10.8.1977.

483 Kka, Kulttuurilautakunnan V kokouksen pöytäkirja 1977, 29.4.1977, tasapainotusryhmän poistoesitykset VI kokouksen pöytäkirjassa 1977, 10.8.1977.

tai haastattelut eivät kuitenkaan anna viitteitä erityisistä poliittisista väittelyistä, vaan lähinnä politiikka oli niin luonteva ja selkeä osa lautakunnan toimintaa, että tilannetta ei kyseenalaistettu. Samalla koko toiminta oli lähtökohtaisesti puoluepoliittista, sillä puolueet olivat päätoimijoita ja kaupunkilaisten valitsemat ihmiset edustivat puolueitaan.

Rahanjaossa ja muussa toiminnassa on havaittavissa selviä heijastumia aikakauden yleisestä liikehdinnästä, kuten suhteessa isoista avustussummista Suomi-Neuvostoliitto-Seuralle sekä uusina avustuksen saajina Kansan sivistystyön liitolle ja Kotkan ammatilliselle paikallisjärjestölle. Sosiaalidemokraattien johtamassa Kotkassa oli luontevaa tukea suhteellisesti suurilla summilla varsin poliittistakin toimintaa esimerkiksi Suomi-Neuvostoliitto-Seurassa. Myös ammattiliittojen seminaarien tukemista pidettiin ilmeisen luonnollisena, vaikka yhteys kulttuuritoimintaan saattoi olla sivujuonne. Tukea annettiin niille, joilla oli mittavaa toimintaa ja jäsenkuntaa. Lautakunnassa ei pöytäkirjojen mukaan juurikaan äänestetty, eli vallalle olleelle linjalle ei ollut ainakaan vahvaa vastapuolta, joka olisi kokenut harjoitetun tukipolitiikan esille nostettavaksi ongelmaksi. Esimerkiksi orkesteri oli iso koko kaupungin toimija, jonka kapellimestari valittiin ilman poliittista vääntöä. Vastapainona vasemmistolaisille toimijoille oli vuonna 1975 tullut uutena toimijana mukaan Kotkan porvarillinen kulttuuriyhdistys, joka järjesti nimensä mukaisesti kulttuuritarjontaa toisesta näkökulmasta. Yhdistys sai määrällisesti pientä avustusta, mutta myös sen toiminta oli varsin pientä.

Miten oikeistopuolueet kokivat tukipolitiikan ja sen, että kaikki tapahtui niin selkeän sosiaalidemokraatti-vetoisesti? Haastattelussa oikeistopuolen pitkäaikainen kaupunginvaltuutettu Esko Almgren tarkkaili tilannetta kahdesta näkökulmasta: kaupunginvaltuustosta ja Suomen eduskunnasta. Haastattelussa (kirjallisesti 17.4.2010) hän toteaa, että avustusten jaossa oltiin hänen kokemuksensa mukaan tasapuolisia ainakin siinä suhteessa, että jokainen osapuoli tyytyi kompromissiin: *1970-luvun alussa elettiin vanhan kunnallislain aikaa ja vasemmalla oli aina muistettava, että uusiin määrärahoihin ja virkojen perustamisiin tarvittiin määränemmistö. Muun muassa tämä tosiasia loi neuvottelupakon ja hakeutumisen konsensukseen.* ⁴⁸⁴

Seppo Grönvall (piirisihteeri, SKDL) tarkkaili puoluepolitiikkaa omasta näkökulmastaan ja totesi, että aitoja kulttuuripolitiikkaa osaavia ihmisiä oli lautakunnan keskeisten jäsenten ulkopuolella hänen mielestään loppujen lopuksi vähän eri puolueissa:

Muistelen kulttuuripoliittisen keskustelun olleen vähäistä Kotkassa myös muissa puolueissa. Ei ollut ohjelmia eikä juuri mitään visioita tai tavoit-

484 Esko Almgrenin haastattelu 17.4.2010.

teita. Esim. uusien kulttuurirakennusten suunnittelua ei ollut. Kulttuuriorganisaatioiden rakenteita ja esim. kuntayhteistyötä ei mietitty. Kulttuuria harrastavat ihmiset harrastivat omissa järjestöissään, mutta eivät juuri pyytäneet tai vaatineet mitään. Työväentalon muuttaminen konserttitaloksi kiinnosti työväenyhdistyksen talouden kannalta, mutta heti kun ratkaisu saatiin Kokoomuksen kanssa aikaan (Anna-Liisa Linkola oli ratkaisija Kokoomuksessa) lopahti kiinnostus niin kokoomukselta kuin demareiltakin. Vasta 90-luvulla tapahtui jonkin asteista heräämistä.⁴⁸⁵

Leena-Riitta Salminen (SDP) kuvailee tilannetta seuraavasti:

Kun tulin kulttuurilautakuntaan, sen toiminta oli vielä muotoutumassa. Mm. kuvataidejaosto nosti näyttelyt omakätisesti seinälle, koska kuvataidesihteerä ei ollut. Järjestettiin myös vuosittain kuvataidepäivät, jopa 2-päiväiset, jonne haalittiin valtakunnallisesti merkittäviä taiteilijoita luennoitsijoiksi. Jaoston toiminta oli varsin vilkasta ja tiivistä ja käytäntöön sitoutunutta. Resursseja ei varmaan ollut kovin avokätisesti, mutta innostusta sitä enemmän. Kyllä niinä vuosina kulttuuritoiminta kuitenkin vahvasti vilkastui. Koin työskentelyn hyvin motivoivana—Oli joitakin suuriakin hankkeita, kuten Pekkamonumentin monivaiheinen hankinta. Ja näyttelyn avajaisia, kritiikkipäiviä ja tms. juhlittiin koko lautakunnan voimin. Kun aloitin valtuustossa, sain pian leiman kulttuuriasioiden ajajana. Samanmielisiä päättäjiä ei juuri ollut ja keskustelu oli joskus kärjekästä ja luvalla sanoen toisinaan aika mitätöntä.⁴⁸⁶

Nämä kommentit kertovat pitkälti siitä, että lautakunnassa vallitsi varsin ennustettava sosiaalidemokraattien ja kokoomuksen vetämä konsensus-politiikka. On vaikea havaita myöskään sellaista, että jokin toimijataho olisi selkeästi sivuutettu avustustenjaossa, eli ilmeisesti tällaista ei ainakaan näkyvästi tapahtunut. Talousmurheet alkoivat korostua 1970-luvun lopulla. Vuoden 1978 jälkeen määrärahojen kasvaminen ei saanut enää yleisesti poliittista tukea muissa päättävissä elimissä. Kulttuurilautakunnan luottamusmiehet puolustivat talousarvion suunnitteluvaiheessa lisäyksiä ja omaa toimintaansa budjetin kasvattamisen puolesta. Lautakunta ei itse karsinut esittämiään tavoitteita, vaan leikkausten teko pyydytyssä mittakaavassa jäi valtuuston päätettäväksi.⁴⁸⁷

485 Seppo Grönvallin haastattelu 21.7.2010.

486 Haastattelu Leena-Riitta Salmisen kanssa 17.8.2010.

487 Kka, Kulttuurilautakunnan VII kokouksen pöytäkirja 1978, 15.8.1978.

Lopputuloksena voi todeta, että Kotkassa elettiin kaupungin vakaalta tun-
tuvan sosiaalidemokraattisen vasemmistolaisuuden hengessä. Jokaisen vuoden
osalta voi todeta, että sosiaalidemokraatit päättivät asioista yhteistyössä kokoomuk-
sen kanssa, ja muiden pienempien ryhmien oli tyytyminen osaansa. Lautakunnan
puheenjohtajan keskeistä roolia käsitellään vielä hänelle omistetussa kappaleessa
tämän luvun lopussa. Aikakausi ei oletettavasti aiheuttanut suuria haavoja porva-
rilliselle puolelle, ainakaan sellaisia tuntemuksia Kotkan tapaustutkimuksessa ei
haastattelujen perusteella tullut ilmi.

5.4.7 1978 – Kotkan 100-vuotisjuhlavuosi

Kotkan 100-vuotisjuhlia vietettiin vuonna 1978. (Vasta tutkimusajan ulkopuolella
oikeaksi vuodeksi korjattiin kaupungin syntymävuosi 1879.) Juhlavuosi käynnistyi
uuden kulttuurisihteerin viran täytöllä, sillä Marjatta Hartikainen siirtyi töihin
muualle. Vaikka Hartikaisen rooli oli koko ajan kasvanut kulttuurivaikuttajana, niin
tällöin oli vielä täysin selvää, että varsinainen kulttuurin ykkösvisionääriin asema
oli edelleen lautakunnan puheenjohtaja Savikolla sektorin viranhaltijan sijaan.
Hakijoita kulttuurisihteeriksi oli 19. Valituksi tuli Tampereen yliopiston Draama-
studion ohjaajalinjan käynyt ja monipuolisen työkokemuksen hankkinut Tarja Lai-
ne. Varalle valittiin valtiotieteen kandidaatti ja toimittaja Veli-Pekka Heinonen.⁴⁸⁸
Valintatilanteessa ei ainakaan avoimesti keskusteltu poliittisista virkanimityksistä.

Muutoin lautakuntatyö jatkui samoilla linjoilla kuin aikaisempina vuosina.
Päätösasiat sisälsivät konkreettista toimintaa, uusien tapahtumien ja kulttuuri-
kilpailujen suunnittelua, sisältösuunnittelua ja poikkeuksellisen vilkasta osallis-
tumista erilaisiin kulttuurihallinnon neuvottelupäiviin yms.⁴⁸⁹ Kulttuurihallinnon
neuvottelupäivillä oli esillä valtakunnallinen lainsäädäntöprosessi, jota kuvataan
seuraavassa luvussa myös siitä näkökulmasta, miten se vaikutti Kotkan kaupun-
gin toimintaan.

Joitain muutoksia tehtiin myös avustusten jaon perusteisiin, mm. jaettiin
enemmän matka-apurahoja, jyvitetiin uutena ratkaisuna tietty osa kotiseutuyh-
distyksille (10 000 markkaa) ja edelleen harrastajanäyttämöille 16 000 mk. Uusia
saajia olivat myös tutkijat, joille jaettiin yleisestä määrärahasta 4 000 mk kulttuu-
rityöhön. Kulttuurityön kokonaispotti oli kasvanut 60 000 markkaan eli säästöistä
huolimatta tälle sektorille oli löytynyt hieman lisää rahaa. Kyse oli toki pienistä
rahoista. Samalla musiikkiyhtymien tuki oli pienentynyt edellisen vuoden 60 000
markasta 37 000 markkaan. Tällöin jopa äänestettiin hienoisista muutoksista esi-
tyksiin, mutta mitään suurta dramatiikkaa ei esiintynyt. Tämän voi mainita, sillä

⁴⁸⁸ Kka, Kulttuurilautakunnan I kokouksen pöytäkirja 1978, 25.1.1978.

⁴⁸⁹ Kka, Mm. kulttuurilautakunnan VI kokouksen pöytäkirja 1978, 12.7.1978, samoin muiden kokousten pää-
töspöytäkirjat.

aikaisempina vuosina tukisummista ei ollut äänestetty juuri lainkaan, vaan tuet olivat jakaantuneet selkeämmin esityksen mukaan.⁴⁹⁰

Taitelijoiden apurahasumma oli 18 000 markkaa, ja ateljeevuokrien tuki 4 000 mk.⁴⁹¹ Kulttuurilautakunta jätti edellisten vuosien tapaan rahaa mahdollisia tilapäisjakoja ja myöhemmin eteen tulevia hankkeita varten. Kulttuurin poliittisesta sisällöstä kertoo mm. Ahaa-teatterin tuettu vierailuesitys Kertomus Leninistä (tuki 1 100 mk)⁴⁹² ja Suomen demokraattisen pioneeriliiton Kymenlaakson piirijärjestön teatteritilaisuuden järjestämiseksi jaettu 1 000 mk. Teatteriesitys oli suunnattu lapsille pioneeriviikon aikana.⁴⁹³ Tämä esimerkki on yksittäinen ja kuvanee ennen kaikkea sitä, että myös äärivasen siipi haluttiin pitää tyytyväisenä ja kulttuurin kenttä monipuolisena. Tämänkaltaisille marginaalisille ryhmille oli ilmeisesti omat puolestapuhujansa SKDL:n edustajissa lautakunnassa, tosin rahasummat olivat pieniä eli suurta merkitystä ei näillä ollut.

5.4.8 1979 – Tilavaatimuksia

Vaikka talouden tasapainottaminen vuodeksi 1979 oli ollut voimakkaasti esillä, se ei vaikuttanut merkittävästi kulttuurilautakunnan talousarvioon tai toimintaan. Jorma Savikko korosti haastattelussa useita kertoja sitä, että hänen mielestään lautakunnan puheenjohtajan ja kaikkien jäsenten tulikin pitää kulttuurilautakunnan resursseista kiinni riippumatta kunnanhallituksen tai –valtuuston mahdollisesti asettamasta säästöpainesta.⁴⁹⁴ Lautakunnalla ja sen puheenjohtajalla oli toiveita suuremmasta määrärahojen noususta, joka ei toteutunut, mutta määrärahat kulttuurille jatkoivat kaikesta huolimatta hienoista kasvua.

Vuonna 1979 seitsemän kertaa kokoontuneen lautakunnan esityslistat olivat aikaisempaan verrattuna varsin laajoja: niissä myös taustoitettiin lautakunnassa käsiteltäviin tulevia asioita, mm. tilaongelmia, joita ei vielä kunnallisen kulttuurihallinnon puitteissa ollut kyetty ratkaisemaan. Toiveissa oli konserttisali ja taidenäyttelytila, joiden hankkimisen valmistelu käynnistyi toden teolla. Päätökset syntyivät kuitenkin vasta seuraavina vuosina.⁴⁹⁵

490 Kka, Kulttuurilautakunnan II kokouksen pöytäkirja 1978, 8.3.1978.

491 Kka, Kulttuurilautakunnan III kokouksen pöytäkirja 1978, 10.4.1978.

492 Kka, Kulttuurilautakunnan IV kokouksen pöytäkirja 1978, 27.4.1978.

493 Kka, Kulttuurilautakunnan VIII kokouksen pöytäkirja 1978, 24.10.1978.

494 Keskustelussa oli esillä se, onko hyvä virkamies välttämättä sellainen, joka pyrkii lisäämään resursseja omalle toiminnalleen riippumatta muusta talouden tilasta, vai se, joka pystyy tuottamaan olemassa olevin resurssein mahdollisimman hyvää kulttuuritoimintaa. Keskustelimme myös siitä, oliko kaikkien palvelualueiden vastaava toiminta oman sektorin hyväksi johtanut kaupungin huononevaan taloustilanteeseen. Nämä haastattelijan tekemät provokatoriset kysymykset eivät saaneet Savikkoa muuttamaan näkökantaansa, vaan hän puolusti kulttuurin määrärahojen kasvattamista.

495 Kka, Kulttuurilautakunnan II kokouksen pöytäkirja 1979/toimintakertomus vuodelta 1978, 26.4.1979.

Avustussummat pysyivät ennallaan. Vuonna 1979 pyrittiin selvästi lisäämään myös ulkopuolisella rahalla lastenkulttuurin tukea mm. lasten kuvataidekerhotoiminnalle ja lasten elokuvakerhotoiminnalle. Niitä perusteltiin paitsi lastenkulttuurin tärkeydellä myös vuonna 1979 vietetyllä kansainvälisellä lapsen vuodella.⁴⁹⁶ Kulttuurilautakunta esitti edelleen kaupunginhallitukselle, että lääninkirjailija Matti Paavilaisen työsopimusta jatkettaisiin voimassa olevin ehdoin, mikäli opetusministeriön ja läänin puolelta ollaan valmiita jatkamaan läänintaitelijajärjestelmää samanlaisena.⁴⁹⁷

Kulttuurihallinnon kehittäminen jatkui valtakunnallisesti. Kuntien yhteistointa ja -suunnittelu oli tiivistä. Kotkassa vieraili erilaisia ryhmiä tutustumassa Kotkan kulttuurihallintoon. Kaupungissa vierailivat mm. Hyvinkään kulttuurilautakunnan edustajat lokakuussa 1979 hakemassa omalle työlleen ideoita. Vierailut ja tutustumiset omaan toimintaan nostivat kotkalaisten iteluottamusta siitä, että kaupungissa oli toimittu edelläkävijänä kulttuurin saralla. Kotkalaiset luottamusmiehet ja virkamiehet osallistuivat myös edelleen valtakunnan tason keskusteluihin, mm. Suomen kulttuurisiihteerit ry:n ja Helsingin kaupungin kulttuuriasiainkeskuksen järjestämille kulttuurihallinnon neuvottelupäiville Helsingissä joulukuussa 1979.⁴⁹⁸

5.4.9 1980 - Toiveet ja vaatimukset kasvavat

Lautakunnan työskentely jatkui vuonna 1980 kuten aikaisemminkin. Lautakunta päätti heti ensimmäisessä kokouksessa tehdä kaupunginhallitukselle yksilöidyn selvityksen kulttuurihallinnon tilakysymyksistä, akuuteista tarpeista ja toimenpiteistä. Samaa keskustelua ja tilakartoitusta jatkettiin myös seuraavissa kokouksissa. Asiaan ottivat kantaa myös kotkalaiset järjestöt, taitelijat ja valtuutetut. Valtuutetut toivoivat näyttelytilojen ja konserttisalin lisäksi edullisia tiloja harrastajien käyttöön, haaveiltiin myös ns. kulttuuritalosta ja monitoimitalosta. Kulttuurilautakunta ja musiikkijaosto esittivät akuutin konserttisaliongelman lisäksi tarpeen saada myös ulkoilmatilaisuuksiin soveltuva lava ja katsomo.⁴⁹⁹ Seitsemän vuotta lautakuntatyöskentelyä ei ollut näiden kaikkien kartoitusten osaltakaan lannistanut millään lailla tulevaisuudenuskoa, vaan edelleen toiminnasta selvästi kumpusi positiivinen usko omaan vaikutusmahdollisuuteen.

Varsinkin tila-asiat tuottivat isoja ja kauaskantoisia kysymyksiä, joita ei pystytty konkreettisesti nopeasti ratkomaan talousarviota valmisteltaessa. Näyttelytila-

496 Kka, Kulttuurilautakunnan I kokouksen pöytäkirja 1979, 2.3.1979.

497 Kka, Kulttuurilautakunnan IV kokouksen pöytäkirja 1979, 1.8.1979.

498 Kka, Kulttuurilautakunnan VI kokouksen pöytäkirja 1979/ilmoitusasiat, 14.11.1979.

499 Kka, Kulttuurilautakunnan I kokouksen pöytäkirja 1980, 23.1.1980, myös mm. pöytäkirja kokouksesta 27.5.1980 ja 24.6.1980.

asian pikaiseksi ratkaisuksi lautakunta ehdotti Tukkukaupan talon I kerroksen liikehuoneiston muuttamista näyttelytilaksi. Kulttuurilautakunta ehdotti myös ennakkoluulottomasti palkattavaksi kulttuuritoimenjohtajan ja kaksi kulttuuri-ohjaajaa. Perusteluiksi uusien virkojen esityksiin annettiin paitsi tarve myös sen ennakointi, että vuoden 1981 alusta astuisi voimaan kuntien kulttuuritoimintalaki. Sen mukaan kaupunki saisi vuoden 1982 alusta valtionosuutta virkojen kuluihin.⁵⁰⁰ Nämä virantäytöt eivät kuitenkaan toteutuneet tässä vaiheessa toiveista huolimatta.

Kansainvälistymistä

Muutoin lautakunnan jäsenten yhteistyö ja päätöksenteko jatkui pitkälti samalla jo vakiintuneen kaavan mukaan. Apurahasummat pysyivät suhteellisen samankaltaisina, tosin pientä nousua oli edelleen. Vuoden 1980 tilanne oli summiltaan seuraava: harrastajanäyttämöt 17 000 mk, taiteilijoiden apurahat 20 000 mk, tutkijain apurahat 4000 mk, ateljeevuokrat 5 000 mk, ystävyysseurat 17 000 mk, muun kulttuurityön tuki 73 600 mk, musiikkiyhitymät 40 000 mk ja erilliset avustukset puhallinorkestereille 40 000 mk. Esityslistojen avustusanomusten sisällöistä on havaittavissa, että kotkalaiset ryhmät, näyttelyt, kuorot ja orkesterit vierailivat aikaisempaa aktiivisemmin ja laajalla rintamalla ulkomailla ja kotimaassa. Kaupunki tuki tätä toimintaa pienin avustussummin. Kansainvälisestä toiminnasta on mm. seuraavanlaisia esimerkkejä: lasten keramiikanäyttelyn kulut DDR:n näyttelymatkalle, mieskuoro Kisailijoiden konserttimatka Unkariin, Kotkan kansannäyttämön osallistuminen Mikkelin näyttämöpäiville.⁵⁰¹

Ystävyyskaupunkitoiminta oli vain pieni osa kulttuuritoimintaa, mutta kaupungin toiminnassa kuitenkin merkittävä asia. Ystävyyskaupunki- ja kulttuuritoiminta Tallinnan kanssa oli erittäin merkittävää. Kulttuurilautakunnan tukitoimet ystävyyskaupunkitoimintaan suuntautuivat Tallinnan lisäksi usein itäisen Euroopan maihin, kuten DDR:ään. Olisi mielenkiintoinen aihe tutkia jatkossa sitä, miten vierailutoiminta vaikutti siihen osallistuneisiin ihmisiin ja mikä sen merkitys oli kaupunkilaisille. Kotka–Tallinna-yhteistyötä on kirjattu muistiin viime vuosina. Kulttuurivaihto oli mielekäs ja vaaraton tapa toimia yhdessä.

5.4.10 1981 - Kuntien kulttuuritoimintalaki astuu voimaan

Uusi kulttuurilautakunta kokoontui vuoden 1981 alusta, osin entisin jäsenin ja osin uusin. Jorma Savikko (sd) jatkoi puheenjohtajana, muut jäsenet olivat Helka Ala-Jääski (uusi, kok), Oiva Alanko (uusi, kok), Seppo Grönvall (vanha, Skdl), Aili Hakkarainen (uusi, Skdl), Marja-Leena Ilen (uusi, sd), Kaisa Rönkä (uusi, lib),

500 Kka, Kulttuurilautakunnan III kokouksen pöytäkirja 1980, 27.5.1980, talousarvioehdotus ja liitteenä uuden viran ja toimen perustelut.

501 Kka, Kulttuurilautakunnan II kokouksen pöytäkirja 1980, 13.3.1980.

Leena-Riitta Salminen (vanha, sd), Kalevi Sandberg (uusi, sd), Heikki Tohijärvi (vanha, kok), Henry Westman (vanha, sd) ja Airi Viitanen (sitä edellisen kauden jäsen, sd). Sihteerinä toimi Tarja Laine. Muina läsnäolijoina kaupunginhallitusta edusti Juhani Saarinen (uusi, lib.) ja orkesteria intendentti Esko Bly (vanha). Pysyväksi asiantuntijaksi valittiin edelleen lääninkirjailija Matti Paavilainen (osallistui tarpeen vaatiessa). Lautakunta kokoontui vuoden aikana kahdeksan kertaa.⁵⁰²

Lautakunta paneutui heti alkajaisiksi konkreettisesti uuden kuntien kulttuuritoimintalain suomiin mahdollisuuksiin. Suomen kaupunkiliiton kulttuurilautakuntien jäsenten kurssille lähetettiin Kotkasta edustus. Lautakunta esitti lisämäärä rahaa kaupunginvaltuustolle 17 500 mk siihen, että voitaisiin palkata erityinen henkilö laatimaan kulttuurisuunnitelmaa. Sen piti lautakunnan mielestä sisältää taide- ja kulttuuripolitiikan käsitteiden määrittelyn ja yleiset tavoitteet, valtakunnalliset toimenpiteet (nykytilan ja lähiajan tavoitteet), kulttuuri- ja taide-elämän nykytilan kartoituksen Kotkassa, kulttuuritarpeet ja -esteet kaupungissa sekä tulevat toimenpiteet. Kuten edellisenä vuonna 1980 jo talousarviota laadittaessa oli esitetty, kirjattiin edelleen jo ajoissa keväällä toive kahden kulttuurihoajaajan viran perustamisesta kulttuuritoimistoon. Vuoden 1981 alusta voimaan astuneen lain mukaan Kotkan kaupunki saisi vuoden 1982 alusta valtionosuutta yhteensä kolmen kulttuurilautakunnan alaisen viranhaltijan palkkaukseen. Nämä viranhaltijat saattoivat olla kulttuuritoimenjohtaja, kulttuurisihteereitä tai kulttuurihoajia.⁵⁰³ Etenkin kulttuurisuunnitelma oli varsin kunnianhimoinen projekti, joka kertoi vahvasta tulevaisuudenuskosta ja siitä, että kulttuuriin panostamalla voitaisiin edelleen luoda lisäarvoa kaupungille.

Toiveet toistettiin talousarviota valmistellessa, jolloin lisättiin vielä kahden soittajan vakanssin täyttäminen (johon oli jo aiemmin valtuuston sitoumus) sekä ajatus kaupunginkirjailijan toimen perustamisesta, millä saataisiin lääninkirjailijan panos kokonaan ja pysyvästi Kotkan kaupungin panokseksi.⁵⁰⁴ Kaikki toiveet eivät toteutuneet, mutta osa asioista eteni. Valtuusto päätti 7.10.1981 perustaa yhden kulttuurihoajaajan viran (palkkaluokka Y22 tai Y24 koulutuksesta riippuen), jonka kelpoisuusvaatimuksena oli soveltuva korkeakoulutasoinen tutkinto ja alan hyvä tuntemus. Tämä virka kuului kulttuuritoimintalain mukaan valtionosuusvirkoihin, mikä oli tärkeä peruste valtuustolle, kun se hyväksyi viran perustamisen.⁵⁰⁵

Alussa oli pientä epäselvyyttä valtionosuuksien todellisista vaikutuksista ja voimaantuloista. Valtionosuudet tarkentuivat seuraavina vuosina. Koko kaupungin ja lautakunnan tilanteesta voi todeta, että alkoi hyvin kirjaimellisesti valtion

502 Kka, Kulttuurilautakunnan I kokouksen pöytäkirja 1981, 3.2.1981.

503 Kka, Kulttuurilautakunnan IV kokouksen päätöspöytäkirja 29.5.1981.

504 Kka, Kulttuurilautakunnan V kokous 6.8.1981, talousarvioehdotuksen liitteet, uusien virkojen perustelut.

505 Kka, Kulttuurilautakunnan VIII kokouksen päätöspöytäkirja 30.12.1981

ohjauksen aika suhteessa kulttuuritoimen tiettyihin sisältöihin. Tätä ennen oli toimittu pitkälti omista lähtökohdista käsin.

Joka tasolla pyrittiin määrittelemään kulttuuripoliittisia tavoitteita. Kymenlaakson maakunnassa tehtiin niin ikään yhteistä kulttuuripoliittista ohjelmaa. Kotkan kulttuurilautakunnan maakunnan kulttuuripoliittista ohjelmaa varten teke-mässä lausunnossa oli seuraavia painotuksia:

- Korkea-asteisen koulutuksen puuttuessa kokonaan Kymenlaaksosta haluttiin maakuntaliiton alaisuuteen perustaa tutkimussihteerin toimi.
- Kymenlaakson kesäyliopiston yhteydessä pitäisi järjestää alueen aktiviteetteihin soveltuvaa humanistista jatkokoulutusta (esim. kirjasto-, museo- ja kulttuuritoimen sektoreilla).
- Kirjastolaitoksen kohdalla haluttiin tähdentää laajennetun kirjastotoiminnan merkitystä ja kirjastotoimen yhteyksiä kulttuuritoimeen.
- Koulu- ja muuta opetustointia käsiteltäessä muistutettiin Kotkan kaupungissa tutkittavana olevasta suunnitelmasta perustaa kirjallisuutta painottava lukio.
- Taidepolitiikan osalta toivottiin enemmän huomiota alueellisille taidetapahtumille sekä niiden koordinointiin ja kehittämiseen.
- Haluttiin saada aikaan maakunnallinen kulttuurikalenteri tapahtumista.
- Kulttuurihistoriallisesti haluttiin painottaa Kymminlinnan linnoitusalueen ja Kymmin kartanon merkitystä sekä näiden huomioimista kulttuurikohteina.
- Kotiseututyön eräänä merkittävänä tavoitteena pidettiin saaristolaiskulttuurin ja -perinteen taltioimista ja esittelyä.⁵⁰⁶

Avustusrahasummia oli saatu edelleen hieman nostettua. Lautakunta jatkoi esi-tysten tekoa summista. Ne olivat vuonna 1981 seuraavat: taiteilijoiden apurahat 30 000 mk, tutkijain apurahat 5 200 mk (tällöin ei tullut anomuksia), kuvatai-dejärjestöt 15 000 mk, ateljeevuokrat 5 200 mk, musiikkiyhtymät 52 000 mk, puhallinorkesterit 52 000 mk, kulttuuriyhteisöt 112 000 mk ja ystävyyssseurat 22 100 mk.⁵⁰⁷

506 Kka, Kotkan kulttuurilautakunnan lausunto Kymenlaakson kulttuuripoliittiseen ohjelmaan, liite 4, koko-
uspöytäkirja 26.3.1981.

507 Kka, Kulttuurilautakunnan III kokouksen pöytäkirja 21.4.1981.

5.4.11 Lautakunnan itsearviointia

Lautakunta laati itse tulevan työskentelyn evästyksiksi arvion paitsi menneestä kaudesta, käytännössä myös koko lautakunnan olemassaolon ajalta. Tavoitteena oli ollut kulttuurin kentän tukeminen ja yhteistyö kaikkien toimijoiden kanssa, omaperäisen kulttuuri-ilmapiirin luominen sekä vielä kesken olevien ongelmien, kuten tila- ja henkilöstötarpeiden, ratkaiseminen kulttuuritoimintojen parhaaksi. Osa tehtävistä oli vakiintunut jo toteutuneiksi toiminnoiksi, mutta osa jäi tulevien lautakuntien tehtäväksi. Merkittävänä uutena asiana mainittiin vuoden 1981 alusta voimaan astunut kuntien kulttuuritoimintalaki, jonka uskottiin lujittavan kulttuurin alaa Kotkassa. Mainittiin myös se, että uuden lain mukaan kunnat saisivat valtionosuutta 3 mk/asukas suhteutettuna kunnan kantokyläluokkaan.⁵⁰⁸ Tutkimus sisältää seuraavassa luvussa analyysiä siitä, miten laki käytännössä vaikutti Kotkan kulttuurielämän vilkastumiseen.

Kertomusvuonna (1980) konkretisoitui monta aikaisemmin suunnitteluas-
teella ollutta pientä ja suurta asiaa, joita jäsenet olivat valmistelleet joko hyvin
lyhyen aikaa tai pidempään. Lautakunta hankki esimerkiksi 35-millimetrisen elo-
kuvaprojektorilaitteiston Kotkan pääkirjaston auditorion tiloihin, mikä vaikutti
olennaisesti kaupungin elokuvatarjonnan määrällisiin ja laadullisiin edellytyk-
siin. Kaupunginhallitus asetti kertomusvuonna toimikunnan tutkimaan Kotkan
työväentalon juhlasalin muuttamista konserttisaliksi. Samoin kaupunginhallitus
esitti kaupunginvaltuustolle näyttelytilan ostamista taidenäyttelytilaksi Asunto OY
Meriportti-kiinteistöstä (ns. Tukkukaupan talo Satamakadulla). Kertomusvuonna
kulttuurin hallinto sai myös uudet tilat Kauppakatu 3:sta, ns. Stellan talosta, johon
muuttivat kulttuuritoimisto ja kaupunginorkesterin toimisto.⁵⁰⁹

Kulttuurilautakunnan järjestämistä tilaisuuksista valtakunnalliseksi oli
1970-luvun kuluessa muodostunut vuosittaiset Kritiikkipäivät. Tilaisuus herätti
kasvavaa mielenkiintoa siinä määrin, että kaikki halukkaat eivät mahtuneet kir-
jaston auditorioon. Osa seurasi tilaisuutta kirjaston ala-aulaan sijoitetuista tv-
monitoreista. Kotka-viikosta oli myös vakiintunut säännöllinen ja vuosittainen
kotkalaisen kulttuurin juhlatilaisuus. Lautakunta järjesti kyseisenä vuonna 1980
myös koulutustilaisuuksia, kulttuuritilaisuuksia ja juhlia, tiedotustilaisuuksia, ja
lääninkirjailijan toimintaa kuten luentosarjan (22 tuntia), harrastajakirjoittajien
vastaanottoja lääninkirjailijan toimistossa (12 kertaa), kurssin lausujille (25 tuntia),
luentosarjan Kotkan keskussairaalan potilaille (18 tuntia), kaksi kertaa Eino Leino
-konsertin, valtakunnallisen runon päivän tilaisuuden, Tampereen työväenteatte-

508 Kka, Kulttuurilautakunnan II kokouksen päätöspöytäkirja 26.3.1981, liite 3, kulttuurilautakunnan toimintakertomus 1980.

509 Sama. Kulttuuritoimistossa työskenteli kulttuurisihteeri Tarja Laine. Hänellä oli apunaan harjoittelija (tällöin Raija Kesseli) Työväen akatemian kulttuuritoimen linjalta. Nämä ovat ilmeisesti ensimmäisiä aikoja, joista alkaen kulttuuritoimistossa työskenteli säännöllisesti harjoittelijoita, niin että heistä oli apua kaupungille ja toisaalta he oppivat hyvin konkreettisella tavalla kulttuuriötä.

rin tuki-illan sekä erilaisia luentotilaisuuksia kulttuuritoimen asioista (7 kertaa). Lautakunta teki myös aloitteita ja antoi lausuntoja kulttuuriasioissa mm. tiloista ja hankinnoista (yhteensä 31 lausuntoa) sekä jakoi avustuksia ja apurahoja.⁵¹⁰

Lautakunta toimi jatkuvasti tiivistyvässä yhteistyössä läänintaiteilijan kanssa, mikä näkyi toiminnan painotuksissa. Päähuomio oli kirjallisuuteen liittyvissä toiminnoissa, joiden laatu oli ilmeisen korkeatasoista. Oman tutkimuksensa aiheena olisi kiinnostava tutkia Kotkassa läänintaiteilijoiden työn merkitystä eri aikoina, sillä tämän tutkimuskauden jälkeen on ollut erilaisia toiminnan muotoja ja kaupungissa on vaikuttanut eri alojen läänintaiteilijoita.

Musiikkijaoston toimintapainotukset

Musiikkijaoston toiminta oli vahvasti keskittynyt kaupunginorkesterin ympärille. Sen lisäksi musiikkijaosto valmisti edelleen myös musiikkitapahtumien sisällöt lautakunnan puolesta. Puheenjohtajana toimi lautakunnan jäsen Heikki Tohijärvi (kok.). Kertomusvuonna orkesterin suurin kysymys oli ollut konserttitilojen huonous, salin puuttuminen paikkakunnalta ja orkesterin pieni koko. Tavoitteena oli myös vakanssien määrän nostaminen 15:sta 25 päätoimisen soittajan vakanssiin. Tavoite oli suhteellisesti ottaen suuri. Esiintymisiä oli vuoden 1980 aikana kaikkiaan 100, joista 20 oli julkisia konsertteja, 33 koulu- ja laitospöytäkirja ja 44 musiikkiteatteriesityksiä. Lisäksi oli esiintymisiä juhlatilaisuuksissa. Jaosto järjesti kesän aikana kaupungin alueella myös 22 puistokonserttia (esiintyjinä kotkalaisia musiikkiyhtymiä ja puhallinorkestereita) ja kolme yhteislaulutilaisuutta. Lautakunta oli musiikkijaoston esityksestä myös tukenut muuta musiikkitoimintaa, kuten vierailukonsertteja jne.⁵¹¹ Jälkikäteisarviona voisi todeta, että vaihtuvien soittajien käyttämisestä (sillä kaikki soittajien tehtävät eivät olleet vakituksia) ja salin puutteesta johtuen orkesteri jalkautui merkittäväällä tavalla kaupunkiin, mitä toisaalta voi pitää hyvänä ja tavoiteltavana asiana.

Kuvataidejaoston kuulumiset

Kuvataidejaoston toiminta jatkui vakiintuneessa muodossa lautakunnan alaisuudessa. Puheenjohtajana toimi kulttuurilautakunnan jäsen Leena-Riitta Salminen (sd.). Näyttelytoiminnassa esiteltiin paikallisten taiteilijoiden ohella valtakunnallisesti merkittävien taiteilijoiden teoksia. Koska kaupungissa ei ollut taidemuseota, taide oli sijoitettuna eri puolille ja jaosto suunnitteli sijoituspaikat pitäen niistä myös kirjaa. Jaosto järjesti 24 näyttelyä Kotkan pääkirjastossa (mm. merkittäväksi arvioidun Veikko Vienojan näyttelyn, johon taiteilija itse osallistui), taidevalis-

510 Kka, Kulttuurilautakunnan II kokouksen päätöspöytäkirja 26.3.1981, liite 3, kulttuurilautakunnan toimintakertomus 1980.

511 Kka, Kulttuurilautakunnan II kokouksen päätöspöytäkirja 26.3.1981, liite I, musiikkijaoston toimintakertomus 1980.

tustilaisuuksia, lasten ilmaisukerhoja 12 kertaa Kyminkartanon ja Metsäkulman kouluilla, lasten elokuvakerhon näytöksiä jne. Jaosto esitti vuosittaisista taidehankinnoista pohjaehdotuksen, jonka lautakunta hyväksyi (14 kpl, yht. 24 750 mk). Kuvataidejaosto teki esityksen lautakunnalle kotkalaisille kuvataiteilijoille jaettava avustusmäärärahasta (9 000 mk) ja ateljeetuesta (5 000 mk).⁵¹²

5.4.12 1982 - Kulttuurityön asema kuntahallinnossa vakiintuu

Tutkimuksen katsaus jatkuu vielä vuoden 1982 loppuun tarkastellen erityisesti sitä, miten lautakuntatyöskentely mahdollisesti muuttui tänä toisena vuotena uuden kulttuuritoiminnan lain voimaansaattamisesta. Ensinnäkin keskustelu lisähenkilöiden palkkauksesta jatkui.

Lisähenkilöstöä katsottiin tarvittavan pääasiassa tuottamaan kulttuuria kaupunkilaisille, henkilökuntaa ei haluttu hallinnon vuoksi. Tosiasia kuitenkin oli, että lisääntynyt hallinto, raportointi ja tekniset kulut vaativat olemassa olevan henkilöstön resurssia aikaisempaa enemmän. Gallerian työpanokseen ei kuitenkaan varauduttu pysyvästi, vaan kuvataiteen galleria aukesi 5.2.1982 työkokeiluun saatujen henkilöiden voimin. Henkilöt saivat tukea puolen vuoden jaksoissa.⁵¹³

Valtuuston perustamaan kulttuuriohjaajan virkaan valittiin taidemaalari Jean-Erik Kullberg. Samassa kokouksessa valintapäätöksen kanssa laitettiin vireille Toivo Pekkasen muistomerkin saaminen Kotkaan. Sen oletettiin vaativan ison satauksen, sillä Toivo Pekkasta pidettiin kotkalaisen kulttuurin symbolina. Samoin päätettiin aloittaa kulttuuripoliittisen Taide ja kulttuuri -teemapäivän valmistelut, koska jatkossa olisi kulttuuriohjaaja näissä tehtävissä auttamassa.⁵¹⁴ Kulttuurisihteerinä toiminut Tarja Immonen (os. Laine) anoi eroa, ja tämän vuoksi myös kulttuurisihteerin tehtävä julistettiin avoimeksi. Kuntien kulttuuritoiminnasta säädetyn lain 4 § mukaan kunnan palveluksessa olevilla kulttuuritoimen viranhaltijoilla tuli valtionosuuden saamiseksi olla kuntien kulttuuritoiminnasta annettu asetuksen (53/81) 2 §:ssä säädetty pätevyys. Kotka piti tästä kiinni eli virkaan vaadittiin siis soveltuva korkeakoulu- tai opistoasteinen tutkinto sekä alan hyvä tuntemus.⁵¹⁵ Vaikka aikaisemminkin oli kiinnitetty huomiota pätevyYTEEN, näin konkreettisesti se määriteltiin vasta laissa. Valtionosuus konkretisoitui lisätulona kulttuurille: kaupunki tuli saamaan valtionosuutta kulttuuritoimintaan 3 mk/

512 Kka, Kulttuurilautakunnan II kokouksen päätöspöytäkirja 26.3.1981, liite 2, kuvataidejaoston toimintakertomus 1980.

513 Kka, Kulttuurilautakunnan I kokouksen päätöspöytäkirja 1982, 4.3.1982.

514 Kka, Kulttuurilautakunnan II kokouksen pöytäkirja 1982, 25.3.1982.

515 Kka, Kulttuurilautakunnan X kokouksen pöytäkirja 22.12.1982.

asukas suhteutettuna kaupungin kantokykyluokkaan.⁵¹⁶ Oman osaamisensa vahvistamiseksi lautakunta päätti järjestää koulutustilaisuuden yhteistyössä Suomen kaupunkiliiton kanssa kulttuuritoimen kehittämisen kokonaistavoitteista (tilaisuus 15.9.1982).⁵¹⁷ Toiminnallaan lautakunta pyrki nostamaan oman päätöksentekonsa ja suunnittelunsa tasoa. Se ei edelleenkään ollut vain valtuuksiinsa kuuluvien asioiden päättäjä, vaan vahvasti mukana niiden valmistelussa ja toteutuksessa. Kaiken kaikkiaan uusi lainsäädäntö ei juurikaan tuonut lautakuntatyöskentelyyn uutta vaan lähinnä vahvisti Kotkassa jo aiemmin tehtyjä linjauksia. Seuraavan sivun taulukossa vuoden 1982 avustukset.⁵¹⁸

Kuva 11 Kuvassa Galleria Uusikuva. Kuva Kotkan kaupunki, kulttuuriasiainkeskus.

⁵¹⁶ Kka, Kulttuurilautakunnan V kokouksen pöytäkirja 1982, 1.7.1982 liite Kulttuurilautakunnan toimintakertomus 1981.

⁵¹⁷ Kka, Kulttuurilautakunnan V kokouksen pöytäkirja 1982, 1.7.1982.

⁵¹⁸ Kka, Kulttuurilautakunnan kokoukset 15.4.1982, 15.9.1982 ja 21.10.1982. Nimien kirjoitusasu saattoi hieman vaihdella.

Taulukko 12 Yleisavustukset vuonna 1982

Kymenlaakson Piirijärjestö (Lasten kulttuuritapahtuman järjestämiseen)	500 mk
Kotkan Porvarillinen Kulttuuriyhdistys ry. (Toimintaan)	5 000 mk
Kotkan Seudun Eteläpohjalaiset. (Toimintaan)	1 500 mk
Kotkan Seudun Kulttuuridemokraatit. (Toimintaan)	2 000 mk
Kotkan Sosialidemokraattinen Naisyhdistys. (Työväen lauluillan järjestämiseen)	2 000 mk
Konserttikannatusyhdistys	5 000 mk
Kotkan Työväen Konserttikannatusyhdistys	3 000 mk
Kansan Sivistysliiton Kotkan-Karhulan Paikallisyhdistys (Toimintaan)	3 000 mk
Työväen Sivistysliiton, TSL:n Kotkan Seudun Opintojärjestö. (Toimintaan)	23 000 mk
Suomen Rauhanpuolustajain Kymen Piirijärjestö (Toimintaan)	1 000 mk
SNK:n Kotkan Aluejärjestö. (Elokuvakerho Valon toimintaan)	2 000 mk
Pohjola-Norden	2 500 mk
Societa Dante Alighieri Comitate di Kotka	2 000 mk
Suomi-DDR-seuran Kotkan Osasto	4 000 mk
SNS:n Karhulan Osasto	4 500 mk
SNS:n Kotkan Osasto	8 000 mk
Suomi-Unkari Seuran Kymenlaakson Osasto	1 500 mk

Konserttitalo toteutuu

Menneinä vuosina esillä olleet tila-asiat saatiin myös konserttitalon osalta ratkaistua. Kaupunginhallitus oli edellisenä vuonna asettanut työryhmän ja ilmoitti lyhennysotteessaan 26/1982 valtuuston päättäneen valmistelun pohjalta sijoittaa Kotkan konserttisalin Kotkan työväentaloon ja hyväksyä Kiinteistöosakeyhtiö Kotkan Konserttitalo -nimisen osakeyhtiön perustamiskirjan sekä Kiinteistöosakeyhtiö Konserttitalon yhtiöjärjestyksen. Tämä oli merkittävä askel pitkässä prosessissa.⁵¹⁹ Haastattelussa valtuutettu Esko Almgren muistelee lähes koko 1970-luvun esillä ollutta konserttitalikysymystä ja sen ratkaisua haastattelussa 17.4.2010:

Konserttitaloasia oli mielenkiintoinen. Kaupungintalon lisäsiipeen oli tarkoitus rakentaa konserttisali. Se ei koskaan toteutunut. Kun Tauno Pulkki tuli kaupunginjohtajaksi 1972, hän ajoi voimakkaasti konserttisali-asiaa. Pulkki oli klassisen musiikin suuri ystävä ja tyttärensä pitkälle edennyt viulisti. Konserttisaliksi esitettiin elokuvateatteri Bio-Biota. Se hanke ei (onneksi) toteutunut. Asetettu toimikunta esitti, että konserttisali sijoitetaan TYÖVÄENTALOON. Asia oli kaikin puolin jo valmiiksi sovittu

⁵¹⁹ Kka, Kulttuurilautakunnan VI kokouksen pöytäkirja 1982, 11.8.1982, ilmoitusasiat.

kun ilmeni, että nimi oli sittenkin kokoomukselle vaikea. Niinpä aivan viime hetkellä demarit ja kokoomus pääsivät sopimukseen nimestä ja Eero Kivinen (kok.) ehdotti asiaa päätettäessä, että nimeksi tulee KONSERTTITALO. Tämä oli demareille ehkä vaikeaa, mutta samalla tärkeää, koska he halusivat päästä taloustaakasta, joksi työväentalo oli muodostunut.⁵²⁰

Kuva 12 Kotkan konserttitalo, entinen Työväentalo, kuva Kotkan kaupunki, kulttuuriasiakeskus

5.4.13 Tulevaisuuden suunnittelua

Syksyllä 1982 kulttuurilautakunta laati 5-vuotistavoitesuunnitelman tulevaisuuden varalle. Siinä lautakunta katsoi tavoitteenaan olleen kulttuuripalveluksien ja niiden saavutettavuuden edellytysten parantamisen. Lopputuloksena havaittiin,

⁵²⁰ Esko Almgren toteaa samaisessa haastattelussa: ”Niin kuin tiedät, asia on jälleen esillä, kun tahdotaan irti kahden isännän mallista.” Kaupunki osti tämän jälkeen konserttitalon omakseen vuoden 2012 alusta.

että ongelmana oli ollut toiminnan sattumanvaraisuus ja riippuvaisuus ulkoisista edellytyksistä. Arvioitiin, että entistä parempien tulosten saavuttamiseksi oli tulevaisuudessa pyrittävä takaamaan säännölliset kulttuuripalvelukset. Lautakunnan laatima lista tavoitteista on melko kattava ja optimistinen. Toiminnan painopistealueiksi seuraavalle viidelle vuodelle lautakunta valitsi toisaalta ammattitaiteilijoiden työskentelyedellytysten turvaamisen ja toisaalta kulttuurin kuluttajien tarpeiden huomioimisen. Lautakunta arvioi tulevaisuuden haasteita:

- Lääninkirjailijan työ oli ollut ensiluokkaisen tuloksellista ja kaipasi säännöllisyyttä. Uhkana oleva läänintaiteilijan työn loppuminen tuli lautakunnan mielestä estää perustamalla kaupunginkirjailijan virka.
- Kirjallisuuden ohella kuvataide oli Kotkassa laitostumatonta mutta aktiivista. Taiteilijoiden avustamisen ohella kuntalaisille tuli taata mahdollisuus tutustua kuvataiteiden ominaisuuksiin ja virtauksiin. Galleria Uusikuvan jatkeena nähtiin edelleen pitkällä tähtäimellä taidemuseo, joka pyrittäisiin saamaan valtionapua nauttivaksi aluetaidemuseoksi.
- Kaupunginorkesterin kehittäminen ja tasoon satsaaminen musiikkilaitoksena oli tärkeätä. Siihen liittyi osaltaan konserttitalin saaminen pitkän työn tuloksena. Myös harrastusmaisen musiikkielämän tukeminen oli tärkeätä. (Orkesterille oli aikaisemmin jo valtuustossa hyväksytty kehittämissuunnitelma ja lisävakanssien perustaminen, joka ei edennyt aikataulussa. Lautakunta vetosi edelleen valtuustoon, että se päättäisi perustaa esitetyt vakanssit.)
- Lähiökulttuuritoiminnan kehittämistä pidettiin tulevaisuudessa tärkeänä, koska sillä oli lautakunnan arvion mukaan valtakunnallisten tutkimusten valossa suoria vaikutuksia kuntien sosiaalimenojen laskuun. Lähiökulttuuritoiminnan suunnittelu edellytti kulttuurirohjaajan virkaa.⁵²¹

⁵²¹ Kka, Kulttuurilautakunnan VII kokouksen pöytäkirja 1982, 25.8.1982, liite Kuntasuunnitelman toteuttamisohjelma 1983–1987.

5.5 Avainhenkilönä puheenjohtaja Jorma Savikko

Kaupungin toimintojen kannalta on aina ollut olennaista, minkälaisia sen keskeiset toimijat – poliittiset ryhmät, niiden johtohahmot ja virkamiehet – ovat. Kotkan kulttuurilautakunnan ensimmäisille vuosille osui keskeisimmäksi henkilöksi Jorma Savikko, ja aikakaudesta tuli pitkälti hänen näköisensä. Työskentelyn lopputulos olisi saattanut muotoutua hyvin toisenlaiseksi muuntyyppisen henkilön johdolla. Jorma Savikko (7.7.1926–23.11.2010) toimi kulttuurilautakunnan puheenjohtajana koko tutkimuskauden ajan. Lähdemateriaalia täydentävä haastattelu tutkimusta varten tehtiin 13.1.2010 Savikoiden kotona. Tällöin 84-vuotias Jorma Savikko oli hyvässä kunnossa ja muisti yksityiskohtaisesti monia edellä kuvattuja vaiheita. Savikko kertoi 43 vuotta kestäneestä työurastaan toimittajana ja kirjailijana. Hän työskenteli Eteenpäin-lehden palveluksessa vuodesta 1947 vuoteen 1988.

Joku voisi väittää, että hän oli jäävi toimimaan riippumattomana kulttuuritoimittajana kaupungissa, jossa hän itse veti kulttuuripoliittikkaa lautakunnan puheenjohtajana sosiaalidemokraattien mandaatilla. Nuorempi toimittajakollega kirjoitti eri roolien yhdistämisestä Savikon kuoleman jälkeen muistokirjoituksessaan näin:

*Hän työskenteli aikana, jolloin toimittajan työ saattoi olla osa muuta yhteiskunnallista toimintaa. Hän oli pitkään muun muassa Kotkan kirjasto-
lautakunnan, Kotkan kulttuurilautakunnan, Kymen läänin taidetoimikun-
nan ja Kirjailijayhdistys Paltan puheenjohtaja. Noihin aikoihin ei ajateltu,
että tehtävät olisivat ristiriidassa toimittajan riippumattomuuden kanssa.
Kulttuuritoimittajana Savikko ei ollut reportteri eikä alan uutisten tonki-
ja. Hänen työenergiansa ja tietonsa suuntautuivat näkemyskirjoitteluun
eli kritiikkiin ja kolumneihin. Vaikka 1980-luvulla Savikon toimintatapa
tuntui nuoremmista journalisteista vanhanaikaiselta, hän oli persoonana
hyvin arvostettu.⁵²² Lainausta toisesta muistokirjoituksesta: Savikko kannus-
ti nuorempia työtovereitaan osallistumaan rientoihin ja kehittämään itse-
ään. Hän varoitteli myös muita median ammattilaisia yhteiskunnan
kulttuurisen näivettymisen vaarasta. Ihmisen henkiset voimavarat jäävät
vajaakäytölle helposti. Toimittajissakin on alkanut heijastua hirvittävä
pintapuolisuus, joka kalvaa koko yhteiskuntaa, Savikko harmitteli, kun
haastattelin häntä Kymenlaakson Journalisti -kirjaani (1993).⁵²³*

522 Taussi Päivi, Muistokirjoitus, Journalisti.fi -verkkolehti 3/2011, <http://www.journalistiliitto.fi/journalisti/lehti/2011/03/memo/kuolleita/jorma-savikko/> (Päivi Taussi toimi kirjoituksen aikana Kymen Sanomien kulttuuritoimittajana)

523 Hämäläinen Reijo, Muistokirjoitus, HS.fi, <http://muistot.hs.fi/muistokirjoitus/3779/jorma-savikko> (Hämäläinen toimi Savikon kuoleman aikaan Eteenpäin-viikkolehden päätoimittajana.)

Monipuolinen työkokemus, asiantuntemus ja kulttuurin kentän havainnoiminen toimittajan silmin auttoivat Savikkoa luottamustehtävässä sisältöosaamisen osalta. Tutkimuksen aikana käy ilmi, että hän seurasi ja osallistui aktiivisesti valtakunnassa meneillään olleen kehitysprosessin seuraamiseen ja uusien ajatusten tuomiseen Kotkan kaupungin käytäntöihin. Harvalla työssäkäyvällä oli mahdollisuuksia käyttää samalla tavoin aikaa monimutkaistuvan kulttuuripolitiikan seuraamiseen. Haastattelussa 13.1.2010 Savikko korosti lautakuntatyöskentelyn hyvää henkeä ja yleisesti innostunutta ilmapiiriä. Suunnitteluprosessissa mukana ollut ja ensimmäisen lautakunnan sihteerinä toiminut apulaiskaupunginsihteeriksi Tauno Kankanen (SDP, myöhemmin kok.) kertoi haastattelussa 6.4.2010 ajautuneensa lautakunnan ensimmäiseksi sihteeriksi siksi, että oli valmistellut asiaa ja laatinut johtosääntöehdotuksen eikä muita kaupungin virkakunnasta ollut käytettävissä. Koska hänen varsinainen työkenttensä oli muualla, Kankanen korostaa Savikon asiantuntevan persoonan merkitystä. Kysymys oli aluksi siitä, että kulttuuritoiminta tarvitsi koordinoimista. Siinä tilanteessa Kankasen mukaan *Savikkoa parempaa puheenjohtajaa tuskin olisi ollut ajateltavissa*.⁵²⁴

Kotkan pitkäaikaisin kaupunginvaltuutettu Esko Almgren toteaa, että ennen kulttuurilautakunnan perustamista Jorma Savikko oli toiminut kirjastolautakunnan puheenjohtajana. Almgren itse toimi samaisessa lautakunnassa kaupunginhallituksen komissaarina. *Jorma Savikon tunnustettu persoona ja osaaminen myönnettiin joka taholla ja hän vaikutti auktoriteetillaan hyvin myönteisesti*.⁵²⁵ Yleisesti maltillisena pidettyä Jorma Savikkoa arvostettiin asiantuntijana 1970-luvulla ja arvostetaan edelleen läpi puoluekentän. Hänen persoonansa vaikutti varmasti lautakunnan johdossa lautakunnan yleiseen käyttäytymiseen. Toisaalta kolikon toisena puolena mainittiin, että perinteinen poliitikko hän ei ollut. Se koettiin osin hyväksi, osin myös hankalaksi asiaksi, sillä epäpoliittisuus saattoi joskus hankaloittaa asioiden etenemistä kuntaorganisaatiossa. SKDL:n Seppo Grönvall toteaa haastattelussa 21.7.2010 epäpoliittisuudesta seuraavaa:

Savikko oli arvostettu kulttuuriasioissa. Hän ei tietääkseni osallistunut aktiivisesti puolue toimintaan ja se oli hänen heikkoutensa vaikutusvallan suhteen. Lisäksi hän oli sovitteleva ja varovainen, hän ei ongelmien syntyessä kyennyt nousemaan ratkaisijan rooliin. Hänen edistämistään esimerkiksi kirjallisuusasiat etenivät, hän vaikutti Matti Paavilaisen työnkuvaan ja he olivat hyvä tiimi. Kuvataideasiat ja musiikki olivat eniten kirjallisuuden ohella esillä. Kotkassa on ollut mielestäni pysyvä kaaderipula kulttuuripolitiikkojen osalta kaikissa puolueissa. Savikko ja

524 Silloisen apulaiskaupunginsihteeriksi Tauno Kankasen haastattelu 6.4.2010

525 Esko Almgrenin haastattelu 17.4.2010.

Leena-Riitta Salminen ovat olleet merkittävimmät vaikuttajat (SDP:stä). Kokoomuksella oli muutaman vuoden Tuulikki Närhinsalo, mutta valitettavasti hän muutti muualle.

Seppo Grönvall mainitsee, että kulttuuriosaaajista oli poliittisissa puolueissa pula. Se lienee yksi syy siihen, että Savikon rooli korostui, vaikka hän ei ollut aktiivinen sosiaalidemokraattien ryhmätoiminnassa muissa yhteyksissä. Sosiaalidemokraattien toiseksi vahvaksi kulttuurivaikuttajaksi yllä mainittu Leena-Riitta Salminen kuvaa haastattelussa oman kokemuksensa perusteella Savikkoa samanhenkisesti muiden kanssa:

Jorma Savikko oli kantava voima, enkä osaa nimetä ketään valtuutetuista paremmaksi puheenjohtajaehdokkaaksi. Hän oli lehtimiehenä ja kirjailijana arvostettu ja hänen sanaansa kohtuullisesti kuunneltiin kaikilla päätöksen teon tasoilla. Moitteita kuulin siitä, että hän ei juurikaan osallistunut poliittiseen perustoimintaan. Hän oli itsenäinen ajattelija, joka oli valmis vaikka olemaan eri mieltä nk. enemmistön tai silloisten puolueen johtojen kanssa ja kehotti minuakin ajattelemaan ennen kaikkea omilla aivoillani. Hänen tähtäimessään oli vahvasti kulttuurin merkityksen korostaminen kunnallisessa hallinnossa ja ennen kaikkea sen saattaminen mahdollisimman monen ulottuville. Luulen, että hänen luomansa linja oli nimenomaan hänen oma luomuksensa, mutta kulki kyllä samaan suuntaan valtakunnallisen sd-ajattelun kanssa, mitä tulee kulttuurin demokratisoimiseen ja paikallisen kulttuurielämän vaikutukseen Kotkan imagoiteijänä ja henkisen ja myös aineellisen hyvinvoinnin edistäjänä. Hän oli kyllä yhteiskunnallisesti erittäin valveutunut ja kykeni näkemään kokonaisuuksia ja haistelemaan silloisia virtauksia joskus hyvin kriittisestikin.⁵²⁶

Kotkassa oltiin pitkälti Savikon ansiosta ajan hermolla kaikesta kulttuurin kehityksestä. Savikon esimerkki kertoo siitä, että vaikka hallinnon pyörimisen voi taata normeilla ja päätöksillä, vasta laajaa luottamusta nauttivat ihmiset saavat asioita aikaiseksi ja muokkaavat omalla persoonallaan kaupungin ilmettä. Tutkimuskauden lopulla valitut kulttuuritoimen virkamiehet saivat heitä tukevan puheenjohtajan, joka osaltaan vaikutti siihen, että virkakunta valittiin sisältöosaamisen perusteella. Vaikka Savikon epäpoliittisuutta kritisoitiin hieman, se kohdistui lähinnä vasemmiston omista riveistä siihen, että hän ei ilmeisestikään halunnut lähteä osaksi aikaisempaa ryhmäpaineen kulttuuria. Hän ei myöskään ottanut mitenkään

⁵²⁶ Leena-Riitta Salmisen haastattelu 17.8.2010 (siteeraukset kirjallisista vastauksista).

erityisen voimakkaasti omalle puolueelleen kunniaa tehdyistä päätöksistä, eivätkä vaalit aiheuttaneet erityistä painetta päätösesitysten sisältöihin. Tämä aspekti teki Savikosta ilmeisesti juuri niin vahvan kuin hän oli: hän oli demari, jonka myös kokoomus koki ajavan kaupungin asiaa pitkäjänteisesti.

Luottamusmiesten taustoille ja sektorin tuntemukselle on eri aikoina ja eri ihmisten taholta asetettu erilaisia vaatimuksia. Toisten mielestä esimerkiksi kulttuurilautakuntien jäsenten piti olla aitoja kulttuuri-ihmisiä, kuten esimerkiksi Kouvolan kaupungissa kirjallisesti määriteltiin. Toiset taas ajattelevat, että tarvitaan monipuolisesti kuntalaisten edustusta ns. maallikoilta, joiden ei välttämättä tarvitse olla kulttuurille lähtökohtaisesti omistautuneita. Vaikka Savikko oli puheenjohtajaksi valittu luottamushenkilö, käytännössä hän kuitenkin toimi (silloisen kuntalain niin salliessa) kaupungin hallinnossa myös virkamiestyypisenä toimijana (palkatta) varsinaisten virkamiesten vielä alkuvaiheessa puuttuessa. Tapaustutkimus todistaa melko selvästi sen, että asialle omistautuminen tuottaa hyvän tuloksen. Savikon kaltainen henkilö sai oman toimintansa tuloksena muilta puolueilta lisää vaikutusvaltaa päättää kotkalaisen kulttuurin suunnasta.

5.6 Kulttuurin rahoitusperusteiden muuttumisen vaikutuksia 1973–1982

Kulttuurilautakunnan toiminnan tarkastelussa on olennaista käydä läpi myös kulttuuriin käytetyt markat. Vertailun helpottamiseksi tutkimus kokoa ne yhteen niin, että alla on esitetty kulttuurilautakunnan nettomenot tutkimusvuosilta 1973–1983 sekä nettomenot/asukas niinä vuosina, kun ne merkittiin talousarvioihin. Summat on laskettu rahanarvokertoimilla niin, että eurot ovat vertailukelpoisia vuoden 2008 tasolla.⁵²⁷ Yhdenmukaistaminen helpottaa vertailua koko ajanjakson osalta hahmottaen lähinnä sitä, miten paljon summat nousivat ajan saatossa. Se, että kulttuurilautakunta sai jatkuvasti nostettua rahoituksen määrää, oli omanlaisensa osoitus toiminnan tuloksellisuudesta. Talousarviotiedot ovat lautakuntien kunkin vuoden hyväksytyistä talousarviopöytäkirjoista paitsi vuosilta 1976, 1980–1982, joilta tiedot ovat valtuuston hyväksymistä talousarviokirjoista. (Huomioitavaa on, että vuonna 1977 toteutettiin Kotkan, Karhulan ja Kymmin kuntaliitos. Musiikkijaosto ja kuvataidejaosto aloittivat toimintansa kulttuurilautakunnan alaisuudessa. Sitä ennen vuosina 1973–1975 kulttuurilautakunnan budjetti sisälsi lähinnä vapaan kentän tukemisen. Vertailun vuoksi vuodelle 1976 on laskettu erillislautakuntien yhteismenot ennen yhdistymistä 1977):

⁵²⁷ Ks. eri vuosien rahanarvokertoimet muutettuna 2008 vuoden euroiksi, Tilastokeskus http://www.stat.fi/til/khi/2008/khi_2008-2009-01-16_tau_001.html

Taulukko 13 Kulttuurin kustannusten kehitys 1973-1982

		Yht. mk/€
1973	Kulttuuriltk yht. 30 000 (ltk 6 000, loppu avustuksille) kuvataide 18 150, musiikkiltk 415 920	464 070 (1,0254) 475 857 €
1974	Kulttuuriltk 94 950, kuvataide 46 790, musiikkiltk 523 790	665 530 (0,8735) 581 340 €
1975	Kulttuuriltk 122 420, kuvataide 63 410, musiikkiltk 671 370	857 200 (0,7413) 635 442 €
1976	Kulttuuriltk 146 450, kuvataide 31 450, musiikkiltk 819 450	997 350 (0,6484) 646 682 €
1977	Kulttuuri + kuvataidej. 328 980 musiikkij. 1 304 510	1 633 490 (0,5755) 940 074 €
1978	Kulttuuri + kuvataidej. 434 686 musiikkij. 1 050 299 (17 mk/as)	1 484 985 (0,5351) 784 615 €
1979	Kulttuuri + kuvataidej. 519 584 musiikkij. 1 189 392	1 708 976 (0,4987) 852 266 €
1980	Kulttuuri ja kuvataide 516 350 Musiikkijaosto 1 188 770	1 705 120 (0,4470) 762 189 €
1981	Kulttuuri ja kuvataide 585 780 Musiikkijaosto 1 663 190	2 248 970 (0,3990) 897 339 €
1982	Kulttuuri + kuvataide 652 000 Musiikkijaosto 1 800 800	2 452 800 (0,3651) 895 517 €

Seuraavaan taulukkoon on kuvattu tulojen muodostuminen. Edellinen taulukko kuvaa kaupungin nettomenoja. Tuloja tarkasteltaessa on kiinnostavaa huomioda, mikä vaikutus valtionosuuksiin oli vuonna 1981 voimaan astuneella Kuntien kulttuuritoimintalailla. Lähteet ovat samat kuin edellisessä taulukossa, eli kunkin vuoden hyväksytyt talousarviot:

Taulukko 14 Kulttuurin menot ja tulot eriteltynä 1973-1982

	NETTOMENOT (menot-tulot)	TULOT YHT. (sis. valtionosuudet)	Korvaukset valtiolta/ valtionosuudet (vo), eritellysti
1973	464 070	-	-
1974	665 530	133 300, sis. yksin musiikin tulot	Yht. 32 000 sis.: yksin musiikin
1975	857 200	Yht. 184 700, sis.: Kulttuuri 10 600 Kuvataide 0 musiikki 174 100	Yht. 45 000, sis.: Kulttuuri 10 000 (korvaus) musiikki 35 000 (vo)
1976	997 350	Yht. 228 920, sis.: kulttuuri 13 100 kuvataide 0 musiikki 215 820	Yht. 50 000, sis.: Kulttuuri 10 000 (korvaus) musiikki 40 000 (vo)
1977	1 305 000	Yht. 278 700, sis. kulttuuri 10 100, musiikki 268 600	Yht. 53 000, sis.: Kulttuuri 8 000 (korvaus), musiikki 45 000 (vo)
1978	1 484 985	Yht. 308 770, sis. kulttuuri & kuvataide 33 200, musiikki 275 570	Yht. 75 000, sis. kulttuuri ja kuvataide 30 000 (korvaus), musiikki 45 000 (vo)
1979	1 708 976	Yht. 274 030, sis. kulttuuri & kuvataide 13 200, musiikki 260 830	Yht. 60 000, sis. kulttuuri ja kuvataide 10 000 (korvaus), musiikki 50 000 (vo)
1980	1 705 120	Yht. 303 800, sis.: Kulttuuri & kuvataide 23 200 musiikki 280 600	Yht. 74 000 Kulttuuri ja kuvataide 20 000 (korvaus) musiikki 54 000 (vo)
1981	2 248 970	Yht. 433 200, sis.: kulttuuri 86 200 kuvataide 12 100 musiikki 334 900	Yht. 163 000, sis.: kulttuuri 78 000 (vo) kuvataide 10 000 (vo) musiikki 75 000 (vo)
1982	2 452 800	597 700, koostuu: kulttuuri 115 600 kuvataide 64 100 musiikki 418 000	Yht. 241 400, sis.: kulttuuri 105 400 (vo) kuvataide 61 000 (vo) musiikki 75 000 (vo)

Vuoden 1981 jälkeen valtionosuuksien lisääntyminen näkyi selvästi. Valtionosuudet olivat suurin kunnan omien tulojen lisänä oleva tulonlähde kulttuuritoiminnan saralla. Musiikkitoiminnalla oli yhteensä isommat ulkopuoliset tulot, jotka koostuivat teatterisoitosta, alueorkesteritoiminnasta ja lipputulosta.⁵²⁸ Kaupungin taiteen kenttää tuki myös valtio läänin taidetoimikunnan kautta. Se oli merkittävää valtion rahallista tukea suoraan yksittäisille taiteilijoille ja ryhmille. Kaakkois-Suomen tai-

⁵²⁸ Kka, Kaupunginvaltuuston hyväksymä talousarvio vuodelle 1982, Valtuuston kokous 25.11.1981, Nro 12.

detoimikunnan osastosihteeri Kirsi Kosonen selvitti pyynnöstä tutkimusta varten paperiversioista kotkalaisten apurahan saajien tiedot. Työn lopussa on liitteenä kerätty liite VI, josta voi tarkastella eri vuosina Kaakkois-Suomen taidetoimikunnalta tukea saaneita kotkalaisia toimijoita ja taiteilijoita 1970–1980. Lista on hyvin yksityiskohtainen ja summat pieniä. Saajille valtion suora tuki tätä kautta oli kuitenkin hyvin merkittävä asia.

Rahoitusperusteet muuttuvat

Kulttuuriin käytettävät rahasummat kasvoivat vuosina 1973–1982 ja kaupunkiin palkattiin henkilöstöä (näyttelijät, muusikot, museoammattilaiset, kirjastoammattilaiset, muut työntekijät), jotka hyödyttivät kaupunkia muuttamalla Kotkaan, luomalla osaamista, tarjoamalla elämyksiä kaupunkilaisille jne. Kulttuuri oli jo tällöin myös iso matkailuvaltti. Matkailijoiden jättämää tulovirtaa tai muita kerrannaisvaikutuksia ei ole rahoitusta pohdittaessa huomioitu, vaan on keskitytty tarkkailemaan kulttuurin rahoituspäätöksiä.

Tutkimuksen kohteena ovat lähinnä summat, jotka olivat toimijoiden käsillä tutkimusaikana. Silloin ei laadittu laskelmia kerrannaisvaikutuksista. Tutkimusaikana poliittisen päätöksenteon motiivina vaikutti olleen ajatus, että julkinen sektori tukee kulttuuria ja taidetta ei-taloudellisista lähtökohdista. Kaupungissa myönnettiin ääneen, että esimerkiksi teatterissa taiteen tuotantokustannukset ovat suuremmat kuin tulot. Tutkimusajanjakson jälkeen on julkaistu uusia tutkimuksia kulttuurin ja talouden suhteesta kaupungeissa.⁵²⁹

Toisaalta, vaikka tutkimusajakajaksona ei suoraan, ei ainakaan lähteiden perusteella pääteltynä, ajateltu taloudellista hyötyä, kaupungin päättäjillä oli aina jokin hyötynäkökulma. Enemmistön mukana päättäneet henkilöt uskoivat kukin omista lähtökohdistaan siihen, että panostukset kulttuuriin kannattavat. Ääneen lausutut perustelut rahankäytölle ovat tutkimusajan jälkeen muuttuneet. Kulttuuria on viime vuosikymmeninä käytetty tietoisesti paljon enemmän kaupunkien kehittämistyön välineenä. Kulttuurilla haetaan alueille kumppanuutta yritysmaailman kanssa ja kehitetään yrityksille tarjottavia oheispalveluja. Yleisesti haetaan kärkituotteita ja erikoisuuksia.⁵³⁰ Sinänsä samoja asioita saattoi olla taustalla aikaisemminkin, vaikka ne eivät näkyneet lautakunnan valmisteluteksteissä tai aikakauden lehtiartikkeleissa.

⁵²⁹ Kainulainen (2005), s. 85–87.

⁵³⁰ Mm. Kainulainen (2005), s. 299–300.

6 EDUSKUNTA PÄÄTTÄÄ KUNTIEN KULTTUURI-TOIMINTALAIN 1980

– Kotkan kaupungin kulttuurirooli vahvistuu

6.1 Eduskunta pohtii kulttuurin levittämisen ongelmakohtia

Kotkan jo järjestäytyttyä hallinnollisesti, valtion tasolla vasta mietittiin sitä, mikälaista kulttuuritoimintaan liittyvää lainsäädäntöä tarvittiin. Eduskunnan teettämän lainvalmistelun läpikäynti tukee tutkimuksen edetessä vahvistunutta käsitystä Kotkan kulttuurihallinnon edelläkävijän roolista. Kotkan päättäjät olivat ottaneet omilla päätöksillään lisääntyvää vastuuta kulttuurin kustannuksista ilman lainsäädännön pakkoa. Kaupunkivertailussa (kappaleessa 5.2) 1970-luvun alusta voi huomata, että myös useat muut kaupungit kehittyvät samankaltaisesti ja -aikaisesti eli Kotka ei ollut mitenkään ainutlaatuinen päätöksenteossaan. Esimerkiksi saman Kymenlaakson maakunnan Kouvola oli toiminut varsin aktiivisesti, mitä kuvataan kaupunkivertailussa. Kotkan tapaustutkimus osoittaa, että kaupungissa seurattiin tiiviisti sitä, mitä tapahtui muualla maassa. Tämä luku keskustelee edellisen luvun kanssa peilaten Kotkan ja sen kaltaisten kulttuuriin satsanneiden kaupunkien päätöksentekoa yleisvaltakunnalliseen kulttuuripoliittiseen kehitykseen verraten.

Valtion kulttuuritoimintatyöryhmä jätti 60-sivuisen mietintönsä opetusministeriölle 22.12.1978. Tätä edelsi pitkä ja monivaiheinen valmistelutyö. Pääasiallisena kysymyksenä oli ollut koko prosessin ajan se, miten kulttuuripalvelut toteutettaisiin niin, että ne tavoittaisivat mahdollisimman laajan joukon kansalaisia. Opetusministeriö järjesti lainsäädäntötyön tueksi kulttuuritoimintakokeilun Keski-Suomen läänissä 1975-1978. Kulttuuritoiminnan kokeilukuntina oli kolme erityyppistä ja -kokoista kuntaa (ei-kaupunkia): Jyväskylän maalaiskunta, Kinnulan kunta ja Saarijärven kunta. Kokeilua valvoi ja ohjasi ryhmä, jossa olivat mukana valtion taidehallinto, kokeilukunnat ja Jyväskylän yliopisto.⁵³¹ Kokeilu sai suuren merkityksen, sillä se kiinnosti kansanedustajia ja siihen viitattiin eduskuntakeskusluissa useaan otteeseen. Sinänsä Kotkan tapaiset jo järjestäytyneet maakuntakaupungit olisivat voineet olla samantapaisessa kokeilussa mukana omaehtoisesti tuomas-

531 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kuntien kulttuuritoiminnasta 1980 vp. n:o 46, 2.2.3. Valmisteluvaiheista lisää Keski-Suomen kulttuuritoimintakokeilu, s. 4. Aihetta oli sivuttu eduskuntakeskustelussa eduskunnassa edellisen kerran vuonna 1978, jolloin oli käsitelty taidepoliittista selontekoa. Jo silloin oli todettu monissa puheenvuoroissa, että taiteen edistämisessä huomiota tuli kiinnittää kuntien rooliin, mikä uudessa lakiesityksessä tulikin toteutumaan.

sa maakunnallisen kulttuurikaupungin konkreettisen pitkäaikaisen kokemuksen. Työryhmän valmistelijat olivat virkamieskuntaa ja asiantuntijoita. Toisaalta valmisteluun oli osallistunut kulttuurin ja taiteen edustajia, joita oli eri tavoin kuultu. Kotkakin oli osallistunut 1970-luvun alussa prosessiin niin, että kaupungissa oli järjestetty taidepoliittinen seminaari.⁵³²

Kulttuurilainsäädännön valmistelua voi sen laajuuden vuoksi kuvata kollektiiviseksi, sosiaalseksi ja verkostoituneeksi tapahtumaksi. 1980-luvun alussa amerikkalainen, institutionaalisen taideteorian tutkija Howard Becker korostaa prosessinomaisuuden merkitystä taidemaailman syntymisessä.⁵³³ Ehkä samaa verkostoitumisen ja prosessinomaisuuden henkeä on löydettävissä 1970-luvun lopun kuntien kulttuurilain valmistelusta ja myös Kotkassa tapahtuneesta kehityksestä.

Opetusministeriön virkamiehistön vaikutusvalta oli lain valmistelussa huomattavaa, lopulta prosessin päätöksenä eduskunta linjasi sisällön ja rahoituksen päätökset. Taiteen ja kulttuuriin toimijat toivat työryhmätyöskentelyyn oman vahvan sisältöasiantuntemuksensa. Valtakunnallisesti taustalla oli kulttuurisesti kuohunut (1960-)1970-luku, jolloin osa kulttuuriväestä oli ryhtynyt poliittisesti poikkeuksellisen voimakkaasti. Näiden ryhmien puolestapuhujat pyrkivät vaikuttamaan myös eduskunnassa. Eduskuntakeskusteluissa esimerkiksi entinen kulttuuriministeri Marjatta Väänänen otti tämän näkökulman ongelmallisuuden esiin. Lakialoitteen kantava teema on kulttuuridemokratia ja palvelujen tarjoaminen myös niille, joilla ei ollut äänekkäitä puolestapuhujia.

Hallituksen esitys laiksi kuntien kulttuuritoiminnasta oli työstetty sivistysvaliokunnassa, joka antoi mietintönsä eduskunnalle. Lainsäädäntöprosessiin liittyneet eduskuntakeskustelut valaisevat sitä, mikä mietinnössä puhutti kansanedustajia omien alueidensa edustajina ja lain päättäjinä. Eduskuntakeskustelut olivat tuolloinkin viimeinen tilanne, jossa ryhmät ja edustajat saivat lausua omat ajatuksensa kokonaisuudesta. Moni kansanedustaja toimi samalla oman kaupunkinsa tai kuntansa valtuustossa, mikä oli merkittävää, koska lakiesityksen mukaan kuntien rooli kulttuuripalvelujen tarjoajana tuli entistä tärkeämmäksi. Kansanedustajien puheenvuorot olivat pitkälti lakiesityksen tärkeyttä korostavia. Keskusteluissa nousi esiin myös monta asiaa, jotka olivat aidosti avoimia kysymyksiä tulevan toteutuksen kannalta. Aihetta oli sivuttu eduskuntakeskustelussa jo vuonna 1978, jolloin oli käsitelty taidepoliittista selontekoa. Jo silloin oli todettu monissa puheenvuoroissa, että taiteen edistämisessä huomiota tuli kiinnittää kuntien rooliin, mikä uudessa

532 Kotkan taidehallintojaoston raportti 1971, joka esitettiin maakunnan taidepolitiikan seminaarissa Kotkassa 23.–27.8.1971 (kaupunginarkistossa kansio nro 158). Tällöin mukana oli muun muassa lautakunnan tuleva puheenjohtaja Jorma Savikko sekä karhulalainen (myöh. kotkalainen) kansanedustaja Erkki Häkämies.

533 Hummastenniemi Heidi (2014), Palvelusta hyödykkeeksi. Taiteen käsitteen merkityksen kehittyminen taide- ja kulttuuripoliittisissa selonteoissa 1978–2010. Jyväskylän yliopisto, Pro gradu tutkielma 2014, s. 6, Ks. myös Becker, Howard S. (1982), *Art Worlds*. USA: University of California Press 1982, Ltd, 34, s. 191.

lakiesityksessä tulikin toteutumaan.⁵³⁴ On huomionarvoista, että Kotkassa oli toimittu jo lähes kymmenen vuotta varsin pitkälle tulevan lain hengessä. 25.11.1980 käytiin ensimmäinen käsittelykeskustelu, josta saa näkemystä myös siitä, mitä sekä poliittiset ryhmät että yksittäiset kansanedustajat ajattelivat valmistelussa olleesta kulttuuritoimintalaista. Kansanedustajien henkilökohtaiset puheenvuorot ilmaisevat olennaisella tavalla sitä, mikä päättäjiä askarrutti.⁵³⁵

Sivistysvaliokunnan puheenjohtaja Mikko Ekorre (SKDL) referoi asemansa puolesta läpi lakiehdotuksen sekä sitä edeltäneen valmisteluprosessin.⁵³⁶ Virallisen esittelyn jälkeen edustaja Juhani Kortessalmi (smp.) korosti oman lakialoitteensa merkitystä ja totesi puheenvuorossaan myös, että SMP:n ryhmä piti hallituksen esitystä kohtuuttoman byrokraattisena ja jäykkänä. Pätevyysvaatimuksista edustaja Kortessalmi totesi, että he kannattivat virkojen jo säädettyä yliopisto- ja korkeakoulutasoista koulutusta. Heidän pelkoon oli, että *varsinkin suuret puolueet haluaisivat hyvin mielellään muodostaa pätevyysvaatimuksia sellaisiksi, että puolueopistoissa koulutetut kiihkomieliset politrukit saisivat kuntien kulttuuri- virkoja haltuunsa ja että heitä nimitettäisiin niihin.*⁵³⁷

Politikointia siis pelättiin tulevissa virkanimityksissä, mikä tuli esiin useissa puheenvuoroissa myös Kortessalmen puheenvuoron jälkeen. Erityisesti SMP nosti asian esiin myös tulevissa käsittelyissä. Kokoomuksen puolesta puhui Tapio Holvitie, joka korosti kuntien itsehallintoperiaatetta. Kunnilla tuli siis olla verrattain itsenäiset mahdollisuudet ja valtuudet järjestää käytännössä kulttuuritoimensa organisaatio. Kulttuurisihteerien valinnassa kokoomus kannusti pysymään mieluummin pätevyysvaatimusten yläpäässä. Kokoomus myös huomioi, että ensimmäiseksi vuodeksi oli määritelty toiminta-avustuksen valtionosuus, kolmisen markkaa per asukas, mutta että se saattaisi olla kovin vähän pienissä ja varattomissa kunnissa.⁵³⁸ Keskustelu sinänsä peilasi aikakautta, eli erityisesti pienet puolueet, kuten SMP, pelkäsivät politikointia virkanimityksissä, koska ne pienpuolueina eivät niistä pääsisi osallisiksi. Kotkan tapaustutkimus todentaa, että virkojen tullessa auki valinnat toteutuivat niin, että kulttuurisihteerien mahdollinen puoluekanta ei noussut esiin, mutta valittujen taustat antoivat viitteitä siitä, että he olivat sekä pätevyydeltään sopivia että poliittisesti jollain tavalla sopivia.⁵³⁹

534 Taidepoliittisen selonteon käsittelyä eduskunnassa on analysoitu mm. Suomen kunnallislehdessä kaupunkiliiton kulttuurisihteeri Ismo Pornan raportoituna 3/1978, s. 64–66.

535 Eduskunnan arkisto, kaikki ensimmäisen käsittelyn kommentit, lakikeskustelut 1980, s. 2 859–2 868.

536 Eduskunnan arkisto, kaikki ensimmäisen käsittelyn kommentit, lakikeskustelut 1980, 2 860–2 862.

537 Eduskunnan arkisto, kaikki ensimmäisen käsittelyn kommentit, lakikeskustelut 1980, 2 860–2 862.

538 Eduskunnan arkisto, kaikki ensimmäisen käsittelyn kommentit, lakikeskustelut 1980, s. 2865.

539 Asiaa on käsitelty tapaustutkimuksessa: Kotkassa sihteereiksi valitut pätevät ja korkeasti koulutetut henkilöt olivat taustaltaan vasemmistohenkisiä, tosin esimerkiksi kapellimestariksi valittiin samaan aikaan ei-vasemmistolainen ammattilainen. Teatterijohtajaksi valittiin samaan aikaan Jouko Turkkala ilmeisesti yleisen osaamisen ja persoonan vuoksi – valitsijana oli roolissa muun muassa Eino Havas, joka oli selkeästi oikeistolainen. Haastatteluissa ei nouse esiin se, että joku henkilö olisi jäänyt valitsematta poliittisen taustan vuoksi.

Keskustan Mauri Pekkarisen mukaan omaehtoisen ja yksityisestä ihmisestä lähtevän aktiivisuuden merkitys oli olennaista. Pekkarinen korosti Keski-Suomen läänin kolmen kunnan kokeilua ja totesi, että ”Jyväskylän maalaiskunnassa, Saarijärvellä ja Kinnulassa tehdyt kokeilut osoittavat, että lakiesityksen kaltaisilla toimenpiteillä voidaan aktivoida paikallista kulttuuri- ja taide-elämää”. Parhaimmillaan tämä toiminta saattoi Pekkarisen mukaan tuoda myönteisiä vaikutuksia elinkeinotoiminnan elpymiseen.⁵⁴⁰ Keskustalle harvaanasuttujen seutujen tuki oli ilmeisen tärkeä seikka siitäkin näkökulmasta, että pienet paikkakunnat ja niiden ihmiset eivät nauttineet isoja valtion tukia, joita kaupungit saivat kulttuurilaitoksilleen. Pekkarinen toi esiin myös Norjan esimerkin. Siellä harvaanasuttuja seutuja ja niiden kulttuuria tuettiin eri tavoin.⁵⁴¹ Asia ei sinänsä liittynyt Kotkaan mutta toki Kotkan ympärillä oleviin kuntiin. Maakunnallisen kokonaisuuden toteuttamisesta ei kuitenkaan käyty perusteellista keskustelua. Käytännössä valtionosuudet ja lainsäädäntö tukivat mallia, jossa kuntia lähellä oleva kaupunki tarjosi kulttuuri- ja muita vapaa-ajan palveluja myös lähiseutujen asukkaille ja sai osittain valtionavustusta kyseisiin kulttuuritoimintoihin. Ensimmäisessä keskustelussa vallitsi yleisesti myönteinen sävy lakisisältöjä kohtaan etenkin suurten puolueiden osalta (SDP, Kansallinen Kokoomus, SKDL). Ainakin SMP ja keskusta halusivat voimakkailla kannanotoilla kohdentaa lisäpanostuksia pienille paikkakunnille ja suoda lisää joustonvaraa kuntien järjestelyihin. Virkojen pätevyysvaatimukset dominoivat keskustelua ensimmäisestä käsittelystä alkaen, ja niiden politisoitumiseen liittyi pelkoja. Omaleimaisen kulttuurin vaalimista kunnissa pidettiin tärkeänä ja toivottavana.

Toinen käsittely

Lakiesityksen ensimmäisen käsittelyn ja sitä koskeneen keskustelun jälkeen asia lähetettiin käsiteltäväksi suureen valiokuntaan ja otettiin toiseen käsittelyyn (2.12.1980)⁵⁴²: Yleiskeskustelussa sosiaalidemokraattien Pentti Lahti-Nuuttila viittasi tutkimuksiin, joiden mukaan kulttuuriharrastuksilla oli taipumus kasaantua. Tämä olikin yksi ratkaistava ongelma joka tasolla, myös Kotkassa. Lahti-Nuuttilan mielestä yhteiskunnan ja järjestöjen tuli voida aktivoida laajemmin väestöä taloudellisista ja koulutuksellisista taustoista riippumatta, koska kulttuuri- ja taideharrastukset loivat vastapainon yksitoikkoiselle työlle ja vaihtoehdon kaupalliselle viihteelle. Koulujärjestelmän puutteet ajatellen kulttuuria ja taidetoimintoja asettivat myös Lahti-Nuuttilan mielestä kulttuuritarjonnalle haasteita.⁵⁴³ SKDL:n edustajan Anna-Liisa Jokisen mukaan keskustelu pätevyyksistä oli sikäli olennaista, että lain toteutuminen ja tehtäväkentän ymmärtäminen riippuivat kunnissa ratkaisevasti

⁵⁴⁰ Eduskunnan arkisto, kaikki ensimmäisen käsittelyn kommentit, lakikeskustelut 1980, s. 2 866–2 867.

⁵⁴¹ Eduskunnan arkisto, kaikki ensimmäisen käsittelyn kommentit, lakikeskustelut 1980, s. 2 866–2 867.

⁵⁴² Koko toisen käsittelyn keskustelu: lakikeskustelut 1980, s. 3 177–3 193.

⁵⁴³ Koko toisen käsittelyn keskustelu: lakikeskustelut 1980, s. 3 178.

niistä henkilöistä, joita tehtäviin valittaisiin. Hänen mukaansa Suomesta löytyisi pääsääntöisesti varsin runsaasti osaavia henkilöitä. Hän täydensi lopuksi puhettaan venäläisen professori A.I. Arnoldin sitaatilla, joka korosti taustalla olevia tavoitteita:

*Taikurin tavoin kulttuuri uudistaa maailmaa. Siihen sisältyy kuolematto-
mia aarteita. Inhimillisen ajattelun, luovan toiminnan ja tekojen tähden
sillä on mitä välittömin yhteys myös ihmisen kohtaloon, olemassaolon
ikuisten kysymysten, miten ja minkä vuoksi ihminen elää, mikä on hänen
elämänsä päätavoite, mitä hänen jälkeensä jää ihmisille ja maailmalle,
ratkaisuun, sillä kulttuuri muovaa ihmisen henkiset kasvot, suuntaa hä-
net uudistamaan maailmaa. Henkisen kulttuurin kehityksen valtaväylä
on tie maailman tiedostamiseen ja ihmisen edelleen kehittämiseen. Ih-
minen tutkii jatkuvasti maailmaa ja tunkeutuu yhä syvemmälle sen sa-
laisuuksiin. Meille avautuvat avaruus ja uudet planeetat, syntyy uusia
tieteellisiä ja taidearvoja. Silti tärkein löytö, jota korkeampaa ei maail-
massa ole, on ihmisen itsensä löytäminen yksilönä.⁵⁴⁴*

Puheenvuoroista kumpusi vahva ja edellisen esimerkin mukaan suorastaan runollinen usko siihen, että kulttuuri avartaa ajattelua. Keskustan entinen ministeri Marjatta Väänänen korosti kuntien asemaa ja kansanvaltaisuutta. Hänen mukaansa väliportaan hallinnossa (läänien taidetoimikunnissa) ei ollut toteutunut kansanvaltaisuus, vaan ne olivat jääneet ylhäältä nimetyiksi elimiksi – tämä epäkohta olisi Väänäsen mielestä korjattava, koska kunnat tarvitsisivat alueillaan tasapuolista ja koordinoivaa yhteiselintä. Muutoin Väänänen kohdisti lakiin toiveita siitä, että se loisi kuntiin entistä suopeamman ilmapiirin kulttuuria kohtaan ja taiteen tukemiseen.⁵⁴⁵ Jälkikäteen on tietenkin helppo sanoa, että Kotkan kaltaiset kaupunkitoimijat olisivat voineet olla tuomassa omia kokemuksiaan siitä, mikä olisi paikallisen luottamushenkilön rooli ja miten heitä tarvittiin palvelemaan kaupunkilaisia ja kulttuurin kenttää. Kysymys paikallisen luottamushenkilön roolista ja merkityksestä on käsillä olevan tutkimuksen ydinkysymyksiä, kun analysoidaan kaupungin kulttuurista onnistumista.

Monissa suunnitteluryhmissä mukana olleen Arvo Salon (sd.) mielestä olennaista oli myös kulttuurin nostaminen yhteiskunnan määrämuotoisen tuen piiriin, jossa jo olivat nuorisotyö, raittiustyö ja liikunta. Hän piti positiivisena sitä, että *laki ei vie penniäkään pois taiteen tukemiselta eikä vähennä markallakaan niiden uudistusten mahdollisuuksia, joita perinteisen taidepolitiikan kehityksessä on rakennettu veikkauksen varaan*. Hän ei ymmärtänyt lain vastustamiseen liittyvää

544 Toisen käsittelyn keskustelu: lakikeskustelut 1980, s. 3 181–3 182.

545 Toisen käsittelyn keskustelu: lakikeskustelut 1980, s. 3 186–3 187.

pelkoa. Sen sijaan hän esitti huolen myös siitä, että uudistus oli vielä kapea ja rahaa oli jaossa vähäisesti. Hän piti merkittävänä myös kuntien rajat ylittävää taiteellista toimintaa, joka pitäisi ratkaista tulevaisuudessa.⁵⁴⁶ Kotkassa olivat olleet esillä etenkin vasemmistopuolueiden korostamat näkökulmat, ja tapaustutkimus valottaa sitä, miten paikalliset poliitikot olivat pyrkineet tarjoamaan laajasti kulttuuripalveluja myös työväelle, lähiöiden asukkaille, eritaustaisille lapsille jne.

Liberaalien Jaakko Itälä painotti, että laki kuntien kulttuuritoiminnasta liittyi tapahtumasarjaan, jolla Suomi oli siirtymässä jälkiteolliseen yhteiskuntaan. Oli tärkeätä panostaa ihmisten elämän henkiseen korottamiseen, jotta ihmisten potentiaali ei kanavoituisi ”vähemmän toivotulla tavalla”. Hän totesi, että *virasto ei soita viulua, vaan viulunsoittajat nousevat kulttuurin harrastajien keskeltä*, eli uudet virkamiehet ja valtionavut eivät sellaisenaan synnytä kulttuuritoimintaa. Hänen mukaansa *tämä sama asia olisi voitu paljon vähemmällä toivotuksella ja tohinalla hoitaa kehittämällä kansalais- ja työväenopistoja*.⁵⁴⁷ Myös edustajat Sinikka Karhuvaara (kok.), Orvokki Kangas (kesk.), Pirjo Ala-Kapee (sd.) ja Juhani Saukkonen (kesk.) käyttivät hyvin samansuuntaisia puheenvuoroja kuin puoluetoverinsa.

Kolmas käsittely

Kolmannen käsittelyn keskustelu käytiin 9.12.1980⁵⁴⁸, ja käsittelyä jatkettiin vielä 10.12.1980.⁵⁴⁹ Keskustelu jatkui samantapaisena kuin edellisessä käsittelyssä. Ministeri Kalevi Kivistö huomioi, että keskustelu kuntien kulttuurityöntekijöiden mahdollisuuksista tehdä työtään kunnissa oli saanut oudon sävyn, kun nämä oli jo ennalta leimattu *kulttuuria kuolettaviksi byrokraateiksi*. Eduskunnan puheenvuoroissa viitattiin usein kolmen kokeilukunnan kokemuksiin, joissa luottamusmiehistä 50–100 % piti lakisääteistä lautakuntaa ja 75–100 % työntekijää tarpeellisenä. (Tämä oli sinänsä hyvä huomio myös Kotkan esimerkin valossa, sillä vaikka hallinto lisääntyi, oli esimerkin mukaan alan työntekijästä etua kaupungin kulttuurielämälle ja sen koordinoimiselle. Kulttuurityöntekijät tekivät Kotkan kokemuksen mukaan koko 1970-luvun ajan työtään ennemminkin kansankynttilämäisessä hengessä kuin hallinnon byrokraattina.) Ministeri Kivistö siteerasi SKDL:n mottoa 1940-luvulta: *Kulttuuri koko kansan omaisuudeksi!* Hän totesi, että eduskunnan pian hyväksymä laki toteuttaa tuossa tunnuksessa asetettua tavoitetta.⁵⁵⁰

Keskustelusta voi poimia vielä ne kommentit, jotka toivat esille kentän kokemuksia. Edustaja Liisa Jaakonsari (sd.) halusi uskoa inspiroivaan otteeseen by-

546 Toisen käsittelyn keskustelu: lakikeskustelut 1980, s. 3 191.

547 Toisen käsittelyn keskustelu: lakikeskustelut 1980, s. 3 191–3 192.

548 Lakikeskustelut (lk) 1980, lain kolmas käsittely s. 3 460–3 466.

549 Lakikeskustelut (lk) 1980, lain kolmas käsittely lk. 1980, s. 3 482–3 495.

550 Lakikeskustelut (lk) 1980, lain kolmas käsittely lk. 1980, s. 3 460–3 466.

rokraattisuuden sijaan. Hän otti negatiiviseksi esimerkiksi nuorisolautakunnat, joiden hyvä tarkoitus jäi ”mahtavan byrokratian alle”. Vääristymää ei aiheuttanut laki tai työntekijät, vaan myöhemmät opetusministeriön ohjeet ja säädökset. Hän totesi, että *valtionhallinnon byrokraatit byrokratisoivat koko nuorisouudistuksen. Esim. nuorisosihteerin valtionapuohjeet olivat yhteen aikaan niin tiukat, ettei nuorisosihteerisi saanut tehdä juuri muuta kuin käydä hallinnollista kirjeenvaihtoa opetusministeriön kanssa. Tällaiset karikot on syytä välttää niin kuntatasolla kuin valtionhallinnossakin kulttuurilain suhteen*. Hän toivoi opetusministeriöltä enemmänkin innostavia ja uusiin ideoihin rohkaisevia ohjeita lain soveltamiseksi kunnissa. Jaakonsaari myös toivoi, että pitkä valmistelu ei vaikuttaisi siihen, että ei pystyttäisi uudistumaan maailman muuttuessa 1980-luvulla.⁵⁵¹ Sinänsä Jaakonsaaren esittämät ajatukset olivat olleet Kotkassakin esillä, kun palkattiin lain voimaantulon jälkeen uusia virkamiehiä. Tätä ennen valtionohjaus ei sanellut tehtävien sisältöä.

Keskustan Marjatta Väänänen otti vielä esiin lähihistorian kokemuksia siitä, miten taidetta oli politisoitu yhdensuuntaisen poliittisen ideologian kannattajien taholta. Hänen mukaansa myös itse kulttuurin kenttä oli osasyllinen joihinkin epäonnistumisiin. Nämä kulttuuritahot olivat kiinnostuneita valtion määrärahojen jaosta omien tarkoituksperiensä hyväksi. Hänen mukaansa tätä estämään oli esitettävä taidetoimikuntien rahajakoelimiin ns. asiantuntijoiden oheen lisäksi edustajia poliittisin perustein ja parlamentaaraisia voimasuhteita noudattaen. Hän korosti, että taidekentän politisoitumisen takana eivät suinkaan olleet puolueopiston suorittaneet henkilöt, vaan yksipuolinen politisoituminen lähti akateemisista kansalaisista, humanisteista, taitelijoista ja taideaineiden opettajista. Väänänen halusi muistuttaa, että monet puolueopistot kouluttivat ammattitaitoisia kulttuurisihteereitä, jotka eivät edistäneet politisoitumista välttämättä sen enempää kuin minkä tahansa korkeakoulun käyneet. Väänänen korosti puheenvuorossaan moniarvoisuuden merkitystä ja muistutti siitä, että kulttuurielämä ei saa joutua yksittäisen ideologian käsikassaraksi.⁵⁵² Marjatta Väänäsen kommentti toi pohdintaan sen, mikä on kulttuurin kentän vastuu kulttuurin jakelun onnistumisessa. Tämä voisi kysymyksenä olla oman tutkimuksensa aihe. Tämän tutkimuksen tapaustutkimus (5.4) osoittaa sen, että kansanvaltaisesti valittu Kotkan kaupungin valtuusto pystyi saavuttamaan rahanjaossa kohtuullisen tasapainoista politiikkaa.

Ryhmiensä aiempien puhujien kanssa samankaltaisia näkemyksiä esittivät Jaakko Itälä (lib.), Juhani Kortessalmi (smp.), Ole Norrback (r.) Olavi Ronkainen (kd.), Tapio Holvitie (kok.), Sinikka Karhuvaara (kok.), Liisa Jaakonsaari (sd.), Mauri Pekkarinen (kesk.), Pentti Lahti-Nuuttila (sd.), Veikko Vennamo (smp.),

551 Lakikeskustelut (lk) 1980, lain kolmas käsittely lk. 1980, s. 3 487–3 488.

552 Lakikeskustelut (lk) 1980, lain kolmas käsittely lk. 1980, s. 3 492–3 493.

Anna-Liisa Jokinen (skdl.) ja Taito Joutsenlahti (smp.).⁵⁵³ Keskustelu oli loppuun saakka muutamia politisoitumisen ja byrokratisoitumisen pelkoja lukuun ottamatta myönteistä. Keskustelussa ei juurikaan noussut esiin se, että olisi kysytty kokemuksia Kotkan kaltaiselta kaupungilta, jolla olisi ollut lähes kymmenen vuoden kokemus samojen sisältöjen toteuttamisesta. Yksikään kotkalainen kansanedustaja ei käyttänyt puheenvuoroa eduskunnassa näissä keskusteluissa. Tällöin kansanedustajina toimivat Esko Almgren (krist.), Anna-Liisa Piipari (myöhemmin Kasurinen, sd.) sekä Risto Tuominen (sd).⁵⁵⁴ Toki he ovat voineet vaikuttaa omissa ryhmissään kertoen esimerkeistä. Osittain keskustelua ja suunnittelua leimasi myös se, että keskityttiin niin paljon pienempien kuntien asemaan.

553 Lakikeskustelut (lk) 1980, lain kolmas käsittely lk. 1980, s. 3 484–3 493.

554 Eduskuntavaaleissa 1979 olivat jääneet joko vapaaehtoisesti pois tai valitsematta kotkalaiset edellisen kauden eli valmisteluvaiheen kansanedustajat Erkki Häkämies (kok), Anna-Liisa Linkola (kok) ja Taisto Sini-salo (SKDL).

6.2 Lakisisältö ja kunnallisen kulttuuritoiminnan määritelmä

Lähelle tämän tutkimuksen ajallista päätepestettä sijoittuva kuntien kulttuuritoimintalaki vuodelta 1980 määritteli kunnallisen kulttuuritoiminnan ja hallinnon kaikkien kaupunkien ja kuntien osalta seuraavasti: kuntien kulttuurihallinto vastaa siitä, että kunnissa järjestetään taiteen harjoittaminen ja harrastaminen, taidepalvelusten tarjonta ja käyttö, kotiseututyö sekä paikallisen kulttuuriperinnön vaaliminen ja edistäminen.⁵⁵⁵

Kulttuuripolitiikan jalkauttamisessa hallintoon korostui kuntien asema. Yhteiskunnan kehittäminen oli ja on pitkälti kansanvaltaisen politiikan varassa. Tällöin politiikan päätehtäväksi tuli luoda ymmärtämystä ja resursseja kulttuurityölle.⁵⁵⁶ Samoin määriteltiin se, että kunnassa tuli olla kulttuurilautakunta (tai erikoistapauksissa esimerkiksi kunnan asukasluvun vähäisyyden vuoksi lautakunnan tehtävät voitiin antaa jonkin muun lautakunnan tai kunnanhallituksen tehtäväksi). Kaksikielisyys huomioitiin erikseen, samoin se, jos kunnassa oli saamenkielistä väestöä.⁵⁵⁷ Kotkan näkökulmasta lain voimaantulo ei muuttanut mitään entisestä käytännöstä, lähinnä vahvasti valitun linjan mukaisen toiminnan.

Viranhaltijoista oli keskusteltu lakia laadittaessa, samoin pätevyyksistä. Lain mukaan kunnan palveluksessa tuli tehtävien hoitamiseksi olla yksi tai useampi viranhaltija. Pienemmissä kunnissa oli mahdollista perustaa sivuvirka, yhdistää tehtävät toiseen virkaan tai perustaa usean kunnan yhteinen virka. Valtionosuuden saamiseksi viranhaltijoilla tuli olla tehtävään soveltuva pätevyys, joka säädettiin erikseen asetuksella. Valtionosuutta oli mahdollista saada sekä viranhaltijoiden palkkakustannuksiin että kulttuuritoiminnan järjestämisen kustannuksiin. Valtionosuus määräytyi asukasluvun, kaksikielisyyden ja kuntien kantokykyluokan mukaan.⁵⁵⁸ Erikseen myös säädettiin, että harvaanasutuille ja vähävaraisille seuduille saatettiin myöntää määrärahan puitteissa myös valtionavustusta enintään 15 % pykälän viisi sisältämiin kulttuuritoiminnan järjestämisen kustannuksiin.⁵⁵⁹

Valmisteltaessa kuntien kulttuuritoimintalakia todettiin, että tarvitaan myös kulttuurin tulevaisuudentarpeita koskeva selonteko. Selonteko annettiin vuonna 1982. Työ ei siis suinkaan päättynyt lain voimaantuloon. Virkamiestyöryhmien puheenjohtajana toimi kansliapäällikkö Jaakko Numminen.⁵⁶⁰ Opetusministeriön tehtävistä kulttuuripolitiikan alle määriteltiin taide, taideharrastukset ja -kasvatus,

555 Laki kuntien kulttuuritoiminnasta, 1045/1980, 1 §.

556 Hoikka (1966), s. 8.

557 Laki kuntien kulttuuritoiminnasta, N:o 1045/1980, 1–3 §.

558 Laki kuntien kulttuuritoiminnasta, N:o 1045/1980, 4–7 §.

559 Laki kuntien kulttuuritoiminnasta, n:o 1045/1980, 8–13 §.

560 Mertanen (2009), s. 385–386.

kirjastot, kulttuuriperinnön säilyttäminen ja museot, urheilu ja liikunta, nuorisotyö, kansainvälinen kulttuuriyhteistyö ja osia aikuiskoulutuksesta. Vaikka määrittely oli jo paisunut käsittämään varsin laajan kirjon alueita, todettiin, että kulttuuriin kuuluvia tehtäviä hoidetaan monipuolisesti myös muissa ministeriöissä. Erityisen tärkeänä kulttuuripolitiikan toteuttamisessa pidettiin kuntien ja valtion välisen vastuun selvittämistä, tehtävien ja kustannusten jaon toimivuutta ja mahdollisen lisälainsäädännön tarvetta kuntien kulttuuritoimintalain lisäksi. Tähän liittyi säännös valtionosuuksien myöntämisestä, määristä ja menettelyistä. Suomessa on ainoana Pohjoismaana voimassa laki kuntien kulttuuritoiminnasta samoin kuin lait nuoriso- ja liikuntatoiminnasta.⁵⁶¹ Kansainvälinen vertailu on kuitenkin eri mallien johdosta hankalaa.

Valtion tuella tavoitellaan kasvavia yleisölujuja

Risto Kivelä toteaa Kulttuurin vuosikirjassa (1985), että vuosina 1970–1982 valtion taidemäärärahat kasvoivat 25,1 miljoonasta markasta (1970) 86,5 miljoonaan markkaan (1982). Samoin opetusministeriön budjetissa taidemenojen osuus nousi 1,4 %:sta 2,8 %:iin. Lukujen valossa valtio lisäsi rahoitusta mittavasti.⁵⁶² Rahoituksesta suurin osa suuntautui teatteri- ja musiikkilaitoksille, joiden yhteenlaskettu osuus taidebudjetista oli vuonna 1980 70 %. Tämä raha suuntautui suurelta osin kaupunkeihin eli myös Kotkaan. Toiveena oli, että lisääntyvä rahoitus toisi kulttuurin käytön laajentumista.

Miten yleisölukujen kävi? Tilastojen osalta 1978–1985 kävijämäärissä ei tapahtunut merkittävää lisäystä. Myös näiden kulttuuripalvelujen käyttäjäkunta säilyi samankaltaisena, eikä käyttö ollut kansanvaltaistunut. Tilastot eivät kerro kuntien kulttuuritoimintalain mahdollisesti mukanaan tuomasta omaehtoisen kulttuuriharrastuksen lisäyksestä. Kotkan tapaustutkimus kyllä antaa sen vaikutelman, että toiminta lisääntyi ja se tavoitti laajan yleisön, vaikka kulttuuripalvelujen osallistujamääristä ei ole tarkkoja lukuja kaikilta osin. Kulttuuritilastot kertovat vain osan totuudesta, ja jotkut uudet ilmiöt saattavat jäädä kokonaan tilastojen saavuttamattomiin.⁵⁶³

Läänien taidetoimikuntien resurssit lisääntyivät vuosittain 1970-luvun alusta alkaen. Kotkalle tämä oli tärkeää, sillä se mahdollisti lääninkirjailijan toiminnan. Taidelaitosten valtionosuuksiin nähden kuntien kulttuuritoimintalain mukanaan tuomat valtionosuudet jäivät pieniksi. Kaupunkiliiton julkaisemassa Suomen kunnallislehdessä selvennettiin vuonna 1979, mitä uusi laki merkitsisi valtionosuuksina kaupungeille markkamääräisesti. Esimerkiksi Vaasassa (jonka kantokyläluokan

⁵⁶¹ Kangas (1990), s. 13.

⁵⁶² Kivelä Risto (1985), Toteutuvatko kulttuuripolitiikan tavoitteet, Kulttuurin vuosikirja 1985, Tammi Helsinki, s. 124–127.

⁵⁶³ Kivelä (1985), s. 124–127.

mukainen valtionosuusprosentti oli kaksikielisenä kaupunkina esimerkin mukaan 63 %) tämä tarkoitti asiaa tutkineen kulttuuriasiansihtööri Ismo Pornan mukaan seuraavaa laskukaavaa valtionosuuksiin: vuonna 1982 palkkausavustus neljälle henkilölle olisi (4 h á 60 000 mk/63 %, = 151 000 mk) toiminta-avustus (54 000 as x 5 mk/63 % = 170 000 mk) eli yhteensä 321 000 mk.⁵⁶⁴ Kotkan kaupungin saamat summat on esitetty yksityiskohtaisesti tapaustutkimuksen rahoitusosuudessa.

Suomen kunnallislehden pääkirjoituksessa 8/1980 oli kaikesta huolimatta otsikko: Kulttuuritoimintalaki – pettymys kaupungeille? Jutussa todettiin, että tulevan lain määräämä kulttuurilautakunta tulee olemaan uutta vain yhdeksälle kaupungille, sillä suurimmassa osassa kaupungeja lautakunta toimi jo ennen lain säätämistä. Lehti toteaa, että hallituksen antama lakiesitys oli lähtökohdiltaan, rakenteeltaan ja periaatteiltaan hyvä. Sitä vastoin valtionosuudet jäivät pieniksi. Lehdessä katsotaan erityisesti, että kaupunkien osalta tulos oli olematon, sillä kaupungit käyttivät vuonna 1978 lakiesityksen kohteisiin jo lähes 8 mk/asukas, kun lakiesitys tavoitteli 3 mk/asukas. Kaupunkiliitto vaati hyvästä lakiesityksestä myös käytännössä paljon näkyvämpää hyvää eli asetettuihin tavoitteisiin mitoitettua tukea.⁵⁶⁵

Kaupunkien edunvalvoja ei siis ollut tyytyväinen tulokseen ja toimenpiteiden riittävyteen, vaikka lakiesitys kuitenkin toi kaupungeille lisää varoja. Tällöin tehty kulttuuripolitiikan sisältömäärittely on sellaisenaan kuitenkin kestänyt pitkälle tulevaisuuteen. Opetusministeriö määrittelee nettisivuillaan tämän tutkimuksen viimeistelyhetkellä *kulttuuripolitiikan toimialaksi* kansalliset kulttuuri- ja taidelaitokset, valtionosuuksia ja -avustuksia saavat museot, teatterit ja orkesterit, kuntien kulttuuritoiminnan ja kirjastotoiminnan sekä valtionavustuksin rahoitettavat järjestöt, yhdistykset ja kansalaistoiminnan.⁵⁶⁶

564 Porna Ismo, Kuntien kulttuuri- ja liikuntatoimen lainsäädäntö 1980-luvulla, Suomen kunnallislehti 2/1979, s. 38.

565 Kunnallislehti 8/1980, pääkirjoitus Kulttuuritoimintalaki – pettymys kaupungeille?, s. 2–3.

566 www.minedu.fi/opm/kulttuuri/index.html.

6.3 Mitä laki merkitsi Kotkan kulttuurille?

Vaikka laki ja annettu selonteko antoivat suuntaviivat kunnalliselle kulttuuritoiminnalle, paljon jäi edelleen kuntien omalle vastuulle. Edellisen luvun perusteella voi todeta, että uusi lainsäädäntö tuki jo aiemmin paikallisesti luotua hallintomallia Kotkan kaltaisessa kaupungissa, jossa kulttuurilautakunta ja halu aktiiviseen toimintaan olivat olleet olemassa jo vuosia. Kaupungin poliittisissa voimasuheteissaakaan ei tapahtunut muutoksia tutkimuskauden lopussa. Valtion päättämä lainsäädäntö lähinnä tuki Kotkassa valittua linjaa, ja omaehtoisen toiminnan osalta Kotkassa oli jo ennestään totuttu päättämään kulttuuripalvelujen kustannuksista ja sisällöistä. Laki ei lisännyt kaupungin byrokratiaa vaan legitimoiti hallinnon aseman yhtenä palvelunalana toisten joukossa. Lautakuntatutkimuksen perusteella pääteltynä hallinto oli välttämätön palvelujen aikaansaamiseksi. Kulttuurilautakunnan jäsenten parissa oli havaittu jo aikaisemmin, että tarvittiin juuri samoja asioita, jotka lain henki määräsi: henkilökuntaa muun muassa tekemään tuotantoa, ohjelmistoa, valmistelua, tutkimusta ja ratkomaan tila- ja valvontakysymyksiä.

Kotkassa kaupunginvaltuuston kulttuurille osoittamat määrärahat olivat lisääntyneet selvästi koko 1970-luvun ajan, sen myötä myös kulttuuritarjonta, samoin kaupungin sisäinen koordinaatio. Valtionosuudesta voi sen sijaan todeta, että sen määrä yleisen kulttuuritoiminnan tukemiseen oli lainsäädännön jälkeenkin vähäinen verrattuna eri kulttuurilaitosten saamaan valtionosuuteen, eikä tältä osin tapahtunut mitään erityistä toiminnan laajenemista. Lähinnä laki toi lautakunnan näkökulmasta tukea omakohtaiselle kokemukselle, että tarvitaan lisää henkilökuntaa, johon saatiin valtiolta kohdennetusti valtionosuutta. Tutkimus päättyy vuoteen 1982, jolloin toiminta Kotkan kulttuurihallinnossa oli jo vakiintunut määrämuotoon. Mikään ei loppunut tuohon hetkeen, mutta se oli merkityksellisen kauden päätös, jonka jälkeen hallintomalli on säilynyt hyvin pitkään samanlaisena.⁵⁶⁷

Suomalaista kulttuuria on joissain arvioissa moitittu yksilöllisten erojen karsastamisesta ja kuvattu lainsäädäntö omalta osaltaan saattoi yhdenmukaistaa kaupunkien kulttuuritarjontaa osin negatiivisellakin tavalla. Toisaalta esimerkiksi Juha Siltala on tuonut esiin, että yhdenmukaistamisen ohella luodut palvelut ja turvaverkko antoivat ihmiselle yksilönä myös vapauksia.⁵⁶⁸ Nämä kysymykset yhdenmukaistamisen hyvistä ja huonoista puolista liittyivät perustaltaan myös

⁵⁶⁷ Tätä on avattu useissa kohdin aikaisemminkin. Kotkan kaupungissa toimii edelleen kulttuurilautakunta tutkimuksen tekoheikellä 2010-luvulla niin, että sen toiminnan aloina ovat vaihtelevasti kirjasto, kulttuuritoimi, museo jne., välillä organisaatio on hienokseltaan muuttunut uudistusten myötä, mutta on pysynyt edelleen periaatteeltaan pitkälti samana. Valtionosuusjärjestelmä on muuttunut kaikilta kaupungin hallinnon osilta ajan kuluessa. Orkesteri ja teatteri toimivat 2010-luvulla Kotkan kaupungin omistamina osakeyhtiöinä, orkesterin osalta on muodostettu yhteinen orkesteri Kymi Sinfonietta Kouvolan kaupungin kanssa.

⁵⁶⁸ Siltala (1996), s. 143–145.

Kotkaan ja sosialidemokraattiseen puolueeseen, jolla oli enemmistö valtuustossa. SDP halusi nimittäin lähtökohtaisesti vastata ihmisten perustarpeisiin korostaen tasavertaisuutta. Kunnallisvaalien vakaana säilynyt tulos (1920-luvulta 1980-luvulle) kertoo kaupunkilaisten enemmistön luottamuksesta järjestelmää kohtaan. Hallintokoneisto toimeenpani poliitikkojen päättämää linjaa.

Jos Kotkan kaupungissa mitataan kulttuurilautakunnan tuottaman kulttuuritoiminnan tuloksia markkaa/asukas -mittarilla, kaupunkilaiset saivat palveluja vähintään kohtuullisella hinta-laatusuhteella, joka ehkä lain myötä aavistuksen jopa parani suhteessa aikaisempaan. Suhteellisesti vähäinenkin rahamäärä yleiseen kulttuuritoimintaan tuotti paljon sisältöä. Hallinnon merkitys kustannustekijänä kasvoi pikkuhiljaa ja edelleen tutkimuskauden ulkopuolella, etenkin henkilökunnan palkkauskulujen vuoksi. Henkilökunta tuotti kulttuuria kaupunkilaisille, jolloin hallinnon kulut olivat oikeastaan sisältöjen tuottamista kaupunkilaisille. Virkakunnan arvon mittaaminen on kulttuuripolitiikan ja -hallinnon kannalta monin tavoin ongelmallista: Samalla kun legitiimiä hallintoa tarvitaan, kuten tässäkin tutkimuksessa on koko prosessin tuloksena käynyt ilmi, on kulttuurintutkimuksen puolelta esimerkiksi Anita Kangas korostanut, että hallinnon kautta on hankalaa määritellä hyvän ja moniarvoisen taiteen sisältöjä.⁵⁶⁹

Kotkan lautakuntatutkimus osoitti, että demokraattinen järjestelmä on yksi selkeä tapa jakaa avustuksia ja tuottaa kulttuuria kaupunkilaisille. Samassa lautakuntatutkimuksessa tosin korostui se, että Kotkan kulttuurilautakuntaa johti tehtävään erittäin pätevä ja sopiva henkilö. Tietyissä tapauksissa julkishallinto voi olla jopa luotettavampi kuin esimerkiksi taiteen ammattilaisten vertaisarviointi – tätä avattiin eduskuntakeskustelujen osalta ainakin ent. kulttuuriministeri Marjatta Väänäsen näkemyksessä siitä, miten hänen kokemuksensa mukaan myös taiteen ammattilaisten parissa ilmeni oman alan painottamista ja omien etujen ajamista.⁵⁷⁰

Kulttuuritoiminnan onnistuminen ja kulttuurin nauttiman arvostuksen määrä kuntaorganisaatioissa riippui Kotkassa pitkälti valtaa käyttävistä ryhmistä. Hallintotieteen puolelta esimerkiksi Paavo Hoikka on korostanut sitä, että kunnalliskulttuurin lähtökohtien tulee perustua tietoon hallinnon muutoksesta ja sen johtamisesta. Johtajat luovat organisaatiokulttuuria, ja olennainen johtamistoiminto on hallintokulttuurin luominen tai sen muuttaminen. Hoikan mukaan rajojen yli näkeminen on hallinto-organisaatioissa vaikeaa, koska se vaatii omien heikkouksien näkemistä tai luopumista omasta vallasta. Julkisella sektorilla organisaatiot ovat sidottuja poliittis-hallinnolliseen järjestelmään, jolloin usein pitää kamppailla uusien ja vanhojen arvojen välillä ja käyttää näissä tilanteissa luovuutta.⁵⁷¹

⁵⁶⁹ Kangas (1990), s. 14.

⁵⁷⁰ Ks. tämän tutkimuksen kappale 6.1.

⁵⁷¹ Hoikka Paavo (1991), Uudistuvan kunnalliskulttuurin muutoksesta ja sen arvoperustasta. Teoksessa Kunnat tienhaarassa, Finn publishers, Jyväskylä 1991, s. 70–72.

Tämä arvojen dilemma näyttäytyi Kotkassa ennen kaikkea vaalijärjestelmän muuttuessa ja ensimmäisten uuden lainmukaisten vaalien (1918) jälkeen. Kuntien kulttuuritoimintalaki (1980) ei tuonut Kotkassa tästä näkökulmasta uutta organisaatiokulttuuria tai arvojen ristiriitaa, ja lautakuntatutkimus jo kuvasi sitä, miten innostuneesti Kotkassa oli luotu uutta kulttuurihallintoa ilman lainsäädäntöäkin. Maailman ja suomalaisen yhteiskunnan muuttuessa tulee mahdollinen arvojen kamppailu kulttuuripalvelujen osalta uudelleen esiin, sillä jatkossa puolustettavana tai muutettavana on pitkän prosessin tuloksena syntynyt poliittis-hallinnollinen järjestelmä.

7 YHTEENVETO

Miten nimenomaan kunnallispolitiikalla on vaikutettu Kotkan kaupungin kulttuuripalvelujen ja –hallinnon kehitykseen? Voidakseni vastata tähän kysymykseen olen tarkastellut, mikä muuttui ja mikä pysyi samana Kotkan kunnallispoliittisessa päätöksenteossa ja kulttuurin rahoituksessa sekä keitä kulttuuritoimijat kulloinkin olivat. Tutkimukseni alkaa vuodesta 1879, jolloin Kotkan kaupunki perustettiin, ja päättyy vuoteen 1982, jolloin laki kuntien kulttuuritoiminnasta oli ollut voimassa kaksi vuotta. Avasin ja täsmensin tutkimuskysymystä kuka, mitä, miksi ja milloin päätti –kysymysten avulla. Tutkimuksen keskeisenä näkemyksenä on koko aikajakson osalta se, että kulttuuripolitiikassa oli ja on suurelta osin kysymys vallasta ja arvoista.⁵⁷²

Kotka ja sen päättäjät eivät olleet missään vaiheessa irrallisia muun Suomen kehityksestä vaan osa valtakunnallista kaupunkikenttää. Tutkimuksen tarkoituksena on tarjota tietoa suomalaisten kaupunkien kulttuuripolitiikan kehittymisestä Kotkan kaupungin konkreettisen esimerkin avulla. Tutkimus valottaa kaiken aikaa sitä, miten kansallinen kulttuuritoiminnan tukemisen ja sääntelyn politiikka vaikutti joko etu- tai takapainotteisesti Kotkan kaupungin kehitykseen.

Tutkimus osoittaa, että Kotkassa kulttuuripalveluista päätettäessä päätöksenteon enemmistössä olevat ryhmät tai koalitiot sekä tilanteesta riippuen myös keskeisiksi nousevat yksittäiset henkilöt käyttivät kaikkina aikoina kulttuuripoliittista valtaa oman arvopohjansa mukaan. Aivan kaupungin alkuvuosikymmeninä kaupungin kulttuuri- ja harrastetoiminta kehittyi ensisijaisesti eri toimijoiden omasta aloitteesta ja omin ehdoin niin, että kunnalliset päättäjät olivat lähinnä seuraajina taka-alalla eivätkä he ohjanneet toiminnan sisältöjä. Tällöin ei ollut vallankäyttäjien ajatusmaailman mukaista tukea budjettivaroin muuta kuin velvoitteiden hoitamista. Kehitys oli pääsääntöisesti samantapaista kuin muissa vastaavissa kaupungeissa, joissa yleisesti päättäjien arvomaailma näkyi päätöksenteossa niin, että hallintoa tai palveluja ei haluttu paisuttaa yli välttämättömän.

Joitain vapaaehtoisia panostuksia tehtiin tosin jo alkuvuosista lähtien, kun muun muassa kirjasto kunnallistettiin päättäjien omana päätöksenä kaupungin perustamisen jälkeen ja Kotkaan perustettiin työväenopisto vuonna 1910. Eräs merkittävä seikka laajenevien palvelujen taustalla oli se, että kaupungin päättäjillä oli tällöin poikkeuksellisesti käytettävissä alkoholiyhtiön voittovarajat jaettavaksi esimerkiksi sivistys-, opisto- ja yhdistystoimintaan. Voittovaroja ei tuolloin ollut asetuksen mukaan mahdollista käyttää muihin kuin sivistystarkoituksiin.

⁵⁷² Kangas (1988), s. 47. Kankaan näkemys on esitetty ensi kerran johdannossa.

Kaupungin kulttuuripalvelujen kehitys kytkeytyi poliittisten puolueiden syntyyn. Uuden kunnallislain mukaiset vaalit muuttivat Kotkassa vuoden 1919 alusta lähtien pysyvästi kotkalaisen kunnallispoliittisen kentän maltillisen vasemmiston noustessa valta-asemiin. Tästä alkaen päättäjien enemmistö alkoi omaloitteisesti tarjota kaupunkilaisille laajasti uudenlaisia kulttuuripalveluja ilman, että lainsäädäntö niitä edellytti. Tämän valtaan ja arvoihin liittyvän murroksen myötä, kuten muuttujavertailusta nähdään, puoluepolitiikka alkaa ohjata enemmän myös kulttuurin toimijakenttää, joka sekin (urheilun ja muun vapaa-ajan elämän ohella) jakautuu pitkälti puoluepoliittisten jakolinjojen mukaan.

Ideologisesta eriytymisestä huolimatta sosiaalidemokraatit ja kokoomuslaiset löytävät päätöksenteossa yhteistyön muodot ensisijaisesti siitä syystä, että kumpikin tarvitsee toistaan: Suurimmaksi ryhmäksi vakiintuvat sosiaalidemokraatit haluavat erottua äärivasemmistosta ja tarvitsevat päätösten taakse määräänenmistön. Myös oikeistopuoli kerää voimansa Kansalliseen Kokoomukseen ja nousee toiseksi suurimmaksi ryhmäksi mutta tekee yhteistyötä maltillisen vasemmiston kanssa välttämällä näin äärivasemmistolaisia vaatimuksia.

Keskeisten ryhmien arvot, valta, keskinäinen hierarkia ja pyrkimys konsensukseen näyttäytyvät taustalla, kun etsin vastausta siihen, kuka, mitä, miksi tai miten kulttuuripalveluista päätettiin, niin kuin päätettiin. Vaalit olivat aina muutoksen mahdollisuus – Kotkan tapauksessa Suomen Sosialidemokraattinen Puolue nousi vuoden 1919 alusta keskeisimmäksi poliittiseksi toimijaksi ja uusi mandaattinsa jokaisessa vaalissa tutkimuskauden loppuun asti. Tämä kertoo kaupunkilaisten enemmistön tyytyväisyydestä valittua linjaa kohtaan. Kaupunki kasvoi väkiluvultaan melko tasaisesti ja elinkeinorakenne pysyi varsin samankaltaisena koko tutkimuskauden ajan, mikä vaikutti vakaaseen poliittiseen kehitykseen.

Kommunistien toiminnan kieltämisen jälkeen työväenkulttuurin on todettu Suomessa yleisesti jääneen hetkellisesti sivuun kansallisen tason kulttuuriavustuksista.⁵⁷³ Tämä tutkimus osoittaa, että Kotkan kaupungin sisällä kokemus ei ollut aivan samanlainen. Kansalaissodan vaikutukset näkyivät Kotkassa monien ihmisten elämässä dramaattisella tavalla, kuten kommunistien osalta vaikenemisena ja toiminnan siirtymisenä maan alle. Sosialidemokraattisen puolueen vankka kannatus oli kuitenkin samaan aikaan merkittävä syy siihen, että työväenkulttuuri sai kunnallispolitiikassa suurimman osan jaetuista tukirahoista. Sosiaalidemokraattien halu käyttää tämänkaltaista poliittista valtaa on yksi syy siihen, miksi kunnallispoliitikot alkoivat toteuttaa kulttuuripalveluja kaupungin omalla rahoituksella laajempina kuin valtion tuki, lainsäädäntö ja ohjeistus määrittivät. Sosialidemokraattisen puo-

573 Mm. Häyrynen Simo (2006), Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripolitiikka. SoPhi, Jyväskylä 2006, s. 141–143.

luen riveissä vaikutti myös muutamia lähellä äärivasemmistoa olevia henkilöitä, jotka kommunistilakien kumoamisen jälkeen liittyivät SKDL:ään.⁵⁷⁴

1950-luvulla murros suhteessa aikaisempaan kauteen korostuu sikäli, että kaupungin poliitikot olivat valmiita aikaisempaa ammattimaisempaan ja kaupungille kustannuksia tuovaan toimintaan. Merkittävä kulttuuripoliittinen teko ja uuden kehityksen lähtökohta oli Kotkan teatterin kunnallistaminen kaupungin omaksi teatteriksi ensimmäisten suomalaisten kaupunkien joukossa vuonna 1950. Tämä täysin omaehtoinen poliittinen päätös tehtiin kaupunginvaltuustossa kaupunginjohtajan valmistelun pohjalta molempien isojen ryhmien yhteisellä päätöksellä. Suurta vuosittaista rahoitusta vaativaa päätöstä perusteltiin sillä, että kunnallistaminen oli välttämätöntä Kotkan kaupungin teatteritoiminnan talouden takaamiseksi ja laadukkaan kulttuuripalvelun saattamiseksi mahdollisimman monen kaupunkilaisen ulottuville edulliseen hintaan.

Tutkimuksen mukaan voi havaita, että useat toimenpiteet ja toimintojen kunnallistamiset, jotka osattiin organisoida, tehtiin valtuustossa jo 1950-luvulla poliittisin päätöksin määränemmistön voimin. Tällöin myös kaupunginhallituksessa alettiin suunnitella muihin kaupunkeihin peilaten, kuinka monta henkilöä tarvitaan tuottamaan kulttuuria ja miten kulttuurin jakelu olisi viisasta organisoida. Kaupunginjohtajan rooli oli keskeinen kuvaamataidelautakunnan (1957) perustamisesta koordinoivana esittelijänä ja taidehankintojen puolestapuhujana samaisella 1950-luvulla. Jokainen tutkimuskauden kaupunginjohtaja kuului Suomen Sosialidemokraattiseen Puolueeseen.

Seuraavina vuosikymmeninä kaupunginvaltuutettujen enemmistö jatkoi omaehtoista palvelujen laajentamista perustamalla kaupunginorkesterin (1963) ja päättämällä ottaa museotoiminnan (1966) kaupungin rahoittamaksi toiminnaksi. Nämä merkitsivät isoja rahallisia lisäpanostuksia kulttuuritoimintaan. Kehitys pyöri kehämäisesti niin, että kulttuuriteot loivat lisää kulttuuritekoja. Samalla jokainen päätös oli kaupungin päättäjiltä askel entistä laaja-alaisemmaksi kulttuuripalvelujen tuottajaksi. Tällä aikakaudella väite kunnallispoliitikkojen keskeisestä roolista pitää jo täysin paikkaansa. Kulttuuritoimijat alkoivat olla varsin riippuvaisia kaupungin tuesta, ja tukea haettiin sekä pienille että isoille kulttuuritoiminnoille. Kotkassa jo toteutettu uudenlainen kulttuuripolitiikka oli hyvin samankaltaista kuin se politiikkaa, jota 1960-luvulta alkaen alettiin valtakunnallisesti määritellä eri komiteoissa malliksi koko suomalaisen hyvinvointivaltion kulttuuripolitiikalle.

Kun pohdin kysymyksiä kuka tai miksi jotain päätettiin, en voi olla korostamatta edelleen sitä, että kaupungin päätöksenteossa määränemmistön kanta oli

574 Esim. tutkimuksessa mainittu Kotkan opiston rehtori Väinö Meltti, joka vaikutti taustalla ja esitti hyvin äärivasemmistolaisia näkemyksiä jo ennen kommunistilakien kumoamista. Äärivasemmistolaiset henkilöt eivät kuitenkaan nousseet mielipidevaikuttajiksi sosialidemokraattisessa puolueessa niin, että se olisi näkynyt selkeästi päätöksenteossa.

aina kokoushetkellä ratkaiseva. Tutkimus ei spekuloi sillä, miten päätöksenteossa hävinneet kehitykseen suhtautuivat, etenkin, jos siitä ei ole erityisesti lähdemateriaalia tai jos häviäminen ei luonut jatkokehityksen osalta havaittavia vaikutuksia. Kaupunkilaiset ilmaisivat kunnallisvaaleissa kerrasta toiseen tukensa luodulle yhteistyön mallille. Suurimmat puolueet siis muovasivat ryhmien yhteistyönä Kotkan kaupunkipolitiikan ja kulttuurin järjestämisen tavat. Lähteiden perusteella sosiaalidemokraattien johtamaa toimintaa kohtaan esiintyi loppujen lopuksi vähän soraääniä, ilmeisesti siitä syystä, että poliittiset asetelmat olivat vaaleista toisiin niin pysyvät. Toisaalta arkistolähteet, lähdekirjallisuus, sanomalehtitutkimus tai haastattelut eivät anna tyhjentävää vastausta siihen, kuinka paljon taustalla oli jakopolitiikkaan tyytymättömiä kaupunkilaisia.

Kotkassa järjestettiin erilaisten mielipiteiden kuulemiseksi valtakunnallisia ja paikallisia kulttuurin suunnitteluun liittyneitä tilaisuuksia, joissa käytetyt puheenvuorot heijastelevat sen kaltaisia käsityksiä, että kaupungin johto ja päättäjäkunta loivat 1950-luvulta alkaen edustamastaan Kotkan kaupungista kuvaa modernina kaupunkina, joka panosti paljon resursseja kulttuuriin, kaupungin kaunistamiseen, merkittäviin julkisiin veistoksiin jne. Kaupungit alkoivat ainakin joiltain osin erilaisin selvityksin vertailla, kuka oli edistyksellisin kulttuuriasioissa. Kotkassa isojakin rahoituspäätöksiä perusteltiin paitsi sillä, että panostukset kulttuuritoimintaan kannattivat, myös sillä, että haluttiin olla modernien kulttuurikaupunkien etulinjassa.

Kotkan kulttuurilautakunta v. 1973-1982

Tarkka lautakuntatutkimus keskittyy tutkimaan kulttuurilautakunnan työskentelyä ja eri toimintojen tarkempaa rahoitusta vuosina 1973–1982. Viimeistään kulttuurilautakunnan työn käynnistyttyä vuonna 1973 kulttuurista tuli oma hallinnonalansa kaupungin organisaatiossa. Kuntien kulttuuritoimintalaki säädettiin myöhemmin, vuonna 1980. Kotkan kaupungin päättäjät toimivat siis etupainotteisesti määritellen omia kulttuurisia tavoitteitaan ennen lainsäädäntöä. Monella sellaisella 1970-luvulla vaikuttaneella kulttuuritoimijalla, joka kuului kaupungin ohjaus- ja tukitoiminnan piiriin, oli taustalla jokin poliittinen järjestö. Lautakunnan myöntämää tukea saivat tapaustutkimuksen mukaan ennen kaikkea vasemmistoa lähellä olleet ryhmät, joita suurin osa rahan hakijoista ilmeisesti olikin. Tapaustutkimus pohti muita lukuja yksityiskohtaisemmin kysymyksiä kuka, mitä, miksi, milloin ja miten päätti – ja miten poliittiset voimasuhteet näyttäytyivät taustalla.

Kotkan kulttuuripoliittisessa päätöksenteossa kulttuurilautakunnan puheenjohtajalla Jorma Savikolla (sd.) oli eniten vaikutusvaltaa. Sosiaalidemokraattien osalta asioiden käsittelystä voi todeta, että puheenjohtaja Savikko oli ennen kaikkea kulttuuripersoonaa, ei puoluepoliitikko. Hänen aikakaudellaan kulttuuriasioita ei käsitelty valmiiksi kunnallisjärjestössä, eikä hän juurikaan osallistunut kunnallisjärjestön toimintaan, vaikka oli puolueen jäsen. Hänen valtansa perustui

ilmeisesti asiantuntevuuteen, ja häntä arvostettiin yli puoluerajojen. Mikäli Savikko ei olisi koskaan lähtenyt Kotkan kunnallispolitiikkaan ja kulttuurityöhön, olisi aikausi voinut näyttää toisenlaiselta, eli sattumalla voi aina olla varsin merkittävä rooli, kun ihmisiä valitaan luottamustehtäviin. Lautakunta pyrki Savikon johdolla kuulemaan marginaalissa olevia toimijoita mahdollisimman avoimin mielin. Lääninkirjailija Matti Paavilaisella oli tällöin lisäksi keskeinen rooli lautakunnan pysyvänä asiantuntijana. Puheenjohtajan, lääninkirjailijan ja pikkuhiljaa syntyneen virkakunnan välit toimivat hyvin.

Tutkimuksen kuluessa on todettu, että vuoden 1977 kunnallislakiin tulivat mukaan säännökset esittelijän henkilökohtaisesta vastuusta. Tämän jälkeen lautakunnan esittelijä ei enää voinut kuulua luottamushenkilöstöön vaan esittelijä tuli virkakunnan puolelta.⁵⁷⁵ Tämä muutos oli merkittävä, sillä tätä ennen puheenjohtaja oli ainakin osin vastannut myös valmistelusta, joten hän oli vaikuttanut asioiden kulkuun hyvin konkreettisesti alusta loppuun.

Kuntien kulttuuritoimintalaki (1980) yhdenmukaisti myöhemmin kaupunkien kulttuurista ilmettä. Laista tuli minimi, jonka lisäksi monet isot kaupungit, kuten Kotka, tuottivat edelleen monenlaista omaehtoista toimintaa. Lainsäädäntöä edeltäneessä suunnittelussa, eduskuntakäsittelyssä ja hallinnon hahmottelussa nousee esiin sen pohdintaa, mitä tahoja poliittisten päättäjien tulisi kuulla ja millä menetelmällä rahanjaon ajateltiin tulevaisuudessa toteutuvan mahdollisimman avoimen ja tasapuolisen arvioinnin avulla. Kotkan esimerkki avaa sitä, että vaikka aina saattoi olla osaansa tyytymättömiä tai marginaaliin jääneitä kulttuuritoimijoita tai toisaalta mahdollisesti suhteettoman ison tuen saajia, Kotkan kulttuurilautakunta puheenjohtaja Jorma Savikon johdolla pyrki toiminnallaan herättämään laajaa luottamusta.

Kunnallispolitiikan ja -poliitikkojen merkityksestä kaupungin kulttuurille

Päättäjien linjaukset kaupungin mukaantulosta kulttuurin kustantajaksi ja tuottajaksi osaltaan pelastivat ja monipuolistivat kulttuuritarjontaa sekä rahoituksen että toiminnan näkökulmasta. Kirjaston toiminta oli kaupungille pakollista, mutta muiden isojen kulttuuritoimijoiden perustaminen ja ylläpito olivat vapaaehtoisen kulttuuritahdon osoitusta. Kirjasto toimi Kotkassa pitkään vaihtuvissa tiloissa, kunnes 1970-luvulla investointiin mittavasti uuteen kirjastotaloon. Tasokasta ammattiteatteria olisi käsillä olevan tutkimuksen mukaan ollut mahdotonta ylläpitää ilman kaupungin merkittävää panostusta. Myöhemmin perustetut muut isot ammattitoimijat, kuten kaupunginorkesteri ja museo, olivat niin ikään riippuvaisia kunnallispoliittisista rahoituspäätöksistä. Isot ammattitoimijat saivat toimintaan-

575 Mm. Hannus, Arno (1977), Uusi kunnallislaki, 1977, s. 285.

sa myös valtionavustuksia, mutta kaupungin osuus oli niitä suurempi. Kotkan kaupungin osuus kustannuksista kasvoi kunnallistamisprosessien jälkeen hurjaa vauhtia. Kulttuurin toimintaa ja rahoittamista koskevilla monilla päätöksillään kunnallispoliitikot rakensivat Kotkasta kulttuurikaupungin.

1970-luvulla mukana olleet luottamushenkilöt ja toimijat muistelevat haastatteluissa aikaa varsin vireäksi ja painottavat, että yleisen aktiivisuuden ansiosta myös ns. vapaan kentän kulttuuritoiminta lisääntyi ja ilmapiiri oli innostunut. Toisaalta muutamissa haastatteluissa tuli esiin myös se näkökulma, että kulttuurilautakunnan perustamisen jälkeen kulttuuriasioiden käsittely valtuustossa jäi taka-alalle. Toisaalta lautakunnassa hyvän hallinnon periaatteiden mukaan hoidettu yhä lisääntyvien asioiden valmistelu ja päätösten toimeenpano veivät samalla enenevässä määrin aikaa, ja näin myös kulttuuritoiminnassa hallinto lisäsi hallintoa. Lautakuntatutkimuksen ajalta ei löytynyt yhtään valitusta käsitellyistä asioista, mikä helpotti sujuvuutta ja asioiden toimeenpanoa.

Kotkan tyyppiselle kaupungille kuntien kulttuuritoimintalaki vuodelta 1980 oli sen saamasta kritiikistä huolimatta positiivinen, sillä lainsäädännön myötä kulttuurilautakunta sai lisää valtion panostusta kattamaan joka tapauksessa päätettyjä kuluja ja samalla lautakunta sai ymmärrystä uusien virkojen perustamiseksi. Kaupunkistrategia ja kulttuuristrategia tulivat kuntahallintoon termeinä vasta tutkimuskauden jälkeen – vaikka termit eivät olleet käytössä, lautakunnan jäsenet tekivät yhdessä omaehtoisesti varsin strategista ja suunnitelmallista työtä etenkin lautakuntatyön alkuvaiheessa.⁵⁷⁶ Lautakuntatutkimus 1973–1982 osoittaa, että koska mikään ei ollut vielä tarkasti määriteltyä, noina vuosina lautakunnan päättäjille oli tyypillistä kulttuuristen tavoitteiden jatkuva pohtiminen ja päivittäminen.

Tulevaisuus

Muutokset 1960–1980-luvuilla voimaan tulleisiin lakeihin nähden ovat toistaiseksi 2010-luvulle asti olleet kaupunkien kulttuuripalvelujen kannalta suhteellisen vähäisiä. Uusittu kuntien kulttuuritoimintalaki vuodelta 1992 vähensi hallintoon liittyviä säännöksiä, ja kuntalaki vuodelta 1995 lisäsi kuntien päätäntävaltaa valtionosuuksien käyttöön.⁵⁷⁷ Nykyiset valtakunnan tason poliitikot päättävät tulevaisuudessa uudistettavasta kuntien kulttuuritoimintalaista, jonka uudistusprosessi

⁵⁷⁶ Hoikka 1991, s. 72.

⁵⁷⁷ Aihetta on sivuttu tutkimuksessa useaan kertaan, mm. Mertanen & Ruusuvirta (2009), s. 19. Ks. lainsäädäntö taide- ja kulttuurialaan liittyvä lainsäädännön kehitys lopun erillisestä liitteestä I.

on käynnistynyt tämän tutkimuksen valmistumisen hetkellä.⁵⁷⁸ Jää nähtäväksi, mitä uudistusprosessi vaikuttaa Kotkan kaltaisen kaupungin toimintaan. Kotkan osalta kulttuurin hallinto on toistaiseksi säilynyt melko samankaltaisena 1980-luvulta alkaen työn valmistumisvuoteen (2018) saakka.⁵⁷⁹

Ratkaistava uudistustarve liittyy erityisesti siihen, että raha menee yleensä kunnissa helposti luotujen rakenteiden ylläpitämiseen, vaikka luodut rakenteet sinänsä voisivat olla osin toimiviakin. Jos kehämäisesti kulttuuri luo myönteisellä tavalla lisää kulttuuria, hallinnolle ja kustannuksille käy helposti samoin sekä hyvässä että pahassa. Tällaisessa tilanteessa kustannusten kasvun myötä uuden luomiseen on vastaavasti sijoitettavissa rahaa melkein päin miinusmerkkisesti, mikäli käytettävä resurssi pysyy samana. Kulttuurihallinnon uudistamisen tarve on tästä näkökulmasta tiedostettu sekä valtakunnan että kaupunkien tasolla pitkään, ja sen ratkaisemiseksi on esimerkiksi 2010-luvulla tehty erilaisia tutkimuksia siitä, miten voitaisiin miettiä aiemmin luotuja rahoitusmalleja uudelleen, hyödyntää kulttuuria laaja-alaisemmin, helpottaa ihmisten integroitumista yhteisöön, lisätä luovien alojen yrittäjyyttä, viihtyvyyttä, kulttuuripalvelujen hyvinvointiroolia tulevaisuuden kunnissa osana SOTE- ja kuntareformia jne.⁵⁸⁰ 2010-luvulla puhutaan tässä yhteydessä myös *monitoimijuudesta*, joka merkitsee kulttuuripalvelujen näkökulmasta sitä, että kulttuuritoimen tulisi yhdistää omaan tuotantoonsa esimerkiksi sosiaali- ja terveystoimelle ominaisia tavoitteita.⁵⁸¹ Muutostarpeiden ratkaisumalleja on analysoitu useissa tutkimuksissa. Ratkaisumalleja on tuonut esiin muun muassa tässäkin työssä aiemmin mainittu pamflettityyppinen julkaisu *Saa koskea – 10 konstia väkevämpään kulttuuriin*.⁵⁸²

Nykyiset ja tulevat Kotkan kaupungin kunnallispoliitikot päättävät tulevaisuuden kulttuuripalvelujen kokonaisuudesta kaupungin asukkaille. Jatkon osalta

578 <http://minedu.fi/tapahtumat/2017-12-07/kuntien-kulttuuritoimintalaki-uudistuu-kaynnistystilaisuus> Oheisessä linkissä on tiedote 7.12.2017 pidetystä käynnistämistilaisuudesta, jossa aiheena oli tiedotteen mukaan seuraavaa: Kuntien kulttuuritoiminnasta annetun lain uudistamisen keskeisenä tavoitteena on edistää kuntien kulttuuritoiminnan toimintaedellytyksiä, sivistyksellisten perusoikeuksien toteutumista ja demokratiakehitystä sekä kuntien elinvoimaisuutta muuttuvassa toimintaympäristössä. Kuntien kulttuuritoimintalain lähtökohtana on kulttuuripalveluiden yhdenvertainen saatavuus.

579 Kotkan kaupungin säädöskokoelma, Kulttuurilautakunnan toimintasääntö (2012). Vuonna 2012 kulttuurilautakunnan alaiseen toimintaan kuuluivat Kulttuuriasiainkeskus, Kotkan kaupunginkirjasto ja Kymenlaakson maakuntamuseo. Orkesteri on matkan varrella muuttunut Kotkan ja Kouvolan kaupunkien omistamaksi osakeyhtiöksi, jolle Kotkan kaupungintatteri Oy:n lisäksi myönnetään vuosittainen avustus.

580 Mm. Liikanen Hanna-Liisa (2010), Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia. Ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014. Opetusministeriön julkaisuja 2010:1, s. 75., lisäksi esimerkiksi tulevaisuuden kuntareformista <http://valtionneuvosto.fi/hallitusohjelman-toteutus/reformi3> tai <http://vm.fi/tulevaisuuden-kunta>.

581 Kangas & Ruokalainen (2012), s. 91.

582 Järvi ja Laitio (2010), mainittu mm. sivulla 13. Saman aiheen keskustelun yhteydessä Savon Sanomien kulttuurikolumnisti Jouni Tossavainen käsitteli sekä mainittua *Saa koskea* –pamflettia että Opetusministeriön lukuisia ohjelmaesityksiä todeten sektoria seuraavan journalistin näkökulmasta: ”– *tästä pamfletista sai ministeriön ohjelmaluonnoksia halvempaa sytykettä saamaan, jotta jaksaisi lukea ja laatia lisää lausuntoja edistämisen tehostamiseksi*”, ks. Tossavainen Jouni, kolumni Savon Sanomissa 1.7.2010. Ratkaisumalleista lisää mm Saukkonen (2014).

jää nähtäväksi, mitä tulevaisuuden kaupunkilaiset haluavat, miten kulttuurin vi-
ranhaltijat innovoivat asioita poliitikkojen kanssa, kuka poliitikko tai mikä ryh-
mä perustelee näkemyksensä parhaiten kaupunkilaisille ja mitkä ovat poliittisten
päästösten syyt ja seuraukset. Tämä tutkimus osoittaa, että kunnallispolitiikalla
on tehty Kotkassa kulttuurihistoriaa ja muokattu kaupungin kulttuurista ilmettä
eri kausina kunnallispoliitikkojen haluamaan suuntaan. Valintojen tekeminen on
aina kaikissa tilanteissa poliitikoille haaste, koska päätösten tekemiseen liittyy
toimintojen rahoitus. Nykyiset Kotkan kunnallispoliitikot pohtivat edelleen sitä,
miten kaupungin kulttuurihallinto jatkossa parhaiten tyydyttää kaupunkilaisten
kulttuuritarpeita, miten se parhaiten lisää hyvinvointia ja luo elinvoimaa, siis *miten
kaupunki tekee ihmisen mahdolliseksi?*

LIITTEET

LIITE I	Kulttuurihallintoa määrittävän lainsäädännön kehitys
LIITE II	Kotkan kaupunkikulttuurin käännekohtia aikajanalla
LIITE III	a) Kotkan väkiluvun kehitys tutkimusaikakaudella b) Elinkeinorakenteen kehitys
LIITE IV	Kotkan kaupunginvaltuustojen puheenjohtajat 1881-1982
LIITE V	Poliittiset voimasuhteet kaupunginvaltuustossa
LIITE VI	Kaakkois-Suomen taidetoimikunnan jakamat tuet kotkalaisille toimijoille 1970- 1982

LIITE I

Kulttuurihallintoa määrittävän lainsäädännön kehitys

Kulttuuripolitiikkaa ja sen käytännön toteutusta sääntele lainsäädäntö. Lisäksi kaupungin toimintaan ovat vaikuttaneet perustuslaki, hallintolaki, opetustoimen lainsäädäntö jne. Tässä liitteessä on eritelty tutkimuksen kannalta olennaisin lainsäädäntö.⁵⁸³

Asetus kunnallishallituksesta kaupungissa 40/1873

Kaupunkien kunnallislaki 108/1917

Laki 27 päivänä marraskuuta 1917 annettujen kunnallisen vaalilain sekä maalaiskuntain kunnallislain ja kaupunkien kunnallislain soveltamisesta eräissä tapauksissa 320/1920

Laki kaupunkien kunnallislain muuttamisesta 328/1927⁵⁸⁴

Kansankirjastolaki 1928

Kirjastolaki 1961

Laki peruskoulun, lukion ja yleisen kirjaston valtionosuuksista ja -avustuksista 1978

Laki Työväenopistoista 1938

Laki kansalais- ja työväenopistoista 1962

Laki kansalais- ja työväenopistojen valtionavusta annetun lain muuttamisesta 1974

Muinaismuistolaki 1963

Laki kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta 1964

⁵⁸³ Suomen asetuskokoelma. Liitteeseen on kerätty vain kunnalliseen kulttuurihallintoon olennaisesti vaikuttaneet lait säädösvuoden mukaan.

⁵⁸⁴ Tutkimuksen alkuvuosina tämä lainsäädäntö oli olennaista, kun sektorin oma lainsäädäntö puuttui. Tämän jälkeen kunnallislakia on uudistettu useaan kertaan.

Laki taiteen edistämisen järjestelyistä 1967

Laki taiteen edistämisen järjestelyistä annetun lain 1 § muuttamisesta 1976

Laki taiteen edistämisen järjestelyistä annetun lain 1 ja 4 § muuttamisesta 1982

Laki musiikkioppilaitosten valtionavustuksista 1968

Laki musiikkioppilaitosten valtionavustuksesta annetun lain muuttamisesta 1975

Laki museovirastosta 1972

Valtioneuvoston päätös museoiden valtionavustuksen perusteista 1979

Laki kuntien nuorisolautakunnista ja kuntien nuorisotyöhön annettavista valtionavuista 1972

Liikuntalaki 1979

Laki Kuntien kulttuuritoiminnasta 1980

Laki kuntien kulttuuritoiminnasta annetun lain 5 § muuttamisesta 1981

LIITE II

Kotkan kaupunkikulttuurin käännekohtia aikajanalla

1300-luvun alku	Kymin kartano toimi Ruotsin hallintokeskuksena alueella ja Viipurin linnan muonakartanona ^{*585}
1420	Kappeliseurakunta (Vehkalahden ja Pyhtään seurakunnat)*
1556	Kymenkartanon lääni (hallinnollisena nimenä käytössä noin 300 vuotta)*
1642	Kymin kirkonpitäjän synty (Kotka Kymin pitäjän Landbon jakokunnan saari)*
1788–1790	Kustaan sota/ 1790 Ruotsinsalmen meritaistelu
1790–	Kyminlinnan linnoitus/Ruotsinsalmen linnoitusketju (venäläiset rakensivat puolustukseksi sekä Kyminlinnan että Ruotsinsalmen linnoitusketjun alkaen vuodesta 1790, venäläisten läsnäolo alueella 1850-luvulle asti)
1801	Pyhän Nikolaoksen kirkko (vanhin säilynyt rakennus Kotkan saarella)
1850	Kymin kirkko
(1853–)1855	Krimin sota, englantilaiset pommittivat Ruotsinsalmen linnoituksen lähes kokonaan Kyminlinnaa (joka sijaitsi kauempana) ja ortodoksista Pyhän Nikolaoksen kirkkoa lukuun ottamatta
1868	valtio salli Kotkan saaren käytön teollisiin tarkoituksiin, 1870-luvun alkupuolella perustettiin yhdeksän suurta höyrysahaa Kyminsuuhun ⁵⁸⁶
1871	Kotkan sataman perustamisvuosi
1876	Kotkan WPK
1879	Kotkan kaupungin perustamisvuosi
1880	Kirjasto (kansakouluun liittyvänä), tätä ennen yksityisiä kirjastoja
1889	Langinkosken keisarillinen kalastusmaja 1889
1888	Kotkan Työväenyhdistyksen perustaminen
1898	Kotkan kirkko
1908	Työväenteatteri
1910	Työväenopisto perustetaan kaupungin omana toimintana
1911	Kansallisseuran Näyttämö

⁵⁸⁵ * Pääosa perustiedoista (muut erikseen noitittuina), Martti Korhonen (1999), Kymi luo Kotkan, teoksessa Kymistä Kotkaan, Osa I, Porvoo 1999, s. 14–16.

⁵⁸⁶ Saarinen (1999), s 306, 325.

1917	Suomen itsenäistyminen
1920-luku	blues- ja jazz-musiikin rantautuminen Kotkaan
1927	Kymenlaakson Museoseura
1929	Musiikkilautakunta**
1930 (–1958)	ensimmäiseksi kaupunginjohtajaksi Kustaa Lindgren (sd.)
1930-luku	Sunilan modernin, Alvar Aallon suunnitteleman tehdas-yhteisön rakentaminen
1946	Kotkan-Kymin Musiikkiopisto
1949	Toukolan Opisto (setlementti-taustainen kansalaisopisto)
1950	Teatterien yhdistyminen ja kunnallistuminen, nimeksi Kotkan kaupunginteatteri oy (v 1951)
1957	Kuvaamataidelautakunta**
1958 (–1967)	II kaupunginjohtajaksi Martti Viitanen (sd.)
1962	Kirjastolautakunta** ⁵⁸⁷
1963	Kotkan kaupunginorkesteri
1966	Museolautakunta**
1967 (–1972)	III kaupunginjohtajaksi Veikko Kokkola (sd.)
1971	Ensimmäinen museoamanuenssi virkaan Kymenlaakson museoon
1972	Matkailulautakunta
1972	Ensimmäinen kirjallisuuden läänintaitelija Matti Paavilainen aloittaa työnsä Kotkassa
1972 (–1979)	IV kaupunginjohtajaksi Tauno Pulkki (sd.)
1973	Kulttuurilautakunta
1973	Lautakunnan puheenjohtajaksi Jorma Savikko (sd.)
1977	Uusi pääkirjastorakennus
1979 (–1986)	V kaupunginjohtajaksi Pauli Sutela (sd.)
1980	Laki kuntien kulttuuritoiminnasta

587 ** Musiikki- ja kuvaamataidelautakunnat sulautuivat 1970-luvulla osaksi kulttuurilautakuntaa. Kirjasto- ja museoasiat ovat tutkimuskauden jälkeen sulautuneet osaksi kulttuurilautakunnan alaista toimintaa.

LIITE III

a) Kotkan väkiluvun kehitys 1880–1980⁵⁸⁸

Vuosi	Väestölaskennat/ Henkikirjat	Väestölaskennat/ Kirkonkirjat
1880	984	
1890	3 437	3571
1900	5 260	6417
1910	8 495	10 313
	Väkilukutilastot/väestölaskennat:	
1920	11 960	
1930	17 376	
1940	22 482	
1950	24 190	
1960	30 296	
1970	33 463	
1980	61 572 (Kuntaliitos 1977: Kotka, Karhula ja Kymi)	

Väestölaskentatapojen luvut eivät ole täysin luotettavia ja vaihtelevat hieman lähteestä riippuen. Eri vuosina tehtiin lisäksi väestölaskentoja, jotka antoivat jonkin verran poikkeavia tietoja. Monien ihmisten elämä oli liikkuvaa joko työn tai muun syyn takia, eivätkä nämä henkilöt näy alkuvuosikymmenten luvuissa.⁵⁸⁹ Väkimäärän kehitys antaa osviittaa ripeästä kasvusta.

⁵⁸⁸ Vuosien 1880–1930 tiedot vasemmassa sarakkeessa teoksesta Anttila, Halila, Meltti, Nikander, Rosén ja Runeberg (1955), s. 366. Oikealla sarakkeessa tiedot samoilta vuosilta lähteenä Saarinen (2002), s. 70 ja vuosien 1920–1940 osalta s. 164 sekä vuosi 1960 s. 252. Myöhemmät väestötiedot löytyvät Kotkan kaupungin tilastoista (tässä tapauksessa tilasto on kaupunginkansliasta), Henkikirjoitettu väestö 1960–1982.

⁵⁸⁹ Anttila, Halila, Meltti, Nikander, Rosén ja Runeberg (1955), 365–366.

LIITE III

b) Elinkeinorakenteen kehitys⁵⁹⁰

	Teollisuus	Rakennus	Kauppa	Liikenne	Palvelut	Maatalous	Muu
1910	56	7,8	6,5	12,6	9,6	0,3	7,1
1920	43,9	4,5	7,5	17,5	16,4	0,5	9,7
1930	45,4	5,8	9,5	16,3	17,9	0,3	4,8
1940	46,5	6,2	9,4	15,3	21,4	0,4	0,8
1950	44,1	8,9	11	14,1	13	7,7	1,2
1960	40,4	10,5	13,5	14,8	15,2	5,5	0,1
1970	39,6	8,2	15,6	13,2	19,8	2,6	0,8
1980	37,2	6,1	14	9,9	31,1	1,6	0,1

⁵⁹⁰ Saarinen (2002), s 71, 169, 263.

LIITE IV

Kotkan kaupunginvaltuustojen puheenjohtajat 1881–1982⁵⁹¹

1881	von Nandelstadh, August, kapteeni
1882	Strengell, Gustaf Wilhelm, tohtori
1883–1890	Brunila, Daniel, konsuli
1890–1894	Grahn, Hjalmar Johan Gabriel, apteekkari
1894–1906	Appelberg, Otto Immanuel, I kaupunginlääkäri

1906–1908 työväenpuolue ensimmäistä kertaa omalla listallaan saaden enemmistön 13-9:

1907–1908	Oivanen, Isak Erlande, kansakoulun opettaja ⁵⁹²
1909	Sallmén, Ernest Joachim, sotakamreeri
1910–1912	Hallberg, Aimo Theodor Albinus, pankinjohtaja
1912–1913	Makkonen, Emil Erik, pankinjohtaja
1914–1915	Hallberg, Aimo Theodor Albinus, pankinjohtaja
1916–1917	Ahokallio, Viktor Evert, isännöitsijä
1918	Makkonen, Emil Erik, pankinjohtaja ^{*593}

Vaalitavan muutoksen jälkeen, puoluejärjestelmän vakiinnuttua:

1919	Kyander, Åke, varatuomari (oikeistopuolueiden listalta)
1920–1921	Aaltonen, Juho, johtaja (sd.)
1922–1924	Aalto, Taavi, taloudenhoitaja (sd.)
1925	Kukkola, Jalmari, ruiskumestari (sd.)
1926–1930	Aalto, Taavi, taloudenhoitaja (sd.)
1931–1936	Kukkola, Jalmari, ruiskumestari (sd.)
1936–1960	Kajander, Veikko Aleksanteri, toimitusjohtaja (sd.)
1960–1973	Elo, Reino, sahateknikko (sd.)
1974–1975	Tuominen, Risto, toimittaja (sd.)
1976–1978	Anttila, Antero, osastopäällikkö (sd.)
1979–1980	Forss, Arvi, insinööri (sd.)
1981–1984	Anttila, Antero, osastopäällikkö (sd.)

⁵⁹¹ Kka, nimilista 1881–1976 löytyy Kotkan kaupunginarkiston muistona, jonka laati vuonna 1977 silloinen arkistonhoitaja Tuula Hockman kaupunkiliitolle (1.11.1977). Kaupungin oma vuosittainen luottamustoimira-portti antaa henkilöt vuodesta 1960 alkaen.

⁵⁹² Pitkäaikainen puheenjohtaja Appelberg joutui jättämään tehtävänsä, Isak Oivanen edusti ilmeisesti nuor-suomalaista liikettä, Kka, Valtuuston kokous 7.1.1907.

⁵⁹³ * 1.2.1918–4.5.1918 punaisten vallan aikana toimi ns. kunnallishallituksen puheenjohtajana Ville Heinonen.

LIITE V

Poliittiset voimasuhteet Kotkassa 1879 –1982⁵⁹⁴

Vuosi	vasemmisto	oikeisto	yht.
1879 – 1906		Porvarijohtoinen aikakausi ⁵⁹⁵	
1906 – 1908		Työväenliike enemmistöön 13-9	
1909 – 1918		Porvarijohtoinen aikakausi 1909-1918	
---- ensimmäiset uuden vaalilain mukaiset vaalit loppuvuodesta 1918			
1919	15	15	30
1920	20	16	36
1921	20	16	36
1922	20	16	36
1923	19	17	36
1924	18	18	36
1925	18	18	36
1926–28	21	14	35
1929–30	24	11	35
1931–33	22	13	35
1934–36	21	14	35
1937–1945	22	13	35
1946–1947	22	13	35
1948–1950	24	17	41
1951–1953	27	14	41
1954–1956	27	14	41
1957–1960	26	15	41
1961–1964	27	14	41
1965–1968	29	12	41
1969–1972	25	16	41
1973–1976	26	15	41
1977–1980*	38	21	59
1981–1984	38	21	59

Huom. Paikkamäärä vakiintui 30:een vuoden 1909 vaaleissa, Kka, raastuvankokouksen ptk 11.2.1909, sen jälkeen kokonaispaikkamäärä hieman vaihteli kuten taulukko kertoo.

*Kotkan, Karhulan ja Kymin kuntaliitos vuonna 1977.

594 Pohjautuu Saarisen tekemiin taulukointeihin, Saarinen (2002), 171, 374 ja 377. Vuoden 1925 tiedot pohjautuvat tässä taulukossa kunnalliskertomukseen vuodelta 1925/Kka.

595 Termin *porvari* käyttö on valikoitunut työssä kuvaamaan valtuuston kokoonpanoa sääty-yhteiskunnan peruna ennen työväenyhdistyksen ja puolueiden syntyä. Päättäjät olivat perinteisen säätyajattelun mukaan lähinnä porvareita, sillä varsinaisesti sääty-yhteiskunnan osista papisto ja aatelisto puuttuivat Kotkasta, samoin kuin talonpojat. Uusi kunnallislaki muutti vaalitavan. Kotkassa ensimmäiset uuden lain mukaiset vaalit järjestettiin vuoden 1918 lopussa.

LIITE VI

Kaakkois-Suomen taidetoimikunnan jakamat tuet kotkalaisille toimijoille 1970–1982⁵⁹⁶

1970

- Kotkan Kantattikuoro ry	500 mk
Bachin Matteripassioin esitystä varten	
- Kotkan sos.dem. Työväenyhdistyksen soittokunta	500 mk
70-vuotisjuhlakonserttia varten	

1971

- Kotkan konserttikannatusyhdistys	900 mk
solistikonserttia varten	
- Kymenlaakson kesäyliopisto	2 000 mk
taidepolitiikan seminaaria varten (Kotkassa)	
- Kotkan oopperayhdistys ry	2 000 mk
Taikaahuilu-oopperan esitystä varten	
- Kotkan Taideseura ry	800 mk
25-vuotisnäyttelyn avustamiseen	

1972

- Kotkan Kantaattikuoro ry	2 000 mk
Messias-esitystä varten	
- Kotkan oopperayhdistys ry	2 500 mk
oopperan harjoittamista varten	
- Kotkan kaitaelokuvaajat	1 000 mk

1973

- Taidegraafikko Kalle Lehmusaaari, Kymi	3 000 mk
kuvataiteen harjoittamiseen	
- Laulajatar Irmeli Liikkanen, Kotka	3 000 mk
lauluopintoihin	
- Kirjailija Erkki Lindgren, Kotka	3 000 mk
kirjalliseen toimintaan	
- Taidemaalari Jaakko Manninen, Karhula	3 000 mk
kuvataiteen harjoittamiseen	
- Oboisti Sven Erik Paananen, Kotka	3 000 mk
musiikkiopintoihin	
- Sunilan yhteiskoulun kuvataideopp.	600 mk
- Kotkan konserttikannatusyhdistys ry	1 000 mk
Liana Irakadzen konsertin rahoitus	
- Kotkan oopperayhdistys ry	4 500 mk

⁵⁹⁶ Tiedonvaihto osastosihteerin Kirsi Kososen kanssa sähköpostitse. Kosonen keräsi liitteen mukaiset tiedot kotkalaisista avustuksen saajista eri arkistoista, liitetiedosto vastaanotettu 15.8.2012. Nämä ovat liitteessä lisätietona, sillä nämä täydentävä kuvaa kotkalaisten taitelijoiden ja kulttuuritoimijoiden määrästä ja laadusta..

oopperan Carmen harjoittaminen ja esitykset	
- Kotkan konserttiyhdistys	1 000 mk
- Kotkan kantaattikuoro	2 000 mk
Cembalon vuokratukustannuksiin	

1974

- Strandman Kauko, Kotka	1 550 mk
kuvateoksen valmistamiseen Hietasen saaresta	
- Kotkan seudun kansannäyttämö	1 000 mk
Langinkosken laulu -näytelmän toteuttamiseen	
- Elokuvakerho Majakka, Kotka	500 mk
elokuvien esityskorvausten maksamiseen	
- Karhulan Työväennäyttämön kannatusyhdistys ry	1 400 mk
näytelmän harjoittamiseen	
- Näyttelijä Veikko Tiitinen, Kotka	4 000 mk
opintomatkaan länsi- ja itä Saksaan	
- toimittaja Pekka Hakala, Kotka	4 000 mk
käsikirjoituksen muokkaamiseen	
- Fil. tohtori Eero Heino, Kotka	4 000 mk
aineiston keruu kriittistä esseetyötä varten	
- Opettaja, laulaja Kari Wilenius	8 000 mk
lauluopintoihin, harjoituksiin	
- Opettaja Marjatta Launiainen, Karhula	4 000 mk
lauluopintoihin kotimaassa	
- Kotkan konserttikannatusyhdistys	1 500 mk
viulutaiteilija Silvia Marcovin konsertin järjestämiseen	
- Kotkan kansantanssijat ry	1 000 mk
Suomalaisen kansantanssin ystävät ry:n vuosijuhlan järj.	
- Kotkan ooppera ry	5 000 mk
oopperaan ja oopperakonsertin esittämiseen	
- Kotkan kaupunginkirjasto	5 000 mk
runoaiheisen kirjoituskilpailun palkintoihin	
- Kotkan Konserttikannatusyhdistys	1 600 mk
Elisabeth Söderströmin konserttien pitämiseen	

1975

- Taidemaalari Jean-Erik Kullberg, Kotka	20 000 mk
1-vuotinen taiteilija-apuraha	
- Elokuvaohjaaja Tarja Tellervo Laine, Karhula	5 000 mk
kokoillan värielokuvan Rakastunut rampa ohjaustyöhön	
- Konserttimestari Harri Djakonowsky, Kotka	1 000 mk
osallistumiseen kansainväliseen jousisoitinopettajien liiton konferenssiin	
- Kalle Pekka Kinnunen, Kotka	1 000 mk
yksinlaulun jatko-opintoihin	
- Eevi Anneli Väänänen, Kotka	1 000 mk
yksinlaulun opiskelun matkakuluihin	
- Kotkan konserttikannatusyhdistys ry	1 700 mk
Hynninen-Gothonin konsertin järjestämiseen	

- Kotkan kulttuurilautakunta, Kotka	4 500 mk
-Kotkan kritiikkipäivien järjestämiseen	
- Sulasol Kymenlaakson piiri, Karhula	5 000 mk
yhteiskonserttiin Karhulassa	
- Pylkkänen Anu, laulaja, Kotka	2 000 mk
ensikonsertin järjestämiseen	
- Paukku Reijo, ohjaaja-lavastaja, Kotka	2 000 mk
Kauko-idän tanssitaiteeseen ja -teatteriin tutustuminen	
- Ylkänen Ritva ja Ilmo, tanssinopettajat	3 000 mk
tanssiseminaariin Länsi-Saksassa	
- Sutela Tahvo, opiskelija, Karhula,	2 500 mk
-valokuvadokumentti Karhulasta	
- Kotkan kansantanssijat	1 100 mk
osallistumiseen kursseille, ohjaajien palkkioihin, säestäjän palkkioihin	
- Karhulan Työväennäyttämön kannatusyhdistys	2 734 mk
näytelmän Ihmisiä telineillä esittämiseen	
- Kymen kamerat, Kotka	1 000 mk
diaprojektorin hankintaan	
- Kotkan Ammatillinen paikallisjärjestö	800 mk
työväen kulttuuriseminaarin järjestämiseen	
- TSL:n Kotkan seudun opintojärjestö	1400 mk
Kotkaviikon yleisötilaisuuksien järjestämiseen	
- Kotkan Porvarillinen Kulttuuriyhdistys ry	1 000 mk
Kotkalaisten kotien vanhoja esineitä -näyttelyn järjestämiseen Kotka-viikolla	
- Kotkan konserttiyhdistys ry	1 500 mk
Baskirov-konsertin järjestämiseen	

1976

- Dolk Hannele, Kotka	3 000 mk
uuden Muramatsu-huilun hankintaan	
- Kyllikki Pitkänen, Kotka	4 000 mk
eri yhteiskuntaluokkien ja aatemaailmoiden kohtaamista kuvaavan romaanin kirjoittamiseen	
- Nieminen Eila, Tiitinen Veikko, Tuominen Harri, Karhula	3 000 mk
- Tonteri Pentti, kirjailija, Kotka	5 000 mk
- Närhinsalo Timo, näyttelijä, Kotka	4 000 mk
opintomatkaan Englantiin	
- Pyötilä Päiviö, taidemaalari, Kotka	11 000 mk
työskentelyyn	
- Kotkan Ammatillinen Paikallisjärjestö	1 000 mk
seminaariaineiston kokoamiseen kirjaksi	
- Kotkan Ooppera ry, Kotka	5 000 mk
oopperan Il Campanello esittämiseen Kouvolassa, Haminassa, Inkeröisissä	

1977

- Juhani Pusa, Kotka	10 000 mk
romaanikäsikirjoitukseen keskittymiseen vakinaisesta työstä	

irrottautuen

- Orkesterimuusikko Pekka Lappalainen huilunsoitin diplomitutkintoon	1 000 mk
- Soittokunnan johtaja Alpo Lehvä puhallinorkesterin ja nuorisoryhmän ohjauksesta aiheutuviin kuluihin	2 000 mk
- Näyttelijä Salme Karppinen, Kotka opintomatkaan Lontooseen	2 500 mk
- Karhulan läntisen työväenyhdistyksen soittokunta, Kotka soittokunnan oppilaiden koulutustyöhön	2 000 mk
- Kotkan Työväenyhdistyksen soittokunta ry, Kotka bassotorven hankintaan	2 000 mk
- Kotkan taideseura ry, Kotka vaihtonäyttelytoimintaan, kritiikkilaisuuksiin, seuran 30-v juhlanäyttelyyn	3 000 mk
- Kymen läänin kirjailijayhdistys Palta ry, kirjailijapäivien järjestämiseen Kotkassa ja yleisötilaisuuden järj.	3 000 mk
- Kotkan kansantanssijat ry koulutusavustus	500 mk
- Elokuvakerho Majakka ry, Kotka elokuватеatterivuokriin	1 000 mk
- Karhulan läntisen työväenyhdistyksen soittokunta, Kotka koulutustyöhön	1 500 mk
- Kotkan kaitaelokuvaajat ry Kaakon kaitapäivien järjestämiseen, liiton vuosikilpailujen järjestämiseen	6 000 mk
- Viihdekuoro Hyvän Tuulen laulajat musiikkijuhlamatkasta ja säästyksestä aiheutuviin kuluihin	500 mk

1978

- Kotkan kantaattikuoro, Kotka äänenmuodostuskoulutukseen	1 000 mk
- TSL Kymen piirijärjestö Työväen kulttuuripäivien järjestämiseen	3 500 mk
- Sievinen Ulla-Maija, Kotka kirjalliseen työhön	4 000 mk
- Lehmussaari Eeva, Kotka kohdeapuraha	1 000 mk
- Hartikainen Marjatta, Kotka kohdeapuraha	1 250 mk
- Mattila Vellamo, Kotka kohdeapuraha	2 000 mk
- Koivukoski Airi, Kotka kohdeapuraha	2 000 mk
- Pylkkänen Anu, Kotka kohdeapuraha	1 000 mk
- Lakka Kari, Kotka Haapasaarelaisen elämänmuodon tallennus valokuvan keinoin	4 000 mk
- Elokuvakerho Majakka, Kotka elokuватеatterivuokriin	1 000 mk

- Kymi seura ry, Kotka	500 mk
Kymi-Päivien järjestämiseen	
- Kotkan seudun kansannäyttämö	2 000 mk
luonnonsuojeluaiheisen näytelmän valmistamiseen	
- Kotkan konserttikannatusyhdistys ry	2 500 mk
solistikonserttien järjestämiseen	

1979

- Kaakon kaitakuvaajat ry, Kotkan kaitaelokuvaajat ry	2 500 mk
kaitakuvauskurssin järjestämiseen	
- Kotkan kaitaelokuvaajat ry, Kotka	1 500 mk
kaitakuvauskurssin järjestämiseen	
- Karhulan työväennäyttämö, Kotka	1 500 mk
- Kotkan kaupunki kulttuurilautakunta	3 000 mk
runokilpailun palkintoihin	
- Karhulan Läntisen Ty:n soittokunta	1 500 mk
juhlan rahoitukseen	
- Kotkan työväenyhdistyksen soittokunta, Kotka	600 mk
- Kotkan seudun kansannäyttämö	2 000 mk
luonnonsuojeluaiheisen näytelmän valmistamiseen	
- Elokuvakerho Majakka, Kotkan kaitakuvaajat	
Elokuvakerho Elo-Saimaa, Kaakon kaitakuvaajat	4 000 mk
elokuvan muoto-seminaari	
- Kymen läänin kirjallisuusyhdistys Paltta, Kotka	4 500 mk
paikallisryhmätoimintaan ja yleisötilaisuuksiin	

1980

- Kymen läänin elokuvakerhojen yhteisjärjestö KLEY ry	3 000 mk
taiteilijoita ja taidetta käsittelevien elokuvien esityskust.	
- Kymen kamerat ry, Kotka	500 mk
suurennuskoneen hankintaan	
- Jylhä-Vuorio Matti, Kotka	5 000 mk
jatko-opintoihin ja konserttiohjelman valmistamiseen	
- Immonen Tuomo, Kotka	14 500 mk
pitkäjänteisen työskentelyn turvaamiseen	
- Pusa Timo, Kotka	10 000 mk
näytelmän ja romaanin kirjoittamiseen	
- Ilenius Eila, näyttelijä, Kotka	5 000 mk
jatkokoulutukseen	
- Lappalainen Pekka	4 000 mk
huilun ostoon	
- Pentti Seija	3 000 mk
konserttikulujen peittämiseen	
- Mähönen Timo	3 000 mk
Materiaali-, valaistus- ja lämmityskuluihin	
- Kotka Jazz, Kotka	1 000 mk
konserttiprojektin rahoituksen tukemiseen	
- Kotkan Meripäivät Oy/Merimieslaulufestivaalit, Kotka	2 500 mk
Merimieslaulufestivaalin osarahoitukseen	

- Kotkan taideseura ry	4 000 mk
Kaunissaaren maalausleiriin, näyttelyyn Kouvolassa sekä luento- ja kritiikkitilaisuuden järjestämiseen	
- Kotkan keskussairaala	1 850 mk
modernin kirjallisuuden luentosarjan järjestämiseen	
- Kymen läänin kirjailijayhdistys Paltta ry	5 000 mk
paikallisryhmätoimintaan ja yleisötilaisuuksien järjestämiseen	
- Karhulan työväennäyttämön kannatusyhdistys ry, Kotka	2 000 mk
valonheittimen hankintaan	
- Kotkan kaupunginteatteri ja Kouvolan teatterin kannatusyhdistys ry	
matka-avustus teatterimatkoihin	8 000 mk
- Elokuvakerho Majakka ry, Kotka	2 500 mk
teatterivuokriin	
- Kotkan kaitakuvaajat ry	1 500 mk
Kaakon kaitapiirin vuosijuhlan järjestämiseen	

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Arkistolähteet:

Kotkan kaupunginarkisto, Kka, toimielimet arkistonmuodostajina⁵⁹⁷:

- Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1881-
- Kaupunginhallituksen pöytäkirjat 1930-
- Kulttuurilautakunnan pöytäkirjat 1973–Musiikkilautakunnan pöytäkirjat 1934-1977
- Kuvaamataidetoimikunnan pöytäkirjat 1957-1976
- Museolautakunnan pöytäkirjat 1967 -
- Muita kaupunginarkiston alkuperäislähteitä:
- Kaupunginvaltuustolle saapuneet kirjeet 1910–1913, Ea 15
- Arkistossa olevat erilliset kansiot, kirjeenvaihtokansiot/ kansio nro 158
- Kotkan taidehallintojaoston raportti 1971, esitetty maakunnan taidepolitiikan seminaarissa Kotkassa 23.–27.8.1971 (kaupunginarkistossa kansio nro 158)

Eduskunnan arkisto:

- Valtion taidekomitean mietintö 1965:A8
- Kulttuuritoimintakomitean Mietintö 1974:2, Helsinki 1974
- Kulttuuritoimintatyöryhmän Mietintö, Komiteanmietintö 1978:59
- Hallituksen esitys N:o 46/1980
- Sivistysvaliokunnan mietintö N:o 10 + Lt VL 1
- Suuren valiokunnan mietintö N.O 161 ja 161 a
- Lakialoite n:o 166/1980
- Toivomusaloitteet 504 ja 534
- Lakikeskustelut (lk), mm. s 2859, 3177, 3228, 3460, 3482:
- Kuntien kulttuuritoimintalain I käsittely 25.11.1980, II käsittely 2.12.1980 ja III käsittely 9.12.–10.12.1980
- Suomen asetuskokoelma (AK)

Valokuvat:

Kymenlaakson museon kuva-arkisto, arkistotiedot kuvien kuvateksteissä

⁵⁹⁷ Kotkan kaupunginarkiston palvelut, Kotkan kaupunki/arkistonmuodostajat: http://www.kotka.fi/asukkaalle/kirjastot_ja_arkistot/kaupunginarkisto/arkistot_ja_asiakirjat/kotkan_kaupunki_1868_

Julkaistut alkuperäislähteet:

Painetut vuosi- ja kunnalliskertomukset (säännöllisesti vuodesta 1921 alkaen)

Mikrofilmattuja tai sidottuja sanomalehtiä perustamisjärjestyksessä:

- Kotka 1882 (-1898)
- Kotkan Sanomat 1883 (-1903)
- Kotka Nyheter 1897 (-1927)
- Kotkan Uutiset 1907 (-1906)
- Etelä-Suomi 1902-
- Eteenpäin 1905-
- Kymenlaakson Sanomat 1928 (-1930)

Työväen arkiston materiaalia sähköisesti:

http://www.tyark.fi/lists/naisliitto_ptk_1926.htm

Muut lähteet:

Haastattelut ja haastateltavien henkilötiedot aakkosjärjestyksessä.

1. Opetusneuvos **Esko Almgrenin** haastattelu (kirjalliset kommentit) 17.4.2010. Esko Kalevi Almgren, (s. 2.7.1932 Kotkassa,) valmistui ylioppilaaksi vuonna 1952 Kotkan lyseosta ja filosofian maisteriksi Helsingin yliopistosta vuonna 1956. Sen jälkeen hän toimi biologian ja maantieteen lehtorina ja rehtorina Kotkan eri kouluissa vuosina 1957–1979. Hän aloitti Kotkan kaupunginvaltuutettuna vuonna 1965 Kansallisen Kokoomuksen listalta, mutta myöhemmin Almgren jätti ryhmän ja siirtyi vaikuttajaksi Suomen Kristilliseen Liittoon. Esko Almgren jätti Kotkan kunnallispolitiikan vuoden 2017 kunnallisvaaleissa, jolloin hän ei enää asettunut ehdolle. Almgren toimi kunnanvaltuutettuna 52 vuoden ajan (1965-2017) ja Suomen Kristillisen Liiton kansanedustajana Kymen vaalipiiristä vuodet 1979–1991. Almgren on myös Suomen Kristillisen Liiton entinen puheenjohtaja.
2. Kotkan kaupungin vs. kulttuuriasiainkeskuksen johtaja **Seppo Grönvallin** haastattelu (kirjalliset kommentit) 21.7.2010. Kuusankoskella 24.2.1947 syntyneellä Seppo Grönvallilla on pitkä ura Kotkan kulttuurihallinnon parissa ensin kulttuurilautakunnan jäsenenä 1970-luvulla SKDL:n listalta. Taustaltaan Grönvall on metallialan ammattimies, entinen SKDL:n piirisihteeri, Kymen piirin vaalipäällikkö (muun muassa Taisto Sinisalonen ehdokkuuksien aikana) ja ammattimuusikko. Lisäksi hän on koko uransa ajan ollut mukana monessa kulttuurijärjestössä. Grönvall valikoitui haastateltavaksi nimenomaan luottamusmiehen roolissa ja SKDL:n vaikuttajana. Kunnallispolitiikan uran

jälkeen Grönvall toimi kulttuurin virkamiehenä Kotkan kaupungissa tämän tutkimuksen aikajakson ulkopuolella. Grönvall jäi eläkkeelle Kotkan kaupungilta vuonna 2011.

3. Emerituskansliapäällikkö **Tauno Kankasen** haastattelu (kirjalliset kommentit) 6.4.2010. Kankanen (s. 25.7.1935) toimi vuodesta 1966 Kotkan kaupunginkansliassa lakimiehenä tehtävään ohje- ja johtosääntöjen tarkistusten valmistelu. Vuodesta 1967 alkaen hän aloitti apulaiskaupunginsihteerin virassa ensin viransijaisena ja vuodesta 1968 vakinaisena. Vuodesta 1974 alkaen hän toimi kaupunginsihteerinä ja 1980 luvun alusta alkaen kansliapäällikkönä. Kankanen toimi lisäksi 1970-luvun alussa palkkalautakunnan sekä rakennus- ja kiinteistölautakunnan sihteerinä ja Kotkan, Karhulan ja Kymin yhteistyöneuvottelukunnan sihteerinä (kuntaliitosneuvottelut). Lisäksi Kankanen oli Kotkan Kaupunginteatteri Oy:n hallituksessa vuodesta 1969. Kankanen toimi muiden töiden ohella myös kulttuurinlautakunnan sihteerinä ensimmäisen toimintavuoden siittä syystä, että hän oli valmistellut asiaa sekä laatinut johtosääntöehdotuksen. Kankanen oli mukana virkansa puolesta neuvottelemassa alusta alkaen hallinnollisista kysymyksistä kulttuurihallinnossa, kuten lääninkirjailija Matti Paavilaisen tehtäväkuvasta sekä toimeen liittyvistä muista muodollisuuksista. Kankanen valikoitui haastateltavaksi nimenomaan virkamiehen roolissa.
4. Pitkäaikaisen kaupungin valtuuston jäsenen, kulttuurilautakunnan jäsenen, kuvaamataidon opettajan ja kuvataiteilija FM **Leena-Riitta Salmisen** haastattelu (kirjalliset kommentit) 17.8.2010. Salminen (s. 30.4.1945) toimi kuvaamataidon opettajana 39 vuotta, joista 37 vuotta Langinkosken kuvataidepainotteisessa lukiossa sekä peruskoulun puolella. Hänet valittiin vuonna 1977 Kotkan kulttuurilautakuntaan ja hieman myöhemmin sen kuvataidejaoston puheenjohtajaksi. Salminen kuuluu Suomen Sosialidemokraattiseen Puolueeseen. Hän toimi kaupunginvaltuutettuna vuodet 1981–2008 ja kulttuurilautakunnassa yhtäjaksoisesti vuodet 1977–1993. Vuonna 1993 Salminen tuli valituksi teknisen lautakunnan kaavoitusjaostoon. Salminen toimi 14 vuotta teknisen lautakunnan puheenjohtajana ja sen jälkeen kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtajana ja jäsenenä. Monista luottamustehtävistä kulttuuritoiminnan kannalta olennaisia ja pitkäaikaisia tehtäviä ovat muun muassa Kymen läänin taidetoimikunnan puheenjohtajuus ja varapuheenjohtajuus.
5. Toimittaja, kirjailija **Jorma Savikon** haastattelu Kotkassa suullisesti Savikoiden kotona 13.10.2010. Savikko (7.7.1926–23.11.2010) oli ammatiltaan toimittaja ja kirjailija. Hän kävi lyseon Hämeenlinnassa, teki 43 vuoden työuran toimittajana ja kirjoittajana alkaen Hämeenlinnasta jatkuen Kotkassa pääosin Eteenpäin-lehden palveluksessa. Savikko on julkaissut useita kirjoituksia ja

teoksia sekä toiminut useissa luottamustehtävissä. Hän kuului Suomen Sosialidemokraattiseen Puolueeseen. Savikko toimi tutkimuskauden vuodet 1973–1982 Kotkan ensimmäisen kulttuurilautakunnan puheenjohtajana. Hän menehtyi äkilliseen sairauteen loppuvuodesta 2010.

6. Emerituskaupunginjohtaja **Hannu Tapiolan** haastattelu (kirjalliset kommentit) 3.9.2010. Hannu Yrjö Sakari Tapiola (s. 24.4.1939), FK, toimi urallaan opettajana Rautavaaralla ja Kerimäellä, historian lehtorina Jyväskylän normaalikoulussa vuodet 1967–1985, välillä SDP:n kansanedustajana Keski-Suomen vaalipiiristä 1979–1983, kauppa- ja teollisuusministeri Seppo Lindblomin poliittisena sihteerinä 1983–1984 ja Jyväskylän normaalikoulun rehtorina 1985–1986. Hän siirtyi Kotkaan apulaiskaupunginjohtajaksi vuosiksi 1986–1990, jonka jälkeen hän toimi Kotkan kaupunginjohtajana vuodet 1991–2002. Jäätyään eläkkeelle Tapiola on muun muassa kirjoittanut Kymen Sanomiin kolumneja vuodesta 2002 alkaen sekä laatinut Kotkan Kaupunginteatterin 100-vuotishistoriikin vuonna 2008, mikä on pääsyy sille, että Tapiola valikoitui yhdeksi haastateltavista.

Kirjallisuus:

- Ahonen Kirsi** 1992, Sivistystä ja kasvatusta työväestölle. Ulkomaiset mallit ja niiden soveltaminen. Teoksessa Ahonen Kirsi, Niemi Marjaana ja Pöyhönen Jaakko, Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875-1917. 3. Henkistä kasvua, teknistä taitoa. Suomen historiallinen seura, Historiallinen arkisto 99:3. Jyväskylä.
- Alapuro Risto, Liikanen Ilkka, Smeds Kerstin ja Stenius Henrik** toim., 1987, Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä Oy, Vaasa.
- Alasuutari Pertti** 1994, Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Jyväskylä.
- Alasuutari Pertti** 1996, Toinen tasavalta: Suomi 1946–1994. Vastapaino, Tampere.
- Apunen, Osmo** 1987, Valtiollisen elämän murros. Teoksessa Suomen historia, osa 6. Weilin+Göös, Espoo.
- Autio Veli-Matti ja Heikkilä Markku** 1990, Jälleenrakennuksen ja kasvun kulttuuripolitiikkaa 1945–1965, Opetusministeriön historia V. Helsinki.
- Autio Veli-Matti** 1993, Suurjärjestelmien aika koittaa 1966–1980, Opetusministeriön historia VI. Helsinki.
- Autio Veli-Matti** 1997, Vakiintuneisuudesta uusien muotojen etsimiseen 1981–1995. Opetusministeriön historia VII. Helsinki.
- Backström Ragnar** 1995, osuus teoksesta Pyhän Nikolaoksen kirkon historia (1995), teoksessa Olli Immonen, Heikki Hyvönen, Kristina Thomenius, Helena Nikkanen, Timo Miettinen, Ragnar Backström toim., Pyhän Nikolaoksen kirkon historia. Kotkan ortodoksinen seurakunta.
- Becker, Howard S** 1982, Art Worlds. University of California Press.
- Brown Carolina** 1999, Målaren Hjalmar Grahns. Stockholm.
- Council of Europe** 1994, Cultural Policy in Finland, National report, European Programme of National Cultural Policy Reviews (Prepared at the request of the Finnish Ministry of Education by a group of researchers working under the auspices of the Arts Council of Finland, its Research and Information Unit). Helsinki.
- Gerd Friedrich** 1987, Das niedere Schulwesen. Handbuch der Deutschen Bildungsgeschichte. Band III:1800-1870. Von der Neuordnung Deutschlands bis zur Gründung des Deutschen Reiches. Karl-Ernst Jeisman und Peter Lundgreen hrsg. Nördlingen.
- Graae Kristiina & Hietala Marjatta** 1994, Suullista historiaa. Veteraanikansanedustajat haastateltavina. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 1. Helsinki.
- Gronow Pekka** 1976, Kulttuuripolitiikan käsikirja. Otava, Keuruu.
- Haapala Pertti** 2003, Rihkamakansa – työväki sivistyneiden silmin. Teoksessa Kervanto Nevanlinna Anja ja Kolbe Laura toim., Suomen kulttuurihistoria osa 3, Oma maa ja maailma. Tammi, Helsinki.

- Haapala Pertti** 2007, Kun kaikki alkoi liikkua. Teoksessa Häggman Kai ja Haapala Pertti toim., Suomalaisen arjen historia 3. Modernin Suomen synty. W&G, Porvoo.
- Haapala Pertti** 1989, Sosiaalihistoria. Johdatus tutkimukseen. SHS, Helsinki.
- Haikara Kalevi** 1975, Isänmaan vasen laita. Suomen kansan demokraattinen liitto 30 vuotta piikkinä kansakunnan lihassa. Otava, Helsinki.
- Hakalehto Ilkka** 1984, Kunnallisen kansanvallan kehitys, kunnallisvaalit ja -valtuustot. Teoksessa Jutikkala Eino, Tommila Päiviö ja Kallio Rakel toim., Suomen kaupunkilaitoksen historia III. Kunnallispaino Oy, Vantaa.
- Halila, Aimo** 1983, Kaupunkien kunnallinen kulttuuripolitiikka, teoksessa Jutikkala Eino, Tommila Päiviö ja Kallio Rakel toim., Suomen kaupunkilaitoksen historia II. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun. Kunnallispaino Oy, Vantaa.
- Halila, Aimo** 1984, Kaupunkien kunnallinen kulttuuripolitiikka. Teoksessa Jutikkala Eino, Tommila Päiviö ja Kallio Rakel toim., Suomen kaupunkilaitoksen historia III. Kunnallispaino Oy, Vantaa.
- Harisalo, Risto** 1991, Valta ja vallankäyttö henkisten resurssien johtamisessa kunnallishallinnossa. Teoksessa Harisalo Risto, Hoikka Paavo ja Rajala Tuija toim., Kunnat tienhaarassa. Finnpublishers, Jyväskylä.
- Harjunpää Kaisu** 1996, 120 vuotta palo- ja pelastustoimintaa. Kotkan Vapaaehtoinen Palokunta 1876–1996. Gummerus.
- Hautamäki Antti** 1996, Individualismi on humanismia. Teoksessa Hautamäki Antti, Lagerspetz Eerik, Sihvola Juha, Siltala Juha ja Tarkki Jarmo toim., Yksilö modernin murroksessa. Gaudeamus, Helsinki.
- Heikkinen Antero** 1993, Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Yliopistopaino, Helsinki.
- Heikkinen Antero** 1996, Menneisyyttä rakentamassa. Yliopistopaino, Helsinki.
- Peltonen Matti** 1999, Mikrohistoriasta. Gaudeamus, Tampere.
- Hannus, Arno** 1977, Uusi kunnallislaki. WSOY 1977.
- Heinonen Visa** 2003, Nuoriso mainonnan kohteeksi – kovaa menoa ja meininkiä. Teoksessa Peltonen Matti, Kurkela Vesa, Heinonen Visa toim., Arkinen kumous. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva. SKS, Helsinki.
- Heiskanen Ilkka** 1994, Kulttuuripolitiikan pitkät linjat. Kansallisen kulttuurin prototyypistä hyvinvointivalttiollisen kulttuuripolitiikan kautta kohti uutta – kenties monikansallista kulttuuria. Hyvinvointikatsaus 1994.
- Heiskanen Ilkka** 2002, teoksessa Heiskanen Ilkka, Kangas Anita ja Mitchell Ritva toim., Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet. Gummerus, Jyväskylä.
- Helander Voitto ja Laaksonen Harri** 1999, Suomalainen kolmas sektori. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Helsinki.
- Hietala Marjatta** 2001, Mitä tutkia ja miten? Teoksessa Autio, Katajala-Peltomaa & Vuolanto toim., Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi. Vastapaino, Jyväskylä.

- Hoikka, Paavo** 1966, Kuntien kulttuuritoiminta. Kunnallistietoa. Maalaiskuntien liiton kirjapaino, Helsinki 1966.
- Hoikka Paavo** 1969, Suomen kuntien sivistyshallinto. Porvoo.
- Hoikka Paavo** 1991, Uudistuvan kunnalliskulttuurin muutoksesta ja sen arvoperustasta. Teoksessa Harisalo Risto, Hoikka Paavo ja Rajala Tuija toim., Kunnat tienhaarassa. Finnpublishers, Jyväskylä.
- Hoikka, Paavo** 1995, Kunnallishallinnon kehitystiet: Näkökulmia kunnallistutkimuksen ja -kulttuurin murroksiin. Teoksessa Hoikka Paavo, Anttiroikko Ari-Veikko ja Ylitälo Ismo, Kunnallishallinnon kehitystiet, näkökulmia kunnallistutkimuksen ja -kulttuurin murroksiin. Paavo Hoikka 60 v. Tampereen yliopisto 1995.
- Hoikka Paavo** 2000, Kunnallispolitiikan tutkimus ja tulevaisuuden haasteet – erityisesti valtateoreettisen tutkimuksen tavoitteet. Teoksessa Hoikka Paavo toim., Kunnat 2000-luvun kynnyksellä. Tampereen yliopistopaino.
- Honka-Hallila Helena** 1992, 100 vuotta kotkalaista työväenliikettä. Loviisa 1992.
- Hummastenniemi Heidi** 2014, Palvelusta hyödykkeeksi: taiteen käsitteen merkityksen kehittyminen taide- ja kulttuuripoliittisissa selonteoissa 1978-2010. Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto.
- Häyrynen Simo** 2006, Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripoliittikka. SoPhi, Jyväskylä.
- Immonen Kari** 2001, Uusi kulttuurihistoria. Teoksessa Immonen Kari ja Leskelä-Kärki Maarit toim., Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen SKS, Helsinki.
- Immonen Kari** 2002, Suuresta desilluusiosta kulttuurin markkinoille. Teoksessa terho Henri toim., Suomen kulttuurisen kentän muuttuminen sodan jälkeen. Hetkiä historiassa. Hämeenlinna.
- Jallinoja Riitta** 1993, Arvojen ambivalenssit. Teoksessa Andersson Jan Otto, Hautamäki Antti, Jallinoja Riitta, Niiniluoto Ilkka ja Uusitalo Hannu, Hyvinvointivaltion ristiaallokossa. Sitran julkaisusarja 131, Areena WSOY 1993.
- Jutikkala Eino** 1984, Urbanisoituminen. Teoksessa Jutikkala Eino, Tommila Päiviö ja Kallio Rakel, Suomen kaupunkilaitoksen historia III. Kunnallispaino Oy, Vantaa.
- Jutikkala, Eino** 1957, Turun kaupungin historia 1856–1917. Turku.
- Järvi, Antti ja Laitio Tommi** 2010, Saa koskea – 10 konstia väkevämpään kulttuuriin. Tammi, Porvoo.
- Kainulainen Kimmo** 2005, Kunta ja kulttuurin talous, tulkintoja kulttuuripääoman ja festivaalien aluetaloudellisesta merkityksestä. Tampere University Press 2005, myös sähköisenä Acta Electronica Universitatis Tampereensis; 475. Tampereen yliopisto 2005
- Kalela Jorma** 2000, Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus, Tampere.
- Kallenautio Jorma** 1984, Kaupunkien keskushallinto ja henkilöstöpolitiikka. Teoksessa Jutikkala Eino, Tommila Päiviö ja Kallio Rakel, Suomen kaupunkilaitoksen historia III. Kunnallispaino Oy, Vantaa.
- Kangas Anita** 1983, Kunta ja kulttuuri, Kulttuuritoimintalain valossa. Helsinki 1983.

- Kangas Anita** 1988, Keski-Suomen kulttuuritoimintakokeilu tutkimuksena ja politiikkana. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 63. Jyväskylän yliopisto.
- Kangas Anita & Virkki Juha** 1999, Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet. SoPhi, Jyväskylän yliopistopaino.
- Kangas, Anita** 1990, Kunta, taide ja markat. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja nro 11. VAPK-kustannus, Helsinki.
- Kangas Anita ja Ruokalainen Vilja** 2012, Toimintamalli muutoksessa, tutkimus kuntien kulttuuripalveluista. Cuporen verkkojulkaisuja 16/2012.
- Karppinen Hanna Maria** 1999, Kansallinen ja kansainvälinen, verkostoitunut mutta yksilöllinen. Suomalaisen kulttuuripolitiikan uudet linjat. Pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopiston verkkojulkaisuja.
- Kasvio Antti** 1994, Sivistys, työ ja elämäntapa. Teoksessa Lehtisalo Liekko toim., Sivistys 2017. Sitran julkaisusarja No 132. Areena WSOY, Juva.
- Kauranen Kaisa** 2007, Kansanihmisten itse kirjoitettu elämä. Teoksessa Häggman Kai ja Haapala Pertti toim., Suomalaisen arjen historia III. Modernin Suomen synty. WSOY, Porvoo.
- Kekkonen Antero** 2012, Haukkavuoren poika. Kellastupa.
- Keltti Pia** 2001, Kuntien kulttuuritoimen virat 1990-luvulla. Kuntaliitto.
- Kervanto Nevanlinna Anja** 2003, Eurooppalainen Suomi. Teoksessa Kervanto Nevanlinna Anja ja Kolbe Laura toim., Suomen Kulttuurihistoria III. Oma maa ja maailma. Tammi, Keuruu.
- Kivimäki, T.O** 1958, Kotka, Meidän päiviemme kaupunki kulttuurikeskuksena. Teoksessa Suomen kaupungit sanoin ja kuvin. WSOY, Porvoo.
- Klinge Matti** 2002, Kulttuurin maantiede. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria II, Tunne ja tieto. Tammi, Keuruu.
- Knapas Rainer** 2002, Suomen taide, teoksessa Suomen kulttuurihistoria II. Keuruu.
- Koivuniemi Jussi** 2007, Työläisyhteisön arki ja murros, teoksessa Häggman Kai ja Haapala Pertti toim., Suomalaisen arjen historia III. Modernin Suomen synty. Porvoo.
- Kolbe Laura** 2002, Helsinki kasvaa suurkaupungiksi. Julkisuus, politiikka, hallinto ja kansalaiset 1945–2000. Teoksessa Helin Heikki ja Kolbe Laura toim., Helsingin historia vuodesta 1945, osa III, Kunnallishallinto ja politiikka, kunnallistalous. Edita, Helsinki.
- Kolbe Laura** 2010, Ihanuuksien ihmemaa. Suomalaisen itseymmärryksen jäljillä. Kirjapaja, Helsinki.
- Kolbe Laura** 2005, Kaupunki, metsäkaupunki, puu ja puutarha. Teoksessa Joutsivuo Timo & Kekäläinen Markku toim., Kaupunkikuvia ajassa. SKS, Vammala.
- Kolbe Laura** 2003, Eurooppalainen Suomi. Teoksessa Kervanto Nevanlinna Anja ja Kolbe Laura toim., Suomen Kulttuurihistoria III. Oma maa ja maailma. Tammi, Keuruu.

- Korhonen Martti** 2002, Ihmisten virtaa, teoksessa Saarinen Juhani, Kymistä Kotkaan osa II. Porvoo.
- Korpisaari Jaakko ja Lovio Maisa** toim. 2000, Kokoelma tarinoita aiheesta: ”Kirjasto muutti elämäni. Kirjasto mukana elämässä”. Suomen kirjastoseura, Forssa.
- Kotkan historia II** 1955, toim. Anttila Leo, Halila Aimo, Meltti Väinö, Nikander Gabriel, Rosén Ragnar ja Runeberg Carl-Michael. Frenckellin kirjapaino, Helsinki.
- Kuoppamäki-Kalkkinen Riitta** 1982, Kaupunkitutkimuksen kansainvälisiä kehityslinjoja 1800–1980. Otapaino Espoo.
- Kuusi Pekka** 1957, 60-luvun sosiaalipoliittika. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja n.6. WSOY, Porvoo.
- Kuisma Markku** 2007, Modernia Suomea rakentamassa. Teoksessa Suomalaisen arjen historia. Modernin Suomen synty. Porvoo.
- Kylävaara Ilkka** 2004, Taistolaisuuden musta kirja. Helsinki.
- Lahtinen Anu** (2017), Hyvät, pahat ja hyvinkääläiset. Hyvinkään seudun historia. Hyvinkään kaupunki ja Kustannusosakeyhtiö Siltala.
- Lehmus Heikki** 1926, Kotkan V.P.K. Muistoja ja vaiheita 50-vuotistaipaleelta. Kotka.
- Leppänen, Veli-Pekka** 1999, Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970. Edita, Helsinki.
- Liikanen Hanna-Liisa** 2010, Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014. Opetusministeriön julkaisuja 2010:1.
- Lipponen Päivi** 2006, Kansakouluhanke valtion, kunnan ja kyläyhteisöjen vallanjaon haasteena. Kansakoulujen perustaminen Kuopion maalaiskunnassa vuoteen 1907 mennessä. Tutkimuksia 264, Helsingin yliopisto.
- Livola Unto** 1956, Kotkan kaupunginkirjasto 1880–1955. Kotka.
- Malkavaara Jarmo** 1989, ”Kauneus” ja ”mahti”. Taidejärjestelmän ja poliittis-hallinnollisen ohjausjärjestelmän välisten suhteiden taidekeskeistä tarkastelua. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja nro 4. Valtion painatuskeskus.
- Manninen Ari** 2010, Palveluja vai byrokratiaa? Suomen kunnallissalan kehittämissäätö. Edita.
- Markkola Pirjo** 2007, Suomalaisen järjestäytyminen ompeluseuroista suojeluskuntiin, teoksessa Häggman Kai ja Haapala Pertti toim., Suomalaisen arjen historia 3. Modernin Suomen synty. Porvoo 2007.
- Mertanen Tomi** 2009, Harkinnanvaraisesta lakisääteiseksi. Suomen valtiollisen taidehallinnon sekä taiteenalojen tukijärjestelmien muotoutuminen 1960–1980-luvulla. Cuporen julkaisuja 17. Suomen kulttuuripoliittikan historia -projektin julkaisuja 4, Helsinki.
- Mertanen Tomi** 2010, Taiteen tukijat ja tekijät. Valtion taidelautakunnat sekä valtiollinen kulttuuri- ja taidepolitiikka 1940–1950-luvun Suomessa. Cuporen julkaisuja 18. Yliopistopaino, Helsinki.

- Murtorinne Eino** 2002, Herätysliikkeet. Teoksessa Knapas Rainer ja Forsgård Nils Erik toim., Suomen kulttuurihistoria II, tunne ja tieto. Keuruu.
- Nevalainen Matti J.** 2007, Lapsuuteni sokeritehtaalla 1935–1950. Offsetpaino Westman Oy, Kotka.
- Niemi Irmeli** 1994, Kulttuurin tulevaisuus. Teoksessa Lehtisalo Liekki toim., Sivistys 2017. Sitran julkaisuja 132, Juva.
- Niemi Marjaana** 1999, Valtion, ammattikunnan ja oman edun nimissä. Suomalaisten opintomatkat ulkomaille 1500-luvulta 1900-luvulle, teoksessa Tuomi Timo, Standertskjöld Elina, Paatero Kristiina, Rauske Eija ja Laaksonen Esa toim., Matkalla! Suomalaiset arkkitehdit opintiellä, En route! Finnish architects' studies abroad. Helsinki 1999.
- Niemi Marjaana** 1992, Uudistuva kansakoulu. Opettajien kansainväliset yhteydet muutosvoimana. Teoksessa Ahonen Kirsi, Niemi Marjaana ja Pöyhönen Jaakko, Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875-1917. 3. Henkistä kasvua, teknistä taitoa. Historiallinen arkisto 99:3. SHS, Jyväskylä.
- Niiniluoto Ilkka** 1994, Sivistys ja arvot. Teoksessa Lehtisalo Liekki toim., Sivistys 2017. Sitran julkaisuja 132, Juva 1994.
- Numminen Jaakko** 1964, Suomen kulttuurihallinnon kehittäminen. Aalto, Helsinki.
- Oinaala Anu ja Ruokalainen Vilja** 2013, Vapaan kentän jäljillä. Tutkimus teatterin, tanssin, sirkuksen sekä performanssi- ja esitystaiteen vapaasta kentästä. Cuporen verkkojulkaisuja 20/2013.
- Ojanen, Eero** 2008, Sivistyksen filosofia. Kirjapaja, Helsinki.
- Olkkonen Tuomo** 2007, Suomalaisen populaarikulttuurin nuoruusvuodet, teoksessa Häggman Kai ja Haapala Pertti toim., Suomalaisen arjen historia 3. Modernin Suomen synty. Porvoo.
- Paalasmaa, Jarno** 2011, Tehokkuutta vai ihmisyyttä? Sydämen sivistystä kasvattava koulu. Teoksessa Jantunen Timo ja Ojanen Eero toim., Sydämen sivistys, Kasvatuksen ytimessä. Aurinko kustannus, Helsinki.
- Paavilainen Matti** 1978, Kotkan kaupungin 100-vuotisjuhlaruno (s. 261), teoksessa Savikko Jorma, Satavuotias Kotka. Kotka.
- Palonen Kari** 2003, Poliitiikka, teoksessa Hyvärinen Matti, Kurunmäki Jussi, Palonen Kari, Pulkkinen Tuija & Stenius Henrik toim., Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Vastapaino, Jyväskylä.
- Peltonen Matti** 1999, Mikrohistoriasta. Hanki ja jää-julkaisusarja. Gaudeamus, Helsinki.
- Piilonen Juhani** 1984, Punainen kunnallishallinto 1918, teoksessa Teoksessa Jutikkala Eino, Tommila Päiviö ja Kallio Rakel toim., Suomen kaupunkilaitoksen historia III. Vantaa.
- Porna Ismo** 1985, Kulttuuripoliitiikkaa: valtion ja kuntien yhteistyö. Teoksessa Kulttuurin vuosikirja 1985. Tammi, Helsinki.
- Poutavaara Matti** 1958, Suomen kaupungit sanoin ja kuvin. WSOY, Porvoo.

- Pulkkinen Tuija** 1989, Valtio ja vapaus. Tutkijaliitto, Jyväskylä.
- Pulliainen, Kyösti** 1994, Sivistyksen hyödyistä ja hinnasta. Teoksessa Lehtisalo Liekki toim., Sivistys 2017. Sitran julkaisuja 132, Juva.
- Rantala Heli** 2011, Sivistyksen käsitteen merkitysulottuvuuksista J.V. Snallmanin historiakäsityksessä, teoksessa Menneestä tulevaan. Turku.
- Rantala Päivi** 2003, Kylähullut kertomuksissa. Mikrohistoriallinen näkökulma 1800- ja 1900-luvun vaihteen kylien erikoispersooniin. B Tutkimusraportteja ja selvityksiä 45. Rovaniemi.
- Rauhala Laura** 2005, Ihminen kulttuurissa – kulttuuri ihmisessä. Yliopistopaino, Helsinki.
- Rintaluoma Auli** 1980, Kirjalainaamosta kulttuurikeskukseksi, Kotkan kirjastolaitos 1956–1979. Kotka.
- Runeberg, Carl-Michael** 1955, osat Kotkan terveydenhuolto sekä kirkko, koulu ja vapaa kansalaistoiminta, Teoksessa Anttila Leo, Halila Aimo, Meltti Väinö, Nikander Gabriel, Rosén Ragnar ja Runeberg Carl-Michael toim., Kotkan historia II. Frenckellin kirjapaino, Helsinki.
- Ruuska Pertti** 1991, Kunnallistalouden avoimet ongelmat 1990-luvulla. Teoksessa Harisalo Risto. Hoikka Paavo ja Rajala Tuija toim., Kunnat tienhaarassa. Fennpublishers, Jyväskylä.
- Ruusuvirta Minna, Saukkonen Pasi, Selkee Johanna ja Winqvist Ditte** 2007, Kuntien kulttuuritoiminta lukujen valossa. Kulttuuritoiminnan kustannukset 23 kaupungissa vuonna 2007. Kuntaliiton verkkojulkaisu.
- Ryynänen Aimo** 2000, Kuntien ja alueiden itsehallinnollisen aseman perusteet. Teoksessa Hoikka Paavo toim., Kunnat 2000-luvun kynnyksellä. Tampereen yliopistopaino.
- Rönkkö Pentti** 2000, Kunnallishallinto ja hyvinvoinnin kansallinen strategia. Teoksessa Hoikka Paavo toim., Kunnat 2000-luvun kynnyksellä. Tampere.
- Saarinen Juhani** 1999, Kymistä Kotkaan osa I. Porvoo.
- Saarinen Juhani** 2002, Kymistä Kotkaan osa II. Porvoo.
- Saarinen Juhani** 2008, Miljoonamöjlä. Kotkan Satama 1871–2008. WS Bookwell Oy.
- Sallinen Minna** 2009, Kaupungin kulttuurivervollisuudesta kulttuuripalveluksi. Kunnallisten teattereiden ja orkesterien kehittyminen 1940–1980. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen julkaisuja 16, Helsinki .
- Salmi Hannu** 2011, johdanto teoksessa Salmi Hannu toim., Menneen ja tulevan välillä. 1800-luvun kulttuurihistorian lukukirja. Turun yliopisto, Turku.
- Salokorpi Asko** 1984, Kaupunkirakentaminen. Teoksessa Jutikkala Eino, Tommila Päiviö ja Kallio Rakel toim., Suomen kaupunkilaitoksen historia III. Kunnallispaino Oy, Vantaa.
- Saukkonen Pasi ja Ruusuvirta Minna** 2009, Toiveet, tavoitteet ja todellisuus. Tutkimus kulttuuripoliitikasta 23 kaupungissa. CUPORE, Yliopistopaino, Helsinki.
- Saukkonen Pasi** 2014, Vankka linnake, joustava sopeutuja vai seisova vesi? Suomalaisen kulttuuripoliitikan viimeaikainen kehitys. Cuporen verkkojulkaisuja 23/2014.

- Savikko Jorma** 1978, Kaupungista kulttuurikaupungiksi. Teoksessa Satavuotias Kotka. Kotka.
- Siltala Juha** 2001, Psykohistorian metodologisia kysymyksiä. Teoksessa Immonen Kari & Leskelä-Kärki Maarit (toim), Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. SKS, Helsinki.
- Siltala Juha** 1996, Yksilöllisyyden historialliset ja psykologiset ehdot. Teoksessa Hautamäki Antti, Lagerspetz Eerik, Sihvola Juha, Siltala Juha ja Tarkki Jarmo, Yksilö modernin murroksessa. Gaudeamus, Helsinki.
- Sinisalo Taisto** 1978, Niin muuttuu maailma. Muistikuvia ja mielipiteitä. Tammi, Helsinki.
- Sinisalo, Taisto – Korjus Olli** 1998, Väinö Meltti (1898–1964), Ajankuvia itsenäisyytemme ensimmäisiltä vuosikymmeniltä. Kotkan Työväenyhdistys ry & Demokraattinen sivistysliitto, Yliopistopaino.
- Snellman Johan Vilhelm**, Kootut teokset, suomeksi toim. Raimo Savolainen et.al 2003. Opetusministeriö, Helsinki.
- Stenius Henrik** 1987, Frivilligt jämlikt samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Sulkunen Irma** 1988, Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 134. SHS, Jyväskylä.
- Suomen kielen perussanakirja I** 2001, A-K. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki.
- Suomen kielen perussanakirja II** 2001, L-R. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55, Helsinki.
- Suomen kielen perussanakirja III** 2001, S-Ö. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55, Helsinki.
- Tapiola Hannu** 2008, Kotkan kaupunginteatteri sata vuotta 1908–2008, Kotka.
- Tepora Tuomas** 2011, Väitöskirja Lippu, uhri, kansakunta: Ryhmäkokemukset ja -rajat Suomessa 1917-1945. Helsingin yliopisto 2011 (e-thesis).
- Tikka Marko** 2007, Kieltolaki, rikollisuus ja alkoholinkäyttö, teoksessa Suomalaisen arjen historia. Modernin Suomen synty. Porvoo.
- Tommila Päiviö** 1984, Suomen kaupunkilaitoksen kehityslinjat. Teoksessa Jutikkala Eino, Tommila Päiviö ja Kallio Rakel toim., Suomen kaupunkilaitoksen historia III. Kunnallispaino Oy, Vantaa.
- Tuomikoski Paula** 1987, Taide ja ihminen. Helsinki.
- Tuomikoski-Leskelä Paula** 1977, Taide ja politiikka, Kansanedustuslaitoksen suhtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 103. SHS, Pohjolan Sanomat.
- Westergård Jali** 1998, Merikaupungin svengit. Kotkalaisen jazzin vaihteita. Turku 1998.
- Vihavainen Timo** 2003, Hyvinvointi-Suomi. Teoksessa Suomen historian pikkujättiläinen. WSOY, Porvoo.

- Vihavainen Timo** 1991, Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia. Otava, Keuruu.
- Virrankoski, Pentti** 2013, Suomen historia. Maa ja kansa kautta aikojen. SKS, Hämeenlinna.
- von Bagh Peter** 2007, Sininen laulu. Itsenäisen Suomen taiteiden tarina (II painos). WSOY, Hämeenlinna.
- Wilenius, Reijo** 1982, Ihminen ja sivistys. Gummerus, Jyväskylä.
- Yrjölä Keijo** 2007, kootut kertomukset teoksessa Nurminen Yrjö & Yrjölä Keijo, Kotkan kohotessa. Oy Kotkan kirjapaino Ab, Hamina.

Sanomalehdet/aikakauslehdet:

Uutisartikkelit:

Eteenpäin-lehti, 15.10.1956, 22.5.1973

Etelä-Suomi, 29.7.1951, 10.11.1954, 15.10.1956

Suomen kunnallislehti, Kunnallislehti 8/1980, pääkirjoitus Kulttuuritoimintalaki -
pettymys kaupungeille?

Muut artikkelit:

Anneli Anttonen ja Jorma Sipilä, Jäikö hyvinvointi historiaan? Tiede 7/2004

Allardt Erik, Totalistinen ja pluralistinen yhteiskuntapolitiikka. Uusi Suomi 25.11.1957

Hytönen Matti-Esko, HS 18.5.1980

Johansson, L.O., Mikä on kaupunkien tulevaisuus ja miten kaupunkien tehtävät
muuttuvat? Suomen kunnallislehti 7/1972

Katajisto Kati, Mentaliteettien tömäys Helsingin valtuustossa sisällissodan jälkeen?
Äänioikeusuudistus tuo politiikan liikemäisesti johdettuun kunnallishallintoon,
Kvartti 1/2015, 25.3.2015, artikkelin linkki: [http://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/
mentaliteettien-tormays-helsingin-valtuustossa-sisallissodan-jalkeen](http://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/mentaliteettien-tormays-helsingin-valtuustossa-sisallissodan-jalkeen)

Kastemaa Heikki, taidekriitikon mielipide, HS 16.4.2010

Kunnas Marja-Leena, pääkirjoitus lehdessä Vanhustenhuollon uudet tuulet, 8/2003

Porna Ismo, Kaupunkien kulttuurimenot vuonna 1977 sekä kulttuurimenojen kasvu
vuosina 1975–1977. Suomen Kunnallislehti 1979, 1/1979

Porna Ismo, Kuntien kulttuuri- ja liikuntatoimen lainsäädäntö 1980-luvulla, Suomen
Kunnallislehti 2/1979

Porna Ismo, Poliittista byrokratiaa vai luovaa toimintaa? Suomen Kunnallislehti 2 /1981

Sevänen Erkki, Kolme huomautusta kulttuurintutkimuksesta. Julkaisussa Kulttuurintutkimus 14, 1997, s. 23–24

Tossavainen Jouni, Kolumni, Savon sanomat 1.7.2010

Verkkolehtiä:

Taussi Päivi, Muistokirjoitus, Journalisti.fi -verkkolehti 3/2011, <http://www.journalistiliitto.fi/journalisti/lehti/2011/03/memo/kuolleita/jorma-savikko/>

Hämäläinen Reijo, Muistokirjoitus, HS.fi, <http://muistot.hs.fi/muistokirjoitus/3779/jorma-savikko>

E-aineistot:

Kansalaisareena: www.kansalaisareena.fi (vapaaehtoistyön tilastoja)

Opetusministeriön nettisivustoilla: www.minedu.fi/kulttuuri/index.html ja <http://minedu.fi/tapahtumat/2017-12-07/kuntien-kulttuuritoimintalaki-uudistuu-kaynnistystilaisuus>

Tilastokeskuksen sivusto: www.stat.fi/virsta/thaku/05/10/ (rahanarvokertoimet)

Vaalit: http://vaalit.yle.fi/tulospalvelu/2012/kuntavaalit/kunnat/kotka_puolueiden_kannatus_8_285.html

Kansalaisareena: www.kansalaisareena.fi (vapaaehtoistyön tilastoja)

Naisten täydet poliittiset oikeudet 100 vuotta -sivusto:

<http://www.helsinki.fi/sukupuolentutkimus/aanioikeus/index.htm>, -> Aura Korppi-Tommola: <http://www.helsinki.fi/sukupuolentutkimus/aanioikeus/artikkelit/ensimmaiset.htm>

<http://vm.fi/tulevaisuuden-kunta>